TEXTE COMENTATE

Lyceum

Tabel cronologic,
prefaţă
şi note
de
ŞTEFAN BADEA

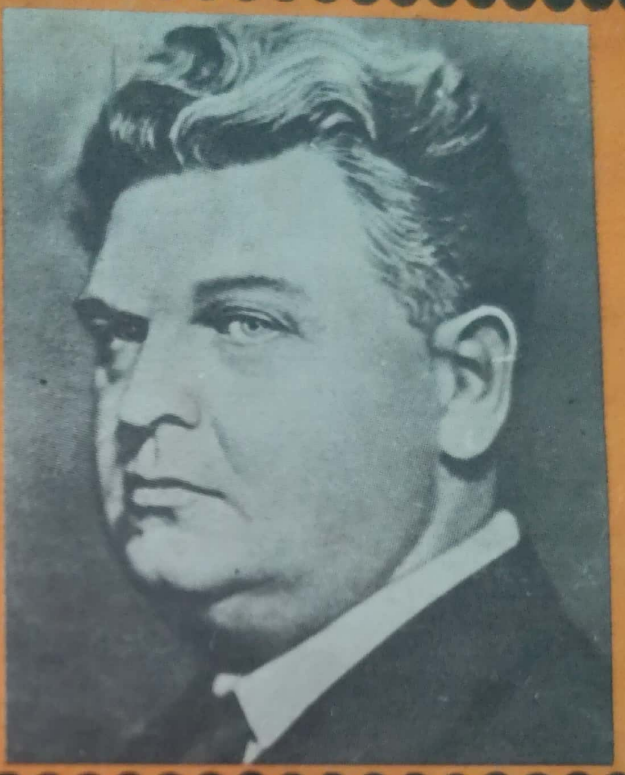

MIHAIL SADOVEANU

Hanu Ancuţei

EDITURA ALBATROS

TEXTE COMENTATE

Lyceum

1985
EDITURA ALBATROS
BUCUREȘTI

MIHAIL SADOVEANU

Hanu Ancuței

Tabel cronologic,
prefață
și note
de
ȘTEFAN BADEA

Scanned with OKEN Scanner

1834 Se naşte, la Iaşi, Alexandru Sadoveanu, ai cărui părinţi, originari din Oltenia, se stabiliseră la Iaşi după 1821.

1861 În satul Verşeni, comuna Miroslăveşti, se naşte Profira Ursachi, mama scriitorului.

1880 *5 noiembrie.* Se naşte, în tîrgul Paşcani, Mihail Sadoveanu, fiul avocatului Alexandru Sadoveanu şi al Profirei Ursachi, fiică de clăcaşi din Verşeni, de pe apa Moldovei. Mama, cum îşi va aminti mai tîrziu scriitorul, ştia „să povestească frumos şi tainic lucruri de la noi de la Moldova". Harul de povestitor este moştenit, aşadar, de la mama sa. Copilul a fost botezat după ritualul catolic, dar dus în grabă în satul bunicilor şi re-botezat după legea ortodoxă. Întîmplarea va fi imaginată în *Fraţii Jderi* pe seama căpitanului Petrea Hărman.
Cînd copilul avea doi ani familia s-a mutat în cele mai mari case ale tîrgului. Perioada aceasta va fi considerată cea mai frumoasă. *Cele mai vechi amintiri*, legate de chipul mamei şi de orizontul copilăriei vor fi rememorate mai tîrziu în povestiri ca *Părul din ograda bunicilor*, *Băieţel*, *În noaptea cînd grăiesc dobitoacele* şi mai ales în *Anii de ucenicie*.

1887—1891 Mihail Ursachi — cum este înregistrat — urmează şcoala *rurală* din Vatra Paşcanilor, avîndu-l

învățător pe M. Busuioc, evocat mai tîrziu sub numele „Domnu Trandafir".

Aceștia sînt anii primelor lecturi literare din Creangă — pe abecedarul căruia deslușește buchile —, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri și îndeosebi din N.D. Popescu, ale cărui povestiri cu haiduci l-au fascinat.

1891—1892 Conform regulamentului, repetă clasa a IV la școala *urbană* de băieți nr. 2, din Fălticeni.

1892—1893 Urmează cursurile gimnaziului Alecu Donici din Fălticeni. Anii aceștia sînt hotărîtori pentru formația intelectuală a viitorului scriitor. Aici îl are profesor de română pe Neculai Apostol, iar de franceză pe G. Stino. În această perioadă se ivesc și primele încercări literare, în versuri și proză. Consultat, profesorul Apostol — datorită căruia Sadoveanu se apropiase de Eminescu — îl va sfătui să scrie cît de mult, „dar să nu publice decît mult mai tîrziu".

1895 Moare mama scriitorului. „A fost o lovitură așa de brutală, încît am simțit-o îndelung după aceea. Era între mine și mama o legătură strînsă de iubire" *(Anii de ucenicie)*.

1897 *20 aprilie.* Sub semnătura *Mihai din Pașcani*, revista *Dracu*, din București, îi tipărește schița *Domnișoara M. din Fălticeni.*

În toamna acestui an, viitorul scriitor se înscrie la Liceul Național din Iași, pe care se pare că l-a absolvit și Alexandru Sadoveanu. Elev strălucit, Mihail Sadoveanu se bucură de aprecierea unor profesori remarcabili, printre care filologul Vasile Burlă, directorul liceului.

1898 Începe să publice schițe în revistele *Viața nouă* și *Carmen* din București, semnînd, pentru prima dată, *M. Sadoveanu.*

Scanned with OKEN Scanner

1899 Sub pseudonimul *M.S. Cobuz*, publică, în revista *Pagini literare*, condusă de Artur Gorovei și Ion Gorun, schițe și versuri. În vară, publică, în ziarul ieșean *Opinia*, un ciclu de însemnări literare.

Anii de liceu sînt ani de intense lecturi din literatura română și universală. „Alternam Zola cu Dickens, Turgheniev și Gogol cu Alphonse Daudet, Victor Hugo și Balzac cu Flaubert. Eminescu îmi era la îndemînă pururi; de asemeni Creangă. Aveam în cinste pe Delavrancea, Vlahuță și Caragiale" *(Anii de ucenicie)*.

1900 Termină cursurile Liceului Național din Iași și, în toamnă, se înscrie la Facultatea de Drept din București, dar atracție va simți pentru literatură.
Scrie cîteva din povestirile care vor alcătui, mai tîrziu, volumul *Dureri înăbușite*.

1901 An de intensă activitate. Elaborează, sub titlul *Frații Potcoavă*, prima versiune a *Șoimilor*. În *Revista modernă*, publică nuvela *Ion Ursu*, povestea tragică a vieții unchiului său de la Verșeni, dar și versuri și traduceri semnate *M. Sadoveanu-Cobus*, *M.S. Cobuz* sau *Ilie Pușcașu*.

În toamnă se căsătorește cu Ecaterina Bîlu și se stabilește la Fălticeni.

1902 La începutul anului este încorporat în Regimentul 16 din Fălticeni. Întîmplări din perioada efectuării stagiului militar vor fi întîlnite în *Amintirile căpraru-lui Gheorghiță*. Continuă colaborarea la *Revista modernă (Cozma Răcoare, Un țipet)*, iar apoi la *Pagini alese*, în care apare narațiunea *Frații Potcoavă*.

1903 M. Sadoveanu își începe colaborarea la *Sămănătorul*, din redacția căruia face parte alături de St.O. Iosif. Colaborează, de asemenea, la *Revista idealistă*, iar

din luna noiembrie începe publicarea, în foiletonul ziarului *Voința națională*, a romanului *Șoimii*.

1904 „Anul Mihail Sadoveanu" (N. Iorga). Colaborări intense la *Sămănătorul*, *Făt-Frumos* și *Luceafărul*. În iulie apare, la Editura Minerva, prima carte a scriitorului, *Povestiri*, urmată, pînă la sfîrșitul anului, de alte trei volume: *Șoimii*, *Dureri înăbușite* și *Crîșma lui moș Precu*. Toate cele patru cărți cunosc un imens succes în rîndul cititorilor și al criticii literare. Sadoveanu este remarcat și prezentat elogios de Iorga, G. Bogdan-Duică, Ion Scurtu, Sextil Pușcariu. Îl cunoaște pe Titu Maiorescu, la dorința acestuia. Întreține, de asemeni, relații cordiale cu Zaharia Bârsan, D. Anghel, I. Scurtu, Ilarie Chendi, V. Pârvan. Îl cunoaște pe G. Coșbuc.
La recomandarea lui Constantin Banu, primește postul de copist la Casa Școalelor, aici fiind apreciat de către Spiru Haret.

1905 E înaintat subșef de birou la Direcția Artelor, dar revine curînd la Casa Școalelor.
În articolul *Morala d-lui Sadoveanu*, apărut în nr. 1, din 15 noiembrie, al revistei *Curentul nou* din Galați, sub semnătura lui H. Sanielevici, Sadoveanu este acuzat de imoralitate. În urma acestui articol, care va fi continuat de altele, scriitorul reacționează printr-o scrisoare deschisă, tipărită în *Voința națională*. G. Ibrăileanu ia apărarea tînărului scriitor în articolul *Doi critici și mai mulți scriitori*, publicat în *Curentul nou* din 15 dec. 1905.
În Editura Minerva apare volumul *Povestiri de război*.

1906 Academia Română premiază volumele *Povestiri* și *Șoimii*. Raportori sînt T. Maiorescu și, respectiv, Ion Bianu. La 1 martie apare, la Iași, sub direcția lui Constantin Stere și Paul Bujor și avînd secretar de redacție

pe G. Ibrăileanu, revista *Viața românească*, al cărei colaborator de bază nu va întîrzia să devină Sadoveanu. În primul număr îi apare nuvela *Puiul*.
La Editura Minerva apar volumele *Amintirile căprarului Gheorghiță*, *Floare ofilită* și *Mormîntul unui copil*, recenzate de către G. Ibrăileanu în *Viața românească*. Între tînărul scriitor și marele critic ieșean începe o lungă corespondență.
Reîntors la Fălticeni, Sadoveanu întreprinde o călătorie prin Moldova. Impresiile din această călătorie vor fi fixate peste doi ani în *Oameni și locuri*.

1907 Este numit inspector al Cercurilor Culturale. Cercetează din însărcinarea ministrului atitudinea unor învățători din județul Suceava față de răscoală, rapoartele, în care vorbește despre viața grea a țăranilor, vădind adeziunea scriitorului la spiritul răscoalelor țărănești.
La 15 noiembrie editează, împreună cu Artur Gorovei, gazeta *Răvașul poporului*, care va apărea pînă la 1 octombrie 1909. Îi sînt tipărite volumele *Vremuri de bejenie*, *La noi în Viișoara* și *Însemnările lui Neculai Manea*, ca și un volum de traduceri din *Povestirile* lui Maupassant. Lucrările originale vor fi analizate, în *Viața românească*, de către Ibrăileanu.

1908 Apar volumele *Duduia Margareta*, *Oameni și locuri*, *O istorie de demult*, iar în *Viața românească* narațiunea *Haia Sanis*.

1909 Împreună cu St.O. Iosif, scoate, la București, revista *Cumpăna*. Apare *Cîntecul amintirii* și un volum de traduceri din Ivan Turgheniev (*Povestiri vînătorești*).
Se constituie Societatea Scriitorilor Români, al cărei membru Sadoveanu devine încă de la înființare.

1910 *1 aprilie.* Mihail Sadoveanu este numit director al Teatrului Național din Iași. Colaborări la *Viața*

românească, *Luceafărul* ș.a. Apar volumele *Povestiri de sară* și *Genoveva de Brabant*. Traduceri din H. Taine (*Despre natura operei de artă* și *Despre producerea operei de artă*).

1911 Pe scena Teatrului Național este reprezentată piesa *De ziua mamei* de M. Sadoveanu. Este publicat volumul *Apa morților*.

1912 Colaborare la *Universul*. În *Viața românească* începe tipărirea romanului *Neamul Șoimăreștilor*. Apar volumele *Bordeienii și alte povestiri* și *Un instigator*, ultimul tipărit inițial în revista efemeră *Cumpăna* din 1909.

1913 M. Sadoveanu ia parte la campania din Bulgaria. În *Universul* apar însemnări despre această campanie.

1914 M. Sadoveanu publică volumul *Priveliști dobrogene*. După izbucnirea primului război mondial este concentrat pentru perioade lungi.

1915 Apare romanul *Neamul Șoimăreștilor*.

1916 *26 mai.* Este ales membru corespondent al Academiei Române.

1917 După intrarea României în război, conduce ziarul *România — organ al apărării naționale*, la care colaborează aproape zilnic cu pagini care vor prilejui, în 1917, volumul *File însîngerate* (*Povestiri și impresii de front*).

1918 Scriitorul se stabilește la Iași, în vila din dealul Copoului, fosta casă a lui M. Kogălniceanu.

1919 *8 ianuarie.* Sadoveanu, Ibrăileanu, Topîrceanu și Demostene Botez semnează *Actul de asociație* „pentru a tipări și a pune în vînzare o revistă săptămînală cu titlul *Însemnări literare*. Aceasta va apărea între

2 februarie și 21 decembrie, pregătind reapariția *Vieții românești*, a cărei tipărire încetase cu nr. 6 din 1916.

1920 1 martie. Reapare *Viața românească* la care Sadoveanu va colabora masiv în următorii ani. Directorul revistei este Ibrăileanu, iar Topîrceanu este prim-redactor. În editura revistei apare volumul *Umbre.*

1921 *2 iunie.* M. Sadoveanu este ales membru activ al Academiei Române, în cadrul Secțiunii literare. La Editura *Vieții românești* sînt publicate volumele *Strada Lăpușneanu* și *Cocostîrcul Albastru.* Începe colaborarea la revista *Adevărul literar și artistic.* Este elaborată povestirea *Iapa lui Vodă.*

1922 Apar volumele *Neagra Șarului*, *Pildele lui cuconu Vichentie* și *Lacrimile ieromonahului Veniamin.* În nr. 11 al *Vieții românești* scriitorul comentează *O nouă variantă a Mioriței.*
În același număr al revistei este publicată povestirea *Fîntîna dintre plopi*, ce va fi integrată în volumul *Hanu Ancuței.*

1923 *9 iunie.* Sadoveanu rostește la Academia Română discursul de recepție despre *Poezia populară*, declarîndu-se ucenic al lui Neculce, Creangă și al creației populare.
Apar volumele *Ți-aduci aminte* și *Oameni din lună.*

1924—1925 În revista *Lumea — bazar săptămînal* publică povestirile de vînătoare, care vor fi reluate în *Țara de dincolo de negură.* Apare romanul *Venea o moară pe Siret.*
În **Viața românească** apar fragmente din *Hanu Ancuței.*

1926 Participă împreună cu Liviu Rebreanu, ca delegați ai Societății Scriitorilor Români, la Congresul P.E.N.-

Clubului desfășurat la Berlin. Sînt tipărite volumele *Țara de dincolo de negură* și *Dumbrava minunată*. Prima va fi recenzată extrem de favorabil de către Ibrăileanu, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu ș.a. Este redactată povestirea *Negustor Lipscan*.

1927 Călătorie în Olanda. Colaborare cu impresii din această călătorie la *Adevărul literar și artistic*. S'nt redactate *Orb sărac* și *Istorisirea Zahariei Fîntînarul*.

1928 Publică *Demonul Tinereții*, *Olanda*, *Împărăția apelor* și *Hanu Ancuței*, toate la Editura Cartea românească. *Hanu Ancuței* se bucură de aprecieri extrem de elogioase din partea lui Pompiliu Constantinescu, Octav Botez și Perpessicius.

1929 Însoțit de Ștefana Velisar-Teodoreanu și Ionel Teodoreanu, Sadoveanu întreprinde, în primăvară, o călătorie în Turcia, la Constantinopol. Apar *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă* și *O întîmplare ciudată*.

1930 *5 noiembrie*. Sadoveanu este sărbătorit cu ocazia împlinirii a 50 de ani. Ajuns la maturitatea deplină a creației sale literare, scriitorul se bucură de aprecierea unanimă a confraților și a cititorilor.

Apare, la Editura Cartea românească, romanul *Baltagul*.

1931 Publică volumul *Măria sa puiul pădurii*.

1932 Publică romanele *Nunta domniței Ruxandra* și *Uvar*.

1933 Văd lumina tiparului *Creanga de aur* și *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*.

1934 Apare biografia *Viața lui Ștefan cel Mare*, care anunță trilogia *Frații Jderi* și pentru care Sadoveanu s-a

documentat mai bine de 35 de ani. Apar *Nopțile de sînziene* și *Soarele în baltă* sau *Aventurile șahului.*

1935 Moment remarcabil: apariția primului volum, *Ucenicia lui Ionuț*, al trilogiei *Frații Jderi.* Mai apar *Cele mai vechi amintiri*, *Cuibul invaziilor* și *Paștele blajinilor.*

1936 *1 ianuarie.* M. Sadoveanu, G. Topîrceanu și Gr.T. Popa scot revista bilunară *Însemnări ieșene.*

10 martie. Se stinge din viață G. Ibrăileanu. Sadoveanu publică articole memorabile închinate amintirii criticului în *Însemnări ieșene* și în *Viața românească.* Apar *Cazul Eugeniței Costea* și volumul al doilea, *Izvorul alb*, din *Frații Jderi.*

În toamnă, se stabilește la București și preia conducerea ziarelor *Adevărul* și *Dimineața.*

1937 Campanie împotriva lui Sadoveanu dezlănțuită de grupările politice de dreapta. Huliganii îi ard cărțile în piețe publice. Numeroase personalități ale culturii și literaturii românești, printre care Liviu Rebreanu, C. Rădulescu Motru, M. Ralea, V. Eftimiu, E. Lovinescu, G. Topîrceanu, Petru Groza, G. Călinescu, Al. Philippide, Andrei Oțetea, Șerban Cioculescu, Z. Stancu semnează, în *Adevărul* din 1 aprilie *Protestul intelectualilor.*

Sadoveanu este ales președinte al Secției literare a Academiei Române. La 7 mai moare G. Topîrceanu.

1938 Universitatea din Iași îi conferă titlul de *doctor honoris causa.* Apar volumele *Valea Frumoasei* și *Ochi de urs.*

1939 Apare volumul *Morminte*, iar la Editura Scrisul românesc o *Culegere de povestiri*, cu note biografice de Profira Sadoveanu și studii de G. Bogdan-Duică și Octav Botez.

Scanned with OKEN Scanner

1940 Publică *Divanul persian* și *Vechime*. La Fundația pentru literatură și artă, apar primele două volume din seria de *Opere*, ediție definitivă îngrijită de scriitor.

1941 Apare *Ostrovul lupilor*. G. Călinescu scoate *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, în care lui Sadoveanu îi este rezervat un amplu capitol. Tudor Vianu tipărește *Arta prozatorilor români*, prezentînd opera sadoveniană în capitolul *Realismul artistic și liric*.

1942 Apare ultimul volum al trilogiei *Frații Jderi*, *Oamenii mării sale*. Se căsătorește cu Valeria Mitru.

1943 Publică *Poveștile de la Bradu-Strîmb* și volumul III din seria de *Opere*.

1944 Apare volumul de memorialistică *Anii de ucenicie* și *Opere*, vol. IV. Academia Română îl sărbătorește cu prilejul împlinirii a patru decenii de la debutul editorial.

1945—1947 Activitate publicistică în *Scînteia*, *România liberă* ș.a. Apar volumele *Caleidoscop* și *Fantazii răsăritene*.

1948 Publică romanul *Păuna Mică*. Este ales Vicepreședinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale.

1949 Apare romanul *Mitrea Cocor*. Este ales președinte al Uniunii Scriitorilor. Conduce delegația română la Congresul mondial al păcii de la Paris.

1950 *5 noiembrie*. Academia R.P.R. îl sărbătorește pe scriitor cu ocazia împlinirii vîrstei de 70 de ani.

1951 Apare volumul *Nada Florilor — amintirile unui pescar cu undița*.

1952 Romanul *Nicoară Potcoavă*, apărut în acest an, este distins cu Premiul de Stat al R.P.R. Se tipărește un volum de *Studii și articole închinate lui Sadoveanu.*

1954 La Editura pentru literatură și artă începe publicarea seriei *Opere* sub supravegherea autorului și cu *Note* de Profira Sadoveanu.

1955 Cu prilejul sărbătoririi a 75 de ani de viață, Prezidiul Marii Adunări Naționale îi conferă titlul de Erou al muncii socialiste.

1956 Este publicat volumul colectiv *Omagiu lui Mihail Sadoveanu.*

1960 Scriitorul este sărbătorit pe plan național cu ocazia împlinirii a 80 de ani.

1961 M. Sadoveanu este distins cu Premiul Lenin pentru întărirea păcii între popoare.
19 octombrie. La orele 9 dimineața, Mihail Sadoveanu se stinge din viață în locuința sa din str. Muzeul Zambaccian. Este înmormîntat în Cimitirul Bellu, alături de Eminescu, Coșbuc și Caragiale, în ziua de 21 octombrie.

ȘTEFAN BADEA

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

I. HANUL ANCUȚEI ȘI ALTE HANURI

Trebuie spus de la început că *hanul*, ca motiv literar, nu este o descoperire a lui Sadoveanu. Prin recurență însă, prin semnificații și prin funcții, *hanul* devine o temă literară doar odată cu Sadoveanu.

Care sînt principalele hanuri presadoveniene? În primul rînd, există hanurile lui Slavici și Caragiale, unde se întîmplă ceva, chiar dacă numai în închipuirea personajelor principale. Este vorba de Hanu Ciorilor și de hanul Mînioloaii. La primul poposește, forțat oarecum de împrejurări, Tașcă, „orzar de la Obor și om cu care ai putea să spargi ziduri". Se întorcea de la Alexandria, unde cumpărase niște orz; „după-prînz s-a pornit crivățul [...] din ce în ce mai aspru. [...] Șoseaua se curățise parcă, deodată: cît era de lungă și de largă, nu se mai vedea car pe ea". Chiar înainte de a ajunge la han, personaiul își dă seama că „Nu era lucru curat. Calul mergea și mergea, dar Hanu Ciorilor nu stătea parcă pe loc, nici el, ci se ducea". La un moment dat, lumina „se pierde ca și cînd ar fi stins-o cineva". Omul vrea să se întoarcă, „dar crivățul îl izbi iar în față". După un timp, care i se pare prea lung, descoperă hanul în „dosul lui, rămas departe înapoi". Tașcă nu știe ce să facă: „Înainte nu mai avea ce să caute, iar înapoi îi era urît să se mai întoarcă. În cîmp însă de asemenea nu putea să rămîie". Povestitorul găsește o explicație a situației, explicație la care și drumețul ar fi putut ajunge „dacă s-ar fi gîndit în toată liniștea": „Hanu Ciorilor nu e la marginea drumului ca alte ha-

nuri și[...]dincoace de han trebuie să mai fie vreo altă zidire, care acoperă lumina, cînd te apropii.“ Întors cu spatele la han, Tașcă rămîne uimit că, în fața sa a dispărut din nou lumina hanului, dar se dezmeticește, se întoarce și ajunge. Clădirea fusese, cum află curînd, „o casă bisericească“ pe care „au făcut-o han, ca să nu mai stea pustie“.

Călătorului, în subconștientul căruia este păstrată vie discuția cu Sfredeluș, pentru care „al dracului om ar trebui să fie acela care ar putea să stea noaptea adăpostit în casă pustie“, totul la han i se pare pustiu și straniu. (Să reținem, în paranteză, că o părere identică cu aceea a lui Sfredeluș are și boierul Dumitrașcu din *Hanul Boului* de Sadoveanu: „eu nu cred să fie om pe lume care să nu-și simtă inima bătînd grăbit, cînd se află noaptea în singurătate și mai cu seamă într-o casă pustie“.) În cîrciumă nu erau decît doi olteni, un neamț și hangiul. „Nu era tîrziu, dar păreau cu toții obosiți și tresăriră oarecum ca din somn cînd el intră“. Scrutîndu-i pe fiecare, lui Tașcă i se pare că „nu-i stăteau parcă nici unuia bine ochii în cap“.

În discuția care se deschide despre moșteniri lăsate cu limbă de moarte unor rude necunoscute, eroul află că hanul, fără stăpîn, a fost lăsat la doi nepoți care nu-s de găsit. „Se ivește, ce-i drept, pe fiecare săptămînă cîte unul, dar nu e cel adevărat.“ Și, din această pricină, mortul „n-are odihnă“. De cîte ori se ivește cîte cineva care cere moștenirea, „trosnește nopțile și tocănește de te trec fiorii și-ți vine să fugi“. Unul din olteni îl întreabă pe Tașcă dacă nu e el unul din cei doi nepoți și, aducînd vorba despre fratele mort al lui Tașcă, lasă de înțeles că îl cunoaște. Nu e de mirare că locul îi pare personajului „așa că te simțeai oarecum fermecat în el, o încăpere largă și scundă, cu pereții pătați de muște, și gălbeniți de fum, aproape goală și luminată de o lampă proastă, care se afla în peretele de la teighea. Întuneric aproape deplin era mai ales în colțul de unde rîdea neamțul, o stîrpitură de om spîn, cu cîteva fire de păr roșu drept

barbă, cu glasul piţigăiat, şi cu ochii mărunţi şi vii, curat cum Teaşcă şi l-ar fi închipuit pe Satana".

O atmosferă asemănătoare întîlnim la Sadoveanu în *Hanul Boului:* „Lumina tainică da un colorit cumplit odăii; în marea de negură luminoasă de afară, forme fantastice treceau, figuri sinistre, trupuri nalte şi mlădioase, şi toate într-o tăcere şi-ntr-o singurătate stăruitoare".

Mai departe ne aflăm în veritabilă atmosferă poescă. La sfîrşit însă aflăm că tot ce „s-a întîmplat" a fost rodul închipuirii bolnăvicioase a eroului şi că „E grozav lucru, cînd are omul ceva pe sufletul lui [...] nu-i bine să umble cu bani agonisiţi pe nedrept".

Pînă la un punct, la fel se desfăşoară lucrurile în *La hanul lui Mînjoală*. Povestitorul, care este şi personajul principal, poposeşte la han pentru „trei sferturi de ceas", ca să-şi... odihnească buiestraşul. Va întîrzia, e adevărat, dar în ciuda insistenţelor hangiţei, o văduvă „frumoasă, voinică şi ochioasă", pe care „unii o bănuiesc că o fi găsit o comoară", personajul pleacă totuşi la pocovnicul Iordache, în Popeştii-de-Sus. Vremea rea şi o mulţime de întîmplări ciudate, care-l fac pe personaj să o suspecteze pe hangiţă de vrăjitorie, îl readuc pe acesta la han. Atmosfera de aici însă este cu totul alta decît cea de la Hanu Ciorilor ori cea din *Hanul Boului* („Ce pat!... ce perdeluţe...! ce pereţi!... ce tavan!... toate albe ca laptele. Şi abajurul şi toate cele lucrate cu igliţa în fel de fel de feţe... şi cald ca subt o aripă de cloşcă... şi un miros de mere şi de gutui..."), încît, mărturiseşte personajul, „aş fi stat mult la hanul Mînjoloaii, dacă nu venea socru-meu, pocovnicu Iordache, Dumnezeu să-l ierte, să mă scoată cu tărăboi de acolo".

Atît la Caragiale, cît mai ales la Slavici, asistăm la un joc între real şi ireal pe un teren nestabil si ciudat în care obsesiile subconştiente, predispoziţia spre superstiţie şi confuzia întreţinută de o vreme potrivnică creează şi întreţin impresia supranaturalului.

Este adevărat că pentru protagoniștii celor două nuvele hanul este un loc ciudat, în care se petrec lucruri stranii, localizabile, mai degrabă, în zona irealului, a supranaturalului, decît în aceea a raționalului. Și într-un caz însă și în celălalt, autorii avansează mai mult sau mai puțin direct, o explicație logică a întîmplărilor, explicație care ține cont de mișcarea din subconștientul protagoniștilor. Un subconștient apăsat de „banii agonisiți pe nedrept", la Slavici, și atras de farmecul feminin real al hangiței, la Caragiale.

Un han asemănător ne întîmpină la Sadoveanu în *Povestea cu Petrișor*. Este vorba de hanul Aniței, cunoscut deopotrivă pentru farmecul hangiței și pentru capacitatea ungurului, soțul acesteia, de a face vrăji. Sosit la han pentru a aduce Aniței „o veste" de la stăpînul său, Petrișor Dămian știe, din auzite, că Anița e „năstrușnică muiere" și că „o păzește ungurul de comedie, cu farmece și cu cîte drăcii sînt pe lume", dar știindu-și conștiința curată (el venise doar să împlinească o poruncă a stăpînului) și bînd și vin cu oala ca să aibă „coraj", el nu se teme de nimica: „Da' eu, moșule, am auzit că-i strașnică muiere Anița asta! Da' de ungur de ce am eu a mă teme? Eu nu mă tem de nimeni... Nici de farmecele lui nu mă tem!". După ce ascultă însă o istorisire menită să-i dezvăluiască puterea magiei și a farmecelor pe care ungurul o posedă și nu se sfiește s-o folosească, Petrișor intră, ca și Tașcă din *Hanu Ciorilor*, într-o „criză a realului" cum observă Zaharia Sângeorzan, ajungînd la concluzia că „la un han vechi și mare cît o cetate, nu-s lucrurile curate niciodată". Personajul se hotărăște să se întoarcă la Cornul Caprei fără să-i mai dea hangiței vestea. „Într-o vreme însă s-a răzgîndit. Se poate să fie și-un hangiu și-o hangiță, a zis el întru sine. — Trebuie să văd pe hangiță și să-i spun ce vre boierul... Zice că-i strașnică muiere! Să vedem... De ungur nu prea am eu de ce mă teme." Și Petrișor se întoarce. Întîrzie cu hangiul la un pui fript în tigaie și cînd acesta „începu a bate cu grăsimea broaștei puiul din frigarea băiatului", Petrișor „și-a încordat brațul și a plesnit

scurt peste ochi pe Mogoș". Apoi l-a lăsat pe ungur „neclintit la pămînt", iar el a intrat la hangiță. „Ș-acolo erau obloanele puse, — și trei lumînări de seu ardeau într-un sfeșnic cu trei crengi. Anița hangiului se ridică încet de pe divan, și Petrișor stătu în loc privind-o cu luare-aminte". În zadar va încerca flăcăul să-i vorbească despre ungur ori despre boier, căci replica acesteia va fi: „Măi bădiță Petrișor, ce are a face ungurul?..."; „Măi bădiță Petrișor, ce are a face boierul?..." Și din noaptea aceea, Petrișor „a trăit bine la hanul Aniței..."

Este clar că Anița o anunță pe Ancuța, dar pînă a deveni hanul Aniței *Hanu Ancuței*, eroina seamănă mai mult cu hangița din *La hanul lui Mînjoală*, prin atmosfera de vrajă din jurul ei, cu deosebirea că vrăjile sînt puse pe seama bărbatului.

Există apoi hanul de la *Moara cu noroc*, de Slavici, un loc al violenței, al crimei și al pierzaniei, pe care și Sadoveanu ni-l va descoperi în *Cocostîrcul albastru (La hanul lui Colțun trăia un om cu ochii amărîți...)*. Hanul acesta este un „...loc al hoțiilor și dramelor necunoscute de odinioară...". Aici a fost „în vremea veche [...] o întîmplare cu hoți". Din multele cîte se petrecuseră o aflăm pe ultima. Pînă la un punct, eroul ei, hangiul Isac A-Maicei, se aseamănă cu Ghiță din Moara cu noroc. „Se înfățisase vornicului din sat calare, cu toată gospodăria la ciochine, și-i arătase o hîrtie cu iscălitură și pecete sturzască; după aceea suise pe sub streșina pădurii și descălicase la hanul cel fără stăpîn". Omul, „trăia în deal, la han, ca un schivnic; îi țiuia în urechi singurătatea și-l împresurau în amurg ca niște prietini amintirile". Aflăm că „avere n-are [...] fără decît un bucium de cireș, două pistoale ș-un hamger turcesc...", dar pistoale și hamger aveau și „cei care-au stăpînit hanu naintea lui". Ca și Ghiță, badea Isac venise la han pentru a-și asigura o existență omenească cinstită, dar fără intenția de a se stabili definitiv. Abia cînd va fi călcat de hoți hangiul, care se va apăra cu îndîrjire și pricepere, își va dezvălui

adevărata identitate: „Aflați — le spune el hoților — că am fost și eu ca voi în vremea mea și-am pîndit la răspîntie. Da' voi, bre, pe lîngă mine sînteți ca niște pui. Eu sînt cloncan bătrîn. Eu am cuibat mult în codru verde și-am scărmănat cu ghiara multe bărbi de ciocoi! Cînd mi-au trecut zburdăciunile tinereților, m-am gîndit să las hățașurile mele și să mă fac schivnic. M-am săturat de deșertăciuni și de răle".

În sfîrșit, există hanuri unde nu se întîmplă nimic, cum este acela din *Călătorului îi șade bine cu drumul*, de I. Al. Brătescu-Voinești, loc exclusiv al petrecerii cu mîncare, băutură și lăutari, pe care personajul principal, moșierul scăpătat Pitache Cojescu, nu-l poate ocoli oricît s-ar fi jurat să nu mai bea. Ca și aici, în *La crîșma lui moș Precu* se bea de se stinge, numai că, la Sadoveanu, adunările devin și un prilej de eresuri și povești, anunțînd sfaturile întemeiate la *Hanu Ancuței*.

Hanul sadovenian nu mai este doar locul de popas și de petrecere, unde, eventual, se întîmplă lucruri ciudate, ci este locul unde se află și se depozitează „toate poveștile care se aud din om în om" („Mîni ne-or întîmpina și ne-or întreba răzășii la fiecare han și crîșmă, căci oamenii de aicea sînt prea doritori să afle cine-s drumeții și-i roagă să le spuie toate poveștile care se aud din om în om").

Spre deosebire de alte hanuri, hanul sadovenian se constituie treptat într-un spațiu cu totul aparte, care închide în sine o lume, un univers și o istorie, cu toate credințele, tradițiile, superstițiile și eresurile lor, cu toate frămîntările și valurile care au bîntuit o țară întreagă.

II. TIMPUL ȘI SPAȚIUL ÎN „HANU ANCUȚEI"

„Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanul Ancuței", ne mărturisește naratorul-evocator, a cărui mască, aparent impersonală o împrumută autorul. (Ar fi, poate,

Scanned with OKEN Scanner

mai nimerit să-l numim — simplu — *evocatorul* serilor de la han, întrucît narațiunea-cadru este o pseudonarațiune rezumabilă ca atare în cîteva propoziții). Așadar, conform canoanelor oricărei povestiri care se respectă, din prima propoziție „se fixează" timpul și locul evocate. Nu am spus timpul și locul acțiunii sau întîmplărilor pentru că la Hanul Ancuței nu se întîmplă nimic: poposesc gospodari, cărăuși și negustori cu daraveri la Iești, la Roman sau în altă parte, care aduc vin din Țara-de-Jos ori marfă de la Lipsca și al căror drum trece pe aici, fac focul, se îndeletnicesc cu vinul nou, cu puii în tigaie și cu plăcintele, ascultă lăutarii și spun povești. Și ce altceva s-ar putea întîmpla cînd este „pace în țară și între oameni bună-voire"? Ne aflăm doar în „vremea petrecerilor și a poveștilor".

Însă pe cît de exact este locul (hanul Ancuței, aflăm și de la G. Ibrăileanu, era „vestit odinioară în toată țara Moldovei"), pe atît de vag este timpul. Amănuntele menite să-l precizeze („în anul cînd au căzut de Sîntilie ploi năprasnice", cînd „spuneau oamenii că ar fi văzut balaur negru în nouri", cînd „niște paseri [...] s-au învolburat pe furtună vîslind spre răsărit" cînd etc.) nu fac decît să-l plaseze pe coordonatele cele mai exacte ale... indeterminării. Căci presupușii ascultători ai celui care evocă acest timp n-au de unde ști cînd „spuneau oamenii că ar fi văzut balaur negru în nouri" ori cînd s-au învolburat pe furtună niște paseri „cum nu s-au mai pomenit". În ceea ce privește „anul cînd au căzut de Sîntilie ploi năprasnice", acesta ar putea fi pentru fiecare ascultător un alt an. Trebuie să ne mulțumim, deci, cu precizarea că „asta s-a întîmplat într-o depărtată vreme", cînd oamenii mai vedeau încă balauri în nori, iar paserile se ridicau rătăcite tocmai „din ostroavele de la marginea lumii". Este, cu alte cuvinte, un timp arhaic-legendar.

Precizarea că nu multă vreme după aceea „Împăratul-Alb și-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgîne" nu ne lămurește nici ea întru totul în privința timpului evocat,

dat fiind că Împăratul-Alb (să remarcăm contaminarea realului cu basmul sugerată de acest nume propriu) nu „și-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgîne“ o singură dată. Ar putea fi vorba la fel de bine de 1711, 1854, ca și de 1877. Corelată însă această informație vagă cu anul nașterii lui Dămian Cristișor, „povestitorul“ celei de-a șaptea istorisiri, (1814), care la timpul evocat era „încă holtei“, putem stabili „vremea petrecerilor și a poveștilor“ înainte sau după Războiul Crimeei (1854—1856).

Nu se poate spune cu precizie dacă înainte sau după, deoarece evocatorul „încurcă“ și aici lucrurile cu intenție: a auzit multe povești la Hanul Ancuței în anul cînd „niște paseri cum nu s-au mai pomenit s-au învolburat pe furtună, vîslind spre răsărit“. „Tălmăcind“ aceste semne, moș Leonte a prevăzut „război între împărați și bielșug la vița de vie“. Deci anul cînd evocatorul a auzit poveștile de la han precede conflagrația din 1854—1856. Imediat după precizarea de mai sus însă ni se spune că „Apoi într-adevăr, Împăratul Alb și-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgîne și, ca să se împlinească zodiile, a dăruit Dumnezeu rod în podgoriile din Țara-de-Jos de nu mai aveau vierii unde să puie mustul. Ș-au pornit din părțile noastre cărăușii ca s-aducă vin spre munte, *ș-atuncea* a fost la Hanul Ancuței vremea petrecerilor și a poveștilor“. Așadar, timpul evocat „s-a întîmplat“ după 1856.

Stabilirea acestui timp are și nu are importanță: este indiferentă pentru evocarea în sine, singura care-l preocupă pe martorul acelei vremi, dar nu mai este lipsită de interes pentru aprecierea mentalității celor evocați. Or, cei dispuși să facă această apreciere se pot opri la deceniul al VI-lea al secolului trecut.

Din punctul de vedere al evocatorului, „vremea petrecerilor și a poveștilor“ este una *depărtată* și trebuie să deslușim în „sunetele“ acestui atribut o nostalgie abia reținută a timpului respectiv, cînd „era [...] pace în țară și între oameni bună-voire“, un regret abia ascuns după „acele zile

Scanned with OKEN Scanner

grase și vesele", în care, la han, „oameni încercați și meșteri frigeau hartane de berbeci și viței, ori pîrpîleau clean și mreană din Moldova". Este un timp homeric pașnic ai cărui trăitori se luptă cu „hartane de berbeci și de viței" și sparg „atîtea oale" cît să se uimească „doi ani muierile care se duceau la tîrg la Roman".

O a doua problemă pe care ne-o punem este aceea a *duratei* pe care o acoperă „vremea petrecerilor și a poveștilor". Seria poveștilor spuse la han de către cei nouă călători începe într-o după-amiază și se sfîrșește după ce „cloșca cu pui trecuse de crucea nopții". Se poate spune însă și că istorisirile prezentate sînt selectate din cele spuse pe parcursul a nu mai puțin de trei zile, contopite parcă într-una singură. Căci timpul real, atunci cînd nu este abolit și înlocuit cu acela al poveștilor, este condensat, își pierde dimensiunile, păstrînd numai contururi vagi care nu lasă urme. Personajele de la han trăiesc în poveste, în timpul revolut al acesteia. Cînd povestea e întreruptă pentru un moment, ascultătorii sînt cuprinși de o somnolență ori, dacă întreruperea este mai lungă, se cufundă în somn, cum se întîmplă la sfîrșit, dar, probabil, și după fiecare grup de trei povești. Numai că — așa cum spuneam — timpul real — dormit — se șterge din memoria personajelor, care se grăbesc să continue „vremea petrecerilor și a poveștilor". Așa se face că trei zile devin una singură.

Această afirmație, care pare o simplă speculație hazardată, poate fi susținută cu ajutorul textului. Evocatorul mărturisește la început că „într-o toamnă aurie" a auzit „*multe* povești la Hanul Ancuței". „Multe" ar putea fi considerate și cele nouă, numai că, după ce „fixează" timpul cînd au fost povestite întîmplările, naratorul-evocator încheie cu precizarea: „ș-atuncea a fost la Hanul Ancuței *vremea* petrecerilor și a poveștilor". Or această precizare se referă la o perioadă mai mare decît cea cuprinsă în limitele unei zile, așa cum demonstrează referirile care urmează:

Scanned with OKEN Scanner

„Taberele de cară nu se mai istoveau. Lăutarii cîntau fără oprire. Cînd cădeau unii, doborîți de trudă și de vin, se ridicau alții de prin cotloanele hanului. Și-atîtea oale au farmat băutorii, de s-au crucit doi ani muierile care se duceau la tîrg la Roman. Și, la focuri, oameni încercați și meșteri frigeau hartane de berbeci și de viței, ori pîrpîleau clean și mreană din Moldova.“ Acestea fiind știute, trebuie să observăm că, pe parcursul timpului acoperit de cele nouă povestiri, la han nu a venit decît tabăra de care a lui jupîn Dămian, că, dintre toți cei evocați, doar ciobanul de la Rarău sfarmă o oală, și numai una, că printre bucatele servite nu se pomenește de berbeci, viței, clean și mreană etc. Să mai remarcăm că părintele Gherman, închinînd oala către comis și către ceilalți „cinstiți gospodari“, mărturisește a fi ascultat cu mare mirare „ce-ați spus ș-ați povestit“. Așadar, istorisirea despre iapa lui Vodă nu fusese prima spusă și ascultată la han. Ni se pare deci clar că „vremea petrecerilor și a poveștilor“ nu se reduce la timpul acoperit de cele nouă povestiri.

Problema mai dificilă este însă tocmai aceea a timpului pe care istorisirile prezentate îl acoperă. O precizare, iarăși de la început, a evocatorului ne atrage atenția că poveștile „porneau“ odată cu înserarea, „după ce se cufunda soarele înspre tărîmul celălalt și toate ale depărtării se ștergeau și lunecau în tainice neguri“. Atunci, „focurile luminau zidurile de piatră, găurile negre ale ușilor și ferestrelor zăbrelite. Contenea cîte un răstimp viersul lăutarilor, și porneau poveștile...“. Așadar, prima istorisire trebuie plasată în acest cadru. Următoarele două, *Haralambie* și *Balaurul*, vin una în imediata continuare a celeilalte. Comisul Ioniță își încheie „povestea“ cerînd vin și pregătindu-se să înceapă altă istorisire pe care *de mult* voia să o spună. Numai că este întrerupt de închinarea călugărului de la schitul Durău, care, în curînd, se vede îndemnat să spună „întîmplarea“ cu Haralambie. La sfîrșitul istorisirii părintelui Gherman, uimit de cele ascultate, moș Leonte zodierul mărturisește

Scanned with OKEN Scanner

că nu și-a „mai simțit așa inima, ca o potîrniche în cîngile șoimului“ decît cînd a văzut balaurul. Și, incitat la istorisire, va povesti întîmplarea amînînd din nou pe cea promisă de comis.

După acest prim grup de trei povestiri, cititorul atent constată o întrerupere în tehnica „legării“ istorisirilor. Aparent este o pauză scurtă, în care cei prezenți la han reflectă pe marginea celor ascultate. Dar aflăm că „scripcile și cobzele încă n-aveau căutare“ Or, la început, ni se spusese că poveștile „porneau“ cînd „contenea cîte un răstimp viersul lăutarilor“. De abia în acest moment „soarele bătea pieziș în hanul Ancuței, scînteind în geamurile zăbrelite“. În acest caz, ori seria poveștilor n-a început, conform obiceiului, „după ce se cufunda soarele înspre tărîmul celălalt“ ori odată cu a patra povestire ne aflăm în a doua seară evocată.

Următoarele trei istorisiri *(Fîntîna dintre plopi, Cealaltă Ancuță* și *Județ al sărmanilor)* constituie și ele un grup legat, unitar. Istorisirea căpitanului Neculai Isac este continuată parcă direct de aceea a lui Ienache coropcarul, care nici nu-și mai amintește de promisiunea comisului. Deși între povestirea căpitanului și aceea a coropcarului se scursese un timp („Cînd își sfîrși căpitanul Neculai istorisirea, asfinți soarele în munți și se întinse umbră peste valea Moldovei și asupra hanului. [...] Tîrziu, la înserat, s-a aprins focul. Și căpitanul Isac s-a ridicat din locul lui, a prins pe Ancuța de mînă ș-a cerut, pentru sine și pentru soți, vin vechi în oale nouă.“), în care Ancuța își amintește că întîmplarea îi fusese povestită și de mama sa, iar evocatorul, pentru prima oară, intervine întrebînd dacă „Mai este în ființă fîntîna cu cei patru plopi“, intervenția coropcarului se leagă imediat de istorisirea căpitanului: „Într-adevăr, în vremea veche s-au întîmplat lucruri care astăzi nu se mai văd...“. Cînd și Ienache și-a încheiat istorisirea, „s-a ridicat din tohoarca lui, de la un proțap, un om măhălos, și s-a arătat în lumina focului pășind legănat“. Nici între povestirea cio-

Scanned with OKEN Scanner

banului d. la Rarău și cea care a precedat-o nu există o pauză, o întrerupere.

În schimb, următoarea nu se mai leagă de întîmplarea povestită de către cioban. Costandin Moțoc „se retrase deoparte la tohoarca lui si stătu iarăși închis în mîhnire ca mai nainte, fără bucurie și fără lumină, ca-n negurile muntelui". După acest sfîrșit, pauza este neapărat de durată. Nimeni nu mai intervine. Promisiunea comisului pare să fi fost uitată.

Istorisirea acestuia este așteptată însă la începutul următoarei povestiri *(Negustor lipscan)*, care, împreună cu ultimele două, formează iarăși un grup unitar, legat, căci întîmplările povestite de cerșetorul orb vin în imediata continuare a relatării lui iupîn Dămian și sînt urmate, prin „zelul" liței Salomia, de „istorisirea" Zahariei Fîntînarul. După care, peste cei prezenți la han se lasă o oboseală de plumb, adusă de... un ceas tîrziu care „nu-i curat". „Vremea petrecerilor și a poveștilor" se întrerupe. O vreme condensată în trei zile care par o singură zi. De fapt, ceea ce a fost condensat nu este timpul poveștilor, ci acela real. Căci și acum, cei prezenți la han intră în somnul timpului real pentru a se trezi, probabil, din nou în poveste.

În legătură cu delimitarea ciclului de povestiri în grupuri de cîte trei, nu e greu de observat că, pe de o parte, după a treia și a șasea istorisire se instituie cîte o pauză, asistăm la o întrerupere, aparent de scurtă durată, în timp ce după a noua, întreruperea pare să fie definitivă („comisul Ioniță [...] a uitat cu desăvîrșire că trebuie să ne spuie o istorie cum n-am mai auzit"). Pe de altă parte, noii călători care poposesc la han (căpitanul Isac și iupîn Dămian Cristișor) ajung aici exact după a treia, respectiv după a șasea istorisire. Oricum să reținem că seria celor nouă povestiri acoperă o zi cît trei zile, iar acestea condensează, în memoria evocatorului, o *vreme*.

Aprecierea timpului însă este subiectivă nu numai ca *durată*, ci și ca *valoare*. Se poate descoperi în tonul evocato-

Scanned with OKEN Scanner

rului nostalgia acestuia după „depărtata vreme“ evocată, după vremea de „pace și între oameni bună-voire“, după zilele „grase și vesele“ petrecute la focurile de la han. Numai că aceeași vreme este cu totul altfel judecată de unul din protagoniștii „petrecerii“ ei. Pentru Ienache coropcarul, „astăzi nu se mai văd“ lucrurile întîmplate în vremea veche; „Acum [în „vremea petrecerilor și a povestilor“] nici nu mai sînt oamenii care au fost. [...] Acuma trăiește o lume nouă și becisnică“. Acest punct de vedere este încuviințat „cu putere“ de comisul Ioniță și, tacit, de către toți ceilalți. Așadar, de fiecare dată, prezentul este raportat la trecut și judecat prin prisma acestuia. Iar judecata este nostalgic-subiectivă. Prezentul evocării hanului este indirect apreciat prin raportare la trecutul evocat, așa cum acesta a fost, atunci, judecat prin raportare la „vremea veche“. Să vedem în aceasta intenția povestitorului-evocator de a sugera disoluția vechilor valori și înlocuirea permanentă a acestora cu altele care, prin comparație, se dovedesc reduse?! În acest caz, tema majoră a operei este „pe-trecerea“ timpului și îndepărtarea de „vîrsta de aur“. Se pare că „vremea petrecerilor și a poveștilor“ a trecut și că, de fiecare dată, ne aflăm într-un timp al *evocării* acelei vremi. Permanent, *vremea întîmplărilor* devine *vreme a evocărilor*, iar aceasta e sortită să devină, la rîndul ei, vreme evocată. Printr-un joc de cuvinte care nu ni se pare gratuit, comentariul se instituie și într-o evocare a evocării evocate.

Discuția de pînă aici a avut în vedere timpul propriu-zis al hanului sau, altfel spus, timpul evocat de naratorul impersonal, același cu „vremea petrecerilor și a poveștilor“. Or, acest timp nu coincide — cu o singură excepție — cu timpul evocat de ceilalți povestitori, cu timpul întîmplărilor. Acesta din urmă este „vremea veche“ pe care o regretă Ienache coropcarul, și nu numai el. În cinci cazuri (*Iapa lui Vodă*, *Haralambie*, *Județ al sărmanilor*, *Orb sărac* și *Istorisirea Zaharici Fîntînarul*), întîmplările pot fi cu aproximație datate, deoarece sînt amintiți domnitorii Mihail Stur-

Scanned with OKEN Scanner

za, Calimah, Ipsilant și Duca. (Cele istorisite de Costandin Moțoc sînt plasate „acum treizeci de ani). Lăsînd la o parte istorisirea cu Duca vodă, venită peste secole datorită memoriei folclorului, toate celelalte întîmplări, printre ai căror protagoniști s-au numărat și povestitorii, au avut loc în primele patru decenii ale secolului trecut (Constantin Ipsilanti a domnit între 1799 și 1801, un Calimah (Alexandru) a domnit între 1795 și 1799, dar e puțin probabil să fie vorba despre acesta în istorisirea Zahariei Fîntînarul, altul (Scarlat) între 1812 și 1819, iar Mihail Sturza între 1834 și 1849). În aceeași jumătate a secolului trecut trebuie plasate și întîmplările istorisite de moș Leonte zodierul, Neculai Isac și Ienache coropcarul.

Cel mai tînăr dintre povestitori este negustorul Dămian Cristișor, născut în 1814. Nu e de mirare, că el nici nu-și propune să reînvie o pagină a trecutului, ci descrie călătoria la nemți, abia încheiată.

Povestea cea mai de demult este spusă de Costandin orbul și ea relatează minunea sfintei Paraschiva după ce niște „sărmani năcăjiți [...] l-au pîrît pe Duca-Vodă, scăldînd racla în lacrimi". Așa cum ne atrage de la început atenția povestitorul, „acea minune s-a făptuit *în vremea veche*". Dacă asta se întîmpla la începutul secolului al XVIII-lea (ultimul an de domnie a lui Constantin Duca este 1704), „boclucul" la care a fost martor Ienache coropcarul „s-a întîmplat în tîrgul nostru la Ieși" doar cu cîteva decenii înaintea evocării lui; cu toate acestea, coropcarul vorbește tot de *vremea veche*. De altfel, să observăm că și atunci cînd de la o întîmplare nu au trecut decît peste douăzeci și cinci de ani (v. *Fîntîna dintre plopi*), ni se vorbește tot de „întîmplarea [...] de demult", iar povestitorul recunoaște că nu mai ține socoteala anilor („Catastihul acelor ani a început să mi se încurce"). Ioniță comisul evocă și el „vremea tinereții" ca și cum aceasta ar fi rămas în pîclele trecutului, deși „întîlnirea" sa cu Vodă Mihalache Sturza nu putea avea loc cu mai mult de două decenii în urmă. Minunea sfintei Pa-

Scanned with OKEN Scanner

raschiva, deși înfăptuită în *vremea veche*, ni se spune, cu precizie, că a avut loc „în ziua de 14 ale lunii lui octomvrie, la amiază". Și atunci nu e greu să constatăm că memoria afectivă a povestitorului răstoarnă ordinea cronologică a evenimentelor, apropiindu-și întîmplări intrate în legendă și chiar în mitologie (naratorul-evocator, bunăoară, mărturisește că simțea în sine „ca o bătaie de inimă" „chemarea de demult" a păstorilor) și împingînd în trecutul îndepărtat altele mai recente, trăite. Timpul întîmplărilor povestite la han este pur și simplu „vremea veche".

Cu spațiul din *Hanu Ancuței* lucrurile sînt mai simple. Locul evocărilor rămîne unul și același: hanul care ne este descris în cîteva rînduri de către naratorul-evocator, de unele personaje, de însăși Ancuța. De fiecare dată se insistă asupra siguranței pe care le-o oferă călătorilor. Preluînd și anticipînd observația unuia dintre personaje, evocatorul ne atrage de la început atenția că „hanul acela al Ancuței nu era han, — era cetate. Avea niște ziduri groase de ici pînă colo, și niște porți ferecate cum n-am văzut de zilele mele. În cuprinsul lui se puteau oploși oameni, vite și căruțe și nici habar n-aveau dinspre partea hoților...". Aprecierea, în general, îi aparține lui moș Leonte, care socotește că „nu se mai găsește alt han ca acesta cît ai umbla drumurile pămîntului. Așa ziduri ca de cetate, așa zăbrele, așa pivniță, — așa vin, — în alt loc nu se poate". Ancuța, la rîndul ei, îl asigură pe iupîn Dămian să nu aibă nici o grijă, „că putem închide porțile ca la cetate". Hanul este deci un spațiu de securitate și, în același timp, un spațiu unic. Unicitatea îi este dată deopotrivă de soliditatea zidurilor și a porților, de dulceața vinului, de voia bună și ochii negri ai hangiței, de „lumea bună care cearcă vinul nou". Insistența asupra comparației hanului cu cetatea nu trebuie să ne sugereze însă un spațiu închis. Pe de o parte pentru că la vremea despre care ni se vorbește „era [...] pace în țară și între oameni bună-voire. Porțile stăteau deschise ca la Domnie". Pe de altă parte, sfaturile întemeiate „încă de pe vremea Ancuței

celei de demult" sînt deschise și ele oricui: aflînd că negustorul este „un om căruia îi plac tovărășiile", cei de la han îl invită imediat „cu dragoste" la focul lor.

Nu este vorba însă de o deschidere doar în aceste două sensuri: unul concret și altul spiritual, ci și de o deschidere mult mai largă, spre zările întregii Moldove: prin porțile „deschise ca la Domnie", „puteai vedea valea Moldovei cît bătea ochiul și pîclele munților pe păduri de brad pînă la Ceahlău și Hălăuca".

Hanul este însă, mai cu seamă, un spațiu al poveștilor și al petrecerii. El și călătorii pe care-i găzduiește se trezesc la adevărata viață „după ce se cufundă soarele înspre tărîmul celălalt și toate ale depărtării se șterg și lunecă în tainice neguri". În întunericul care acoperă împrejurimile și depărtările, „zidurile de piatră, găurile negre ale ușilor și ferestrelor zăbrelite" sînt luminate de focuri, și în această lumină capătă o nouă viață amintirile și întîmplările trecutului. Căci hanul nu este doar un spațiu al poveștilor, ci și unul al amintirilor. Multe din lucrurile care „s-au întîmplat în vremea veche" își au obîrșia, sfîrșitul ori chiar s-au petrecut aici la han, pe vremea Ancuței celeilalte sau pe vremea „bătrînei aceleia a noastre", o străbună a Ancuței de acum. Indiferent că întîmplările istorisite s-au petrecut la Iași ori la Roman, la Tupilați sau la Păstrăveni, ele au avut atingere cu hanul. „Tot în acesta loc" se afla comisul Ioniță cînd s-a oprit la han, Vodă Mihalache Sturza„ ca să vadă ochii Ancuței". În apropierea hanului se afla moș Leonte cînd a văzut întîi balaurul. Pe aceste meleaguri a avut căpitanul Neculai Isac „o întîmplare năprasnică". La han au pus la cale Todiriță Cavană și Ancuța cea de demult răpirea duducăi Varvara. Aici o strămoașă a Ancuței l-a blestemat în față pe Duca-Vodă, fără să-l recunoască, și tot aici alaiul de nuntă al duducăi Aglăița, în drum spre scaunul Domniei, „a jucat întăi o toană".

Răzăși din Țara-de-Jos și cărăuși din Țara de-Sus, negustori, ciobani și fețe bisericești din toată Moldova se în-

Scanned with OKEN Scanner

tîlnesc la hanul Ancuței și deapănă întîmplări trecute reînviind o întreagă lume apusă. Timpul și spațiul unei întregi țări sînt adunate și încap între zidurile groase ca de cetate ale hanului Ancuței, care se află aici dintotdeauna, constituind, astfel, un simbol și o chezășie a permanenței.

III. CELE DOUĂ ANCUȚE

O primă figură centrală, în toate povestirile pe tema hanului, este aceea a stăpînului locului, hangiul sau hangița. Hanul Boului a ars de mult, „acuma, în locul acela a rămas un dîmb și pe dîmb crește iarbă mare", dar crîșmărița, „o șerpoaică mîndră", „sprîncenată", cu „ochii de foc" și cu „cele două buze rumene desfăcîndu-se", rudă cu Mînjoloaia parcă, a rămas vie în amintirea cuconului Dumitrașcu, care a avut cu ea o „întîmplare de dragoste" cu treizeci de ani în urmă.

Moș Precu se bucură de un portret detaliat: „era un român nalt, adus puțin din spatele late; își rădea barba cu o custură de brici făurită de el dintr-o frîntură de coasă; mustață răsucită și albă ca omătul; pletele de-abia cărunțind, unse totdeauna cu unt [...] cădeau în sfredele pe umeri. Mîinile mari: cu o palmă și un bivol ar fi răsturnat; picioarele groase, cu niște labe ca de urs: se cutremura crîșma cînd dupăia odată, la vreo mînie". Personajul vine parcă dintr-o poveste cu uriași. Trecutul îi este „destul de neguros", omul fiind, în tinerețe, lotru, cum lasă a se înțelege. Din vremea aceea știe o mulțime de cîntece de voinicie și de dragoste.

Anița din *Povestea cu Petrișor* este, cum am văzut, „strașnică muiere" și din cauza ei „a dat [...] mare alean" peste boierul de la Cornu Caprei, dar ea se-ndrăgostește de mesagerul boierului, pe care-l ocrotește la hanul ei.

Adevăratul spirit viu al hanului sadovenian este însă Ancuța. „Toate ale lumii" s-au dărîmat, au trecut... A rămas însă în ființă, neschimbat, hanul. Și neschimbată a rămas hangița. Despre o străbună a Ancuței nu aflăm decît ceea ce

ne-a păstrat povestea despre sfîrșitul lui Duca Vodă. Trebuie să fi fost și aceea aprigă femeie. În schimb, cealaltă Ancuță cea de demult, a rămas vie în amintirea celor care au cunoscut-o: comisul Ioniță, moș Leonte, Neculai Isac, Ienache coropcarul. În două din întîmplările istorisite (*Balaurul* și *Cealaltă Ancuță*) descoperim un portret dinamic al hangiței de demult. Aflînd despre primejdia care o amenință pe duduca Irinuța din partea lui Bolomir, nu-și poate ascunde indignarea față de cea care „s-a milostivit [...] să deschidă ochii" boierului și față de acesta, care „a asuprit ș-a pus în pămînt două femei". Convingerea hangiței că „Partea lui pe lumea cealaltă are să fie Caraoschi", convingere care ascunde o dorință și din care răzbate nedisimulată satisfacția, ne descoperă în ea urmașa celei care îl blestemase pe Duca Vodă să-l mănînce „temnița pămîntului și viermii iadului cei neadormiți". Identitate adevărată însă capătă Ancuța de demult în istorisirea lui Ienache coropcarul. Deși își dă seama că „isprăvile" lui Todiriță Catană sînt acelea ale unui „nebun" și nu se sfiește să i-o spună, hangița nu pregetă să-i acorde acestuia tot sprijinul. Scena în care cei doi „au prins a descînta frunte lîngă frunte" rămîne memorabilă mai ales prin ambiguitatea ei, datorită căreia eroina se învăluie în mister și poezie. A cunoscut-o mai înainte Todiriță? Cu siguranță că da, din moment ce îi cere să-și aducă aminte de el. A fost între cei doi ceva? Probabil că da; povestitorul, martor al scenei, își amintește că „mai ales Ancuța mi se părea mie că grăiește cu foc și patimă". Să fie focul și patima trezite doar de adeziunea față de o iubire care trece peste orice?! Legătura dintre cei doi pare să se limpezească atunci cînd Todiriță Catană „a prins-o cu dreapta pe după gît și-a sărutat-o", Ancuța observînd că „Dacă se scoală soțul meu, a zis ea rîzînd, măcar că-i bătrîn, se poate supăra". Dar gestul răzeșului și răspunsul hangiței, care nu condamnă acest gest, pot fi interpretate și ca o manifestare a satisfacției de a fi alcătuit un plan menit să ușureze răpirea duducăi Varvara. Cititorul, ca și ascultătorul, nu este lămurit și nici nu se poate lămuri.

Scanned with OKEN Scanner

Celelalte linii ale portretului Ancuței de demult sînt „trase" prin comparație cu Ancuța cea tînără. Aflăm bunăoară despre ea că era „sprîncenată și vicleană" din portretul-schiță în mișcare pe care evocatorul i-l face Ancuței celei tinere: „Iar Ancuța cea tînără, tot *ca mă-sa de sprîncenată și de vicleană*, umbla ca un spiriduș încolo și-ncoace, rumenă la obraji, cu catrința-n brîu și cu mînicile suflecate: împărțea vin și mîncări, rîsete și vorbe bune". „Viclenia" Ancuței poate fi descoperită în felul ei de a umbla „ca un spiriduș", de a se îmbrăca și de a *împărți* nu numai vinul și mîncărurile, ci și vorbele bune și voioșia și e de presupus că și prin aceste laturi ale comportamentului ea este copia fidelă a mamei. Firea Ancuței de altădată a fost transmisă celei tinere cu toată zestrea ei de gesturi și reacții, de impulsuri și trăiri. Semnificativ este faptul că în împrejurări oarecum similare, peste timp, cele două Ancuțe se găsesc în aceeași postură și reacționează absolut la fel. Aparentele deosebiri de amănunte în comportament se datorează relatării scenei de către două personaje. Cînd comisul Ioniță spune „ce trebuia să se întîmple dacă nici la vodă n-ar fi găsit [...] dreptate", „Ancuța cea tînără, — ne informează evocatorul — cum făcuse odinioară cealaltă, împungînd într-o parte cu capul, întinse urechea și auzii..." Auzind, „Ancuța și-a strîns buzele și s-a prefăcut că se uită cu luare-aminte în lungul șleahului...". La fel făcuse Ancuța „cea de-atunci", cum ne spune comisul: „și-a dus repede palma la gură și s-a făcut a se uita încolo, în lungul drumului". „A-și duce palma la gură" și „a-și strînge buzele" trădează aceeași mișcare lăuntrică și arată în afară aceeași mască a pudorii, eroinele încercînd să ascundă faptul că au auzit prin aparenta concentrare a atenției în altă parte.

Ancuța cea tînără, ca și cea de demult în vremea petrecerii întîmplărilor istorisite, este o femeie frumoasă; „cînd rîde spre noi ca acuma, ne spune călugărul, arată flori de lăcrimioare și-mi aduc aminte de primăvară". Moș Leonte, lăudînd nu numai vinul, ci și ochii negri ai Ancuței, nu se

sfiește să mărturisească: „eu parcă tot subt ei aș sta pînă ce mi-a veni vremea să mă duc la limanul cel fără de vifor...“ Căutîndu-i în cartea de zodii, același personaj îi spune că-i face „pe bătrîni să dorească anii tinereții“. „Portretul“ acesta este încercat, mai întîi, în figura Aniței, hangița din *Povestea cu Petrișor*. Dar, deși fermecătoare, plină de grație și cochetărie feminină, sensibilă la complimente chiar cînd vin din partea celor în vîrstă, preocupată permanent, dar discret de impresia pe care o face asupra bărbaților, nu se poate spune că drumeții poposesc la han atrași de farmecele hangiței. Rostul ei în structura operei este acela de a spori poezia universului evocat. Prezența permanentă a hangiței printre povestitorii ciclului — o prezență vagă însă și eterică, plutind parcă peste eroi și peste povești, făcîndu-se simțită discret, dar presimțindu-se tot timpul și peste tot — este o întrupare indicibilă a bunei dispoziții, asigură împlinirea înaltă și totală a „simpozionului“ de la han. Dacă în esență opera ar fi rămas aceeași în eventualitatea că unul din povestitori ar fi istorisit cu totul altceva, atmosfera de la han, farmecul și poezia acestui univers care este Hanu Ancuței, universul acesta unic nu pot fi concepute în absența Ancuței. Într-o lume din care toate trec, locuri și oameni, în care toate se schimbă, pînă și anotimpurile, Ancuța (nu cea de acum, nici cea de altădată, ci Ancuța dintotdeauna) a rămas aceeași, întrupare a tinereții veșnice, a permanenței. Și numai datorită Ancuței hanul a rămas „același de altădată“, scăpînd și el legilor timpului. „Noi, aici, de cînd țin eu minte, încă de pe vremea Ancuței celei de demult, amintește un personaj, am luat obiceiul să întemeiem sfaturi și să ne îndeletnicim cu vin din Țara-de-Jos“. Han și hangiță, atmosferă și spirit, poezie a locului și a trecutului reînviat cu vibrații sufletești încărcate de nostalgie, constituie un tot indivizibil și inanalizabil, în ultimă instanță, care se impune aproape exclusiv prin forța sugestiei.

Generoasă și înțelegătoare, fermecătoare și discretă, blîndă, miloasă, și apropiată de toți, stăpînită de curiozitate

și cochetă, Ancuța, deși surprinsă doar prin cîteva gesturi și replici, bănuită mai mult, este un personaj la fel de viu și de impunător, cu aceeași forță de fascinație ca și Vitoria Lipan, de pildă.

Mai tînără decît toți cei poposiți „într-o toamnă aurie" la han, apropiată însă de toți prin modul de a privi, de a înțelege și de a aprecia lumea, prin amintirea vie sau înviată a celor aflate de la Ancuța cealaltă, copie fidelă a aceleia, Ancuța nici nu are vîrstă. Mai exact, Ancuța de demult, prin Ancuța cea tînără, a rămas la vîrsta tinereții și a poeziei eterne.

IV. ARTA CUVÎNTULUI

Încă din copilărie, cînd asculta poveștile de vînătoare ale unui moș Nechita Pușcașu, viitorul scriitor înțelege că „Frumoase și interesante nu sînt întîmplările în sine [...], ci cuvintele sînt totul." De altfel, în legătură cu *Hanu Ancuței*, G. Călinescu observa că „*anecdotele*" spuse la han sînt „în sine foarte indiferente", găsind că „Esențială este starea de fericire materială înfăptuită de oaspeți". Am adăuga doar că nu este vorba numai de o stare de „fericire materială", ci și, dacă nu mai ales, de o fericire spirituală, care vine din plăcerea de a istorisi și, îndeosebi, de a asculta povești de demult. Personajele sadoveniene, ca nici unele altele în literatura noastră, cunosc și gustă cu neprefăcută plăcere savoarea cuvîntului. Pentru povestitorul sadovenian, cuvîntul nu numai că are materialitate și aromă, dar are o ființă a sa, care trebuie descoperită și pusă în valoare. La fel ca în cazul unui erou al lui Marin Preda, care nu concepe că vacii i se poate spune și *carova* (întrebat fiind de către Ilie Moromete: „Tu crezi că așa cum spui tu la vacă se zice peste tot globul?", Matei Dimir răspunde, cu convingerea zdruncinată, dar fără să poată ceda: „Da, dar nici cum zice alde Ivan ăsta, dă-o dracului de carova, că aia nu mai e vacă..."), pentru per-

Scanned with OKEN Scanner

sonaiele sadoveniene, între lucruri și numele lor există, trebuie să existe o legătură intimă. La întrebarea comisoaicei Ilisafta dacă o cunoaște pe fata lui jupîn Hudici, Ionuț Jder mărturisește: „— N-o știu, nici n-am auzit de dînsa decît acuma, dragă muță. Însă altfel decît spui domnia ta nu poate fi". Și adaugă imediat: „O mai cheamă și Marușca.".

Într-un articol publicat în ultimul an al vieții sale, Tudor Arghezi remarca — și pe bună dreptate — că „sînt cuvinte bătrîne și care îmbătrînesc, cît și cuvinte care mor. În fiecare epocă se naște un cuvînt nou pe neașteptate și tot așa moare. Mai sînt și așa-zisele cuvinte uitate, care pot reînvia dacă scriitorul chemat să reprezinte limba scrisă știe să le folosească și să le redea prospețimea necesară". În legătură cu rolul scriitorului în acest sens — rol pe care autorul *Florilor de mucigai* și l-a asumat cu deplină izbîndă — Arghezi preciza: „Varietatea și sensul cuvintelor aparțin scriitorului. El poate întoarce un sens într-altul și contribuie astfel la renovările limbii". De altfel, toți marii noștri scriitori au fost conștienți de valorile virtuale ale cuvîntului și au reușit, cu mai mult sau mai puțin succes, să le actualizeze.

Un maestru în această privință este Sadoveanu, despre a cărui operă s-a spus că „este o imensă arhivă lingvistică și un laborator unic de regenerare a cuvintelor, de înnobilare a lexicului nostru." (Gabriel Țepelea, Gh. Bulgăr, *Momente din evoluția limbii române literare*, Editura didactică și pedagogică, Buc., 1973, p. 350). În spațiul unei opere — e drept, vaste — scriitorul refăce nu numai istoria poporului nostru, ci și pe aceea a limbii sale. Sadoveanu nu poate fi pus decît alături de Eminescu în privința cunoașterii limbii întregului popor, scrutată cu atenție pe orizontală ca și pe verticală și mînuită cu o inegalabilă artă. Ca și la Eminescu, în opera lui Sadoveanu, arhaismul de mult uitat este pus în preajma cuvîntului mai mult sau mai puțin recent, îmbinarea lor înălțînd sintagma în planul poetic al metaforei. Pe de altă parte, cuvîntul obișnuit este regenerat în context, își asociază sensul său primar, etimologic ori pe cel vechi, ieșit din uz,

Scanned with OKEN Scanner

sporind în acest fel expresivitatea contextului; rezultatul ține de esența artei celei mai pure a limbajului care este poezia.

Culoarea temporală a istorisirilor din *Hanu Ancuței* este asigurată nu atît cu ajutorul arhaismelor propriu-zise (care nu lipsesc, firește, dar o inventariere a lor ar avea ca rezultat o listă destul de restrînsă), cît cu acela al cuvintelor utilizate cu un sens vechi, ieșit din uz, cititorul avînd plăcerea de a descoperi singur, ajutat doar de context, înțelesul respectiv.

Există, mai întîi, o serie de termeni care sînt întrebuințați cu sensul lor etimologic. În fraza „Măria ta, eu socot să chemi pe tufecci-basa și poruncește-i *să supuie* pe fratele său...", bunăoară, verbul subliniat este mai aproape de înțelesul său vechi, etimologic, „a pune dedesubt", sensul în context fiind acela de „a forța pe cineva să îngenuncheze". În altă parte, *nebun* oscilează între sensul actual „cu mintea rătăcită" și cel etimologic, care ne amintește de formarea cuvîntului de la adjectivul *bun* cu ajutorul prefixului *-ne*. *Netrebnic*, de asemenea, apare doar cu sensul „care nu e bun de treabă". *A se nevoi* trimite la *nevoie* cu înțelesul de „fără voie", așa cum acesta apare, de exemplu, în *Zodia Cancerului*, unde se opune lui *voie:* „Nu s-a întîmplat nimic din aceasta și însoțirea s-a făcut, cu voia lui Hmil hatman, cu *nevoia* lui Vasilie-Vodă, fără a-i trece prin minte cuiva să întrebe pe față".

Trebuie spus că termenii cu aceste valori semantice pot da naștere, totuși, la ambiguitate, cel puțin la o lectură superficială. De pildă G. Călinescu s-a văzut nevoit să aducă precizarea de rigoare în ceea ce privește înțelesul cu care a folosit termenul *netrebnic:* „Dl. Manolache este un bărbat pudic și moral și găsește că am insultat memoria lui Eminescu. D-sa își intitulează indignarea „*Inepția*" *lui Eminescu* mustrîndu-mă aspru că am putut face [...] pe marele poet *netrebnic*, *neghiob*. D. Manolache nu știe cuvinte multe și nu-și dă seama că: fiind vorba de incapacitatea de muncă organizată în vederea folosului practic al poetului, *eu am luat cuvîntul în*

Scanned with OKEN Scanner

sensul cel mai aproape de etimologia lui (s.n. Șt.B.), adică [...] de *ne-trebnic*, fără trebuință". La ambiguitate pot da naștere și termenii *nevolnic* și *prost*. Ultimul este utilizat cu sensul actual, dar numai o dată („Nu fi *proastă* și nu plînge" — *Fîntîna dintre plopi*), în celelalte cazuri apărînd cu sensurile lor vechi de „(om) care este lipsit de putere fizică, de forță", respectiv „(om) simplu, de rînd". *Limbă* însă, *obraz* sau *rînd* își dezvăluie clar sensurile vechi de „popor", „persoană, ins" și „etaj". La fel, verbul *a năluci*, în context, trimite imediat la *nălucă*: „Băteau cînii în sat fără contenire. Și dintr-o dată *au năl*ucit în margine călăreții împînziți".

Între cuvintele amintite aici și arhaismele propriu-zise, de tipul *cneaz*, *diată*, *arnăut*, *seleaf*, *orîndă*, *ispravnic*, *neferi*, *civit*, *mazil* etc. diferența este evidentă. Pe cînd acestea sînt și rămîn arhaisme oriunde în textul sadovenian, cele la care ne-am oprit în rîndurile anterioare și la care ar putea fi adăugate, din opera vastă a scriitorului, multe altele ca: *scriitor*, *cărturar*, *fermecătoare*, *arătare*, *a certa*, *a se înflăcăra*, *înfrîngere*, *a se închina* etc. etc. sînt termeni actuali, pe care artistul îi întoarce o clipă la sensul lor vechi, etimologic, spre bucuria cititorului, care are sentimentul participării directe la redescoperirea cuvintelor. Pe de altă parte, alături de arhaismele propriu-zise, mai discret, dar într-o măsură la fel de mare, termenii amintiți participă la crearea culorii temporale a povestirii. În același timp, ei răspund cu putere gustului estetic al scriitorului pentru farmecul ascuns sub pojghița materială a cuvintelor. Savoarea multor pagini sadoveniene este dată și de bucuria, comună artistului și cititorului, de a redescoperi sensul uitat al unui cuvînt.

Există apoi, ca o caracteristică a limbajului sadovenian, mulțimea expresiilor frazeologice, prin care termenul comun, plat, a cărui seva s-a pierdut datorită uzului, este evitat. Farmecul povestirii își are o sursă puternică în construcții ca *a slobozi cuvînt*, *a se îndeletnici cu oala*, *rodul pămîntului și al soarelui*, *a vedea lumina lumii*, *a sta în cumpănă*, *a pune*

Scanned with OKEN Scanner

în pămînt, *a se afla în mare mîhnire*, *a se învălui întru întristare*, care spun mult mai mult decît *a vorbi*, *a bea*, *vin*, *a se naşte*, *a ezita*, *a înmormînta*, *a fi mîhnit*, *a se întrista*. Frazeologia este, în opera lui Sadoveanu, o sursă inepuizabilă de îmbogăţire şi diversificare a limbajului; aceeaşi realitate, moartea de exemplu, este exprimată cu ajutorul unor construcţii frazeologice printre care amintim, numai din *Hanu Ancuţei*: *a părăsi această lume*, *a trece către lăcaşurile veşnice*, *a se duce într-o lume mai puţin veselă*, dar şi *a se duce la limanul cel fără de vifor*, *a fi oale şi ulcele* sau *a fi ochi ori dinte de lup* etc. Limbajul eroilor sadovenieni devine inconfundabil datorită unor construcţii ca *a pofti sănătate*, *roadă de la Odobeşti*, *a arăta scîrbă*, *a-şi pleca fruntea*, *a trimite cuvînt*, *a avea fier în pumn*, *a vedea lumina zilei*, *a-şi lăsa oasele* (undeva) etc. etc.

La crearea culorii temporale mai concură apoi morfosintaxa şi topica uşor arhaizante, scriitorul apelînd, cu măsură, la fapte vechi de limbă cum ar fi articularea adjectivului pronominal antepus (*„acesta* loc“) şi a pronumelui relativ (*carele*), perfectul compus arhaic (*s-a* fost ridicat), adjectivul *nouă* cu valoare de plural („încălţări *nouă*“) conjuncţia compusă *deci dară* sau locuţiunea conjuncţională *cum că* ori utilizarea conjuncţiei *ci* cu valoare copulativă sau a pronumelui relativ *care* cu valoarea adverbului relativ *cum* („a fost zodier şi vraci *care* nu se mai află pe lume“), superlativul absolut cu adverbul *foarte* postpus („drag *foarte*“) etc.

În sfîrşit, dar nu în ultimul rînd, ar mai fi de amintit formulele de adresare şi apelativele ceremonioase şi reverenţioase arhaizante şi ele, a căror gamă este extrem de bogată şi de diversă şi care ne permit să stabilim statutul social al personajelor şi relaţiile stabilite între acestea.

În ceea ce priveşte culoarea locală în *Hanu Ancuţei*, aceasta se realizează prin apelul nu atît la regionalisme — care nu lipsesc, firesc, dar a căror utilizare este ponderată — cît la variante fonetice moldoveneşti. Ne întîmpină astfel în vorbirea personajelor şi, deopotrivă, a evocatorului formă ca:

paseri, *cară* (pluralul substantivului *car*), *au farmat*, *rumână*, *răzăș*, *cătră*, *întăi*, *tristeță*, *părete*, *aista*, *năcăjit*, *roș(ă)*, *lanțug*, *să leși*, *pacate*, *mulțămi*, *șagalnic*, *balaie*, *ceti*, *frumusețâ*, *harmasaraș*, *cămeșă*, *salaș*, *balan*, *galbănă* etc. etc. De altfel, în 1955, scriitorul atrăgea atenția: „Cum eroii scriitorilor pot să iasă din toate provinciile neamului nostru, limba lor cată să aibă culoarea locală și, fără a exagera să se simtă în vocabularul lor că sînt moldoveni, munteni ori ardeleni". Dar în utilizarea fonetismelor moldovenești trebuie să presupunem la scriitor și impresia — obiectivă (dacă se poate spune așa) de cele mai multe ori — a unei eufonii superioare care le avantajează și le recomandă înaintea variantelor „muntenești" literare.

Pe de altă parte, limbajul eroilor sadovenieni și al evocatorului din *Hanu Ancuței*, ca, de altfel, din întreaga operă a scriitorului, se caracterizează prin bogăția vocabularului și prin expresivitatea comunicării. Bogăția este „vizibilă" deopotrivă pe ansamblul operei ca și pe spații mici, cînd un cuvînt ia locul unui sinonim al său utilizat anterior. Uneori, sinonimia este aproape totală, cum se întîmplă în cazul perechilor *rîncheza* / *necheza*, *a rînji* / *a rîde*, *șleah* / *drum*, *venin* / *otravă*: „Calul cel slab al răzășului, din coasta hanului, simțind tăcere în preajmă, *necheză* deodată subțire și *rînji* înspre noi ca un demon. [...] — Aha! vorbi comisul; iaca așa *rîncheza* și *rîdea* și iapa cea bătrînă...". (Să observăm, aici, că ceea ce îi pare evocatorului a fi un *rînjet* este, pentru stăpînul calului, un *rîs*). „Ancuța și-a strîns buzele și s-a prefăcut că se uită cu luare-aminte în lungul *șleahului* [...] — Cînd am spus eu vorba asta, urmă răzășul, Ancuța cea de-atunci și-a dus repede palma la gură și s-a făcut a se uita încolo, în lungul *drumului*". „Fă și tu așa, ca să nu crăpi de *veninul* de care ești plin. — Așa-i, sînt plin de *otravă!*" Alteori (de fapt, de cele mai multe ori), cei doi sau trei termeni care alcătuiesc seria sinonimică sînt diferențiați semantic, dar mai ales stilistic. Este cazul lui *valuri* și *supărări*, *vrăjmași*, *hoți* și *răi*, *mînios* și *năprasnic*, *a picura* și *a bate* și a multor altora: „Și mă gîn-

deam că la domn nou și tînăr trebuie să găsesc eu milă pentru *supărările* mele.[...] Și-i spun eu despre toate *valurile* cîte m-au bîntuit"; „Și Vodă a rînduit ispravnicilor să alcătuiască poteri și să prindă pe *vrăjmași*. Ș-au pornit poterile și s-au lovit cu *hoții*. [...] acum avem știință de multe ascunzișuri, șleahuri și gazde ale *răilor*."; „Luminate stăpîne, aicea se spune adevărat, cum măria ta eşti om *mînios* [...] Și a prins a-i ceti tata, din cuvintele zodiei, cele ce se potriveau unui asemenea om *năprasnic* cum era boierul nostru"; „clopotele *picurau* depărtate și stînse: parcă *bătcau* în inima mea".

În ceea ce privește expresivitatea comunicării, trebuie precizat de la început că aceasta nu este deloc căutată. În primul rînd, atît evocatorul, cît și ceilalți povestitori, fac uz, dar nu abuzează de epitete. De altfel, Sadoveanu observa că „În mînuirea limbii scrise, multe neajunsuri poate aduce [...] folosirea exagerată a epitetului. Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales și bine legat în țesătura frazei nu spune suficient. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor; acestea folosite însă prea des, umbresc ideea scriitorului și astfel gîndurile lui în loc să meargă direct la cetitor, se împiedică de cuvinte de umplutură, care dau un aer retoric, intuil stilului literar." O statistică (de prisos, de altfel, pentru că lucrurile sînt evidente) ar demonstra că sînt cu mult mai numeroase complinirile verbale decît cele nominale. Firește, aceasta se datorează și faptului că avem a face cu o operă narativă și nu descriptivă. Cu toate acestea, limbajul sadovenian este extrem de plastic, caracterizîndu-se, în primul rînd, prin lirism. Iată un pasaj relevant în acest sens: „Porțile stăteau deschise ca la Domnie. Și prin ele, în zile line de toamnă, puteai vedea valea Moldovei cît bătea ochiul pînă la Ceahlău și Hălăuca. Iar după ce se cufunda soarele înspre tărîmul celălalt și toate ale depărtării se ștergeau și lunecau în tainice neguri, —focurile luminau zidurile de piatră, gurile negre ale ușilor și ferestrelor zăbrelite". Abia dacă putem număra trei epitete *(line, tainice, negre)* și totuși impresia că ne aflăm în fața unui fragment de poem este stăruitoare. De

altfel s-a observat, textul sadovenian poate fi structurat nu de puține ori în versuri. Fragmentul citat ar putea fi pus în pagină și astfel:

„Porțile stăteau deschise ca la Domnie.
Și prin ele,
în zile line de toamnă,
puteai vedea valea Moldovei
cît bătea ochiul
și pîclele munților pe păduri de brad
pînă la Ceahlău și Hălăuca“ etc.

O muzică și un ritm interior al frazei se adaugă metaforei celei mai firești. Atît de firești, încît furat de farmecul ei difuz, cititorul nici nu bagă de seamă că se află în fața unor termeni figurați. Vorbirea personajelor sadoveniene nu mai poate fi închipuită altfel: soarele nu are cum să apună, el se cufundă și n-ar avea unde să se cufunde decît înspre tărîmul celălalt. Lunecarea în tainice neguri devine realitatea cea mai evidentă și nicidecum o impresie.

Pe de altă parte, Sadoveanu, eroii săi, stăpînesc în cel mai înalt grad arta nuanțării, a detaliului plastic semnificativ: ochii lui Vodă Mihalache Sturza, de pildă, *se încrețeau a rîs* sau erau *subțiați a zîmbet*. Comisul Ioniță *strigă zbîrlindu-și mustața tușinată;* altădată, același personaj *întrebă cu ațîțare* sau *cu tulburare*. Moș Leonte strigă *cu glasu-i repezit* ori grăiește *cu liniște* etc. etc.

Procedeul artistic cel mai des utilizat de către evocator și, în egală măsură de către povestitori, dar utilizat în modul cel mai firesc, fără a lăsa impresia căutării, a intenției de a împodobi comunicarea, este comparația. Fără a deveni abuzivă, fără a crea impresia unei saturări, ci perfect integrată contextului, aceasta ne întîmpină la tot pasul, de la comparația uzuală, previzibilă aproape, de tipul: „calul rînji înspre noi ca un demon“, „măselele ca niște bucăți de criță“, „ieși ca o șerpoaică“, „răcnind și țupăind ca niște diavoli“, „batistă ca sîngele“, „testemel nou, roș ca focul“ etc. etc., la comparația foarte plas-

tică și sugestivă, amplă și, în mare măsură, imprevizibilă („însetat după dreptate ca cerbul după apa de izvor", „s-a ținut de pașii lui Haralambie ca un cîine care adulmecă putoarea fiarei", „mi-am simțit așa inima ca o potîrniche în cîngile șoimului", „clipea domol ca o mîță dezmierdată", „am simțit în mine ceva fierbinte parc-aș fi înghițit o băutură tare", „avea o înfiorare ș-un geamăt ca de sălbăticiune rănită", „inima mea acuma-i ca un fier roș pe nicovală și trebuie să bată-n ea ciocanul", „îl taie peste ochi cu șfichiul, parcă-l scrie cu foc" etc. etc.). Și de la acestea la comparațiile poetice, din care spicuim cîteva: „singurătate și liniște ca din veacuri", „răsărind ca dintr-o amintire", „o lună știrbă și roșcată se ridica din răsărit ca peste o pustie", „cîmpurile înțeleniseră în liniște ca-ntr-o taină", „ieși luna în răsărit ca un ochi de spaimă", trîmbițările cucoșilor [...] ca o muzică stînsă" etc.

Limbajul eroilor sadovenieni face apel apoi, nu de puține ori, la metafore și construcții metaforice, unele din ele de sorginte populară, altele, foarte multe, vădind capacitatea vorbitorilor de a privi și prezenta lumea dintr-un unghi poetic. Cînd zîmbește, Ancuța arată *flori de lăcrimioare;* duduca Irinuța este *drăcușorul boierului;* la vederea mărfii coropcarului, fetele *înfloresc de bucurie;* focul este, la un moment dat, *ațipit în blănița-i de spuză;* orbul zîmbește în *noaptea-i prelungă;* căpitanul Neculai Isac privește în *neagra fîntînă a trecutului.* Mai cu seamă pentru dezvăluirea stărilor sufletești ale personajelor sînt puse la contribuție valențele expresive și puterea de nuanțare a construcțiilor figurate. Un erou „a simțit că-i crește pe spinare păr de cîne turbat", un altul „a simțit zbătîndu-se în el o dihanie"; despre prietenul lui Costandin Moțoc ni se spune că „inima-i era scrijelată de unghii de criță"; la vederea judecătorilor săi, Răducan Chioru are sentimentul sfîrșitului apropiat și „în ochiul lui cel sănătos s-a aprins mare spaimă"; adresîndu-se negustorului lipscan, în vocea Ancuței „era un cîntec dulce", evocatorul remarcînd cum „glasul ei crescu și scăzu cu dezmierdări" etc.

Scanned with OKEN Scanner

Mihail Sadoveanu observa, cînd opera sa se împlinise definitiv, că „Preciziunea prin concentrare, frumusețea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît oricîte podoabe". S-ar părea că există un dezacord între ultima convingere a scriitorului, privitoare la claritatea asigurată de proprietatea termenilor și apelul frecvent al personajelor din *Hanu Ancuței* la „serviciile" termenilor și construcțiilor figurate. Să nu uităm însă că „expresia improprie este meșteșugul poeziei cel mai propriu", cum atrăgea atenția Vladimir Streinu, iar *Hanu Ancuței* este nu doar prin viziune și prin universul creat, ci și, nu de puține ori, prin mijloacele artistice puse la contribuție, o operă poetică.

V. ARTĂ ȘI ARHITECTURĂ NARATIVĂ ÎN „HANU ANCUȚEI"

Mai toate istorisirile spuse la han sînt apreciate de către ascultători din două puncte de vedere: al întîmplării povestite, în sine, și al modului *cum* este istorisită întîmplarea. Comisul Ioniță promite să spună ceva „cu mult mai *minunat* și mai *înfricoșat*" și chiar se pregătește „să înceapă o istorisire mai *straşnică* și mai *minunată* decît cea cu iapa lui Vodă". Ciobanul de la Rarău mărturisește și el: „Eu toate le-am ascultat și toate au fost *frumoase*". Promisiunea comisului este reînnoită în fața orbului: „eu am să spun cea mai *frumoasă* și mai *minunată* istorisire din cîte s-au spus". Și chiar după ce ascultă *Istorisirea Zahariei Fîntînarul*, răzășul de la Drăgănești va sublinia: „Într-adevăr, Zaharia a spus o istorie *frumoasă*. [...] De și alții știu și mai *frumoase* și mai *minunate*, — n-am ce zice."

Fie că mărturisesc, fie că nu (cum se întîmplă de cele mai multe ori), povestitorii sînt preocupați de felul *cum* istorisesc. Costandin Moțoc, neîncrezător în harul său de povestitor, s-ar prinde, mai degrabă, să cînte din fluier ce ar vrea să spună. Neavînd chip, va atrage atenția: „Așa că trebuie să

grăiesc cum m-oi pricepe." Mătușa Salomia îl acuză pe Costandin orbul că ar fi făcut uz de talentul de povestitor intenționat, pentru a cîștiga simpatia ascultătorilor: „toate ale lui n-ați auzit dumneavoastră cum le întorcea și le sucea, ca să se plece o lume către dînsul?"

În fapt, preocuparea pentru felul „spunerii" precede istorisirea și dispare ca intenție conștientă în momentul în care povestea „pornește". *Frumusețea* istorisirilor se datorează exclusiv harului înnăscut al povestitorilor.

Trei categorii de *fapte narative* (utilizăm acest concept după modelul aceluia de „fapte de limbă") probează și evidențiază *harul* povestitorilor. Pe de o parte, trezirea interesului ascultătorilor, menținerea acestui interes și implicarea ascultătorilor în evenimente. Pe de altă parte, cufundarea povestitorului în timpul întîmplărilor, retrăirea evenimentelor pe măsura desfășurării lor și tendința de obiectivare a povestitorului. În sfîrșit, a treia categorie de fapte narative care țin de harul celui care istorisește o constituie dramatizarea narațiunii.

Trezirea interesului ascultătorilor se face involuntar. O afirmație întîmplătoare în șirul altora stîrnește curiozitatea ascultătorilor. Prezentîndu-și calul, comisul Ioniță amintește și „valoarea" subiectivă a acestuia: „Se trage dintr-o iapă pintenoagă, cu care m-am fudulit eu în tinerețele mele și la care s-a uitat cu mare uimire chiar măria-sa Vodă Mihalache Sturza...". Atît și este suficient ca unul dintre ascultători, moș Leonte zodierul, să întrebe, chiar dacă cu o undă de ironie nevinovată: „Cum s-a uitat cu uimire, cucoane Ioniță? Era tot așa de slabă?" Comisul însă simte curiozitatea vorbitorului și o bănuiește și la ceilalți, de aceea se și oferă să le-o satisfacă fără a se lăsa rugat: „Se-nțelege. Asta-i o poveste pe care aș putea să v-o spun, dacă mă ascultați...". Condiția formulată este de prisos, fapt pe care îl subliniază și moș Leonte: „Cum să n-ascultăm, cucoane Ioniță? mai ales o poveste din vremea lui Mihai Vodă Sturza!" Alteori, intenția

Scanned with OKEN Scanner

de a istorisi pare să fie departe de vorbitor. Fără să vrea însă el a trezit interesul ascultătorilor. Vorbind despre viața sa, după ce a închinat ulcica înspre toți cei de față, călugărul de la Durău încheie mărturisind că are de făcut un drum pînă la biserica Sfîntul Haralambie, la care l-a îndemnat cu jurămînt maică-sa „acu treizeci de ani, cînd a trecut către lăcașurile cele veșnice...“ Ultima precizare îl face pe comis să bănuiască o *taină* a mamei călugărului. Exprimînd această bănuială, comisul îl „forțează“ pe părintele Gherman la o altă mărturisire: cînd acesta era un „băiețaș săltat numai ia atîta de la pămînt“, l-a văzut „pe acel Haralambie“. „—Care Haralambie?“ va întreba comisul. Nici acum călugărul nu va porni istorisirea, dar ceea ce spune nu poate să nu stîrnească curiozitatea comisului: „— A fost în vremea veche unul Haralambie, om foarte cunoscut pînă la Domnie, răspunse monahul cu glas deodată schimbat și puse cu luare-aminte oala pe pămînt, alăturea.“. Glasul schimbat și gestul călugărului anunță intenția acestuia de a istorisi, dar curiozitatea răzășului de la Drăgănești este atît de vie încît îl grăbește: „— Cine-a fost, cum a fost și ce-a făcut? — întrebă cu atîtare comisul Ioniță“.

Moș Leonte zodierul nu dorește decît să asculte istorisirea promisă de comis, dar apreciind povestea spusă de părintele Gherman, el mărturisește că „numai o dată, de cînd sînt, mi-am mai simțit așa inima, ca potîrnichea în căngile șoimului“. Hangița bănuiește cînd s-a întîmplat, dar vrea să se asigure: „— Cînd ai văzut întăi balaurul, moș Leonte? — Da, încuviință bătrînul, cînd am văzut întăi balaurul“. Zodierul pare să nu aibă de gînd să istorisească, dar ultimul cuvînt i-a electrizat pe cei prezenți („Toți ne-am întors pe dată către zodier, și s-a ridicat și părintele Gherman din barba sa“) și, mai cu seamă, pe răzășul din Drăgănești: „— Ce vorbești de balaur, frate? a întrebat cu tulburare comisul Ioniță, și s-a așezat la locul lui. Care balaur?“

Ajuns la han căpitanul Neculai Isac, comisul Ioniță constată că „De cînd ne-am despărțit, [...] ai pierdut o lumină“

Scanned with OKEN Scanner

și căpitanul de mazîli se vede nevoit să precizeze că „a(m) avut o întîmplare năprasnică“ pe aceste locuri și să o istorisească.

Doar Ienache coropcarul nu așteaptă să fie stîrnită curiozitatea ascultătorilor, avîntîndu-se de la început în istorisirea unei întîmplări din „vremea veche“. Ciobanul, în schimb, își aduce aminte de un „prietin“ și de ce i s-a întîmplat acelui „într-o vreme pe locurile acestea“. Și este suficient să vină vorba de altă vreme, pentru ca Ioniță comisul să întrebe, „după obiceiul lui“, „Ce întîmplare?“

Atunci cînd interesul ascultătorilor este dinainte presupus, povestitorul „atacă“ direct subiectul, cum face jupîn Dămian Cristișor: „— Dacă dorești, căpitane Neculai [...] am să-ți spun cum mi-au fost petrecerile mele prin țări străine“.

Înaintea ultimei istorisiri, este de ajuns ca lița Salomia să pomenească despre un om care a văzut „mari pozne în viața lui“ pentru ca interesul evocatorului și, treptat, al tuturor celorlalți să atingă cele mai ridicate cote. În acest ultim caz însă dorința de a atrage atenția este clară, evidentă.

Odată stîrnită curiozitatea ascultătorilor, menținerea ei se face fără dificultate. Toți cei prezenți la han sînt parcă de profesie ascultători. Cu toate acestea, cel care povestește simte uneori nevoia să asigure receptarea deplină a istorisirii sale. Și, atunci, întrerupe pentru o clipă istorisirea, revine parcă din timpul evocat și se adresează ascultătorilor. Formula de adresare, cuprinzînd pe comisul Ioniță, pe acesta și pe căpitanul Isac ori pe toți ascultătorii, este precedată de o întărire a veridicității celor povestite pînă în momentul acela. Pentru întărirea aceasta este folosit, cel mai adesea, adverbul *așa*, în construcție absolută sau ca determinant al verbului *s-a întîmplat*: „Și *așa, prea cinstite comise Ioniță*, într-o bună zi...“; „*Așa, — cinstite căpitane Neculai și comise Ioniță*, dorind eu pedeapsă celui rău...“; „*Așa s-a întîmplat, cinstiților creștini*, această faptă acum treizeci de ani“. Ultima formulă pare să fie finală, să încheie istorisirea; de fapt,

Scanned with OKEN Scanner

ea încheie un prim set de întîmplări care constituie cauza celor ce vor urma.

În alte situații, formula de adresare propriu-zisă este precedată, atunci cînd nu lipsește, de o circumstanțială de mod introdusă prin *cum* sau *precum*, care întărește adevărul celor istorisite pînă în acel moment („Și *precum vă spun*, a strigat Costandin Moțoc, Vasile cel Mare l-a învățat pe acel prietin") sau reia firul principal al istorisirii: „*Cum vă spuneam, domnilor mei*, eu stam aici în acest loc...". Un alt povestitor se adresează ascultătorilor printr-o întrebare retorică: „*Ce să vă spun?* Eu am strașnice îndreptări...".

Sublinierea adevărului celor istorisite se poate face cu ajutorul construcției *într-adevăr*: „*Într-adevăr, cinstite comise și oameni buni*, asta s-a întîmplat chiar în ziua aceea pe la toacă". În sfîrșit, formula de adresare poate apărea singură: „*Stăpînii mei și frații mei*, pe cînd eu eram un prunc..." „Au dat, *oameni buni*, de apă...".

Într-un singur caz menținerea interesului ascultătorilor se face prin atragerea atenției acestora de către un alt personaj: cînd încă mai spera să-l convingă pe Zaharia Fîntînarul să povestească, după o precizare a acestuia, lița Salomia exclamă: „ — *Auziți!*"

Revenirea din timpul evocat pentru a se adresa ascultătorilor este numai o impresie; cel mai cufundat în timpul întîmplărilor istorisite, ciobanul de pe Rarău, se adresează ascultătorilor în chiar momentul retrăirii celei mai intense a evenimentelor: „Povestind, ciobanul se aținase ș-acum își scutura capul și brațele în rumeneala focului. Glasul îi ieșise din cumpăna obișnuită. Vorbea prea tare, însă ca și cum ar fi fost singur. Cu toate acestea comisul Ioniță — ca și ceilalți — îl asculta cu luare-aminte și nu mai părea jignit. — Și precum vă spun, a strigat Costandin Moțoc, Vasile cel Mare l-a învățat pe acel prietin". Adresarea este automată și, aproape în toate situațiile, întreruperea pentru o clipă a istorisirii la care conduce această adresare doar aparent urmărește menținerea interesului și atenției ascultătorilor,

Scanned with OKEN Scanner

nefiind de fapt, decît un răgaz pe care şi-l permite povestitorul pentru a putea continua, este gura de „aer“ de care aceşti scafandrieri în timp au nevoie pentru a plonja din nou în trecutul întîmplărilor evocate.

În ceea ce priveşte implicarea ascultătorilor în evenimentele narate, aceasta este un procedeu la care nu apelează decît doi dintre povestitori: moş Leonte şi Costandin Moţoc şi constă, în ambele cazuri, în utilizarea adjectivului pronominal *nostru*: „Boierul *nostru* era aşa de tulburat şi aşa de rătăcit...“; „Dar iaca, prietinul ista al *nostru* păţeşte şi el pozna...“; „Prietinul ista al *nostru* închide ochii fără să înţeleagă...“ etc. Şi încă, la moş Leonte s-ar putea să nici nu existe intenţia implicării ascultătorilor, *boierul nostru* putînd însemna pur şi simplu doar „boierul nostru, al celor de la Tupilaţi“. Cum se întîmplă acest lucru, ştiut fiind că povestirea populară face uz frecvent de procedeu?! Cauza trebuie să fie aceea că povestitorii, cu excepţia convenţională a ciobanului de la Rarău, sînt şi protagonişti sau martori ai întîmplărilor narate. Mărturia lor — care au văzut şi au trăit evenimentele — este suficientă ca să nu mai fie nevoie de implicarea ascultătorilor.

Reînvierea întîmplărilor evocate este posibilă datorită capacităţii extraordinare a povestitorilor de a se cufunda în timpul evocat. Cufundare trădată în diverse moduri: schimbarea tonului („Şi mai ales din vremea tinereţelor mele... răspunse răzăşul serios“; „răspunse monahul cu glas deodată schimbat şi puse cu luare-aminte oala pe pămînt, alături“; „Cînd am văzut întăi balaurul... grăi cu linişte moş Leonte“, care, de obicei, vorbeşte repezit), vorbirea pentru sine, chiar dacă o întrebare pare adresată ascultătorilor („Aha! vorbi comisul; iaca aşa rîncheza şi rîdea şi iapa cea bătrînă... Acu ea, cine ştie, poate-i ochi ori dinte de lup“; „Ce-am vrut eu să vă spun? ne întrebă el, zîmbind din depărtare şi din singurătate“), întreruperea istorisirii pentru un moment („Comisul Ioniţă zîmbi fără veselie, în mustaţa-i tuşinată şi aspră“), modi-

Scanned with OKEN Scanner

ficarea stării sufleteşti („Pe urmă s-a întors spre Ancuţa, tulburat, îngînînd cel din urmă viers al lăutarilor"; „S-a posomorît privind spre umbra neagră a hanului...") etc.

Capacitatea de cufundare în trecut permite retrăirea intensă a întîmplărilor şi evocarea lor în cele mai mici, dar sugestive amănunte. Interesant este de observat că ciobanul de la Rarău, care povesteşte o întîmplare, chipurile a unui prieten al său, se identifică fără voia sa cu acesta tocmai datorită retrăirii întîmplării, amănuntelor pe care le aduce la suprafaţă. El ştie, bunăoară, exact cum s-a petrecut scena confruntării dintre prieten şi nevastă, are vii în amintire gesturile şi mişcările sufleteşti ale protagonistului etc.

Retrăirea întîmplărilor poate fi constatată şi datorită modificării tensiunii sufleteşti pe măsură ce istorisirea avansează: „Povestind, ciobanul se aţiţase ş-acum îşi scutura capul şi braţele în rumeneala focului. Glasul îi ieşise din cumpăna obişnuită. Vorbea prea tare, însă ca şi cum ar fi fost singur".

Retrăirea evenimentelor continuă şi după istorisirea lor: fîntîna dintre plopi „s-a dărîmat ca toate ale lumii... Cu toate acestea, căpitanul de mazîli o vedea. Sta împovărat în locul lui, neclintit şi cu capul plecat. Obrazul drept, boţit spre ochiul stors, parcă era încleştat şi pecetluit pe totdeauna într-o durere. Iar ochiul cel viu, mare şi neguros, privea ţintă în jos în neagra fîntînă a trecutului."; „Sfîrşindu-şi povestirea, ciobanul pufni spre flăcări amărăciunea pe care o avea încă în el. Apoi ne privi tulbure şi începu a rîde pieziş...".

Deşi povestitorii retrăiesc întîmplările evocate, acestea sînt descoperite de ei înşişi pe măsură ce se desfăşoară. Istorisind, căpitanul Neculai Isac se întreabă acum, ca şi atunci, dacă ceea ce a văzut la fîntîna dintre plopi „Mi s-a părut? A fost o arătare?" cu toate că acum el ştie că nu i s-a părut, că nu a fost o arătare. Ascultînd întîmplările trăite de el, dar istorisite de liţa Salomia, „Zaharia începu a rîde în barba-i zbîrliţă, părînd mai uimit decît toţi".

Scanned with OKEN Scanner

Efortul de a „descoperi" întîmplările pe măsura evocării lor este susținut de talentul povestitorilor, le permite acestora retrăirea controlată a evenimentelor și ține de dorința lor de obiectivare. Cufundați în trecutul evocat, povestitorii de la han încearcă o detașare de cele petrecute. Rareori faptele și oamenii sînt judecați (cum se întîmplă în *Cealaltă Ancuță*), dimpotrivă, uneori, naratorul încearcă o justificare a comportării adversarului („Așa că Răducan Chioru, ca un stăpîn ce se afla, văzînd atîta îndrăzneală, s-a scîrbit ș-a poruncit haidăilor să-l ridice pe prietinul ista al meu și să-i facă petrecere cuvenită, după purtarea lui"). Tendința de obiectivare poate duce chiar la rezultate paradoxale: Ienache coropcarul dorește să evoce „lucruri care astăzi nu se mai văd" și oameni aparținînd altei lumi decît aceasta „nouă și becisnică". Detașarea sa însă de întîmplările și oamenii evocați, împinsă prea departe, face ca admirației, pe care observația de la început o presupune, să-i ia locul dezaprobarea, încît mărturisirea de la sfîrșit („Am fost eu, căpitane Neculai și comise Ioniță, multă vreme mîhnit pentru asemenea blăstămății, care s-au petrecut în tîrg la Iești și la apa Moldovei") este în total dezacord cu intenția inițială de a ilustra, prin istorisirea sa, o vreme și o lume exemplare.

Retrăirea evenimentelor și tendința de obiectivare sînt puternic evidențiate prin dramatizarea narațiunii. Evocatorii întîmplărilor fiind martori și protagoniști ai acestora, dispunînd, pe de altă parte, de o memorie fantastică, întreținută de implicarea lor directă și afectivă în evenimente, lasă istorisirea să curgă singură parcă, de la sine și firesc. Actul narativ se transformă, pe alocuri, în act de reprezentație, vocea naratorului se estompează, lăsînd locul personajelor, care se mișcă, acționează și vorbesc libere de orice constrîngere narativă. Evocatorul protagonist se dedublează și se detașează de sine și de celelalte personaje, rămînînd un martor obiectiv al întîmplărilor. Și acest lucru se întîmplă nu numai în momentele propriu-zis dramatice ale acțiunii, în situațiile de încleștare maximă, ci și atunci cînd eveni-

Scanned with OKEN Scanner

mentele curg fără meandre. Situațiile dramatice marchează fluxul narativ, care devine precipitat, rupt, alert. Sintaxa comunicării se stereotipizează în propoziții scurte, principale, coordonate. Dramatizarea narațiunii se evidențiază, în schimb, prin utilizarea dialogului ca mod de expunere, iar în cadrul acestuia, mai cu seamă atunci cînd vorbirea directă este reprodusă fără ajutorul verbelor dicendi. Un singur exemplu este, credem, suficient:

„— Nu m-am îmbrăcat pentru biserică!
— Atuncea pentru ce?
— Așa mi-a plăcut mie. Am venit la orîndă, să iau rachiu pentru unchеșu Hasanache. Și să mulțămesc boierului, cum am spus.
— Eu socoteam c-ai venit să-mi gîcești.
— Nu, cuconașul, că nu-s babă, nici spun minciuni. Ce ți-aș fi putut gîci?
— Credeam că mi-i gîci cu cine-aș dori eu să mă-ntîlnesc într-un loc.“ etc.

Firește, toate aceste *fapte narative* nu conferă *Hanului Ancuței* un statut aparte în cadrul operei sadoveniene, ele constituind bunuri comune ansamblului acesteia, ca, de altfel, multor opere narative din literatura noastră. *Hanu Ancuței* capătă individualitate maximă nu atît prin asta, cît prin construcția narativă, prin (ceea ce, cu un termen împrumutat, am numit) „arhitectura“ sa narativă.

Aceasta este, în esență, aceea a povestirii în serii sau, cum spun francezii, „conte à tiroirs“. Formula compozițională ține de structura originară a povestirii și întrebuințarea ei nu este nouă nici în literatura românească, nici în opera sadoveniană. Ion Vlad (*Povestirea. Destinul unei structuri epice*, Editura Minerva, Buc., 1972) a acordat o atenție specială atît realizărilor ei celor mai de seamă pe plan universal (*O mie una de nopți*, *Decameronul*, *Povestirile din Canterbury*, *Heptameronul*) cît și acelora naționale (*Istoria ieroglifică*, *O șezătoare la țară*, *Alte povești moldovenești*, *O*

Scanned with OKEN Scanner

muză etc.). S-a observat, deopotrivă, că „*Hanu Ancuței* închide prima epocă a creației povestitorului și deschide o alta: este capodopera de răscruce“ (Nicolae Manolescu, *Sadoveanu*, Editura Eminescu, Buc., 1976, p. 105) și că, odată cu apariția acestei capodopere (1928), „Semnul de noblețe și artă al povestirii românești s-a transformat în act fundamental de creație.“ (Ion Vlad, *Op. cit.*, p. 254). Formula „povești în poveste“ a mai fost încercată de Sadoveanu însuși pînă la *Hanu Ancuței* în *Povestea cu Petrișor* și, mai ales, în *Cocostîrcul albastru*, de pildă, dar ea se impune prin simplitate și prin artă compozițională abia odată cu *Hanu Ancuței*.

Operei sadoveniene aici în discuție i se poate aplica observația lui Boris Tomașevski despre *Cartea lui Kalila și a Dimnei*, *1001 de nopți* și *Decameronul*: în *Hanu Ancuței* „avem cel mai simplu procedeu de conexare a nuvelelor — prin intermediul *încadrării*, adică prin intermediul nuvelei. (de obicei puțin dezvoltată, întrucît n-are o funcție independentă a nuvelei, ci se introduce doar ca o încadrare a ciclului), în care unul din motive este cel al povestirii“ *Teoria literaturii. Poetica*, Editura Univers, Buc., 1973, p. 342). În *Hanu Ancuței* avem un ciclu de nouă povestiri încadrate de a zecea, care conține motivul povestirii („Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanul Ancuței“). Ciclul celor nouă istorisiri este împărțit în trei serii de cîte trei. Fiecare istorisire este spusă de către altcineva; a doua povestire a comisului Ioniță, promisă, este amînată de fiecare dată, rămînînd o promisiune. Nici una dintre povestiri (și ne gîndim în primul rînd la povestirea-cadru) nu „cuprinde în ea nucleul și structura celorlalte“, cum constată Ion Vlad că se întîmplă în *Halima*. Sistemul determinării fiecărei istorisiri, departe de această stereotipie, este mult mai fin și mai complex. Nici unul dintre personaje n-ar fi putut spune o altă istorisire decît cea pe care a spus-o. Și aceasta deoarece atît cele trei serii, cît și poveștile care alcătuiesc fiecare serie sînt legate prin vocea naratorului-evocator al hanului (naratorul povestirii-

Scanned with OKEN Scanner

cadru, ca și prin intervențiile a două personaje centrale: comisul Ioniță, „un personaj consacrat care organizează abil scenariul viitoarelor istorisiri“ (Ion Vlad), și Ancuța, care asigură atmosfera de „petrecere“ de la han, una din cele două coordonate definitorii pentru timpul hanului, cealaltă fiind „povestea“.

Vocea naratorului celei de-a zecea istorisiri, povestirea-cadru, se face auzită la începutul a șapte din cele nouă povestiri și la sfîrșitul a șase dintre acestea. Intervenția evocatorului serilor de la han este absentă de la sfîrșitul primei istorisiri și de la începutul și sfîrșitul celei de-a treia *(Balaurul)* și celei de-a cincea *(Cealaltă Ancuță)*. Rostul intervențiilor inițiale este acela de a prezenta un personaj *(Haralambie, Județ al sărmanilor, Orb sărac* și *Istorisirea Zahariei Fîntînarul)* ori de a da amănunte în legătură cu timpul în care se istorisește *(Iapa lui Vodă, Fîntîna dintre plopi* și *Negustor lipscan)*. Nu e greu de observat că referiri la momentul istorisirii se fac doar la începutul povestirilor care deschid cele trei serii. Intervențiile finale ale evocatorului au rostul de a evidenția starea sufletească a povestitorului *(Fîntîna dintre plopi, Județ al sărmanilor* și *Orb sărac)*, reacția unui ascultător sau a ascultătorilor față de cele istorisite *(Haralambie, Negustor lipscan)* ori momentul la care s-a ajuns *(Istorisirea Zahariei Fîntînarul)*.

În afara intervențiilor inițiale și finale, prezența evocatorului se mai face simțită, uneori, pe parcursul istorisirilor (este vorba, deci, de intervenții intermediare). Aceste intervenții se organizează în două categorii. Prima, mai bine reprezentată, este constituită din intervențiile p a s i v e, care ne dau relații despre povestitor sau ascultători („Povestind, ciobanul se ațițase ș-acum își scutura capul și brațele în rumeneala focului...“; „Fiind prea veseli cu toții de asemenea cuvinte, am închinat ulcelele către giubeaua, către barba și către obrazul lui jupîn Dămian Cristișor...“). A doua categorie este constituită din intervențiile a c t i v e, propriu-zise, cînd evocatorul se adresează povestitorului sau anga-

Scanned with OKEN Scanner

jează un dialog cu unul dintre ascultători. Numărul celor din urmă se reduce la două.

Evocatorul toamnei aurii de la han este și rămîne un martor, un spectator, „regia" propriu-zisă a ciclului, a spectacolului „poveștilor și petrecerilor" este asigurată de comisul Ioniță și de Ancuța. Primul este cel care provoacă la istorisire, direct pe șase dintre povestitori (părintele Gherman, moș Leonte, căpitanul Isac, Costandin Moțoc, Costandin orbul și mătușa Salomia) și indirect pe Ienache coropcarul (prin aprobarea observației acestuia cu privire la „vremea veche") și pe Dămian Cristișor (prin invitația negustorului la lumina focului „ca să ne cunoaștem mai bine").

„Tehnica" provocării istorisirii, a declanșării acesteia și, uneori, a încurajării ei împrumută masca curiozității. „Prea cuvioase părinte Gherman — i se adresează comisul călugărului — tare sînt doritor să aflu din ce parte de țară ai pornit cuviosia ta și pentru ce treburi te duci la tîrgul Ieșilor". Cînd istorisirea este amînată, riscînd să fie întreruptă, locul dorinței îl ia întrebarea imperativă. Etapele acestea pot fi urmărite în cea de-a doua povestire. Călugărul este incitat printr-o observație făcută cu această intenție de către comis: „Se vede că maica dumitale a avut o taină pe care dumneata n-o cunoști". Cînd aude de Haralambie, pentru că monahul se lansează greu pe făgașul istorisirii, comisul arborează uimirea cea mai profundă și mai sinceră: „Ochii comisului scăpărară spre noi cu mare nedumerire. — Care Haralambie? — întrebă el pe părintele Gherman." Iar cînd cel întrebat dă semne că, în sfîrșit, se pregătește să povestească („ — A fost în vremea veche unul Haralambie, om foarte cunoscut pînă la Domnie, răspunse monahul cu glas deodată schimbat și puse cu luare-aminte oala pe pămînt alături"), comisul îl încurajează îndreptînd spre el un adevărat tir interogativ-imperativ: „— Cine-a fost, cum a fost și ce-a făcut? [...] Eu încă n-am auzit de el". Uimirea și curiozitatea constituie o stare permanentă a comisului („— Ce vorbești de balaur, frate? [...] Care balaur?"; „Cum se poate? Aici ai

Scanned with OKEN Scanner

avut această întîmplare?"), iar întrebări ca „Ce întîmplare?", „Ce i s-a întîmplat?", „Unde?" sînt pe buzele comisului tot timpul. Odată declanșată istorisirea însă, rolul comisului se reduce, pînă la sfîrșitul ei, la acela al unui ascultător obișnuit, care nu-și permite să-l întrerupă pe povestitor.

Un alt element care provoacă și întreține istorisirile este spiritul de competiție instituit de comis și în care se angajează ceilalți povestitori. Promisiunea naratorului-regizor, care este răzășul de la Drăgănești, de a spune „o povestire mai strașnică și mai minunată decît cea cu iapa lui Vodă" este o provocare lansată cu intenție, spiritul de competiție fiind întreținut apoi prin uimirea cu care sînt apreciate unele istorisiri sau prin nemulțumirea arătată alteori de a fi nevoit să amîne istorisirea promisă. Cînd numărul celor din jurul focurilor crește prin sosirea unor călători noi, comisul nu uită să atragă atenția, tot cu gîndul de a provoca și de a activa harul viitorilor povestitori, că „istorisiri ca mine și ca prietenul meu căpitanul Neculai Isac, nu-i nimeni să știe în toată țara asta a Moldovei".

O ierarhie a celor intrați în competiție, din perspectiva ascultătorilor ori din aceea a cititorilor, este inutilă. Din prima perspectivă, primul loc a și fost atribuit. Ocupantul lui este orbul cîntăreț, un Homer moldav al secolului trecut. Acesta este, de altfel, singurul povestitor de profesie, dacă putem spune așa: el este povestitor așa cum Ienache e coropcar, moș Leonte, zodier, Zaharia, fîntînar, Dămian Cristișor, negustor etc. Efectul istorisirii sale (istorisire care face apel la sincretismul folcloric: „Iar izbucni în surlă chemarea de demult. O simțeam în mine ca o bătaie de inimă a oamenilor care au fost și nu mai sînt pe acest pămînt") și reacția ascultătorilor („Ciobanul cel prost și supărat de la Rarău, cum și monahul care se ducea la Sfîntu-Haralambie plîngeau pe locurile lor fără nici o rușine. Așa că pot vorbi și eu fără sfială de acea întîmplare, cînd am lepădat lacrimi pentru niște închipuiri.") este o recunoaștere și o evidențiere a talentului excepțional de povestitor al orbului.

Scanned with OKEN Scanner

Din perspectiva cititorului, aceeași ierarhie este mult mai greu de stabilit și n-ar putea fi decît subiectivă, de aceea și inutilă. Dificultatea vine din faptul că în *Hanu Ancuței* deosebim mai multe timbruri, dar nu auzim decît o singură voce. Iar acest fapt este încă un element unificator al istorisirilor.

O funcție similară aceleia a comisului Ioniță deține Ancuța. Rolul ei este de a întreține „petrecerea", asigurîndu-i pe povestitori și ascultători cu cele de trebuință. Înaintea fiecărei povești aproape, hangița împarte tuturor „vin și mîncări, rîsete și vorbe bune". Fiind singura care aude unele istorisiri a doua oară (doar întîmplarea despre Duca-Vodă mai este știută și de mătușa Salomia), Ancuța asigură încă o „legătură" a acestora.

În felul acesta, cele nouă istorisiri se dovedesc puternic și multiplu corelate, constituind — și datorită spațiului coordonator și unificator, timpului comun cînd sînt depănate și identificării povestitorilor cu protagoniștii și martorii întîmplărilor evocate — o operă unitară (nicidecum o culegere de povestiri) și unică în literatura română.

ȘTEFAN BADEA

Scanned with OKEN Scanner

NOTĂ

În cei peste 50 de ani care au trecut de la apariţia sa, *Hanu Ancuţei*, această „capodoperă de la răscruce" a lui Sadoveanu, cum bine o numeşte Nicolae Manolescu, a cunoscut numeroase şi variate interpretări datorate celor mai prestigioase exegeze sadoveniene. Ne-am străduit să nu repetăm — pe cît a fost posibil — ceea ce deja s-a spus. De aceea în prefaţă şi mai ales în note am insistat mai mult asupra artei scriitorului, un domeniu — credem noi — inepuizabil care se oferă cercetării. Am încercat astfel să sugerăm cititorului tînăr cîteva din sursele farmecului acestei opere. De asemenea, am crezut că se poate propune o interpretare în parte nouă a t i m p u l u i de la han. În schimb, nu a intrat în preocuparea noastră *ce* se spune la han. Aceasta şi pentru că împărtăşim opinia lui G. Călinescu, după care, „Formal scrierea e un fel de *Decameron* în care cîţiva obişnuiţi ai unui han spun anecdote, în sine foarte indiferente." De altfel, Perpessicius atrăgea primul atenţia: „a vă povesti, mai pe larg, aceste povestiri cu vin, cu muieri şi cu tristeţă, ar fi însemnat să nesocotesc însăşi fiinţa acestei opere, care trăieşte numai graţie povestitorului şi a cărei vrajă lexicală — mai exact, stilistică — aş fi destrămat-o cu nesocotinţă."

Ediţia reproduce textul din volumul: Mihail Sadoveanu, *Hanu Ancuţei. Baltagul*, Bucureşti, Editura Minerva, Seria „Patrimoniu", 1979, ediţie îngrijită de Constantin Mitru, repere istorico-literare alcătuite de Corneliu Simionescu.

Şt. B

Scanned with OKEN Scanner

HANU ANCUȚEI

Scanned with OKEN Scanner

IAPA LUI VODĂ

Într-o toamnă aurie[1] am auzit multe poveşti la Hanul Ancuţei.[2] Dar asta s-a întîmplat într-o depărtată vreme, demult, în anul cînd au căzut de Sîntilie ploi năprasnice[3]

---

1. *Aurie*, epitet cu o încărcătură semantico-poetică densă, implicînd trăsături calitative („frumoasă", „caldă"), temporale („apogeu", „miez" al toamnei) şi mitologice, printr-o posibilă analogie livrescă cu secol, veac, timp de aur. O *epocă de aur* este timpul înfloririi unei civilizaţii, unei culturi arhaice, îndepărtate, caracterizate printr-o viziune poetică sau mitologică asupra lumii, este timpul paradisiac al începuturilor, care trăieşte în nostalgia epocilor următoare. *Toamna aurie* este, aici, nu atît un astfel de timp, cît timpul poveştilor, adică al evocării, al rememorării unui asemenea timp.

2. Ca în orice operă epică, începutul fixează coordonatele temporale şi spaţiale ale naraţiunii. Dacă în spaţiu această fixare este exactă („la Hanul Ancuţei"), în timp, plasarea este vagă: timpul este — aşa cum am spus — acela al poveştilor, un timp fabulos, aşadar. Memoria îl reconstituie cu greu: „Dar asta s-a întîmplat într-o depărtată vreme, demult".

3. Precizarea „în anul cînd au căzut de Sîntilie ploi năprasnice", venită după circumstanţialele „într-o depărtată vreme, demult", nu are, cum s-ar părea, menirea să stabilească cu exactitate momentul, căci naratorul apelează nu atît la memoria ascultătorilor ori cititorilor săi (pentru fiecare dintre aceştia „anul cînd au căzut de Sîntilie ploi năprasnice" poate fi altul), cît la a sa.

și spuneau oamenii că ar fi văzut[4] balaur negru în nouri, deasupra puhoaielor Moldovei[5]. Iar niște paseri cum nu s-au mai pomenit[6] s-au învolburat pe furtună, vîslind spre răsărit; și moș Leonte[7], cercetînd în cartea lui de zodii și tălmăcind semnele lui Iraclie-împărat, a dovedit cum că acele paseri cu penele ca bruma s-au ridicat rătăcite din ostroavele de la marginea lumii[8] și arată veste de război între împărați și bielșug la vița de vie.

Apoi într-adevăr, Împăratul-Alb[9] și-a ridicat muscalii[10] lui împotriva limbilor păgîne[11], și, ca să se împlinească zodiile, a dăruit Dumnezeu rod în podgoriile din Țara-de-Jos de nu mai aveau vierii unde să puie mustul[12]. Ș-au pornit din

---

4. Condițional-optativul *ar fi văzut* are o marcată valoare stilistică, evidențiind aprecierea (citește „îndoiala") povestitorului în legătură cu adevărul celor „spuse" de oameni.

5. Existența „balaurului negru" plasează timpul evocat în legendă.

6. Timpul devine unic și de excepție și datorită atributivei *cum nu s-au mai pomenit*.

7. Primul din cele două personaje ezoterice ale ciclului. Meștești-șugul de zodier este moștenit de la tatăl său, Ifrim.

8. Tărîm de basm, depărtat, dincolo de care nu mai există decît „lumea cealaltă".

9. Nume de basm (v. *Împăratul-Roșu*, *Împăratul-Verde* etc.). Pînă aici, totul plutește în indeterminat.

10. Termen învechit și popular prin care este desemnat poporul rus. *Împăratul-Alb* capătă acum o semnificație reală. De basm se dovedește a fi atmosfera narațiunii și mentalitatea oamenilor, nu și întîmplările în sine.

11. De abia această precizare își găsește — în realitate — un corespondent cronologic și istoric: pare să fie vorba de războiul Crimeei, izbucnit în 1853. Timpul rememorat este însă anterior acestui eveniment (v. începutul alineatului: „*Apoi* într-adevăr...").

12. *Toamna aurie* se dovedește a fi, deopotrivă, un anotimp al bielșugului fabulos.

părțile noastre[13] cărăușii ca s-aducă vin spre munte, ș-[14] atuncea a fost la Hanul Ancuței vremea petrecerilor și a poveștilor[15].

Taberele de cară nu se mai istoveau[16]. Lăutarii cîntau fără oprire. Cînd cădeau unii, doborîți de trudă și de vin, se ridicau[17] alții de prin cotloanele hanului.

---

13. Povestitorul este, așadar, un locuitor al Țării-de-Sus.

14. Și narativ, frecvent utilizat în povești, marcă a oralității (cf. „*și* moș Leonte...", „*și* [...] a dăruit", „*ș*-au pornit..."). Vezi și Creangă, începutul *Amintirilor*, bunăoară: „*Ș*-apoi Humuleștii [...] nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpătîi...", „*și* părintele Ioan de sub deal, Doamne, ce om vrednic și cu bunătate mai era!"; „*ș*-apoi să fi văzut pe neobositul părinte..." ; „*și* unde nu s-au adunat o mulțime de băieți și de fete..." etc.

15. Toate precizările de pînă aici, acumulare și aglomerare de elemente cu corespondențe mai mult sau mai puțin vagi în planul timpului real, dar impregnate într-o atmosferă de irealitate au avut scopul de a plasa într-o aură de legendă „vremea petrecerilor și a poveștilor". Vremea depărtată, de demult, despre care ni se vorbește la început, pare să se „lumineze" în adverbul *atuncea*. Prima propoziție, „Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanul Ancuței" este reluată simetric, dar cu variațiuni melodice și cu aparența unei mai exacte lămuriri, de această ultimă propoziție: „Ș-atuncea a fost la Hanul Ancuței vremea petrecerilor și a poveștilor". Așa cum se va putea constata pe parcurs, „petrecerea" și poveștile sînt indisolubil legate, se intercondiționează; nu se poate vorbi de o veritabilă „petrecere" în absența „poveștilor", iar acestea nu pot înflori decît în atmosfera „petrecerilor".

16. Descoperim în narațiunea lui Sadoveanu o tehnică a reluării și a amplificării: propoziției „Taberele de cară nu se mai istoveau" îi corespunde în paragraful anterior fraza: „Ș-au pornit din părțile noastre cărăușii ca s-aducă vin spre munte". Pe de altă parte, ceea ce urmează pînă la „contenea cîte un răstimp viersul lăutarilor, și porneau poveștile..." explică natura „petrecerilor și a poveștilor".

17. Imperfectul verbelor din acest alineat are — stilistic — o valoare durativă.

Şi-atîtea oale au farmat băutorii, de s-au crucit doi ani muierile care se duceau la tîrg la Roman[18]. Şi, la focuri, oameni încercaţi şi meşteri frigeau hartane de berbeci şi de viţei, ori pîrpîleau clean şi mreană din Moldova[19]. Iar Ancuţa cea tînără, tot ca mă-sa de sprîncenată[20] şi de vicleană[21], umbla ca un spiriduş încolo şi-ncoace, rumănă la

---

18. Imperfectul este totodată, timpul evocării. Utilizarea lui este întreruptă, la începutul acestui paragraf, pentru a face loc unei aprecieri exterioare şi ulterioare momentului evocat.

19. „«Îndeletnicirea cu bucatele şi paharele» (XIII, 41) a însemnat (cum observă G.I. Tohăneanu), pentru moldovenii tuturor timpurilor, — şi nu numai pentru ei — una din desfătările trecătoarei noastre vieţi. Ecouri ale acestei «înţelepte» atitudini stăruie în operele multora dintre scriitorii noştri de frunte: Cantemir, Ghica, Negruzzi, Filimon, Kogălniceanu, Creangă, Hogaş, Al. O. Teodoreanu şi, bineînţeles, Sadoveanu, — se înscriu pe o listă care ar putea deveni mult mai cuprinzătoare" (*Arta evocării la Sadoveanu*, Ed. Facla, 1979, p. 194—195). Ceea ce trebuie reţinut, deocamdată, din ultimul pasaj parcurs este că „îndeletnicirea cu bucatele", atît în sensul preparării, cît şi al consumării lor, presupune şi necesită un *meşteşug*, dacă nu chiar o artă. Şi Sadoveanu atrage de nenumărate ori atenţia asupra acestui lucru; uneori implicit, prin descrierea minuţioasă a „tehnicii" preparării unui anumit fel de bucate (cf. XIII, 854 ş.u.), alteori direct, ca în capitolul *Popas* din *Priveliști dobrogene* („Cînd zicem însă borş de peşte nu trebuie să ne închipuim o simplă fiertură. *Este ş-aici un meşteşug*..." — VI, 79), în povestirea *Delta* din volumul *Vechime* (XV, 282—283), în *Împărăţia apelor* („... capul de crap are să-ţi procure cea mai mare plăcere prin delicateţa lui, *dacă ştii să-l desfaci, dacă ştii să-l mănînci*" IX, 443) şi în multe alte locuri.

20. Aprecierea, prin comparaţie, este făcută de către evocatorul „petrecerilor" de la han, ceea ce înseamnă că el însuşi o cunoscuse pe „cealaltă Ancuţă", fiind, prin urmare, de aproximativ aceeaşi vîrstă cu principalii protagonişti ai naraţiunii.

21. Două sînt trăsăturile principale ale „gazdei": frumuseţea particulară a ochilor şi viclenia. Ambele moştenite. Asupra lor vor insista

obraji, cu catrinţa-n brîu şi cu mînecile suflecate: împărţea vin şi mîncări, rîsete şi vorbe bune.

Trebuie să ştiţi dumneavoastră[22] că hanul acela al Ancuţei nu era han, — era cetate[23]. Avea nişte ziduri groase de ici pînă colo,[24] şi nişte porţi ferecate[25] cum n-am văzut de zilele mele[26]. În cuprinsul lui se puteau opleşi[27] oameni, vite şi căruţe şi nici habar n-aveau dinspre partea hoţilor...

---

stît evocatorul principal al hanului, cît şi povestitorii cărora aceasta le lasă cuvîntul.

22. Adresarea directă presupune ascultători şi constituie principala marcă a oralităţii povestirii. Se poate vorbi, de aceea, în cadrul acestei opere, de un timp al faptelor narate, de un timp al narării faptelor, de un timp al relatării sau al evocării momentului cînd au fost povestite faptele şi, în sfîrşit, de un timp al lecturii. Prin tehnica adresării directe, creatorul urmăreşte suprapunerea ultimelor două timpuri. „Personajele" la rîndul lor, se împart în protagonişti activi ai faptelor narate, în naratori ai acestora (naratorul este, cel mai adesea şi protagonist) şi în evocatori ai momentului întîmplării faptelor ori ai momentului narării lor.

23. Aprecierea este împrumutată de la un personaj (v. *Balaurul*, nota 9).

24. Expresia *de ici pînă colo* presupune în mod obligatoriu gestul şi, deci, prezenţa unui ascultător, constituindu-se în marcă a oralităţii.

25. *Cetate, ziduri, porţi ferecate* — sugestie a spaţiului închis. Hanul Ancuţei, este prin urmare, un loc destinat exclusiv „petrecerilor şi poveştilor". Un spaţiu larg însă, aproape nelimitat („În cuprinsul lui se puteau opleşi oameni, vite şi căruţe").

26. *Cum n-am văzut în zilele mele* = „cum n-am văzut altcîndva, nici înainte, nici după aceea". Dacă nu „citim" astfel construcţia, riscăm să plasăm timpul evocat în tinereţea evocatorului, fapt care ar intra în contradicţie cu o mărturisire indirectă anterioară (v. nota 20).

27. *A se opleşi*, a-şi găsi refugiu, a se pune la adăpost. Sensul verbului este în concordanţă cu proprietăţile hanului: spaţiu mitic propice reînvierii trecutului prin rememorare nostalgic-evocativă.

Scanned with OKEN Scanner

La vremea de care vorbesc, era însă pace în țară și între oameni bună-voire[28]. Porțile stăteau deschise ca la Domnie[29]. Și prin ele, în zile line de toamnă, puteai vedea valea Moldovei cît bătea ochiul și pîclele munților pe păduri de brad pînă la Ceahlău și Halăuca[30]. Iar după ce se cufunda soarele înspre tărîmul celălalt și toate ale depărtării se ștergeau și lunecau în tainice neguri, — focurile luminau zidurile de piatră, gurile negre ale ușilor și ferestrelor zăbrelite[31].

---

28. „Pace în țară și între oameni bună-voire" — condiție și esență a „petrecerii" în sensul pe care Sadoveanu îl dă acestui termen.

29. Expresia permite comuniunea fără restricție între lumea reală dinafara hanului și lumea imaginarului protejată în alt fel de condiții, de zidurile și porțile hanului-cetate. „Porțile deschise ca la Domnie" lasă liberă trecere dintr-o lume într-alta în circumstanțele amintite fără riscul perturbării unei ordini obligatorii în universul de basm al hanului. Cînd dintre oameni dispare „buna-voire", între cele două lumi se instituie o stare de respingere și chiar de distrugere reciprocă, pentru păstrarea ordinii hanului stabilite din timpuri imemoriale, fiind solicitate și intervenind forțe miraculoase, supranaturale (v. *Balaurul*, nota 89), atunci cînd conflictul nu poate fi evitat prin vicleșug (v. *Cealalță Ancuță*, nota 83).

30. Este semnificativă, în sensul celor spuse în nota anterioară. această „deschidere" a hanului Ancuței spre zările cele mai depărtate,

31. Atmosferă capabilă să dea naștere și să întrețină misterul, propice, în gradul cel mai înalt, poveștilor. Cadrul pare o prelungire a „tărîmului celuilalt", o invadare a acestuia în lumea noastră. De altfel, așa cum se va vedea din fraza următoare, acesta este momentul în care devine posibilă intrarea în poveste.

32. Întreruperea „petrecerii" (în sensul mai restrîns al cuvîntului) este temporară, nu de durată; „petreceri și povești" constituie un timp și o atmosferă unică: petrecerea generează povestea, iar aceasta dă tîlc și măsură spirituală potențată petrecerii (v. și *Fîntîna dintre plopi*, nota 31, *Județ al sărmanilor*, nota 20). Se poate întîmpla chiar ca „petrecere" și „poveste" să se confunde pînă la ștergerea oricăror granițe (v. *Orb sărac*, nota 30).

Contenea cîte un răstimp[32] viersul lăutarilor şi porneau poveştile[33]... .

Stătea stîlp[34] acolo, în acele zile grase şi vesele,[35], un răzăş străin[36], care mie îmi era drag foarte[37]. Închina oala către toate obrazele[38], asculta cu ochii duşi cîntecele lăutarilor şi se lua la întrecere pînă şi cu moş Leonte la tîlcuirea tuturor lucrurilor de pe lume asta... Era un om nalt, cărunt, cu faţa uscată şi adînc brăzdată. În jurul mustăţii tuşinate şi la coada ochilor mititei, pielea era scrijelată în creţuri mărunte

---

33. Punctele de suspensie încheie prima parte a prezentării locului, mai exact, a prezentării unei coordonate a atmosferei ce caracterizează locul: petrecerile. Cea de-a doua coordonată o constituie „poveştile" (v. nota 16). Rememorarea acestora va fi la rîndul ei întreruptă pentru a reaminti şi reîmprospăta factorul care le generează şi le animă.

34. *Stîlp* poate fi „citit" atît ca al doilea element al unei comparaţii („Stătea nemişcat ca un stîlp"), cît şi ca termen metaforic pur şi simplu; semnifică, aşadar, deopotrivă neclintirea şi temeiul care asigură existenţa şi persistenţa unei atmosfere. Raportat la observaţia povestitorului: „De dus însă nu se ducea. Stătea cu noi", termenul îşi dezvăluie prima semnificaţie; pus în legătură cu rolul personajului în structura compoziţională a operei, ni se dezvăluie cu cea de-a doua semnificaţie.

35. Naratorul insistă asupra trăsăturilor esenţiale pentru o vreme a petrecerilor şi poveştilor: frumuseţea timpului (v. mai sus „toamnă *aurie*", „zile *line* de toamnă") şi bunăstarea oamenilor (cf. „a dăruit Dumnezeu rod în podgoriile din Ţara-de-Jos, de nu mai aveau vierii unde să puie mustul"). Îmbinarea celor două epitete *(grase şi vesele)* este, astfel, pe cît de surprinzătoare, pe atît de semnificativă.

36. Apelativul *străin* atrage atenţia asupra faptului că naratorul este fie din partea locului, fie un obişnuit al hanului.

37. Postpunerea adverbului *foarte*, fapt de limbă învechit, cu o funcţie uşor arhaizantă, este frecventă în opera sadoveniană.

38. Termenul *obraze* este întrebuinţat cu sensul învechit „persoană, ins" (Cf. şi Eminescu, *Călin Nebunul:* „Cine şi-ar mai pune mintea cu aşa *obrazuri* proaste / Cumu-s eu, Măria Voastră!...").

Scanned with OKEN Scanner

și nenumărate. Ochiul lui era aprig și neguros, obrazul cu mustață tușinată părea că rîde cu tristețe[39].

Îl chema Ioniță comisul[40]. Dumnealui[41] Ioniță comisul avea o pungă destul de grea în chimir, sub straiele de șiac sur. Și venise călare pe un cal vrednic de mirare. Era calul din poveste, înainte de a mînca tipsia cu jar. Numai pielea și ciolanele[42]! Un cal roib, pintenog de trei picioare, cu șaua naltă pe dînsul, neclintit într-un dos de părete, cu mănunchiul de ogrinji sub bot...

---

39. Portretul pe care naratorul i-l face personajului principal al operei, animatorului poveștilor de la han, se remarcă, în primul rînd, prin concizione. Sadoveanu reușește ca în nici zece rînduri (mai exact, cu ajutorul a numai 18 substantive și 13 adjective, la care trebuie adăugate verbele de acțiune *a închina*, *a asculta* și *a se lua la întrecere*) să individualizeze de la început eroul: bărbat care se apropie de vîrsta bătrîneții încercînd să și-o ascundă (este cărunt dar își tușinează mustața), care a cunoscut și a trăit multe în viața sa (fața îi este uscată și adînc brăzdată, iar la coada ochilor și în jurul mustății timpul a lăsat nenumărate urme), care privește aprig, dar judecă cu bîndețe și îngăduință lumea, ceremonios cu toți cei din jur și, în același timp, cufundat în amintiri pe care cîntecul lăutarilor i le stîrnește.

40. *Comis*, Mare dregător în Moldova și în Țara Românească, în evul mediu, care avea în sarcina sa caii și grajdurile curții domnești, precum și aprovizionarea cu furaje. În cazul de față, termenul nu mai numește un rang social, ci are valoarea unui cognomen, unei porecle, spre deosebire de romanul *Frații Jderi* („comisul cel bătrîn", „comisul cel mare"), în care termenul are sensul definit în dicționare.

41. Utilizarea pronumelui personal de politețe în prezența numelui propriu pe care ar trebui să-l înlocuiască — fapt vechi de limbă, caracteristic vorbirii personajelor sadoveniene — este adoptată de către povestitor, constituind o marcă a identificării acestuia cu comportamentul ceremonios al oamenilor și mentalitatea timpului istoric în care sînt plasate întîmplările.

42. Înfățișarea calului contrazice prima apreciere generală, „cal vrednic de mirare". După ce află că „era calul din poveste", cititorul se

«Eu aici îs trecător... cuvînta, cu oala în mînă, dumnealui Ioniță comisul; eu încalic și pornesc în lumea mea... Roibu meu îi totdeauna gata, cu șaua pe el[43]... Cal ca mine n-are nimeni... Încalic, îmi plesnesc căciula pe-o ureche și mă duc, nici nu-mi pasă...»

De dus însă nu se ducea. Stătea cu noi[44].

— Într-adevăr... îi răspunse într-un rînd moș Leonte; cal ca al dumitale nu se găsește să umbli nouă ani, la toți împărații pămîntului![45] Numai pielea lui cîte parale face![46] Cînd mă gîndesc, m-apucă groaza[47]...

---

așteaptă la cu totul altă descriere. Tonul de seriozitate a povestitorului sporește, conferind prezentării o certă undă de umor. Să ne amintim discrepanța dintre aprecierea mamei lui Creangă în legătură cu caii lui Luca Moșneagul, care avea să-l ducă pe povestitor la școala din Socola („doi cai ca niște zmei") și înfățișarea adevărată a acestora („smîrțoagele lui de cai erau vlăguiți din cale-afară, și slabi, și ogrijiți ca niște mîți de cei leșinați"), dar mai cu seamă să ne aducem aminte cum sînt luați în rîs cei din căruță de către „un flăcăoan al dracului": „— Moșule, ié sama de ține bine telegarii ceia, să nu ieie vînt; că Iașul ista-i mare și, Doamne ferește, să nu faci vro primejdie!..."

43. Mărturisirea comisului motivează aprecierea povestitorului, „un răzăș străin".

44. Deși se declară ca aparținînd altei lumi, personajul dovedește — prin comportament, dar și, cum se va vedea, prin temperament — că se simte „mai acasă" în lumea hanului.

45. Aprecierea lui moș Leonte — spusă pe același ton de seriozitate — este în concordanță cu observația povestitorului, pentru care calul comisului Ioniță „era calul din poveste".

46. Aceeași discrepanță, generatoare de haz, între prima parte a aprecierii și considerația din urmă. Semantic, pasajul în care calul este descris de către povestitor și acesta din urmă sînt sinonime. De altfel, nu este singura situație în care naratorul anticipează gîndurile personajelor.

47. Aprecierea lui moș Leonte constituie elementul care declanșează prima povestire.

— Să ştii dumneata, prietine Leontel strigă răzăşul zbîrlindu-şi mustaţa tuşinată[48]. Asemenea cal uscat şi tare nu ştie de nevoie nici de trudă. La mîncare se uită numai c-un ochi şi nu se supără cînd îl lăs neadăpat. Şi şaua parcă-i crescută dintr-însul[49]. Aista-i cal dintr-o viţă aleasă. Se trage dintr-o iapă tot pintenoagă, cu care m-am fudulit eu în tinereţele mele[50] şi la care s-a uitat cu mare uimire chiar măria sa Vodă Mihalache Sturza[51]...

— Cum s-a uitat cu uimire, cucoane Ioniţă?[52] Era tot aşa de slabă?

— Se-nţelege[53]. Asta-i o poveste pe care aş putea să v-o spun, dacă m-ascultaţi...

— Cum să n-ascultăm, cucoane Ioniţă? mai ales o poveste din vremea lui Mihai Vodă Sturza!

— Şi mai ales din vremea tinereţelor mele[54]... răspunse răzăşul, serios. Pe vremea aceea, tot în acesta loc ne aflam,

---

48. Amănunt fizionomic asupra căruia povestitorul insistă, atrăgînd, astfel, atenţia în legătură cu semnificaţia sa particularizantă pentru erou (v. şi nota 39).

49. Comisul Ioniţă a surprins unda de ironie la adresa calului său, pe care o respinge fără a se supăra. Afirmaţia sa anterioară („Cal ca mine n-are nimeni...") este acum motivată, dovedindu-se sinceră.

50. Pînă la urmă, calul nu are valoare atît pentru calităţile enumerate, cît o valoare sentimentală.

51. *Mihail Gr. Sturdza*, domn al Moldovei (1834—1849). A dus, în general o politică conservatoare, dar are şi realizări pozitive: a dezrobit ţiganii statului şi ai mănăstirilor, a reorganizat învăţămîntul superior (creează Academia Mihăileană), a încheiat o uniune vamală cu Ţara Românească. Reprimă însă „Asociaţia Patriotică" (1846) şi mişcarea revoluţionară de la 1848.

52. Curiozitatea generează şi întreţine — aici ca şi în alte părţi — istorisirea.

53. De această dată, prins în mreaja amintirilor, comisul nu mai sesizează umorul întrebării.

54. Pentru personaj importanţă nu are timpul istoric obiectiv, ci valoarea sentimentală a acestuia, urmele pe care i le-au lăsat în memo-

Scanned with OKEN Scanner

în preajma focurilor și a carălor cu must, cu alți oameni care acuma-s oale și ulcele; și-n jurul nostru umbla Ancuța cealaltă, mama acesteia, care și ea s-a dus într-o lume mai puțin veselă[55]. În vremea aceea stam eu năcăjit foarte, într-o zi, în ușa hanului, cu oala în mîna stîngă și cu frîul iepei în dreapta... Și Ancuța cealaltă ședea ca și asta, tot în locul acela, rezemată de ușorul ușii[56], și asculta ce spuneam eu[57]... Ce voi fi spus atunci nu știu, — au fost vorbe care au zburat ca și frunzele de toamnă[58]...

---

ria afectivă. Ioniță comisul este, indiscutabil, un nostalgic (cf. și prezentarea pe care i-o face povestitorul: „asculta cu ochii duși cîntecele lăutarilor").

55. Așa cum s-a observat (G.I. Tohăneanu, *Op. cit.*, p. 111), „O surprinzătoare varietate de realizări perifrastice vădește, la Sadoveanu, ideea de «moarte»". Cele mai multe construcții sinonime se întîlnesc, credem, în fragmentul următor din *Frații Jderi:* „— Eu grija măriei sale n-o am, comise. Eu mă îngrijesc de pruncul sufletului meu și doresc să-l văd așezat la casa lui, cu soție; pe urmă *pun mîinile pe piept* și *închid ochii. Tac de-a pururi* și *scapi de mine. — Vin și eu după tine*, Ilisaftă, n-ai grijă, căci și zilele mele sînt numărate. Ba încă se poate *să mă înfățișez* eu întăi și întăi *în acel loc de liniște și de tăcere* după care rîvnesc" (XIII, 654). Iată din *Hanu Ancuței*, pe lîngă cele două construcții frazeologice din pasajul ultim, altele: „mă duc la limanul cel fără de vifor" *(Balaurul)*, „a părăsit această lume", „a trecut către lăcașurile cele veșnice" *(Haralambie)*.

56. Este remarcabil modul cum cele două Ancuțe, cu un comportament identic, constituie, una pentru cealaltă, termen de comparație.

57. Doar pentru oameni timpul nu stă pe loc. „Tinerețele" comisului Ioniță sînt îndepărtate — de unde evocarea lor cu nostalgie —, hanul însă este același, între zidurile lui „oploșindu-se" acum, ca și altădată, „alți oameni", care beau parcă același vin, fac aceleași gesturi și spun, în esență, aceleași povești.

58. Evocarea trecutului, a tinereții de mult apuse, grăitoare și răscolitoare de amintiri pentru toți cei de față, este întreruptă pentru a lăsa timp ascultătorilor și propriilor gînduri să se limpezească, să se adune și să urmărească istorisirea.

Scanned with OKEN Scanner

Comisul Ioniță zîmbi fără veselie, în mustața-i tușinată și aspră[59], pe cînd noi toți cei de față, gospodari și cărăuși din Țara-de-Sus, ne așezam în juru-i pe butuci și pe protapurile carălor, cu bărbiile înălțate și cu ochii rotunzi. Ancuța cea tînără sta în prag, rezemată de ușor; ș-o bătea soarele de toamnă pieziș, aurindu-i jumătate de obraz. În vale, aproape, sticlea Moldova printre zăvoaie, și departe se prevedeau munții, — talazuri de cremene sub pîcle albastre[60].

Calul cel slab al răzășului, din coasta hanului, simțind tăcere în preajmă, necheză deodată subțire și rînji înspre noi ca un demon. Ancuța își întoarse ochii sprîncenați spre el, înfricoșată și uimită.

— Aha! vorbi comisul; iaca așa rîncheza și rîdea și iapa cea bătrînă... Acu ea, cine știe, poate-i ochi ori dinte de lup, — dar rîsul ei tot trăiește, și se sparie de el altă Ancuță[61].

Cum vă spuneam, domnilor mei[62], eu stam aici în acest loc, gata de ducă, cu picioru-n scară[63]. Și iaca, numai ce aud pocnind harapnic și duruind trăsură pe arcuri; și, cînd îmi înalț și-mi feresc capul, văd venind pe șleah o droșcă cu

---

59. Zîmbetul comisului ne lasă a înțelege că personajul și-a amintit — pentru sine doar — ce-ar fi putut spune atunci.

60. Povestitor și ascultători încearcă să reînvie trecutul contemplînd ceea ce timpul nu a putut umbri: Ancuța, „rezemată de ușor" ca și cealaltă și munții, „talazuri de cremene sub pîcle albastre".

61. Nechezatul calului întrerupe atitudinea de visare, înnodînd, prin efectul constatat asupra hangiței, firul, întrerupt un moment, al povestirii. Să se remarce perechile de sinonime, utilizate de către povestitorul-evocator și personajul-narator: *necheza / rîncheza* și *rînji / rîde*.

62. *Domnilor mei*, formulă arhaică (din punct de vedere morfologic) de adresare politicoasă, specifică limbajului eroilor sadovenieni.

63. Cf. „Eu aici îs trecător... Încalic, îmi plesnesc căciula pe-o mreche și mă duc, nici nu-mi pasă... ». De dus însă nu se ducea. Stătea cu noi." Din perspectiva ultimei observații, obligația comisului va fi reconsiderată și apreciată în consecință de către ascultători/cititori.

patru cai bulziș... Vine și se oprește la han, după rînduială. Și[64] se coboară din ea boierul, ca să vadă ochii Ancuței, cum era datina.

Cum s-a apropiat, eu i-am închinat oala cu vin și i-am poftit sănătate. El s-a oprit în loc și s-a uitat zîmbind[65] la mine și la iapă, și la oamenii care erau în preajma mea, și i-a plăcut închinarea. Era un boier mărunt la stat, cu barbă roșă rotunjită, și purta la gît un lanțug[66] subțire de aur[67]...

— Oameni buni, zice boierul acela; tare mă bucur că văd chef și voie bună în țara Moldovei[68]...

— Și noi ne bucurăm, zic eu, că auzim asemenea vorbă. Asta plătește cît și vinul cel mai ales.

Atunci boierul a zîmbit iar și m-a întrebat pe mine de unde sînt și unde mă duc.[69]

---

64. *Și* narativ.

65. Prima mărturisire, conform căreia Vodă s-ar fi uitat la iapa comisului Ioniță „cu mare uimire", se dovedește a fi fost o exagerare. De nu cumva neconcordanța între ceea ce spusese anterior și ce relatează acum este voită, pentru a nu permite ascultătorilor să-l identifice pe Vodă în persoana boierului care oprise la han. În orice caz, aici, ca pe întreg parcursul istorisirii, este remarcabilă capacitatea povestitorului de retrăire a întîmplării, ca și cum și-ar aduce el însuși aminte cum s-au petrecut lucrurile doar în măsura în care povestirea lor înaintează.

66. *Lanțug*, fonetism moldovenesc.

67. Portretul (destul de schematic, altfel) este făcut din convingerea că ascultătorii nu-l văzuseră pe Vodă Mihalache Sturza și, deci, nu-l pot identifica.

68. Vezi nota 28. Povestirea „pe roluri" capătă ritm, plasticitate și captează atenția și interesul ascultătorilor.

69. Cînd replica este una stereotipă, previzibilă, fără urmări în conturarea eroului, povestitorul recurge la stilul indirect.

— Cinstite boierule[70], am răspuns; eu, de neamul meu, sînt răzăş de la Drăgăneşti, din ţinutul Sucevei. Dar aşezările mele sînt nestatornice şi duşmanii mei au colţi lungi şi ascuţiţi[71]. Am o pricină, cinstite boierule, care nu se mai istoveşte. Am moştenit-o de la părintele meu dascălul Ionă şi tare mă tem c-am s-o lăs şi eu moştenire copiilor mei, dacă m-a învrednici Dumnezeu să-i am[72]...

— Cum aşa? a întrebat cu mirare boierul[73].

— Aşa, precum spun. Căci pricina noastră de judecată a pornit, cinstite boierule, dinainte de Vodă Calimah[74]. Ş-am avut înfăţişare şi s-au dus la divanuri rînduri de oameni, şi s-au făcut cercetări şi hotarnice, şi s-au cerut mărturii cu jurămînt, ş-au murit unii din neamul nostru judecîndu-se şi s-au născut alţii tot pentru judecată, şi[75] iată, nici în

---

70. Sadoveanu este un maestru al formulei de adresare. S-ar putea face un adevărat studiu cu acest subiect. Formula variază în funcţie de vîrsta, poziţia socială, gradul de familiaritate etc. ale locutorului şi colocutorului. A se vedea, pînă aici, *cucoane* Ioniţă, *prietine* Leonte şi *cinstite boierule*.

71. Foarte multe din personajele sadoveniene se caracterizează şi prin plasticitatea vorbirii, printr-un limbaj metaforic.

72. Nici pînă la sfîrşit nu vom afla dacă Ioniţă comisul a fost învrednicit de Dumnezeu să aibă copii. Punînd în legătură mărturisirea „Dar aşezările mele sînt nestatornice“ cu alta, anterioară în text, dar posterioară cronologic, întrucît aparţine timpului relatării („Eu aici îs trecător...“) sîntem înclinaţi să credem că statutul social al personajului a rămas acelaşi ca pe vremea lui Mihail Sturdza. Lipsa de urmaşi a comisului sugerează, astfel, disoluţia unei întregi clase sociale.

73. Curiozitatea caracterizează majoritatea personajelor.

74. *Vodă Calimah* — Scarlat Callimachi, domn al Moldovei între 1812 şi 1819, animator cultural şi iniţiator al codului de legi al Moldovei, care-i poartă numele.

75. *Şi* narativ.

Scanned with OKEN Scanner

zilele mele nu s-a găsit încă dreptatea[76]... Ba vrăjmașul cu carele[77] mă lupt mi-a mai tăiat cu plugul din ocina părintească doi stînjeni și cinci palme[78], lîngă prisaca Velii. Ș-atunci, ridicînd nouă[79] plîngere la isprăvnicie, iarăși n-am găsit milă[80], căci potrivnicul meu, să nu vă fie dumneavoastră cu supărare, e corb mare boieresc[81]... Dac-am văzut ș-am văzut[82], am mai coborît o dată din coardă sacul cu hîrțoagele[83] și cu pecețile cele vechi, le-am mai slovenit[84] și le-am ales, și-am pus îndreptările pe care le socot neștirbite[85] colea, lîngă chimir, și-am încălicat pe roaiba mea și de-acu nu mă opresc decît la Vodă. Să-mi facă dreptate![86]

---

76. Propozițiile scurte, toate principale, coordonate copulativ, precipită povestirea constituind, în același timp, un indiciu al precipitării personajului și sugerînd starea sufletească a acestuia.

77. Articularea pronumelui relativ *care* este un fapt de limbă veche.

78. *Stînjen*, veche unitate de măsură pentru lungime, care a variat după epocă și regiune, de la 1,96 m la 2,33 m. *Palmă*, Veche unitate de măsură pentru lungime (aprox. 25—28 cm) egală cu distanța dintre extremitatea degetului mare și a celui mic întinse în lături.

79. Antepunerea adjectivului *nouă*, dincolo de faptul că atrage asupra acestuia accentul propoziției, face din el un sinonim aproape total cu adjectivul pronominal *altă*.

80. *Milă* are aici înțelesul de „înțelegere, dreptate".

81. Aluzie la proverbul „Corb la corb nu scoate ochii".

82. Construcția *Dac-am văzut ș-am văzut* sugerează așteptarea răbdătoare și îndelungată căreia i se pune capăt.

83. *Hîrțoage* este sinonim, aici, cu *acte*, *documente*, *hrisoave*, *îndreptări*.

84. *A sloveni*, a citi pe slove, pe litere, adică. Comisul Ioniță are știință de carte. Se descurcă — cu greu, e adevărat — chiar în slavonește, probabil.

85. *Neștirbite*, clare, fără putință de tăgadă.

86. Propoziția imperativă, după descărcarea sufletească a vorbitorului, sugerează hotărîrea neclintită a acestuia întru aflarea adevărului.

Scanned with OKEN Scanner

— Cum se poate? s-a mirat iar boierul, mîngîindu-şi barba şi jucînd între degete lanţugul cel de aur. Te duci la Vodă?[87]

— Mă duc! Ş-apoi dacă nici Vodă nu mi-a face dreptate...

Boierul a pornit a rîde.

— Ei, şi dacă nu ţi-a face dreptate nici Vodă?[88]...

Aici comisul Ioniţă îşi coborî puţin glasul, dar Ancuţa cea tînără, cum făcuse odinioară cealaltă[89], împungînd într-o parte cu capul, întinse urechea şi auzi ce trebuia să se întîmple dacă nici la Vodă n-ar fi găsit răzăşul dreptate. Dacă nici Vodă nu l-a face dreptate, atunci să poftească măria sa să-i pupe iapa nu departe de coadă![90]...

Cînd a rostit comisul vorba asta mare, fără înconjur[91], aşa cum vorbesc oamenii la noi, în Ţara-de-Sus, Ancuţa

---

87. Îndîrjirea comisului stîrneşte curiozitatea „boierului".

88. Nici măcar stăpînirea de sine şi jovialitatea boierului nu trenează circumspecţia eroului, care, aprins de relatarea nedreptăţilor îndurate, îşi mărturiseşte cu sinceritate gîndurile unui... „corb mare boieresc."

89. Comportamentul celeilalte Ancuţe este intuit doar, dar intuiţia, bazată pe cunoaşterea profundă a sufletului femeiesc, se va dovedi justă.

90. Soluţia, pentru cazul că nici Vodă n-avea să-i facă dreptate, nu fusese, fără îndoială, gîndită mai înainte. Aşa se şi explică de ce fraza „Ş-apoi dacă nici Vodă nu mi-a face dreptate..." rămăsese în suspensie. Este o soluţie spontană, dar cu urmări imprevizibile. Aceasta, judecînd strict personajul, nu şi arta povestitorului, tehnica povestirii. Pentru că tîlcul istorisirii, poanta acesteia, este dată tocmai de replica respectivă.

91. Rostirea fără înconjur este motivul pentru care povestitorul-evocator ia cuvîntul personajului, alternînd, totodată, stilul indirect, cu stilul indirect liber. Sadoveanu este, de altfel, un maestru al perifrazei.

Scanned with OKEN Scanner

și-a strîns buzele și s-a prefăcut că se uită cu luare-aminte în lungul șleahului[92]...

— Cînd am spus eu vorba asta, urmă răzășul, Ancuța cea de-atunci și-a dus repede palma la gură și s-a făcut a se uita în colo, în lungul drumului. Iar boierul a prins a rîde. Pe urmă s-a oprit, mîngîindu-și barba și jucîndu-se cu lanțugul de aur.[93]

— Și cînd socotești să te înfățișezi la Vodă? a întrebat dumnealui.

— Apoi, cinstite boierule, numai oala asta de vin s-o deșert întru slava domniei tale, pe urmă mă ridic în șa ca Alisandru Machidon[94] și nu mă opresc decît la Iași. Iar dacă vrei și domnia ta să guști roadă proaspătă de la Odobești, atunci a aduce Ancuța must roș într-o oală nouă și noi prea mult ne-om bucura, cucoane, de cinstea care ne-o faci...

Boierul s-a întors zîmbind[95] către Ancuța cea de demult, care era ca și aceasta de sprîncenată și de vicleană[96], și-a poftit o oală nouă de lut cu must roș din Țara-de-Jos. Eu, ca răzăș ce mă aflu[97], am cerut cu semeție să plătesc eu cinstea aceea și-am și zvîrlit patru parale în poala Ancuței...

---

92. De data aceasta se apelează la o tehnică a anticipării. Evocatorul, observator al scenei, intuiește cu exactitate replica personajului.

93. Nici un alt scriitor n-a intuit și nu a folosit valențele expresive ale sinonimiei cu arta cu care a făcut-o Sadoveanu.

94. Comparația este menită să stîrnească hazul ascultătorilor, dacă se are în vedere... asemănarea iepei comisului Ioniță cu Ducipal al lui Alexandru cel Mare. Surprinde însă tot timpul aprecierea, directă sau indirectă, de care „roaiba" se bucură din partea stăpînului.

95. Buna dispoziție îl caracterizează pe domnitor. Este absolut sinceră, de aceea, mărturisirea sa că se bucură văzînd „chef și voie-bună în țara Moldovei".

96. Aprecierea inițială a povestitorului-evocator (v. nota 21) este împrumutată de la personaj. Schimbați sînt doar termenii comparației: comparantul devine comparat și invers.

97. Există, la toți eroii răzeși ai lui Sadoveanu, o mîndrie de clasă, în înțelesul cel mai bun al cuvîntului. Atunci însă cînd drepturile le

După aceea boierul s-a suit în droşca lui cu arcuri şi s-a dus.

Iar eu, încălicînd precum am făgăduit, nu m-am oprit decît în tîrgul Ieşului, ş-am tras la un han, lîngă biserica Lozonschi, peste drum de Curtea Domnească. Şi a doua zi către amiază, spălat şi pieptănat, m-am înfăţişat cu inima bătînd la Poarta Curţii.

Acolo dorobanţul mi-a pus şpanga între ochi. Şi după ce-am spus ce durere am, a strigat spre odăi, ş-a venit dintr-acolo un oştean bătrîn care m-a dus îndată într-o cămăruţă[98] din lăuntrul curţii, unde mi-a ieşit înainte un ofiţer tinerel şi subţire, îmbrăcat numa-n fireturi şi-n aur...

— Ce poftești dumneata, omule?

— Iaca aşa ş-aşa[99], — eu sînt comisul Ioniţă, răzăş de la Drăgăneşti, ş-am venit la Vodă, însetat după dreptate ca cerbul după apa de izvor.

— Prea bine, a răspuns ofiţerul cel tînăr. Vodă îţi poate asculta chiar acuma plîngerea. Lasă ici pălăria şi intră pe uşa asta mititică. Dincolo, în odaia cea mare[100], ai să găseşti pe Vodă ş-ai să-i spui lui ce te doare.

---

sînt ştirbite, cînd demnitatea le este lezată, sînt incapabili să-şi facă singuri dreptate. De aceea vom întîlni o categorie distinctă: a eroilor justiţiari, categorie din care fac parte Tudor Şoimaru, Vasile cel Mare, Vitoria Lipan etc. Excepţiile nu fac decît să întărească regula.

98. Ca şi în basmele noastre, în care fastul unei curţi împărăteşti este redus la dimensiunile unei gospodării ţărăneşti, şi pentru eroul-povestitor de aici, palatul domnesc este alcătuit din *odăi* şi *cămăruţe*.

99. *Iaca aşa ş-aşa*, formulă de trecere peste datele cunoscute de ascultători.

100. Ofiţerul se adresează solicitantului în termeni familiari acestuia, de nu cumva timpul scurs între eveniment şi relatarea lui a cenzurat un limbaj neobişnuit povestitorului-erou.

Atuncea mi-a năvălit sîngele în ochi şi mi s-au împainjenit vederile[101]. Dar am strîns din măsele şi mi-am ţinut firea. Şi deschizînd ofiţerul uşa cea mititică, am intrat într-o lumină mare, şi, cum eram cu grumazul plecat, am zărit botforii de marochin ai lui Vodă şi-am căzut în genunchi. Şi mă gîndeam că la domn nou şi tînăr trebuie să găsesc eu milă pentru supărările mele[102].

— Măria ta, am strigat eu cu îndrăzneală,[103] am venit să-mi faci dreptate!

Vodă mi-a răspuns:

— Scoală-te.

Auzind glasul, am ridicat ca-ntr-un fulger privirea, şi-am cunoscut pe boierul de la han.[104] Pe loc am înţeles că trebuie să închid ochii şi să fiu înfricoşat[105]. Mi-am plecat mai adînc fruntea, am întins mîna, am apucat poala hainei şi-am dus-o la buze.

— Scoală-te! a zis iar Vodă, — şi arată-ţi îndreptările.

Cînd m-am ridicat în picioare, am băgat de samă că ochii boierului meu se încreţeau a rîs ca şi la han, cînd primise oala

---

101. „Semeţia" de la han se transformă în emoţie (v. mai sus: „m-am înfăţişat *cu inima bătînd* la Poarta Curţii").

102. Gestul îngenunchierii este deopotrivă inconştient (eroul pătrunsese „într-o lumină mare") şi calculat, ţinînd de un ceremonial bănuit de personaj. Acesta are însă puterea să se reculeagă.

103. Atingînd limita superioară, emoţia se transformă în opusul ei.

104. Pentru personaj acesta este momentul în care tensiunea sufletească atinge punctul culminant. Nu mai puţin interesul ascultătorilor pentru desfăşurarea ulterioară a evenimentelor înregistrează şi ei cotele cele mai înalte.

105. Personajul este capabil, în aceste clipe extrem de dramatice, să mediteze asupra situaţiei în care se află şi să-şi controleze atitudinea, comportamentul. Faptul este elocvent pentru personalitatea puternică a eroului.

Scanned with OKEN Scanner

cu must roș din mînile suflecate ale Ancuței[106]. Scot cu îndrăzneală hîrtiile din tașca de piele și i le întind, și încep a-i spune. Și-i spun eu despre toate valurile cîte m-au bîntuit, despre tot veninul cît l-am adunat în inima mea, și cît l-am moștenit de la morții mei. Și cetind Vodă hîrtiile și plecîndu-și de aproape ochii pe pecețile de ceară, s-a înseninat și-a grăit cam pe nas:[107]

— Bine, răzășule, am să-ți fac dreptate. Are să meargă cu tine un om al meu cu poruncă tare, să facă rînduială la Drăgănești.

Eu, cînd am auzit, am dat iar în genunchi și Vodă iar mi-a poruncit să mă scol. Apoi, cu ochii subțiați a zîmbet, m-a bătut pe umăr:

— Ei, dar dacă nu-ți făceam dreptate, cum rămînea?[108]

— Dă, măria ta, răspund eu rîzînd, cum să rămîie? Eu vorba nu mi-o iau înapoi. Iapa-i peste drum![109]

Și-atîta haz a făcut Vodă Mihai pentru răspunsul meu, că m-a bătut iar pe umăr și și-a adus aminte și de oala cu vin roș pe care i-am plătit-o patru parale — și rîzînd, a poruncit să vie slujbașul care să meargă cu mine; și subt ochii lui, pe loc, s-a scris poruncă tare, — și cînd am încălicat de la han

---

106. Fără să mai mărturisească, Ioniță comisul și-a dat seama, din atitudinea domnitorului, că supraestimase primejdia. Locul temerii, care i-ar fi dictat umilire, îl ia siguranța de sine și îndrăzneala în sensul bun al termenului.

107. Este particularitatea care-i permisese eroului să-l recunoască pe boierul de la han după prima replică a domnitorului, cînd nu-i văzuse decît botforii.

108. Momentul este, acum, doar în aparență critic. „Ochii subțiați a zîmbet" ai lui Vodă oferă personajului suficiente garanții pentru absența oricărei primejdii și-l încurajează într-o atitudine deschisă.

109. Deznodămînt imprevizibil. Tensiunea cade dintr-odată, provocînd o descărcare nervoasă prin rîs și stîrnind hazul.

Scanned with OKEN Scanner

de lîngă Lozonschi ș-am purces înapoi, el se uita zîmbind de la fereastra deschisă și-și mîngîia barba[110]...

Iaca de ce trebuie să vă uitați ca la un lucru rar la calul meu cel roib, pintenog de trei picioare: pentru că aista-i moștenire din iapa lui Vodă[111]. Și cînd rînchează el și rîde, parcă ar avea o amintire din alt veac și din acele zile ale tinereții mele. După asta puteți cunoaște ce fel de om sînt eu! Ș-acuma să mai primim vîn în ulcele și să încep altă istorie pe care de mult voiam să v-o spun[112]...

---

110. Vodă Mihalache Sturza rămîne o figură luminoasă printre toți domnitorii care populează opera lui Sadoveanu. Domn tînăr, fără morgă, mereu bine dispus, cu simțul umorului și, în aceeași mare măsură, cu simțul dreptății. Domnitorul mai apare și în *O istorie de demult*, *Povestiri de sară (O întîmplare)* și *La Ciohorăni*.

111. Povestitorul se întoarce la punctul de pornire a istorisirii, motivînd-o. Sînt motivate, de asemenea, sentimentele pe care personajul le are față de calul său „vrednic de mirare".

112. Prima istorisire a fost, așadar, involuntară, impusă și provocată întîmplător. Ceea ce vrea să povestească Ioniță comisul este o altă „istorie".

Cu ulcica-n stînga[1], comisul Ioniță își mîngîie cu două degete de la mîna dreaptă mustățile tușinate.[2] Dregîndu-și glasul, se pregătì să înceapă o povestire mai straşnică și mai minunată[3] decît cea cu iapa lui Vodă. Atunci cu mare dragoste și plăcere s-a ridicat din colțul lui călugărul cel care venea de la munte, și, cumpănindu-și oala în dreptul bărbii, a slobozit cuvînt[4]. Pînă într-acea clipă tăcuse[5] și se îndelet-

1. În aceeași poziție se aflase comisul Ioniță și în „vremea tinereților sale“ la sosirea la han a boierului care „purta la gît un lanțug subțire de aur.“

2. Vezi *Iapa lui Vodă*, notele 39 și 48.

3. *Straşnică*, vrednică de luare aminte — apreciere din interior; *minunată*, frumoasă — apreciere din exterior, privind „spunerea“. Considerarea în acest fel a „povestirii“, anticipat, fără acoperire în promisiunea comisului, pornește din convingerea intimă stîrnită de experiența bogată, pe care — se bănuiește — comisul o are, și de darul de povestitor pe care acesta și-l dezvăluise.

4. O bogată serie de sinonime lexicale și mai ales frazeologice dezvoltă verbul *a vorbi* și termenii din aceeași sferă semantică. Amintim, alături de *a slobozi cuvînt*, doar cîteva dintre acestea: *a spune*, *a grăi*, *a bleşti*, *a bolborosi*, *a clămpăni*, *a cuvînta*, *a descîlci*, *a rosti*, *a schimba vorbe*, *a lăsa să cadă vorbe*, *a îndrepta cuvînt*, *a-şi lua rînd la vorbă*, *a lepăda cuvînt*, *a se încolăci cu glasul în vorbirea cuiva*, *a se împletici cu vorbe în jurul cuiva* etc.

5. Dacă ținem cont că de la începutul povestirii-evocare nu vorbiseră decît moș Leonte și comisul Ioniță, ne dăm seama că, de fapt, istorisirea despre *Iapa lui Vodă* nu era prima care se spusese la han.

nicise cu oala[6] și mai nu-l vedeam din barbă. Acum ne întoarserăm cu mirare către el.

— Vrednicilor creștini și gospodari, a început cuviosia sa, și dumneata, cinstite comise Ioniță de la Drăgănești[7]! Să mă iertați că eu pînă acuma am tăcut. Am urmat unei învățături filosofești; și cercam în tăcerea mea a prețui bunătatea vinului. Noi, acolo, sus, sub stîncile Ceahlăului, numai cît visăm la viața dulce de la podgorii. Cu afine și cu zăr nu ne putem veseli, iar ursii nu fac cumătrii, căci încă n-au primit luminatul botez[8]. Așa eu, ducîndu-mă din porunca egumenului nostru la sfînta mitropolie și din rîvna mea vrînd a mă închina la biserica marelui mucenic Haralambie, am făcut popas între dumneavoastră; și după ce mi-am legat calul de belciug, jupîneasa gazdă a ales și pentru mine o oală nouă, care a fost mai mare și mai frumoasă; și mult s-a bucurat sufletul meu între frați și întru veselie. Am ascultat și lăutari și nu mi-am astupat urechile[9]. Ci pentru pacatele[10] mele

6. *A se îndeletnici cu oala* este sinonimul frazeologic al lui *a bea*. „*Băutul*“, ca și „mîncatul“, este pentru Sadoveanu și pentru eroii săi, o „îndeletnicire“ ca oricare alta, întru nimic mai nevrednică sau mai neserioasă.

7. Între „vrednicii creștini și gospodari“, singurul care este individualizat — prin adresare directă și personală — este comisul Ioniță. Aprecierea de la început a povestitorului-evocator („Stătea stîlp acolo...“) se dovedește justificată.

8. Spusă de altcineva, replica ar stîrni poate hazul. Ținînd însă cont de profesia vorbitorului, descoperim cel mult o detașare amar-ironică față de propria-i viață de pustnic. Cititorul familiar cu figurile de călugări joviali și petrecăreți care abundă în literatura noastră este înclinat să-l acuze pe cel ce vorbește de exagerare, dacă nu de fariseism, punîndu-i la îndoială sinceritatea.

9. Trăind departe de lume, călugărul este cel mai în măsură să aprecieze bucuriile acesteia, de care, în sinea sa, se socotește nevrednic. În ceea ce spune și mai ales din felul *cum* spune (cu înmlădieri sintactice minime și particularități lexicale și topice de limbă veche și bisericească) descoperim un ton de umilință abia ascunsă.

10. *Pacate*, fonetism moldovenesc.

va fi și iertare de la Acel carele[11] are multă milă[12]. Deci am crezut că se cuvine să mă ridic și eu și să vă cunosc pe toți după faptele și vorbele dumneavoastră[13]. Și-am ascultat cu mare mirare[14] ce-ați spus ș-ați povestit.[15] Și-ntâi pentru dumnealui comisul Ioniță vreau să-nchin, și pentru iapa domniei sale[16]...

Grăind aceasta, călugărul a săltat oala, sorbind, și și-a astupat ochii, iar cînd a coborît-o, comisul a ciocnit cu el:

— Îți mulțămesc[17], părinte, și-ți sărut dreapta, a vorbit răzășul. După cuvînt[18] se vede că ne ești frate. Care-i numele cuviosiei tale?

— Numele meu întru Hristos e Gherman, cinstite comise, — a răspuns călugărul; și eu din munte acu mă cobor întâia oară în viața mea și mă duc la tîrgul Ieșilor. Iar cînd m-oi întoarce înapoi, la schitul nostru, am să fac o rugăciune și pentru sufletul domniei tale. Numai înainte de a-ți începe dumneata istorisirea, să îngădui să închin un strop și pentru

---

11. Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 77.

12. Puțini dintre pustnicii sadovenieni — iar călugărul din *Hanu Ancuței* nu se numără printre ei — au o vocație schivnicească autentică.

13. Cunoașterea oamenilor se realizează, așadar, prin actele acestora și prin exteriorizarea sufletului în cuvînt.

14. Mirarea este singurul mijloc de receptare eficientă a „poveștii" și, în același timp — atunci cînd este provocată —, garanția calității acesteia: o povestire care nu stîrnește mirarea, nu este nici „straşnică", nici „minunată".

15. Este confirmată presupunerea că *Iapa lui Vodă* nu constituie decît în structura operei începutul „poveștilor" de la hanul Ancuței (v. nota 5).

16. Vezi nota 7.

17. *A mulțămi*, fonetism moldovenesc.

18. *Cuvînt*, mod de a vorbi. Este afirmată, indirect, capacitatea limbajului de a dezvălui sufletul omului (v. și nota 9).

moş Leonte, care şede aici la dreapta mea ca un bătrîn prea înţelept. Eu văd că dumnealui cunoaşte semnele vremii şi crugul lunii şi al stelelor şi poate ceti în zodii. E om învăţat şi ţine minte de demult. Şi cu toate că nici eu nu-s tînăr, dar[19] înaintea lui mă dau bătut şi mă-nchin cu sănătate![20]

Ridicîndu-se, moş Leonte a ciocnit oala, a mulţămit şi-a sărutat dreapta părintelui Gherman.

— Ş-a mai rămas şi pentru alţii, a grăit iarăşi monahul. Se cuvine a mai sorbi din rodul pămîntului şi-al soarelui[21] şi pentru moş Zaharia, fîntînarul. Apa pe care-o scoate el la lumină cu mare meşteşug nu-i aşa de gustoasă ca vinul, dar e mai sfîntă şi mai plăcută lui Dumnezeu. Noi oamenii sîntem păcătoşi şi ne îndeletnicim şi cu altele[22]. Şi mai închin şi pentru badea Gheorghiţă, vatavul de cărăuşi al cneazului Cantacuzin: am înţeles că-i om şagalnic[23] şi cîntă din fluier.

---

19. Construirea locuţiunii conjuncţionale *cu toate că* cu un corelativ *(dar)* este un fapt de limbă veche. De altfel, cum se va observa, limbajul părintelui Gherman poartă cea mai puternică coloratură arhaică, lucru explicabil prin „profesia" sa şi prin izolarea în care această profesie îl obligă să trăiască.

20. *A se închina cu sănătate*, formulă care, dezvoltată într-o comparaţie („mă-nchin ca la codru verde"), va încheia cuvîntul călugărului.

21. În comparaţie cu termenul înlocuit, *vin*, construcţia *rodul pămîntului şi al soarelui* este puternic marcată stilistic, trădînd aprecierea vorbitorului pentru vin, văzut ca un dar nepreţuit al naturii. Adresîndu-se „boierului", comisul Ioniţă folosise şi el o sintagmă înrudită: „roadă proaspătă de la Odobeşti".

22. Constatăm o permanentă ciocnire între conştiinţa monahală a vorbitorului şi adevărata sa vocaţie mireană. Cîştig de cauză are de fiecare dată comportamentul lumesc, dar cenzurat de „decenţa şi cuviinţa monahală", cum constată un comentator, şi pornit din convingerea că „Acel carele are multă milă" are nu mai puţină înţelegere.

23. *Şagalnic*, fonetism moldovenesc. Cf. la Eminescu, în *Călin (file din poveste)*: „Fluturi mulţi, de multe neamuri, vin în urma lui un lanţ, / Toţi cu inime uşoare, toţi *şagalnici* şi berbanţi".

Şi pentru meşterul Ienachi coropcarul,[24] care duce-n lăditele lui lucruri uşoare şi de mare preţ: bucurii de fată mare. Şi după ce m-am plecat către toţi[25] şi i-am binecuvîntat, văzînd că a mai rămas în fundul oalei ce-i mai dulce, mă-ndrept şi către gazdă. De la Ancuţa aceasta ne vin toate bunătăţile[26]. Şi cînd rîde spre noi ca acum, arată flori de lăcrămioare,[27] şi-mi aduc aminte de primăvară. Mă-nchin şi la cinstita faţ-a dumisale! — Şi către toţi ceilalţi[28]; mă-nchin ca la codru verde[29]! — a sfîrşit părintele Gherman şi a sorbit cel din urmă strop din oală[30]. Apoi s-a aşezat la locul său.

Pentru toate aceste închinări, noi ne-am bucurat. Dar mai bucuros decît toţi s-a arătat comisul.[31]

---

24. *Coropcar*, vînzător ambulant.

25. Toţi care, probabil, se dezvăluiseră pînă atunci prin fapte... vorbite. Ordinea în care părintele Gherman li se închină („Şi-ntăi pentru dumnealui comisul Ioniţă vreau să închin") şi aprecierile care însoţesc de fiecare dată închinarea propun o ierarhie a celor prezenţi la han. O ierarhie subiectivă, dar cumpănită, cel care o face aflîndu-se, pînă atunci, în espectativă.

26. Lăsînd la urmă tocmai pe Ancuţa, de la care „ne vin toate bunătăţile", ierarhia pare să fie răsturnată. Oricum, ordinea „închinării" se dovedeşte a fi absolut aleatorie.

27. *Flori de lăcrămioare*, metaforă a dinţilor.

28. „Ceilalţi", pe care călugărul nu-i cunoscuse după fapte şi vorbe, cei care, deci, tăcuseră ca şi el.

29. Expresia poate fi întîlnită şi în *Amintirile* lui Creangă.

30. Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 32.

31. Tip comunicativ, care caută cunoştinţele noi (să ne amintim întîmpinarea de altădată a boierului care făcea popas la han), comisul Ioniţă apreciază vorba bună, care „plăteşte cît şi vinul cel mai ales". Bucuria comunicării îi uneşte, de altfel, pe toţi cei adunaţi în jurul focurilor la hanul Ancuţei.

Scanned with OKEN Scanner

— Prea convioase părinte Gherman, a vorbit el, tare sînt doritor să aflu din ce parte de țară ai pornit cuviosia ta și pentru ce treburi te duci la tîrgul Ieșilor[32].

A răspuns monahul:

— După cum v-am mărturisit, prea cinstite comise, așezarea mea întru așteptarea morții este sus, la Durău. Acolo mă nevoiesc[33] cu frații mei întru pustietate; aveam o leacă de gospodărie și creștem puține[34] oi și vite. Și uneori avem necaz din partea ursilor: ne strică averea; și ieșim la război împotriva lor și cu ajutorul lui Dumnezeu îi biruim[35], cu toporul și cu cuțitul, căci noi armă de foc și sabie nu se cade să purtăm: sîntem slujitori cu duhul[36]. Ș-așa pe la Sfîntul Mare Mucenic Dimitrie ne închide iarna ca-ntr-un bîrlog și nu mai vedem obraz de pămîntean[37] pînă-n primăvară. Atunci ne coborîm la apa Bistriței și la prietinii și cunoscuții noștri. Grea viață ducem noi acolo, în pustie...

---

32. Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 52.

33. *A se nevoi*, a-și duce viața cu greu; etimologic, sensul este „a-și duce viața de nevoie, pentru că așa a fost sortit".

34. *Puține* are aici înțelesul de „cîteva".

35. Atribuind biruința sprijinului divin — fapt firesc dacă ținem cont de profesia vorbitorului — momentul relatării este împins într-un timp arhaic, amintindu-ne de cronicari. A se vedea și scrisoarea adresată de Ștefan cel Mare principilor creștini după lupta de la Vaslui: „... am luat sabia în mînă și cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atotputernic, am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre...".

36. Remarcabilă alternarea modalităților de realizarea a subordonării circumstanțialei de cauză, prin juxtapunere și joncțional.

37. „A nu vedea obraz de pămîntean" ne duce cu gîndul la „tărîmul celălalt" din basme. Într-adevăr, viața aspră a călugărilor, așa cum o descrie părintele Gherman, este o cu totul alt fel de viață decît cea pe care o cunoaștem din proza lui Damian Stănoiu ori V. Voiculescu (v. *Cum petrec călugării*, respectiv *Chef la mănăstire*).

La vorba asta, s-a oprit la el Ancuța, cu cofăielul.[38]

— Îți mulțămesc, lele Ancuță, pentru vin și pentru căutătura ochilor. Poți să umpli oala, ca să nu te trudești a veni a doua oară.[39] Iar locul nașterii mele, cinstite comise,[40] e tot la munte, în sat la Bozieni. Nu pot spune că am cunoscut pe tatăl meu[41]. Maică-mea și cu Dumnezeu l-au știut. Iar eu am crescut orfan și-mi spălau de multe ori obrazul lacrimile maicii mele. Și ea m-a jurat mănăstirii Durăului, în ceasul cînd a părăsit acestă lume[42], — ca să răscumpăr pacate[43] trecute. Și tot după jurămînt fac și drumul acesta la sfîntul Haralambie în Iași. Trebuia de mult să mă învrednicesc a împlini diata[44]. Și iată, abia acum am prăpădit din ochi Ceahlăul și simt schimbat gustul apei, de n-o mai pot pune în gură[45]. Și venind de la

---

38. Hangița a așteptat parcă ultima replică a călugărului, pentru a veni cu „cofăielul", îndulcindu-i astfel o clipă din viața sa grea.

39. „Petrecerea" se împletește cu „poveștile" fără a le întrerupe cursul; mai exact, „poveștile" se deapănă pe fondul „petrecerii".

40. Aparent și formal, vorbitorul se adresează doar comisului.

41. Mărturisirea aceasta este semnificativă. Personajul „l-a cunoscut" pe tatăl său deductiv, în urma unor împrejurări tragice, cum se va vedea (v. nota 97).

42. Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 55.

43. *Pacate*, fonetism moldovenesc.

44. *Diată*, testament.

45. Personajul se adaugă amplei galerii a muntenilor care-și mărturisesc incapacitatea adaptării la condițiile „climatice" și de viață ale șesului. Să amintim pe Gheorghe Barbă din *Bordeienii* care are nostalgia muntelui deși a coborît de acolo cînd era copil („Ați văzut voi, măi, păduri ca acolo?... Și printre păduri curg ape, măi, și vîjîie... și vîjîie... cum vîjîie pe aicea vîntul iarna... *Acolo-i altă lume*... — s.n. Șt. B. — Hei poate eu tot m-oi întoarce acolo..."). Doctorul Calalb din *Demonul tinereții* se va și întoarce (la Pipirig!): „De aceea m-am întors aici, ca să mor la locul meu. Noi nu putem trăi la cîmp". Presviterei părintelui Dănilă din Măgura *(Baltagul)*, în schimb, „nu-i prieste aerul de munte" pentru că „ea-i de loc din părțile deschise de la Prut.

Bistrița la apa Moldovei, mă minunam cîtu-i de mare țara. Ș-am poposit prin sate și mi-au fost gospodarii pe unde-am găzduit ca niște frați. Și cum călăream pe marginea șleahului, pe sub cireși, iată s-a arătat ochilor mei han ca o cetate[46] ș-am auzit zvon de lăutari și glasuri. Și m-am îndemnat de m-am oprit și mi-am dus desagii într-o cămăruță; iar ca să spun că nu-mi prieste, aș săvîrși mare pacat; numai cît simt o mustrare că nu-s mai curînd acolo unde m-a îndemnat cu jurămînt maică-mea, acu treizeci și patru de ani, cînd a trecut cătră[47] lăcașurile cele veșnice[48]...

— Mă vezi prea mirat[49] părinte, de cele ce spui, a întîmpinat răzășul. Nici eu n-am văzut încă biserica sfîntului Hara-

---

ș-acolo lumea-i altfel, între holde și soare". Este adevărat că și pentru Vitoria Lipan „acolo-i mai ușoară viața, ș-acolo [în bălți] ar fi dorit ea să trăiască, numai nu se poate din pricină că vara-i prea cald ș-afară de asta, munteanul are rădăcini la locul lui, ca și bradul.". O splendidă paralelă între „viața cîmpenească" și cea de la munte o face moș Luca din *Amintirile* lui Creangă: „Cum treci Siretul, apa-i rea și lemnele pe sponci; iar vara te înăbuși de căldură, și țînțarii te chinuiesc amarnic. N-aș trăi la cîmp, Doamne ferește! Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul și reci ca gheața; lemne, de-ajuns; vara, umbră și răcoare în toate părțile; oamenii, mai sănătoși, mai puternici, mai voinici și mai voioși, iar nu ca iști de la cîmp: sarbezi la față și zbîrciți, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte, în toată viața lor."

Dincolo de aceste adevăruri, mărturisirea părintelui Gherman („simt schimbat gustul apei, de n-o mai pot pune-n gură"), raportată la faptul că monahul pînă „a slobozit cuvînt", „tăcuse și se îndeletnicise cu oala" ar putea fi considerată ca o motivare a „îndeletnicirii" sale; caz în care cititorul/ascultătorul ar zîmbi fără voie.

46. Așadar, nici compararea hanului cu cetatea nu-i aparține povestitorului-evocator, ci tot unui personaj.

47. *Cătră*, fonetism moldovenesc.

48. Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 55.

49. Uimirea comisului încurajează mărturisirea.

lambie, şi, dacă n-aş avea atîtea încurcate trebi[50], aş încălica, ş-aş merge şi eu cu sfinţia ta. Se vede că maica dumitale a avut o taină pe care dumneata n-o cunoşti.[51]

— Poate n-o cunosc[52], a răspuns călugărul, dar cînd eram un băieţaş săltat numai ia atîta de la pămînt, am avut crîncenă[53] vedere şi spaimă, şi maică-mea era lîngă mine. Ş-atuncea am văzut pe acel Haralambie, pentru care trebuie să mă rog.

Ochii comisului scăpărară spre noi cu mare nedumerire.

— Care Haralambie? — întrebă el pe părintele Gherman.

— A fost în vremea veche unul Haralambie, om foarte cunoscut pînă la Domnie, răspunse monahul cu glas deodată schimbat şi puse cu luare-aminte oala pe pămînt, alăturea[54].

— Cine-a fost, cum a fost şi ce-a făcut? — întrebă cu aţîţare comisul Ioniţă. Eu încă n-am auzit de el[55].

— Se poate, urmă călugărul; căci de la întîmplarea aceea a trecut vreme adîncă. Acel Haralambie era un arnăut[56] domnesc. Ş-aşa, prea cinstite comise Ioniţă, într-o bună zi

---

50. Presupunerea că Ioniţă comisul are şi acum aceeaşi situaţie socială (v. *Iapa lui Vodă*, nota 72) se confirmă.

51. Curiozitate mascată. Invitaţie indirectă de continuare a povestirii care, aparent, se sfîrşise.

52. Supoziţia aceasta trebuie pusă în legătură cu mărturisirea anterioară: „Nu pot spune că am cunoscut pe tatăl meu".

53. *Crîncen*, sîngeros, de groază.

54. Este magistral surprins momentul în care amintirea alunecă în re-trăire. Aşezînd „cu luare-aminte oala pe pămînt", părintele Gherman se desprinde, parcă, de clipa de faţă. Amintirea trăită este dureroasă.

55. Sesizînd momentul în care povestitorul este pe punctul de a se cufunda în sine şi-n amintire, comisul Ioniţă se grăbeşte să-l „aţîţe" la istorisire.

56. *Arnăut*, soldat mercenar (de origine albaneză) angajat în garda domnească din ţările române.

Dumnezeu a vrut să-şi urască slujba la poarta Domniei şi să intre în codru, cu tovarăşi, cum era obicei pe-atunci[57]... Ş-aşa cum se afla, cu seleaful[58] stăpînirii pe el şi cu strai înflorit, a prins a lovi curţi boiereşti şi sate ş-a lua mare dobîndă[59]. Ş-avea el codrii şi drumurile lui, ş-anume fîntîni şi trecători, pe care le ţinea sub putere[60]. Şi pe cel ce se scula împotrivă-i îl pălea cu hamgerul ori îl detuna cu pistolul. După atîtea îngroziri şi morţi de om, au căzut cu lacrimi la picioarele lui Vodă mulţi boieri şi negustori, şi norod, arătînd răutăţile şi asupririle lui Haralambie. Şi Vodă a rînduit ispravnicilor[61] să alcătuiască poteri[62] şi să prindă pe vrăjmaşi[63]. Ş-au pornit poterile şi s-au lovit cu hoţii ş-a biruit Haralambie. Iar alteori, cînd nu putea birui, se trăgea pe poteci şi prin munţi, în sălaşul fiarelor... Ş-au ţinut treburile aceste rele, pînă ce tare s-a zbîrlit şi s-a mîniat Domnia. Şi-n ziua de Sîntămăria mare, la 15 a lunii lui august[64], s-a rînduit divan; şi Vodă Ipsilant[65] a intrat posomorît între boieri. Nici n-a răspuns

---

57. Haralambie este unul dintre numeroşii „lotri" sadovenieni proveniţi din rîndurile oştirii. Să-i mai amintim pe Gligore (a Săfticăi) din *Paştele blajinilor*, Deli-Ali din *Ostrovul lupilor*, Dălcăuş (Sandu) din *24 iunie*.

58. *Seleaf*, *sileaf*, brîu lat în care se purtau înfipte diferite arme.

59. *Dobîndă* are aici sensul de „parte din avuţia în bani".

60. *A ţine sub putere*, a controla, a stăpîni prin forţă, a opera.

61. *Ispravnic*, dregător care aducea la îndeplinire o poruncă domnească.

62. *Poteră*, Ceată, grup de oameni (în special arnăuţi) înarmaţi, care avea misiunea de a urmări şi de a prinde pe răufăcători şi pe haiduci.

63. *Vrăjmaş* are aici sensul de „răufăcător".

64. Precizarea zilei şi a lunii creează aparenţa fixării exacte în timp.

65. Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei între 1799—1801.

Scanned with OKEN Scanner

la închinări, ci numa-şi pieptăna barba cu degetele şi pufnea[66].

— Am auzit iar de răutăţile hoţilor! — a prins a striga el. A pălit Haralambie la Dumbrăveni, la moşia noastră, ş-a răpit banii de la orîndă şi de la moară! Atîtea nelegiuiri nu mai putem suferi! Strigă şi plînge norodul în toate părţile[67]! Ce-ai făcut şi ce-ai rînduit, cinstite vornice?[68]

— Înălţate Doamne![69] a grăit marele vornic de Ţara-de-Sus; am împuns ca cu strămurarea[70] pe toţi ispravnicii, ş-au scos poteri, dar cu puţin folos[71].

— Fără de nici un folos, cinstite mare-vornic[72], fără de nici un folos!

— Într-adevăr, fără de folos, măria ta, dar totuşi acuma avem ştiinţă de multe ascunzişuri, şleahuri[73] şi gazde ale

---

66. Gesturi care trădează surescitarea, indignarea, supărarea.

67. Hotărîrea domnitorului de a pune capăt „nelegiuirilor" emană, chipurile, sub presiunea „plîngerilor" norodului. În realitate, ceea ce-l determină să dicteze măsuri capitale este „călcarea" propriei moşii.

68. Chiar în clipele de încordare nervoasă, adresarea rămîne ceremonioasă.

69. Construcţie sinonimă — pînă la un punct — cu *Măria Ta*. Dacă pentru comisul Ioniţă domnitorul era Măria sa, pentru slujbaşul domnesc din această istorisire — simţită fiind ameninţarea din interpelarea lui Vodă — acesta este o divinitate terestră, iar adresarea va fi şi mai reverenţioasă.

70. *Strămurare*, băţ ascuţit, nuia sau prăjină cu vîrf de fier, cu care se îndeamnă vitele la mers. Numele (provenit, probabil din poreclă) al unui personaj din romanul *Nicoară Potcoavă:* Neculai Strămurare, oştean neînfricat al lui Potcoavă, „de meserie hoţ".

71. *Cu puţin folos*, construcţie eufemistică, sesizată ca atare de domnitor.

72. Vezi nota 68.

73. *Şleah*, variantă a lui *şleau*, drum de ţară natural, neamenajat, bătătorit de căruţe. Aici, sensul este de „drum străbătut mai des", „loc în care hoţii operează cel mai adesea".

Scanned with OKEN Scanner

răilor[74]. Lupul se-ntoarce unde a mîncat oaia, — așa că acuma ne trebuie numai vînător vrednic.[75]

— Care vînător vrednic, vornice, căci pînă acuma toți s-au dovedit mișei[76]!

— Măria ta, acest Haralambie a fost om tare între neferii[77] Domniei, înainte de a se fi hainit[78]. Și braț și ochi ca dînsul n-are decît frate-său, Gheorghie Leondari, tufecci-bașa[79], care-i om cinstit și viteaz și arată mare scîrbă[80] pentru răutățile frățîne-său. Măria ta, eu socot să chemi pe tufecci-bașa: și poruncește-i să supuie[81] pe frate-său...

Vodă a stat ș-a cugetat, și și-a scărmănat barba[82], și se plimba de colo-colo.

---

74. *Răi*, eufemism pentru *hoți*.

75. Vorbirea metaforică sau alteori în pilde constituie una din plăcerile personajelor sadoveniene. E semnificativ, de asemenea, faptul că, pentru mentalitatea epocii, omul certat cu legile societății devine fiară. Și atunci singura soluție este vînarea sa.

76. *Mișel*, (înv.) laș, fricos. Cf. și Russo: „Cel ce fuge dinaintea dușmanului este *mișel*." (*Scrieri*, 1908, p. 138).

77. *Nefer*, soldat care făcea parte dintr-o poteră.

78. *A se haini*, (înv.; de la *hain*, trădător, necredincios, rebel) a se răzvrăti. Cf. Cantemir, *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, 1901, p. 190: „Craiul lor n-au trimis, după obicei, să ia stema... de la romani, ce *hainindu-să*, de luase de la împăratul parthilor.

79. *Tufecci-bașa*, (arh.), șeful gărzii domnești.

80. *A arăta scîrbă*, a fi nemulțumit de ceva, a condamna ceva.

81. *A supune* este utilizat aici etimologic.

82. Gestul „scărmănării" bărbii sugerează — cînd cel care-l face este un personaj sadovenian — însuși actul cugetării. În *Divanul persian*, substantivul *barbă* oscilează, la un moment dat, între sensul său propriu și sensul figurat „înțelept:" [Kira împărat] „zîmbea în sine, bănuind cum au să se zbîrlească într-o clipă, la un cuvînt al său, cele șapte bărbi din juru-i". În altă parte însă, *bărbi* poate avea sensul metaforic „boieri": „— Toți boierii care-or veni după aceea... cîți sînt? — Nu știu anume, sfinție stăpîne. Poate să fie peste douăzeci de *bărbi*. — Toți acești douăzeci de boieri, cuvioase frate Stratonic, nu grăiesc — toți la un loc — cît o jupînească vrednică" (*Frații Jderi*).

— Așa este, vornice, a grăit el. Am știut de frăția asta, și m-am bucurat de credința lui tufecci-başa Gheorghie, dar n-am cugetat că el e vînătorul cel bun. Să vie acuma la poruncile melel

Îndată s-au izbit unul în altul aprozii ș-au năvălit la odăile neferilor, și tufecci-başa Gheorghie s-a înfățișat. Iar Vodă și-a pus barba-n piept și s-a încruntat la el.

— Ascultă, căpitane Gheorghie; am iubit slujba ta care mie mi-a fost cu credință și cu dreptate. De aceea te-am miluit, și-n vremea domniei mele ai dobîndit curte și moșie în ținutul Ieșilor. Dar precum știi, fratele tău Haralambie a umplut țara de plîngere. Ș-acum a venit vremea să răspunzi tu pentru el. Îți dau, căpitane Gheorghie, două săptămîni. Alege-ți slujitori cîți vrei. Pînă-ntr-acest soroc să-mi aduci la picioare, viu ori mort, pe fratele tău[83]. Altfel n-ai să mai vezi obrazul meu, nici lumina zilei![84]

Tufecci-başa Gheorghie n-a răspuns îndată. Cînd și-au ridicat boierii ochii către el l-au văzut fără sînge-n obraz și, cît era de nalt și de spătos, parcă se cumpănea. Apoi a grăit:

— Am înțeles, măria ta!

S-a aplecat, a sărutat mîna lui Vodă și a ieșit. Și cum a ajuns la odăi a strigat la neferi ș-a ales cincizeci dintre ei. Și pe loc le-a rînduit arme, cai și ceas de pornire. Și noaptea au și fost pe drum, în locuri pustii. Ș-a doua zi Gheorghie Leondari, aflînd de-o prădăciune, a și călcat pe urmele hoților. Și dintr-acel ceas s-a ținut de pașii lui Haralambie, ca un cîne care adulmecă putoarea fiarei. Și l-a mînat din culcuș în culcuș, zi și noapte fără hodină. Și-n ziua a opta,

---

83. Din momentul enunțării „ordinului„" limbajul domnitorului devine lapidar. Propozițiile sînt scurte și se succed sacadat, fără elemente joncționale.

84. Amenințare, atrăgînd indirect atenția asupra inflexibilității domnitorului în hotărîre, care nu mai lasă loc nici unei replici.

pe vreme de ploaie, în zori, a bătut cineva în geamul casei noastre, în sat la Bozieni[85].

Maică-mea a răsărit[86] de lîngă mine. A tras grabnic zăvorul de la uşă. Ş-a intrat, ud şi cu obrazul supt şi cu ochii spăriaţi, prietinul[87] nostru. Îl ştiam frumos şi falnic[88]. Şi cînd venea uneori, sara, şi se aşeza pe laiţă, îşi punea uşor mîna în creştetul meu şi mă mîngîia.

A zis repede şi răguşit:

— Dă-mi să mănînc!

Maică-mea s-a înfricoşat. Şi căuta tremurînd blidele şi mămăliga rece.

Din alte vorbe, am auzit pe acestea, şi nu le voi uita pînă la moarte:

— Mă hăituieşte frate-meu Gheorghie ca pe lup![89]

---

85. Dramatismul situaţiei, vizibil în felul în care tufecci-başa Gheorghie primeşte porunca, precipitarea în pregătirea urmăririi şi în desfăşurarea acesteia („Şi cum a ajuns la odăi a strigat la neferi"; „şi pe loc le-a rînduit arme"; „şi noaptea au şi fost pe drum"; „a şi călcat pe urmele hoţilor") starea de maximă încordare şi de zbucium sufletesc a urmăritorului sînt sugerate de succesiunea propoziţiilor principale, coordonate copulativ între ele într-o avalanşă care parcă nu mai permite respiraţia.

86. Verbul *a răsări* cu sensul de „a se ridica" este deosebit de expresiv, asociindu-şi conotaţii ca „surprindere", „teamă", „emoţie".

87. *Prietin*, fonetism moldovenesc. Vezi şi Eminescu: „Luceferi ce răsar / Din umbră de cetini, / Fiindu-mi *prietini* / O să-mi zîmbească iar".

88. Trăsăturile acestea sînt comune tuturor figurilor de haiduci din folclorul nostru, ca şi din literatura cultă care abordează tematica respectivă. Se ştie că Sadoveanu a apreciat această literatură, scrierile sale de început stînd sub influenţa povestirilor cu haiduci ale lui N.D. Popescu.

89. Ceea ce părea, mai înainte, o metaforă (v. nota 75), se dovedeşte acum o denominare a realităţii.

N-a avut vreme să îmbuce nimic. S-au auzut paşi afară şi glasuri:

— Ieşi, Haralambie, c-au înconjurat grădina şi ne pierdem capetele!

L-am auzit icnind cu mînie. A tras din seleaf pistoalele şi s-a izbit în uşă. Maică-mea m-a luat de mînă ş-am fost şi noi îndată afară pe prispă. Şi-n livadă am văzut pe voinici cu armele gata. Erau opt ori zece. Ş-atuncea am înţeles cine-i Haralambie[90]. Maică-mea a început a plînge încet şi mă strîngea lîngă dînsa ş-am văzut că-i vreme de primejdie[91].

Băteau cînii în sat fără contenire. Şi dintr-odată au năvălit în margine călăreţi împînziţi. Ş-am auzit glasuri, şi pe huduiţi[92] şi-n dosul casei. Iar tovarăşii lui Haralambie dintr-odată[93] s-au tras şi s-au risipit de lîngă el ş-au prins a lepăda armele. Atuncea s-a arătat un om mare, cu mustaţa neagră. Maică-mea a suspinat:

— Aista-i frate-său; samănă cu el![94]

A strigat ameninţînd cu hamgerul:

— Dă-te rob!

Haralambie a întins un pistol ş-a tras. Cînd l-a lepădat ş-a prins din stînga pe celălalt, să tragă iar, tufecci-başa l-a pălit cu hamgerul şi l-a doborît. Maică-mea a ţipat cu groază. Hoţii s-au aşternut la pămînt şi s-au supus. Neferii au nă-

---

90. Mărturisirea este ambiguă: a înţeles care este adevărata ocupaţie a „prietinului nostru" sau, din atitudinea mamei, că este tatăl său?! Mai degrabă şi una şi alta (v. nota 96).

91. *A fi vreme de primejdie*, construcţie specifică sadoveniană care, de cele mai multe ori, dă culoare temporală evocărilor.

92. *Huduiţă* (reg.), ulicioară.

93. Poate surprinde repetarea aceleiaşi construcţii *(dintr-odată)* la un interval aşa de scurt (v. mai sus) în scrisul sadovenian, dar relatarea unei întîmplări dramatice, care se desfăşoară rapid, nu mai lasă timp povestitorului să-şi aleagă cuvintele.

94. Deşi cei doi fraţi seamănă, în amintirea celui care povesteşte unul s-a păstrat „frumos şi falnic", pe cînd celălalt doar „mare".

Scanned with OKEN Scanner

văliț din toate părțile. După năvală și zvoană, unul dintre slujitorii Domniei a ridicat ș-a ținut sus capul celui ucis. Chiar atunci răsărea soarele și scînteia bruma-n livadă. Și capul se uita cu ochi neclintiți la mine și-mi zîmbea cu mîhnire[95].

Tufecci-başa Gheorghie s-a întors la Domnie cu capul tatălui meu[96]. Și s-a înfățișat la Divan, și l-a pus pe covor, pe naframă roșă[97], la picioarele lui Vodă. Îngenunchind alături, a grăit cu lacrimi:

— Măria ta, am plinit[98] poruncal Dar te rog să mă leși[99] slobod la pămîntul meu și la liniște — căci am vărsat sîngele părinților mei, care curge și-n vinele mele[100]...

A fost jalnică vederea[101] aceea ș-au plîns în divan Vodă și boierii. Iar tufecei-başa Gheorghie, dobîndind voie[102],

---

95. Scenă naturalistă. Cu toate acestea, poate și datorită luminii cu care soarele învăluie și estompează crima, sentimentul groazei, al oribilului nu-și face loc. Mai degrabă însă perspectiva timpului scurs între eveniment și evocarea lui neutralizează efectul psihologic al „crîncenei vederi".

96. Inițial, povestitorul mărturisea că „nu pot spune c-am cunoscut pe tatăl meu".

97. Fonetisme moldovenești. Imaginea — dincolo de realismul posibil, dacă o raportăm la vremuri — are, ca și cea din paragraful anterior, un indiscutabil efect pictural.

98. *A plini*, termen învechit astăzi, echivalent cu *a îndeplini*, mai expresiv însă decît acesta sau decît *a împlini*, căruia se pare că i-a dat naștere, deoarece este raportat cu ușurință la etimonul *plin*.

99. Fonetism regional.

100. Mărturisire zguduitoare prin dezvăluirea unei conștiințe în luptă cu sine. Cititorul o raportează la chipul eroului din momentul primirii poruncii.

101. Dacă pentru povestitor, uciderea tatălui său a constituit o „crîncenă vedere", pentru cei ce o porunciseră, scena de față stîrnește jalea, compătimirea.

102. *A dobîndi voie*, construcție specific sadoveniană ușor arhaizantă.

vălit din toate părţile. După năvală şi zvoană, unul dintre slujitorii Domniei a ridicat ş-a ţinut sus capul celui ucis. Chiar atunci răsărea soarele şi scînteia bruma-n livadă. Şi capul se uita cu ochi neclintiţi la mine şi-mi zîmbea cu mîhnire[95].

Tufecci-başa Gheorghie s-a întors la Domnie cu capul tatălui meu[96]. Şi s-a înfăţişat la Divan, şi l-a pus pe covor, pe naframă roşă[97], la picioarele lui Vodă. Îngenunchind alături, a grăit cu lacrimi:

— Măria ta, am plinit[98] poruncal Dar te rog să mă leşi[99] slobod la pămîntul meu şi la linişte — căci am vărsat sîngele părinţilor mei, care curge şi-n vinele mele[100]...

A fost jalnică vederea[101] aceea ş-au plîns în divan Vodă şi boierii. Iar tufecei-başa Gheorghie, dobîndind voie[102],

---

95. Scenă naturalistă. Cu toate acestea, poate şi datorită luminii cu care soarele învăluie şi estompează crima, sentimentul groazei, al oribilului nu-şi face loc. Mai degrabă însă perspectiva timpului scurs între eveniment şi evocarea lui neutralizează efectul psihologic al „crîncenei vederi".

96. Iniţial, povestitorul mărturisea că „nu pot spune c-am cunoscut pe tatăl meu".

97. Fonetisme moldoveneşti. Imaginea — dincolo de realismul posibil, dacă o raportăm la vremuri — are, ca şi cea din paragraful anterior, un indiscutabil efect pictural.

98. *A plini*, termen învechit astăzi, echivalent cu *a îndeplini*, mai expresiv însă decît acesta sau decît *a împlini*, căruia se pare că i-a dat naştere, deoarece este raportat cu uşurinţă la etimonul *plin*.

99. Fonetism regional.

100. Mărturisire zguduitoare prin dezvăluirea unei conştiinţe în luptă cu sine. Cititorul o raportează la chipul eroului din momentul primirii poruncii.

101. Dacă pentru povestitor, uciderea tatălui său a constituit o „crîncenă vedere", pentru cei ce o porunciseră, scena de faţă stîrneşte jalea, compătimirea.

102. *A dobîndi voie*, construcţie specific sadoveniană uşor arhaizantă.

s-a tras către pămînturile lui; și pentru durerea și ispășirea sa, și pentru iertarea sufletului celui rătăcit[103], a clădit în tîrg la Ieși biserica la care mă duc să mă închin...

Iată pentru care pricină, cinstite comise Ioniță, am fost jurat schitului Durău. Iar inima mea rîvnea către oameni[104]. De-aceea cuget uneori că puține și triste au fost zilele mele...

Răzășul s-a arătat mirat de povestirea monahului ș-a tăcut cu uimire o vreme[105]. Dar după aceea și-a venit în fire și ne-a încredințat că ceea ce vrea să ne spuie dumnealui e cu mult mai minunat și mai înfricoșat[106].

---

103. Interesant de observat că, atît pentru tufecci-başa Gheorghie, „care-i om cinstit și viteaz și *arată mare scîrbă pentru răutățile frățînesău*“, cît și pentru povestitor, intrarea lui Haralambie în tagma „răilor“ nu are justificare și, de aceea, nu găsește nici adeziunea afectiv-morală a acestora. Înțelegem acum că tufecci-başa Gheorghie nu are remușcări că l-a ucis pe Haralambie, ci pentru că a „vărsat sîngele părinților“ săi.

104. Vezi nota 22. De altfel, puține personaje din ampla galerie a feţelor bisericești sadoveniene au vocația vieții monahale.

105. De fapt, comisul Ioniță nu este atît *mirat* sau *uimit*, cît puternic impresionat, din moment ce intenționează să spună „ceva cu mult mai [...] înfricoșat“. Povestea ascultată e veche de cînd lumea; este, în fond, reeditarea, cu un alt mobil și cu date schimbate, a crimei originare, a poveștii lui Cain și Abel. Poate și de aceea are darul de a îngrozi pe ascultători, cum îl impresionase pe cel ce o declanșase.

106. Naratorul-ovocator rămîne la rolul său de „crainic“ — în momentele nodale — al intenţiilor celorlalţi povestitori-protagoniști.

s-a tras către pămînturile lui; și pentru durerea și ispășirea sa, și pentru iertarea sufletului celui rătăcit[103], a clădit în tîrg la Ieși biserica la care mă duc să mă închin...

Iată pentru care pricină, cinstite comise Ioniță, am fost jurat schitului Durău. Iar inima mea rîvnea către oameni[104]. De-aceea cuget uneori că puține și triste au fost zilele mele...

Răzășul s-a arătat mirat de povestirea monahului ș-a tăcut cu uimire o vreme[105]. Dar după aceea și-a venit în fire și ne-a încredințat că ceea ce vrea să ne spuie dumnealui e cu mult mai minunat și mai înfricoșat[106].

---

103. Interesant de observat că, atît pentru tufecci-başa Gheorghie, „care-i om cinstit și viteaz și *arată mare scîrbă pentru răutățile frățînesău*“, cît și pentru povestitor, intrarea lui Haralambie în tagma „răilor“ nu are justificare și, de aceea, nu găsește nici adeziunea afectiv-morală a acestora. Înțelegem acum că tufecci-başa Gheorghie nu are remuşcări că l-a ucis pe Haralambie, ci pentru că a „vărsat sîngele părinților“ săi.

104. Vezi nota 22. De altfel, puține personaje din ampla galerie a feţelor bisericești sadoveniene au vocația vieții monahale.

105. De fapt, comisul Ioniță nu este atît *mirat* sau *uimit*, cît puternic impresionat, din moment ce intenționează să spună „ceva cu mult mai [...] înfricoșat“. Povestea ascultată e veche de cînd lumea; este, în fond, reeditarea, cu un alt mobil și cu date schimbate, a crimei originare, a poveștii lui Cain și Abel. Poate și de aceea are darul de a îngrozi pe ascultători, cum îl impresionase pe cel ce o declanșase.

106. Naratorul-evocator rămîne la rolul său de „crainic“ — în momentele nodale — al intenţiilor celorlalţi povestitori-protagoniști.

Fraţii mei! a început cu mare putere comisul Ioniţă, şi s-a desfăşurat în picioare cît era de nalt şi de uscat; adevăr mărturisesc în faţa lui Dumnezeu că istorisirea cuvioşiei sale părintelui Gherman mi-a zbîrlit părul sub cuşmă[1]; dar eu vreau să vă spun ceva cu mult mai minunat şi mai înfricoşat![2]

— S-ascultăm povestirea comisului... a strigat cu glasu-i repezit moş Leonte Zodierul[3]. S-ascultăm povestirea cinsti-

---

1. Vezi consideraţiile la *Haralambie*, nota 106.

2. Fără îndoială, ceea ce vrea să spună *acum* comisul Ioniţă nu mai este aceeaşi istorisire pe care avea de gînd să o spună după relatarea întîmplării care-i făcuse celebră iapa. Întîmplarea aceea venea în urma uneia hazlii şi trebuia să intre în aceeaşi sferă de interes. Modificarea cadrului istorisirilor prin povestirea despre Haralambie fusese accidentală, impusă de curiozitatea liderului celor adunaţi la han în jurul carelor. Continuarea trebuie să urmeze de data aceasta noul făgaş, de aceea, istorisirea pe care comisul intenţionează să o spună va fi una „înfricoşătoare". În legătură cu cele două atribute, aparent incompatibile, *minunat* şi *înfricoşat*, v. şi nota 3 la *Haralambie*. După prima povestire, ascultătorii se aşteptau la o istorisire *mai straşnică* şi mai minunată. De data aceasta li se promite ceva *mai înfricoşat* (apreciere din interior a întîmplărilor din perspectiva realităţii lor). Cadrul exterior, al evocării acestora, rămîne acelaşi.

3. Nerăbdarea lui moş Leonte nu face decît să amîne istorisirea pe care comisul se pregătea să o înceapă.

tului comis![4]. Să vedem dacă avem pe lîngă noi ce ne trebuie şi s-ascultăm[5]. Chiar tare voiam să te rog, comise Ioniţă, să nu-ţi uiţi datoria şi cuvîntul[6]. Noi, aici, de cînd ţin eu minte, încă de pe vremea Ancuţei celei de demult, am luat obicei să întemeiem sfaturi şi să ne îndeletnicim cu vin din Ţara-de-Jos[7]. Gustînd băutură bună, ascultăm întîmplări care au fost[8]. Socot eu, cinstite comise Ioniţă, că nu se mai găseşte alt han ca acesta cît ai umbla drumurile pămîntului. Aşa ziduri ca de cetate[9], aşa zăbrele, aşa pivniţă, — aşa vin, — în alt loc nu se poate. Nici aşa dulceaţă, aşa voie-bună ş-asemenea ochi negri[10]: eu parcă tot subt ei aş

---

4. Invitaţia este reluată pentru a sublinia atitudinea de deferenţă a vorbitorului faţă de comis.

5. Cadrul poveştilor îl constituie, iată, petrecerea, de această dată în sens mai restrîns. Întreruperea comisului, datorată aparent nerăbdării, ca şi invitaţia la ascultare, are, deci, scopul de a asigura cadrul propice istorisirii şi ascultării. În subtext, intervenţia lui moş Leonte are înţelesul următor: „Să ne asigurăm de cele trebuitoare şi abia apoi să ascultăm". (Vezi *Iapa lui Vodă*, finalul notei 33).

6. Rugămintea din urmă, a cărei sinceritate nu trebuie pusă la îndoială, are totuşi rolul amînării istorisirii.

7. Intervenţia zodierului este dictată de lipsa vinului în momentul respectiv.

8. Nu există o prioritate între cei doi factori care alcătuiesc „petrecerile" de la han: vinul şi poveştile (cf. „întemeiem sfaturi şi [...] ne îndeletnicim cu vin", dar „gustînd băutură, ascultăm poveşti"); „îndeletnicirea" cu vin nu este de conceput fără poveşti, iar povestea nu poate fi ascultată decît „gustînd băutură".

9. Aprecierea aceasta este anticipată de către evocatorul petrecerilor de la han. (Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 23.)

10. Fascinanţi sînt, la Ancuţa, ochii. (Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 21.) De altfel, şi pentru Sadoveanu, ca şi pentru Eminescu, ochii sînt cele două „porţi ale sufletului". Personalitatea puternică şi frumuseţea personajelor (feminine, îndeosebi) este concentrată, parcă, în ochi, în

sta pînă ce mi-a veni vremea să mă duc la limanul cel fără de vifor[11]... Nu trebuie să-ţi încrunţi sprîncenele, jupînească Ancuţă, căci eu eu am fost prietin maicii tale[12]. I-am căutat şi ei în cartea de zodii, cum ţi-am căutat şi dumitale. Foarte bine şi foarte adevărat i-am spus, şi socot că nici dumneata n-ai rămas nemulţămită.

— Ba am fost mulţămită, răspunse hangiţa rîzînd.

— Se-nţelege, căci altfel nu se poate, jupînească Ancuţă; căci eu în taşca asta de la şold am carte veche întru care se spune tot adevărul. Cînd m-ai întrebat, ţi-am spus toate după rînduială: mai ales că porţi după dumneata miros de busuioc şi faci pe bătrîni să dorească anii tinereţii[13].

— Asta-i foarte adevărat, întări răzăşul de la Drăgăneşti; însă asta o puteam spune şi eu, fără carte de zodii.

---

privire: ochii Roxelanei din *Fantezii răsăritene* „erau o mare adîncă şi liniştită, sub luciul căreia se pregăteau dezastre"; Polixenia din *O istorie de demult (Fiorul)* „avea ceva ciudat în privire, înţelesuri şi dorinţi: într-însa, în ochii ei, se deşteptase ceva, care mă tulbura, mă cucerea", „[...] deodată îşi dezvăluia doi ochi plini de patimă"; Vitoria Lipan, deşi „nu mai era tînără [...] avea o frumuseţe neobişnuită în privire. Ochii luceau ca-ntr-o ceaţă uşoară în dosul genelor lungi şi răsfrînte în cîrligaşe"; Ilinca din *Nicoară Potcoavă* are „doi ochi negri ca două flori de întuneric"; obrazul Gafiţei din *Baltagul* este „încondeiat cu sprîncene codate şi ochi mari ca migdalele, umezi şi negri"; ochii Eugeniţei din *Crîşma lui Moş Precu* sînt „minunaţi, negri, adînci"; cei ai Emei *(Oameni din lună)* erau „căprii", dar „aşa de vioi, încît păreau negri". În ochii „mari" şi „întunecaţi" ai Dochiei din *Povestiri (Răzbunarea lui Nour)* „plutea o melancolie adîncă" etc.

11. Vezi *Iapa lui Vodă*, nota 55.

12. Construcţie sintactică populară cu efect arhaizant.

13. Umor involuntar: pentru astfel de preziceri nu este nevoie de o carte de zodii şi de o iniţiere prealabilă. Este rîndul comisului Ioniţă să sesizeze exagerarea importanţei pe care şi-o dă moş Leonte şi să-şi înţepe prietenul.

— Se poate[14], comise Ioniță, și te poftesc, nu-ți uita cuvîntul. Cum am spus, asemenea povești numai la un asemenea han se pot auzi. Deci am ascultat pe părintele Gherman, care iar s-a învălit întru întristarea sa și tace[15]. Ci eu nu știu, comise Ioniță, dacă ai să poți a ne arăta ceva mai înfricoșat[16]. Vă spun drept că numai o dată, de cînd sînt, mi-am mai simțit inima așa, ca potîrnichea în cängile șoimului[17].

Hangița a întors spre bătrîn ochii ei aprigi[18], c-un glas pripit:

— Cînd ai văzut întăi[19] balaurul, moș Leonte!

— Da, încuviință bătrînul, cînd am văzut întăi balaurul.

Toți ne-am întors pe dată cătră zodier, și s-a ridicat și părintele Gherman din barba sa[20].

— Ce vorbești de balaur, frate? a întrebat cu tulburare comisul Ioniță, și s-a așezat la locul lui. Care balaur? — Și ne privea încrucișat și nedumerit, parcă atunci căzuse între noi.

---

14. Gluma, ironia binevoitoare pe seama celuilalt sînt reciproc acceptate. Între moș Leonte și comisul Ioniță are loc, la intervale largi, un înviorător duel de replici (v. și *Iapa lui Vodă*, nota 49).

15. Povestirea fusese, așa cum constată un avizat comentator al operei sadoveniene (v. Pompiliu Marcea, *Umanitatea sadoveniană*, p. 171) „un mijloc terapeutic contra întristării".

16. Îndoiala vorbitorului are menirea să-l incite pe povestitor.

17. Mărturisirea aceasta este un mijloc de a-și anunța intenția trecerii din rîndul ascultătorilor în acela al povestitorului.

18. Vezi nota 10.

19. *Întăi*, fonetism regional.

20. Subiectul este menit să smulgă pînă și pe părintele Gherman din tăcerea și întrisatrea sa. Cu atît mai mult va stîrni interesul celui mai curios și mai aplecat spre senzațional dintre personaje: comisul Ioniță.

Scanned with OKEN Scanner

— Cînd am văzut întăi balaurul... grăi cu liniște[21] moș Leonte. Eram așa, flăcău trecut de douăzeci de ani, și părintele meu mă învăța meșteșugul lui, căci și el a fost zodier și vraci[22] care nu se mai afla pe lume[23]. Și pe după Sîntilie[24], stînd cu el la tîrlă pe dealul Bolîndarilor, îmi arăta ziua buruienile și rădăcinile pămîntului, iar noaptea stelele cerului. Atuncea am văzut întăi balaurul[25].

Răzășul de la Drăgănești răsuflă prelung și aruncă o privire ca de dușman spre moș Leonte.

— Asemenea dihanie mie încă nu mi s-a arătat[26]... mărturisi el și glasul parcă-i era slăbit și fără curaj. Spune repede, moș Leonte, căci avem vreme destulă[27].

---

21. Impasibilitatea, liniștea (ca și cum ar fi vorba de ceva normal, foarte obișnuit) este, în fond, o tactică a stîrnirii interesului, singura atitudine care asigură urmărirea cu sufletul la gură a istorisirii.

22. În general, ocupațiile ezoterice se moștenesc din tată în fiu. Cercul celor inițiați este închis. Dar moștenirea meseriei părinților asigură stabilitatea unei lumi: hanul Ancuței este, parcă, același de pe vremea celeilalte Ancuțe, tocmai pentru că Ancuța de acum este, în înfățișare, în fire și în comportament, aidoma celei de demult.

23. Modalitatea de autoapreciere indirectă (cf. „era și el").

24. Aparent, fixarea în timp a întîmplării este foarte exactă. În realitate, fără precizarea anului, ea rămîne vagă.

25. Istorisirea începe greu. Povestitorul se vrea, parcă, rugat. De data aceasta însă nu mai este vorba de o „tactică" a stîrnirii interesului și atenției; temporizarea este necesară întoarcerii în amintire.

26. Este motivul pentru care comisul Ioniță îl invidiază pe moș Leonte.

27. Nu trebuie văzută o contradicție între îndemnul la grabă și precizarea care îi urmează. Comisul vrea să spună că este timp suficient și pentru istorisirea pe care el o promisese.

Scanned with OKEN Scanner

— Mult n-am de spus, se apără zodierul, fărădecît numai ce-am văzut[28]. Cu voia comisului Ioniță am să povestesc[29] — și mare dorință am s-ascult pe urmă istorisirea dumnisale...[30]

Moș Leonte își potrivi cu coatele chimirul, își pipăi tașca, și se uită în juru-i ca să se încredințeze că oala cu vin i-i la îndemînă[31]. Era un țăran de la noi, de pe Moldova, ras și cu mustața albă, plin la obraz, voinic și c-o leacă de pîntece. Și cînd grăia și rîdea i se vedeau măselele ca niște bucăți de criță.

— Cît am moara asta, striga el cînd avea chef, nu mă tem de Cea-cu-dinții-lungi[32]...

Începu a vorbi cam repezit, cum îi era obiceiul.

— Apoi cum ți-aș spune eu mai degrabă asemenea întîmplare, cinstite comise?[33] cuvîntă el. Trăia la noi, la Tupilați, pe vremea aceea, un boier mare și fudul: îl chema Nastasă Bolomir[34]. Era nalt și-ncruntat și-avea pe piept o barbă

---

28. Autenticitatea garantată a unei întîmplări senzaționale pentru ascultători nu face decît să-i sporească audiența. Mai trebuie observat că, în afară de comis, ceilalți povestitori nu fac caz de talentul lor: moș Leonte nu va povesti ceva *minunat*, ci *adevărat*.

29. Eroul este, așadar, nu numai incitat, ci și, într-un fel, nevoit să povestească cele văzute.

30. Istorisirea comisului este, deci, din nou amînată.

31. Actul povestirii presupune, ca și *ascultarea*, existența unor condiții exterioare propice. Altfel, și istorisirea și receptarea celor povestite riscă să fie perturbate.

32. Replică rezumînd și prin repetare (v. verbul *a striga* la imperfect) o adevărată concepție de viață.

33. Grija pentru modul „spunerii" constituie, chiar nemărturisit, o preocupare permanentă a povestitorului. Doar în acest fel, asigurînd istorisirii caracterul „minunat", acesta contribuie la împlinirea înaltă a „petrecerilor".

34. Moș Leonte dovedește de la început o bună stăpînire a artei povestirii. El respectă primul moment al acesteia: expoziția, prezentînd locul, timpul și protagonistul întîmplărilor.

mare cît o coadă de păun. Acu[35] se-nsurase el de două ori, cu toată rînduiala. Şi luase întăia oară o fată de boier de la Bîrlad, ş-aceea mult n-a putut suferi mîniile şi asprimile lui şi s-a întors bolnavă şi plîngînd la părinţii săi. Iar de-al doilea s-a însoţit cu văduva unui grec Negrupunte; frumoasă femeie ş-aceea, şi bogată. Dar n-au trecut doi ani de cînd le-a pus popa cununiile pe cap — şi-ntr-o toamnă am văzut-o galbănă şi ovilită, parc-o bătuse bruma; şi s-a dus la doftori prin străinătăţi, unde-a şi murit. A rămas boierul nostru[36] singur o vreme, şi i se dusese numele că-i mor nevestele. Erau muieri în sat, frumoase dar proaste[37], care stupeau[38] după dînsul, cînd îl zăreau, ca după dracul. Tata chiar spusese rîzînd că de-acuma cuconul Nastasă Bolomir moare văduvei — dar nu-i pasă, căci are curtea plină de ţigănci tinere... Aşa[39] trecînd o vreme, numai ce[40] s-aude că boierul se-nsoară iarăşi. Cum se poate? Cu vreo văduvă de cele de abanos, cu vreo cneaghină de cele de la muscali, care umblă cu ciubote de iuft şi cu nagaică: numai aşa femeie ar fi pe

---

35. *Acu*, *acum*, adverb de timp desemantizat; marcă a oralităţii. În plus are menirea de a întrerupe portretul personajului.

36. Adjectivul pronominal *nostru* oscilează între sensul neutru din punct de vedere stilistic („boierul nostru, al celor de la Tupilaţi") şi capacitatea de implicare a ascultătorilor („boierul despre care este vorba, care ne interesează").

37. Adjectivul *proaste* are sensul său vechi de „simple" , cu referire la condiţia socială şi materială precară.

38. *A stupi*, (reg.) a scuipa sau a se face că scuipă pentru a fi ferit de ceva nedorit.

39. *Aşa*, adverb în parte desemantizat (mai păstrează ceva şi din înţelesul „în felul acesta"). Are aproximativ aceeaşi valoare stilistică pe care am constatat-o la *acu* (v. nota 35).

40. Construcţia *numai ce*, specifică vorbirii populare, notează surprinderea.

potriva lui[41]... Cînd colo[42], ce vedem noi?[43] S-a dus la Ieşi şi s-a cununat chiar la sfînta Mitropolie, ş-a adus la Tupilaţi, în droşcă cu patru cai, o copilă ca de şaptesprezece ani. Cînd s-a dat jos la scara curţii, de abia ajungea cu fruntea la barba lui[44]. Şi era balaie şi rîdea, parcă era soarele. Iar babele de la poartă şi de pe lîngă odăile slugilor au prins a o căina ş-a o plînge: că-i aşa de puţintică şi de frumoasă, — ş-are s-o răpuie şi pe asta bărbosul[45]. Iar Bolomir a luat-o aşa, frumuşel, de două degete de la mîna stîngă ş-o purta ca pe un odor de mare preţ pe treptele de piatră, aşternute cu covor.

Dar n-a apucat a o duce pînă sus, că numai s-a întors către dînsul rîzînd, a clătinat din cap şi parc-a vrut să-l impungă cu nişte corniţe; s-a desprins de el ş-a fugit singură înainte[46].

Era şi tătuca de faţă. Şi-a scuturat pletele şi nu i-a plăcut o treabă ca asta.

Aşteptăm noi o vreme, după vorbele babelor: vedem că cucoana Irinuţa nu-şi pleacă fruntea. Ba-i ieşiseră două ruje în obraji, şi rîdea totdeauna arătînd nişte dinţi mititei ca de şoricel.

Dar erau pe semne dinţi ascuţiţi, căci pe boierul nostru mare îl vedem mai scăzut şi mai tăcut.

Avea cucoana Irinuţa gust să se plimbe pînă la Roman, ori să se repeadă pînă la Ieşi, apoi numai un deget mişca

---

41. Stil indirect liber, perfect integrat naraţiunii, ceea ce dovedeşte talentul povestitorlui.

42. *Cînd colo*, construcţie populară, marcă a oralităţii.

43. Interogaţie retorică prin care naratorul urmăreşte să incite interesul ascultătorilor.

44. Amănuntul este menit să justifice interesul babelor „de la poartă şi de pe lîngă odăile slugilor".

45. Vezi nota 41.

46. Gestul *copilei* este semnificativ şi trădează maturitatea nebănuită a acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

ş-o vorbă îngîna şi cuconu Nastasă îşi pleca barba[47] şi-i făcea pe voie.

Acu[48], nevasta grămăticului şi cu cămărăşiţa aflaseră nu ştiu de unde că drăcuşorul[49] boierului nu-i nici bogată şi nu-i nici din cine ştie ce neam. Un fel de fată a unei nepoate de-a părintelui Mitropolit[50]... Aşa zîmbeau ele şi făceau cu ochiul vorbind despre asta, cum îi treaba muierilor, că eu, ca un flăcău prost ce eram, nu înţelegeam nimica[51].

Într-o vară, mă aflam la tîrlă, precum am spus, şi de Sîntilie venise la oi şi tata; şi stăteam într-o colibă de frunzari aproape de malul Moldovei, mai la o parte de ciobani. Şi de-acolo de la noi se zăreau gîrlele şi scruntarele şi hanul acesta; la spate, departe, erau pădurile şi munţii pînă unde se vede ca o negură[52]. Ce se mai întîmplase în sat, la curte, nu ştiam, şi nici nu mă îngrijeam eu de asta. Iaca într-un rînd, la amiază, fiind singur şi priveghind ceaunul pus în cujbă

---

47. Gest al supunerii, al acceptării.

48. Vezi nota 35.

49. Apelativ afectiv, dar care, raportat la *corniţe* şi la *dinţi ascuţiţi* sugerează şi atitudinea voluntară, firea neastîmpărată şi impunătoare a Irinuţei.

50. Punctele de suspensie pun sub semnul îndoielii gradul de rudenie care-l leagă pe părintele mitropolit de Irinuţa. Vezi şi gestul („făceau cu ochiul") al celor ce aflaseră aceste lucruri.

51. Înţelegerea de acum (a semnificaţiei zîmbetului şi gestului amintite) aruncă lumină asupra adevăratei relaţii dintre Irinuţa şi părintele mitropolit.

52. Amănunte lipsite de importanţă pentru desfăşurarea întîmplărilor. Semnificative însă, în cel mai înalt grad, pentru situarea hanului în centru acestora şi al celorlalte, cu o deschidere a perspectivei spre zările îndepărtate, învăluite în mister, „unde se vede ca o negură". Hanul constituie martorul mut al tuturor întîmplărilor, garanţia veridicităţii celor istorisite.

deasupra focului, — aud tropot de cal și văd cu frică[53] pe cuconul Nastasă Bolomir oprindu-se și descălicînd la coliba noastră, în singurătate.

— Noroc bun, băiete, — zice. — Tu ești feciorul lui Ifrim zodierul?

— Sărutăm dreapta, cucoane, eu sînt.

— Unde-i tată-tu?

— Tătuca[54], — zic, — îi la făcut fîn nu departe de aici, pe coastă. Trebuie să vie la mîncare.

— Dă o fugă și-l chiamă. Să vie numaidecît, în clipeala asta!

Eu stăteam la cumpănă; dar boierul s-a uitat așa de urît la mine și-a întins mîna spre harapnicul de la oblînc, încît am și apucat-o pe coastă, cu capul gol. L-am întîlnit în drum pe tătuca: venea la mîncare. Cînd a auzit că-l chiamă așa de aprig boierul, a făcut: Hm! ș-a clătinat din cap; dar nu mi-a spus nici o vorbă. Cînd am ajuns la colibă, am găsit pe Bolomir tot lîngă cal, sprijinit c-un cot în șa și cu barba-n piept[55]. Eu m-am dat în dosul frunzarului. Tătuca a pășit cu îndrăzneală înainte.

— Ce cauți aicea, bre Ifrime? grăiește boierul cu supărare. Eu umblu după tine în sat și tu sălășluiești în pustie?

— Sărut mîna, luminate stăpîne[56], răspunde tata; am venit la nevoile mele. Dar dacă mi-ai fi trimis măria ta un cuvînt, aș fi lăsat tot și m-aș fi înfățișat la curte.

---

53. Frica flăcăului, deși nu ni se spune direct, este provocată de nerăbdarea, tulburarea și mînia pe care acesta le citește pe chipul boierului.

54. Termenul popular *tătucă* devine puternic marcat stilistic [+ afectiv], prin raportare la sinonimul său *tată*, utilizat neutru de către boier.

55. Poziție a omului supărat, măcinat de gînduri și îndoieli.

56. Să se compare această formulă de adresare cu aceea întrebuințată de către flăcău. Echivalente, ele sînt formal total deosebite. Dacă în adresarea flăcăului, prima parte a structurii era arhaic-ceremonioasă

— Știu, grăiește boierul tot supărat; dar eu n-am cînd aștepta! Ascultă, Ifrime, nimene nu știe, și poate nici tu nu știi, ce amărăciune mare apasă sufletul meu.

— Supărarea-i de la Dumnezeu, stăpîne, și trece[57].

— Nu trece. Vorbești ca proștii[58], pentru că nu știi.

— Ba știu, măria ta, că supărările de dragoste sînt mai rele, dar trec și-acestea[59]...

Boierul s-a uitat la el încruntat:

— Ce știi tu, bre Ifrime?

— Măria ta, zice tata, eu știu multe, că așa-i darul meu. Eu cetesc nu numa-n zodii, ci și pe obrazul omului[60].

— Atuncea știi tu, bre Ifrime, că-n casa mea a intrat un demon[61] și că nu mai pot avea liniște?

— Știu, luminate stăpîne.

— Știi tu că mă chinuiește ca pe Domnul nostru Hristos? și-s ca un om însetat pe care-l pedepsești legîndu-l de colacul fîntînii?[62]

(sărutăm dreapta), în timp ce vocativul este comun *(cucoane)*; în formula folosită de Ifrim zodierul, a doua parte este arhaic-ceremonioasă *(luminate stăpîne)*, iar prima comună *(sărut mîna)*. Efectul este același, dar limbajul se particularizează și-și dovedește multiplele resurse.

57. Formulă convențională menită să atenueze supărarea boierului.

58. Termenul este utilizat cu sensul vechi.

59. Pentru supărarea de dragoste, părintele Stratonic din *Frații Jderi* ar fi recomandat leacul starețului Ifrim, care „îl afundă pînă la gît într-un poloboc cu apă rece și-l ține acolo legat, pînă-i trece".

60. Acest „har" a fost moștenit și el de moș Leonte. Vezi ceea ce-i „spusese" Ancuței (nota 13).

61. Intuiția cămărășiței și a nevestei grămăticului se dovedește justă. Numai că pentru boier, Irinuța nu este un *drăcușor* (termen marcat afectiv), ci un *demon*.

62. Destul de rare, comparațiile la care apelează vorbitorii sînt expresive în cel mai înalt grad.

— Așa este, stăpîne, precum spui.

— Ascultă, omule: n-am putut face nimica nici cu mînie, nici cu rugămintea; și pentru puțin lucru mi-am supus toată ființa mea ca un rob. Iar acuma, chiar în dimineața asta, cămărășița mi-a adus rușinoasă veste: că drumurile soției mele sînt pentru ocara mea și obrazul cuconașului celui mai mare al lui Vuza vornicul. Este unul Alixăndrel Vuza, poate l-ai și văzut: în vara asta a intrat în casa mea de două ori sub cuvînt că are de vînzare niște cai albi din țara muscălească. El însă venea pentru altceva, și eu n-am înțeles. Acuma am hotărît eu în inima mea ce să fac, am venit însă și la tine, ca să nu greșesc cumva. Tu ești un om care poți cunoaște adevărul și vreau să mi-l cetești și mie[63]...

Boierul nostru era așa de tulburat și așa de rătăcit, cum am văzut puțini oameni în viața mea. Își rodea barba și n-avea astîmpăr. Iar tătuca, fără întîrziere a intrat în colibă și a ieșit în clipă cu tașca aceasta pe care o vedeți la șoldul meu[64]. Și scoțînd cartea, s-a așezat lîngă foc pe scăunel, a îmbălat[65] degetul și a început a întoarce foile. Boierul aștepta în picioare lîngă cal.

— Măria ta, în ce lună și în ce zi ai văzut lumina lumii?

— M-a născut[66] neneaca într-o marți, Ifrime, în optsprezece zile a lunii lui octomvrie.

---

63. Deși previzibilă, situația la care a ajuns „boierul nostru" alături de un drăcușor, atitudinea de acum a boierului „mare și fudul", care, neputincios și neajutorat, se vede nevoit a veni la sfatul unui om „prost", este surprinzătoare.

64. Povestitorul nu pierde prilejul de a atrage atenția — discret — ascultătorilor că a moștenit de la tatăl său totul.

65. *A îmbăla*, a umezi cu salivă. Cf. la Creangă *(Amintiri din copilărie)*: „oleacă ce nu-i venea mamei la socoteală căutătura mea, îndată pregătea, cu degetul *îmbălat*, puțină tină din colbul adunat pe opsasul încălțării [...] și-mi făcea apoi cîte un benghiu boghet în frunte".

66. Cf. construcția sinonimă apropiată „a vedea lumina zilei".

— Atuncea, a cuvîntat tătuca pe gînduri, se cuvine să deschidem la zodia Scorpiei[67], căutînd şi-n alte locuri, după rînduiala adevărată. Luminate stăpîne, aicea se spune adevărul cum că măria ta eşti om mînios[68]: deci cunoscînd această patimă, nu trebuie să te leşi în voia ei.

Şi a prins a-i ceti tata, din cuvintele zodiei, cele ce se potriveau unui asemenea om năprasnic[69] cum era boierul nostru. Şi cugeta că poate va putea să-l domolească.

Dar Bolomir îşi scutura barba cu mare nerăbdare:

— Spune-mi, Ifrime, ce scrie despre căsnicia mea.

Tătuca s-a uitat cu luare-aminte în carte şi i-a răspuns astfel:

— Măria ta, casa nunţii domniei tale este Taurul. Cununia cu cucoana Irinuţa ai pus-o măria ta în luna lui april, în săptămîna luminată, după sfintele Paşti. Deci aceasta este însoţirea cea bună şi adevărată, după zodie. Iar aicea, stăpîne, scrie astfel: casa împreunării nunţii lui este Taurul, atuncea va avea mare noroc cu muierea lui... Şi mai spune aici mai departe, măria ta: casa norocului lui este Cumpăna: la acel ceas va avea tulburare mare a minciunoaselor mărturii... Aşadar, slăvite stăpîne, dacă sînt scrise aici aceste cuvinte, apoi atuncea eu socot că vorbele auzite sînt ne-

---

67. *Scorpia*, termen popular pentru Scorpionul, constelaţie zodiacală din emisfera australă, situată între constelaţiile Balanţa şi Săgetătorul. Este semnificativă naşterea boierului în această zodie, al cărui nume ne trimite gîndul la substantivul comun *scorpie*, care, cu sens figurat, numeşte o fiinţă *rea*. Vezi şi „atributele“ acestui animal în basme.

68. Ifrim zodierul, care ştia să citească „pe obrazul omului“ ar fi putut spune acest lucru şi fără să apeleze la „carte“.

69. Semnificative proporţiile pe care le ia trăsătura dominantă a boierului *(mînios)* în ochii flăcăului.

trebnice, și trebuie să depărtezi de la inima măriei tale gîndurile cele rele[70].

Boierul a stat puțin cugetînd.

— Se poate, Ifrime, să fie cum spui tu?

— Slăvite stăpîne, așa este precum spun.

— Atuncea de ce s-a dus la Roman cucoana Irinuța? A plecat ieri cu vorbă că vine azi.

— S-a dus, măria ta, căci așa a vrut Dumnezeu să nu se întîmple o cumpănă după vorbe minciunoase și mînie...

— Se poate... a mormăit boierul ceva mai domolit. Într-adevăr, altfel, s-ar fi întîmplat faptă cumplită... Aferim, omule; am auzit vorbe adevărate din cartea ta și altă dată[71]. Deci-dară ce crezi tu că trebuie să fac?

— S-aștepți, măria ta, căci are să fie bine...

Cu acest cuvînt a plecat boierul de la coliba noastră. Iar tătuca s-a uitat după el lung și zîmbind, pînă ce nu l-a mai văzut. Apoi a lăsat ceunul în cujbă pe focul stîns și mi-a poruncit să pun calul la căruță. Cuibărindu-ne amîndoi în iarbă, ne-am lăsat la vale, am trecut prin vad, — și am mînat numai o fugă pînă aici la han[72]. Aicea sta așteptînd în prag Ancuța cea de altădată.

O întrebă tătuca repede, trăgînd căruța lîngă prag:

— Fină[73] Ancuță, spune-mi, te rog, o vorbă bună. Asară a trecut cucoana Irinuța de la Tupilați spre Roman?

---

70. Întîrziind răspunsul pentru a-l afla — chipurile — în carte („Tătuca s-a uitat cu luare-aminte în carte"), zodierul încearcă să cîștige, de fapt, timp pentru a cugeta la un răspuns menit să abată mînia și tulburarea boierului.

71. Prin darul său de „a citi" în cartea zodiilor (vezi mai jos: „tătuca s-a uitat după el lung și zîmbind"), Ifrim reușește să-l liniștească pe năprasnicul Nastasă Bolomir.

72. Bun cunoscător al firii omenești în general și a boierului în cazul de față, zodierul își dă seama că liniștea acestuia este doar momentană.

73. Nu ni se spune dacă Ancuța fusese botezată sau cununată de către Ifrim Zodierul. Oricum, între cei doi există o relație spirituală.

— Trecut, cum nu, înaşule...

— Şi înapoi aşa-i că încă nu s-a întors?

— Nu; poate a trece mai către sară.

— Atuncea ai spus, fină Ancuţă, cuvînt plăcut lui Dumnezeu.

— Dar ce este?

— Ce să fie? S-a milostivit un suflet bun să deschidă ochii lui Bolomir — ş-acuma el îşi-scutură barba, crîşcă[74] şi vrea să verse sînge.

— Cum se poate! Cine-a făcut asemenea faptă?[75] — a ţipat Ancuţa pocnindu-şi palmele. S-o omoare şi pe asta, după ce-a asuprit ş-a pus în pămînt două femei? Partea lui pe lumea cealaltă are să fie Caraoschi, — încaltea las' să-i plătească una de-a noastră şi pe astă lume...

Aşa vorbind jupîneasa Ancuţa cu părintele meu, amîndoi s-au sfătuit s-aţie drumul cucoanei şi să-i deie ştire să se păzească.

Într-adevăr, cinstite comise şi oameni buni[76], asta s-a întîmplat chiar în ziua aceea, pe la toacă. Soarele se-nvăluise la amiază în mare fierbinţeală şi-n aburi, şi de pe munte se suiau împotriva lui nouri alburii[77]. Cînd s-a întins umbra asupra şleahului, iaca vedem venind de către Roman, în nouri de pulbere, călească cu patru cai a cucoanei. Trece în lungul unui lan de păpuşoi, pe lîngă un colţ de dumbravă,— şi tătuca iese înainte în mijlocul drumului, şi începe a face semne de primejdie cu braţele.

---

74. *A crîşca*, (reg.) a scrîşni din dinţi de ciudă, de mînie etc.

75. Indignarea Ancuţei de demult luminează adevăratul sens al verbului *a se milostivi*.

76. Să reţinem că, pentru prima dată, unul dintre vorbitori se adresează nu doar „cinstitului comis", ci şi celorlalţi ascultători.

77. Semne care prevestesc schimbarea vremii.

Ţiganul de pe capră opreşte. Atuncea de sub colb s-a arătat către tata un călăreţ tînăr pe-un harmasaraş negru[78]. Tata l-a cunoscut numaidecît, după frumuseţă şi după îndrăzneala ochilor.

— Cucoane Alixăndrel, zice tata; întoarce-te, că-i primejdie. Nu cuteza a trece mai departe.

— Ce este, omule? — s-a auzit şi glasul cuconiţei; ş-am văzut-o plecîndu-se la scara trăsurii, cu gătelile ei albe, subt un cortel trandafiriu şi mititel.

Atuncea s-au întîmplat două lucruri. A pornit dintrodată a juca un vînt iute dinspre apa Moldovei ş-a mînat pulberile pe mirişte ca pe nişte perdele. Şi-ntr-acelaşi timp am văzut dinspre cornul de dumbravă năvălind boierul, cu barba-n două părţi, cu slujitorii după el, răcnind toţi cu mare glas.

Am rămas înlemniţi, şi eu am simţit pe mine cămeşă de ghiaţă[79]. Alixăndrel şi-a opintit harmasaraşul în două picioare ş-a cercat a trage un pistol de la coburi. Cucoana Irinuţa a slobozit un ţipet şi s-a ascuns sub cortel. Boierul cu slujitorii s-au năpustit, au înconjurat trăsura, au prins pe tata ş-au dat jos pe feciorul vornicului Vuza[80].

— Mişele! răcnea cu străşnicie Bolomir către tătuca. Asta-i credinţa ta, ş-aşa-ţi este ştiinţa? Luaţi-l şi legaţi-l şi să-mi jupiţi din spinarea lui de-o păreche de papuci; dar

---

78. Imaginea tînărului călăreţ aminteşte de aceea din *Făt-Frumos din tei* şi *Povestea teiului* de Mihai Eminescu: „Vede-un tînăr, ce alături / Pe-un cal negru stă călare".

79. Spaima dă frisoane. Imaginea vine din Neculce. În *Letopiseţul* acestuia, Duca, de curînd înscăunat, aflînd că Antioh, posibil pretendent la tron, a fost eliberat din închisoare, „îndată se-mbracă cu *cămeşă de ghiaţă*". La Sadoveanu, o mai întîlnim în *Fraţii Jderi:* „Dar dacă măria sa trece şi numai îl vezi că încruntă din sprînceană? Aşa-i că atuncea simţeşti pe dumneata *cămeşă de ghiaţă?*".

80. Precipitarea, învălmăşeala sînt sugerate de mulţimea verbelor şi de propoziţiile principale scurte, juxtapuse în avalanşă.

Scanned with OKEN Scanner

să nu cumva să-mi iasă pielea c-o crestătură, ori c-o spărtură, că vă spînzur! Şi tu, hoţule! Eşti feciorul vornicului Vuza? — eşti neam de boier? Am să vă arăt eu la amîndoi, şi ţie şi jupînesei, cum ştiu eu să plătesc... Măi! — se-ntoarse el către argaţi, apucaţi şi desfundaţi căruţa solomonarului şi descălţaţi-i roatele de ciolane, şi după ce-ţi lăsa-o numa-n pinteni, să-i legaţi pe amîndoi de dînsa, — c-aşa vreau să-i duc numa-ntr-o goană la Ieşi, pînă-n ogradă la sfînta Mitropolie![81]

Ţiganii au şi înşfăcat căruţa ş-au prins s-o fărîme şi s-o descalţe. Alţi slujitori au apucat pe tătuca între harapnice. Unii au început a rupe straiele de pe Alixăndrel Vuza. Iar spre cucoana Irinuţa s-a îndreptat, pufnind de mînie şi gîfîind, însuşi boierul, cu biciul plumbuit în mîna stîngă. Îi căzuse cuşma din cap şi vîntu-i împrăştia şi-i amesteca barba cu pletele.

Atunci a răsărit de sub cortelaşul ei cuconiţa, sprintenă, subţire şi mînioasă ca o viperă[82]. Şi l-a înfruntat c-un ţipet şi cu ochi plini de ură:

— Nu te apropia de mine, urîtule şi blăstămatule![83]

---

81. Pedeapsa celor doi (Alixăndrel Vuza şi Irinuţa) fusese, fără îndoială, dinainte şi îndelung plănuită, dar aceea hărăzită zodierului nu putea fi decît spontană, ceea ce denotă, dincolo de cruzimea boierului, o neîndoielnică practică a pedepsirii nemiloase.

82. „Apariţia“ Irinuţei, neaşteptată parcă, anunţă o schimbare a situaţiei. Cele trei epitete la fel de sugestive ca şi comparaţia cu o viperă completează portretul unui personaj feminin voluntar, care nu se pierde cu firea. Ţipătul cu care îl va înfrunta pe boier, departe de a fi produsul spaimei, are, dimpotrivă, menirea de a înspăimînta.

83. Cele două apelative, coordonate şi semantic, amintesc originea lor verbală. Avem a face nu cu două adjective, ci cu două participii substantivate; *urît*, mai cu seamă, nu este simţit atît ca antonim al lui *frumos*, *plăcut*, cît ca sinonim, potenţat al lui *neiubit*. Sensul celor două substantive este „individ care stîrneşte ura“, respectiv „care-şi atrage blestemele semenilor“.

Scanned with OKEN Scanner

Zvîrlise cortelul și deodată îi răsăriseră la mîni ghiare agere cu care-și amenința soțul. Mi s-a părut că văd în părul ei și cornițele cu care voise odată să-l împungă[84].

În același timp tatăl meu răcnea cu glas înalt sub cuțitul lui Pîrlea țiganul:

— Cucoane Nastasă, are să te-ajungă mînia lui Dumnezeu![85]

Cînd a răcnit astfel sub cuțit bătrînul, s-a făcut o clipă tăcere. A scăpărat și-a trăsnit cu sunet mare în munte. Și deodată am văzut cerul îmbrăcat cu boltă joasă de nouri, și vîntul veni de la asfințit c-o izbitură, închizînd și detunînd ușile hanului.

Peste Moldova, dincolo de dealul Bolîndarilor, cerul se mișcă și se aplecă rotindu-se împotriva pămîntului; și-un muget peste fire și nemaiauzit umplu văile venind dintr-acolo; și toată lumea care se afla față, întorcînd ochii holbați[86], a văzut balaurul venind în vîrtej sucit, cu mare iuțeală.

L-am văzut și eu și m-am cutremurat. Venea drept spre noi. Cu coada subțire ca un sul negru pipăia pămîntul, și trupul i se înălța în văzduh, iar gura i se deschidea ca o leică în nouri. Și mugind, venea cumpănindu-și coada; iar în răsuflările lui sorbea și juca în slavă clăi de fîn, acoperișuri de case și copaci desrădăcinați. Și de sub mugetul lui lepădă o

---

84. „Portretul" mîniei și urii întruchipate, așa cum s-a păstrat el în memoria povestitorului, poate fi produsul ulterior al evenimentului, chiar dacă, retrospectiv, el are menirea să justifice, să explice, în parte, tocmai evoluția neașteptată a întîmplării.

85. Amenințarea directă pe care Ifrim zodierul o proferă va fi decisivă și suficientă mai tîrziu pentru a i se atribui declanșarea forțelor justiționare supranaturale.

86. Schimbarea bruscă a timpului, produsă imediat după „răcnetul" zodierului, dă naștere uimirii și contribuie la sporirea faimei lui Ifrim.

Scanned with OKEN Scanner

revărsare de grindină și ape, parcă ar fi luat pe sus albia Moldovei ș-ar fi prăvălit-o asupra noastră.[87]

La vederea puterii lui, țiganii au căzut cu fețele la pămînt. Ancuța s-a mistuit undeva într-o cotruță a hanului. Eu m-am repezit la tata să-l dezleg, — ș-abia am avut vreme să mă tupilez lîngă el, sub căruța cu roatele fără ciolane. Droșca cu cai învăluindu-se, a întors în loc ș-a apucat-o în goană spre Roman, avînd și pe feciorul vornicului Vuza într-însa[88]. Iar balaurul, alungînd în partea cealaltă pe boier, l-a cuprins, l-a sucit și l-a izbit amestecîndu-i barba cu vîrtejul, — pîn' ce l-a lepădat aproape mort într-o rîpă mai încolo[89]. Și cum s-a

87. Descrierea balaurului, a formei, dimensiunilor și „comportamentului" acestuia este — abstracție făcînd de numele care i se dă — aceea a unui *vîrtej* („vînt puternic, vijelios, care se învîrtește cu viteză pe loc, ridicînd în aer obiecte ușoare: praf, hîrtii, frunze uscate etc."; de o intensitate care îl apropie de ciclon („vînt puternic, cu deplasarea aerului în spirală, însoțit de ploi torențiale și de descărcări electrice, specific regiunilor tropicale"). Toate „mărturiile despre balauri" (v. Maria Ioniță *Cartea vîlvelor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982) vorbesc despre „on nor și cu ploaie [...] cu gheață tăt ca ouăle și ca pumnu", despre „negură și fum ș-on potop". Nu trebuie să vedem însă în Ifrim zodierul un nou yankeu la curtea regelui Arthur, un cunoscător al fenomenelor naturii care se folosește de acestea pentru a-și demonstra capacitatea de a face vrăji, scăpînd, astfel, de primejdie. Ifrim zodierul nu este decît un exponent al mentalității populare, mentalitate care nu e nici măcar arhaică din moment ce inundațiile din 1975 sînt puse de un informator pe seama balaurului (cf. *Cartea vîlvelor*, p. 162).

88. Cei mai înspăimîntați de „balaur" sînt cei care se simt amenințați de cuvintele zodierului. Ceilalți — fără să excludem surprinderea și teama („Ancuța s-a mistuit undeva într-o cotruță a hanului") — profită de fenomenul respectiv.

89. Așa cum anticipam (v. *Iapa lui Vodă*, nota 29), pentru salvarea ordinii hanului, a acestui loc caracterizat prin pace și „între oameni bună voire", sînt solicitate și intervin forțe miraculoase, supranaturale. De altfel, atunci cînd buna voire este amenințată, hanul devine un

întîmplat asta, năvala de ape și piatră a stătut, și numai mugetul fiarei a mai rămas stăpînind, — ș-am văzut-o cum se ducea către miazănoapte, ca un stîlp, pe urmă ca un fum, pînă ce încet-încet s-au alinat cuprinsurile.

Apoi dintr-aceea i s-a tras moartea lui Bolomir[90]. Iar unii oameni au scornit că părintele meu ar fi chemat balaurul, din salașul lui[91]. Ca solomonar cuminte, tata li lăsa pe oameni să vorbească, — însă el știa mai bine decît oricine de care poruncă ascultase dihania furtunilor[92]. Într-adevăr, de drăcușorul cel balan[93] nu s-a mai auzit nimic, și nimene nu l-a mai văzut niciodată[94].

---

spațiu închis, ferit, cu alte cuvinte, de forțele destructurante (v. mai sus „vîntul veni de la asfințit c-o izbitură, închizînd și detunînd ușile hanului") și, în același timp, un spațiu proteguitor: „Ancuța s-a mistuit undeva într-o cotruță a hanului".

90. Firește, nu trebuie să eliminăm spaima trasă de boier dintre cauzele sfîrșitului acestuia, dar să nu uităm neliniștea și amărăciunea care de mult îl scăzuseră, îl tulburaseră și-l rătăciseră.

91. Cf. nota 85.

92. Ifrim zodierul este, așadar, conștient de limitele „puterii" sale, dar îi lasă pe ceilalți să i-o supraestimeze, căci faima sa nu are decît de cîștigat.

93. *Balan*, fonetism regional.

94. Primul care văzuse cornițele drăcușorului, la venirea Irinuței la curtea lui Bolomir, a fost Ifrim zodierul. Moș Leonte îi zărește, la han, și gheare agere. Este normal, așadar, ca pentru ei „drăcușorul cel balan" să fi chemat „dihania furtunilor".

Scanned with OKEN Scanner

FÎNTÎNA DINTRE PLOPI

Soarele bătea pieziș în hanul Ancuței scînteind, din geamurile zăbrelite.[1] Lăutarii se sculaseră din cotloanele lor și-și sticleau dinții; Ancuța cea sprîncenată aținea iar focul în covrul vechi de spuză; noi, gospodarii și cărăușii din Țara-de-Sus, ne uitam numai cu coada ochiului la oalele goale înșirate pe lîngă proțapuri. Dar scripcile și cobzele încă n-aveau cătare.[2] Și nici comisul Ioniță de la Drăgănești nu-și începu povestea pe care o așteptam. Căci pe șleahul Romanului se vedea venind un călăreț, învăluit în lumină și-n pulberi. Calu-i pag, cu grumazul încordat și cu coama fluturînd, în buiestru iute, luneca spre noi.

Înspre munți erau pîcle neclintite; Moldova curgea lin în soarele auriu într-o singurătate și-ntr-o liniște ca din veacuri; și cîmpurile erau goale și drumurile pustii în patru zări; iar

---

1. Ne aflăm, așadar, spre sfîrșitul celei de-a doua zile de la hanul Ancuței. Ceasul intrării în poveste este acela în care „toate ale depărtării se șterg(eau) și lunecă(u) în tainice neguri" (v. *Iapa lui Vodă)* dar odată intrați în spațiul și timpul basmului, timpul real este abolit; pînă acum nu s-a mai făcut nici o referire la circumstanțele temporale ale evocărilor. Constatăm, acum, că a trecut o zi; soarele alunecă din nou spre asfințit.

2. Ultima istorisire, prin fantasticul implicat în realitate, dăduse naștere unei uimiri fără cuvinte, spre deosebire de primele două. Nimic nu pare să se mai lege. Cei de față își scotocesc parcă memoria, pentru a așeza întîmplarea auzită în șirul altora știute.

călăreţul pe cal pag parcă venea spre noi de demult, de pe depărtate tărîmuri[3]. Şi cum ajunse drept han coti, căci aici îi erau sorţii să se oprească, — îşi scoase pălăria de pîslă neagră şi ne pofti la toţi bună-ziua şi noroc-bun.[4]

Era un om ajuns la căruntеţă, dar se ţinea drept şi sprinten pe cal. Purta ciubote de iuft cu turetci nalte ş-un ilic de postav civit cu nasturi rotunzi de argint. Pe umeri, ţinută numa-ntr-un lănţujel, atîrna o blăniţă cu guler de jder. Avea torbă de piele galbănă la şold şi pistoale la coburi. Obrazu-i smad cu mustăcioară tunsă şi barbă rotunjită, cu nas vulturesc şi sprîncene întunecoase, arăta încă frumuseţă şi bărbăţie, de şi ochiul drept stins şi închis îi dădea ceva trist şi straniu.[5]

Cum coborî de pe cal, zîmbind cu prietinie şi privindu-ne cu ochiu-i limpede şi albastru, comisul Ioniţă îl cunoscu şi se şi repezi din locul lui, înălţînd braţele şi strigînd cu mare glas.[6]

— Oare mă-nşel? Nu eşti domnia ta prietinul meu Neculaî Isac, căpitan de mazîli?[7]

---

3. Toţi cei de la han se află în spaţiul şi sub vraja poveştii, spaţiu şi vrajă care puseseră stăpînire pe han şi pe toată zarea. Totul este neclintit. Singurătatea şi liniştea sînt „ca din veacuri". Chiar „călăreţul" care „se vedea venind" nu se aude, ci alunecă parcă „de pe depărtate tărîmuri", din poveste.

4. Absenţa vorbirii directe sporeşte impresia de irealitate. Totul pare să se petreacă în închipuire. Va fi nevoie de perceperea treptată a celui venit, de o recunoaştere a lui, pentru a fi acceptat ca o fiinţă reală.

5. Sadoveanu este un maestru al portretului. Pe un spaţiu minim, scriitorul reuşeşte să individualizeze un personaj, surprinzînd în tuşe simple, dar sigure, particularităţi fizionomice şi vestimentare dintre cele mai sugestive pentru plasarea socio-temperamentală a acestuia.

6. Vezi nota 4.

7. *Mazil*, membru al unui corp de cavalerie format din boieri scoşi din funcţie.

Zîmbetul călăreţului pieri[8] şi ochiu-i crescu, rotund şi aţintit.[9]

— Da, răspunse el cu glas moale şi blînd;[10] eu sînt Isac. Acuma te cunosc şi eu. Dumneata eşti comisul Ioniţă de la Drăgăneşti.

Cu mare plăcere văzui pe cei doi oameni îmbrăţişîndu-se. Şi tovarăşii ceilalţi erau mulţămiţi de asta. Şi ochii Anuţei se înduioşară.[11]

Iapa cea bătrînă şi slabă a comisului rînji şi rîncheză la dosul hanului.

— Aista-i cal din calul meu din tinereţă, zise comisul, semeţind capul şi desfăcînd braţele.

Străinul îşi întoarse ochiul spre dihania cea bătrînă şi zîmbi uşor, fără să pară prea mirat.[12]

— Cu asta am umblat eu o ţară, urmă comisul. Amîndoi, îţi aduci aminte? Am bătut drumurile şi ne-am părăduit tinereţele! De cînd ne-am despărţit însă, văd că ai pierdut o lumină.[13]

— Da, răspunse călătorul cu glasu-i blînd. Am pierdut. Am avut o întîmplare năprasnică... Şi Dumnezeu m-a întors iarăşi prin locurile acelei dureri...

---

8. Noul venit este surprins că e recunoscut.

9. Expresie.

10. Remarcabilă este în proza sadoveniană bogăţia lexico-frazeologică a verbelor dicendi şi, în acelaşi timp, a complinirilor acestora, un mijloc de surprindere deopotrivă a situaţiei în care se află vorbitorul şi a reacţiei acestuia.

11. „Pacea şi buna-voire“ ameninţate într-un timp retrăit de curînd sînt regăsite în timpul trăit spre satisfacţia tuturor.

12. Absenţa uimirii de pe chipul căpitanului poate fi o dovadă că acesta auzise mai demult întîmplarea legată de iapa lui Vodă. Supoziţia este confirmată de replica următoare a comisului.

13. *Lumină*, metaforă a ochilor, utilizată şi de Eminescu: „Ea nici poate să-nţeleagă că nu tu o vrei... că-n tine / E un demon ce-nsetează după dulcile-i *lumine*“.

— Cum se poate? Aici ai avut această întîmplare?

— Da, prietine. Îngăduie-mi numai să-mi duc calul la adăpost, să-l grijesc și să-i dau grăunțe. Pe urmă om bea un pahar de vin și ți-oi povesti ce nu știi...[14]

Pășind sprinten mazîlul trecu spre grajd, ducîndu-și calul de căpăstru. Ancuța, răsărind ca dintr-o amintire, privi după el și grăi în șoaptă spre comis:

— Aista-i omul cel din Țara-de-Jos, de care vorbea maică-mea, cînd eram copilă?

— Da, răspunse comisul: Neculai Isac de la Bălăbănești, din ținutul Tutovei. Am fost prietini buni în tinerețele noastre.

— Spunea maică-mea, urmă Ancuța, că a avut mare val[15] și erau să-l omoare niște țigani aici, la vad la Tupilați. Era o poveste înfricoșată, de care nu-mi mai aduc aminte.[16]

— Atuncea are să ne-o spuie singur căpitanul Neculai, cuvîntă cu mare mulțămire[17] răzășul. Să știi dumneata, dragă Ancuță, că acest mazîl de la Bălăbănești, care se uită acum liniștit la noi și grăiește așezat, a fost om cum nu erau mulți în țara Moldovei. Voinic și frumos — și rău.[18]. Bătea

---

14. Căpitanul de mazili sesizase curiozitatea și nerăbdarea prietenului său de tinerețe. Promisiunea de a povesti „acea durere" amînă iarăși istorisirea comisului.

15. *Val* (fig. și pop.), încercare grea; neplăcere, necaz.

16. Amintirea Ancuței, deși vagă, are menirea să sporească curiozitatea. Să reținem că, dacă „întîmplarea" fusese *năprasnică*, „povestea" ei era *înfricoșată*. Diferența semantică măsoară distanța dintre trăirea întîmplării și povestirea ei.

17. *Mulțămire*, fonetism moldovenesc. Satisfacția comisului este provocată de bucuria ascultării unei noi istorisiri.

18. Epitetul din urmă poate surprinde după ce am luat act de zîmbetul prietenos al căpitanului, de glasul său „moale și blînd". *Rău* înseamnă, de fapt, aici, nu „nemilos", „crud", „aspru", ci „aprig" și trebuie raportat la ceea ce ni se spune în continuare despre Neculai Isac.

Scanned with OKEN Scanner

drumurile, căutîndu-și dragostele; se suia la mănăstiri și cobora la podgorii. Și pentru o muiere care-i era dragă, își punea totdeauna viața. Așa om a fost. Ș-a avut ibovnice către toate zările. Ș-adulmeca pe drumuri fără hodină și fără astîmpăr...[19]

La aceste vorbe, noi, răzășii și cărăușii din Țara-de-Sus, ne-am uitat unii la alții prea bucuroși ș-am cunoscut că mazîlul trebuie să fie un om cum ne place nouă.[20] Iar Ancuța cea tînără și-a înălțat sprîncenele zîmbind, și-a potrivit mărgelele la git și cîrligele de păr la urechiuși[21]. Și cînd văzu pe mazîl că se întoarce spre noi, îi trecu pe dinainte, ușurel, mlădiindu-se, cum știa ea că-i șade bine.[22]

Căpitanul Neculai păși la butucul din preajma focului. Își scoase blănița și își înfășură în contăș pistoalele. Puse șaua și frîul deasupra și se așeză mulțămit alături, privind în juru-i.[23]

Ca și cum ar fi știut ce dorește, Ancuța ieși ca o șerpoiacă pe gura gîrliciului, aducînd în dreapta cofăiel plin și-n stînga ulcică nouă. Cu obrajii rumeni și gîfîind, se opri lîngă foc și întinse mazîlului ulcica. Lăutarii se trăseseră pe nesimțite aproape și rînjeau cu viclenie, sunînd din strune.[24]

---

19. Portretul făcut personajului de către naratorul-scenarist este luminat și se întregește acum datorită unei imagini din trecut. Această imagine explică sprinteneala celui „ajuns la căruntețe" și justifică „frumusețea și bărbăția" pe care „nas(ul) vulturesc și sprîncene(le) stufoase" le „arăta încă".

20. Bucuria ascultătorilor este provocată de convingerea intimă a tuturor că aveau să audă lucruri dintre cele mai interesante.

21, 22. Gesturi și comportament reflexe ale cochetăriei feminine.

23. S-a instaurat, treptat, o stare de „mulțumire" generală: comisul cuvîntase „cu mare mulțămire", răzeșii și cărăușii sînt „prea bucuroși", căpitanul Neculai „se așează mulțămit".

24. Cu concursul Ancuței și al lăutarilor atmosfera care se instaurează este și ea pe măsura stării personajelor. „Vremea petrecerilor și a poveștilor" își vădește, sporită, puterea.

Cînd văzui pe moş Leonte, cetitorul de zodii, că-şi căută loc pe lîngă cei doi prietini, fără să stau prea mult la îndoială, mă ridicai de la proţapuri, făcui doi paşi şi grăii cu îndrăzneală:[25]

— Prea cinstite căpitane Neculai! Noi sîntem aicea mai mulţi gospodari şi cărăuşi din Ţara-de-Sus, care foarte dorim[26] să cinstim cu domnia ta o ulcică de vin nou şi s-ascultăm întîmplarea cea de demult...[27]

— Iubiţilor prietini, îmi răspunse mazîlul, mie mi-a plăcut totdeauna să beau vinul cu tovarăşi. Numai dragostea cere singurătate. Divanul nostru-i slobod şi deschis şi-mi sînteţi toţi ca nişte fraţi![28]

Pe loc cufundînd noi ulcelele în cofăiel, le-am închinat căpitanului şi ne-am strîns împrejurul lui, iar lăutarii au prins a cînta cu jale cîntecul cucului bătrîn.[29] Ci nu mult după aceea, cînd am istovit vinul, s-a ridicat şi Ancuţa de la foc cu puii fripţi în ţiglă.

După ce-a venit alt vin ş-am închinat iar, într-o vreme a rămas căpitanul Isac de la Bălăbăneşti puţintel mîhnit, şi, cuprinzînd pe comisul Ioniţă de umăr, a oftat ş-a zis, uitîndu-se spre pîcla munţilor, la asfinţit:

— Săracă ţară Moldovenească! Erai mai frumoasă în tinereţele mele![30]

---

25. Una din puţinele intervenţii ale evocatorului hanului.

26. Complinirea directă a verbului de către adverbul *foarte* constituie un fapt vechi şi popular de limbă.

27. Istorisirea promisă de comisul Ioniţă pare să fie uitată de toţi.

28. Vorbitorul, care nu vine întîia oară la han, enunţă principiul fundamental al locului.

29. Fără îndoială, este vorba de o doină de jale, sugerată lăutarilor de afirmaţia căpitanului Neculai, după care „dragostea cere singurătate".

30. Aprecierea — subiectivă — este provocată probabil de „viersul" lăutarilor. Dar nu e mai puţin adevărat că nostalgia timpurilor

Scanned with OKEN Scanner

Pe urmă s-a întors spre Ancuța, tulburat, îngînînd cel din urmă viers al lăutarilor:

Trage, mîndro, cu bobii...
Trage, mîndro, și-mi gîcește
Codrul de ce-ngălbenește,
Omul de ce-mbătrînește[31]...

A apucat pe hangiță de mînă, și ea nu s-a sfiit, ci numai clipea domol ca o mîță desmierdată. Iar noi am rămas tăcuți, căci am înțeles că mazîlul vrea să ne spuie întîmplarea lui de demult.

— Domnilor și fraților,[32] a vorbit căpitanul Isac de la Bălăbănești, — ascultați ce mi s-a întîmplat pe-aceste meleaguri, cînd eram tînăr.[33] De-atuncea au trecut ani peste douăzeci și cinci.[34] Catastihul acelor vremuri a început să mi se încurce. Eram un om buiac și ticălos.[35] Calul meu sta hojma[36] cu șaua pe dînsul și bătrînii mei nu-mi vedeau obrazul cu săptămînile. Maică-mea mă bocea în fiecare duminică și mă

---

apuse, regretul după trecut constituie o constantă în aprecierea prezentului.

31. Petrecerea generează povestea.

32. Formulă de adresare pe cît de surprinzătoare, prin utilizarea ei rară, pe atît de expresivă, dat fiind faptul că structura ei nu presupune, totuși, două categorii de adresanți, ci una singură. Aceiași ascultători se bucură de respect și de afectivitate fraternă din partea vorbitorului.

33. Invitația, redundantă în contextul în care este lansată, are funcția unei *captatio benevolentiae*, marcînd începutul istorisirii.

34. Postpunerea atributului exprimat prin numeral este un fapt de limbă veche constituind, totodată, un semn al ceremonialului spunerii.

35. Autoapreciere menită să trezească interesul. Adjectivul *ticălos* își pierde, aici, sensul peiorativ.

36. *Hoșma*, mereu, necontenit.

blăstăma și dădea leturghii lui popa Nastasă[37], ca să mă liniștesc și să mă-nsor.[38] Iar tatu-meu tăcea ș-o privea într-o parte, căci și el fusese ca mine și-i făcuse multe zile amare. Om nevrednic nu pot spune c-am fost.[39] Aveam oi și imașuri și neguțam toamna vinuri; dar îmi erau dragi ochii negri,[40] și pentru ei călcam multe hotare. Dumnealui comisul Ioniță să vă spuie cîte drumuri am bătut,[41] căci și el avea patima mea în zilele lui și eram de multe ori tovarăși.

Așa, într-o toamnă ca asta, duceam vinuri la ținutul Sucevei. Și eram în popas aici, la hanul Ancuței, cu cărăușii și cu antalele. Și mă aflam în mare mîhnire, căci dragostea mea din anul acela se desfrunzise cu vara.[42] Iar mama acestei Ancuțe se uita pe sub sprîncene la mine și rîdea, căci nici vinul nu-mi plăcea, nici pe lăutari nu-i sufeream. Umblam bezmetic și singur ca un cuc.

Era într-o sîmbătă, pe la toacă.[43] Am încălicat ș-am purces[44] încet, pe-un drumușor, printre miriști. Ș-ascultam

---

37. Utilizarea numelor unor persoane necunoscute ascultătorilor este specifică povestitorului popular, care evocă un eveniment mai mult (sau în primul rînd) pentru sine. Mărturisirile din urmă explică cele două epitete, huiac și ticălos, completînd „portretul", particular, al unei vîrste.

38. Devine, acum, limpede și sensul atributului *buiac* de mai sus.

39. Vezi observația în legătură cu *ticălos* (nota 35).

40. Sintagma oscilează între sensul propriu și acela figurat de „femei".

41. Părerea comisului este solicitată în cazul unei eventuale îndoieli a ascultătorilor cu privire la veridicitatea celor spuse.

42. *Desfrunzire*, metaforă a trecerii.

43. Precizările temporale exacte, dar incomplete sporesc autenticitatea celor evocate, păstrîndu-le, în același timp, intactă aura de legendă.

44. Lirismul (v. mulțimea termenilor figurați) și aerul de vechime adus în evocare de cuvintele arhaic-populare contribuie la frumusețea acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

în singurătate, pe sus, cocoarele care se călătoreau. Cînd am ajuns la malul Moldovei, am luat-o la vale, printre apă și luncă. Într-un răstimp au început clopotele la biserica de la Tupilați. Am oprit calul și le-am ascultat cu jale, pînă ce au contenit. Și-mi aduc aminte că, după ce au stat clopotele acelea, am auzit altele, de la bisericile altor sate, – și picurau depărtate și stînse: parcă băteau în inima mea. M-am trezit într-un tîrziu privindu-mă într-o revărsare de apă ca-ntr-o oglindă, și m-am spăriat de mine, ca de o vedenie.[45]

Am pornit iar, și umblam pe gînduri; pînă ce am auzit zvon de glasuri. Treceam pe după o perdea de răchiți și nu mai vedeam balta. Am cotit într-un corn de luncă și mi s-au arătat deodată gîrle arzînd în soarele asfințitului, printre scruntare[46]. Ș-o liotă de țigani tocmai sfîrșea de răstocit[47] o creangă a apei, aproape, ș-acuma se împrăștiau după pește răcnind și țupăind ca niște diavoli.

Am strunit calul. Am auzit un glas gros: parc-ar fi dat o poruncă. Puradeii și muierile s-au oprit. Pe urmă, la același glas, au pornit înainte. Iar de la răstoacă un țigan bătrîn și nalt, în durligi[48], s-a îndreptat spre mine, pășind rar, ca pe catalige, prin gîrlă.

Cineva l-a strigat din urmă:

— Und' te duci, măi Hasanache?

El nici n-a catadicsit să răspundă. Pufăind din lulea, se apropia de mal.

Din altă parte, porni după el o fetișcană cu fusta roșă. La un braț de apă dădu la adînc și prinse a țipa ș-a rîde, ri-

---

45. Toate din jur par armonizate cu sufletul întristat și însingurat al personajului, grăindu-i într-o limbă de el înțeleasă.

46. *Scruntar*, loc nisipos, pietros, la marginea unui rîu.

47. *A răstoci* (reg.), a abate cursul unei ape sau a scădea nivelul unei ape (pînă la secare) pe o anumită porțiune, pentru a prinde pești (cu mîna).

48. *Durligi* (reg.), papuci de casă (din lînă sau postav).

dicîndu-și la subsuori fusta. Trecu repede și porni pe prund înaintea bătrînului.

Hasanache răcni răgușit după ea, amenințînd-o cu pumnul:

— Fă-napoi, fa!

Ea-și scutura capul gol, și-și steclea dinții. Aproape de mine se opri și mă privi uimită, parcă vedea o sălbătăciune rară.

— Fă-napoi, fa Margă! strigă iar țiganul cel bătrîn. Lasă pe boier în pace!

Ea făcu iar semn de împotrivire din cap și începu a rîde.

Era o fetișcană de optsprezece ani. Îi văzusem în apă trupul curat și frumos rotunjit. Sta aproape de mine, numai în cămașă și-n fustă roșă. Obrazul îi era copilăresc; dar nasul arcuit, cu nări largi, și ochii iuți mă tulburară deodată. Am simțit în mine ceva fierbinte: parc-aș fi înghițit o băutură tare.

Hasanache o ajungea cu brațul ridicat. Ea feri în laturi, mă ocoli în fugă și trecu iar spre baltă. La malul apei se opri și începu iar să mă privească.

Bătrînul își scoase luleaua, scuipă, și rînji negru. Toți dinții dinainte îi erau rupți.

— Sărut mîna, beiule[49], nu băga în samă. E-o fată proastă, care n-a ieșit încă în lume.

Marga chicoti, la malul bălții, și părul-i negru și lins avea luciri de păun.

Hasanache o amenință cu luleaua. Apoi iar se întoarse spre mine.

— Dumneata trebuie să fi boierul care-a poposit la han, cu vin din jos...

— Da, dar de unde știi?

— Mi-au spus lăutarii, care-s de-ai noștri. Am văzut obraz străin ș-am înțeles că dumneata trebuie să fii acela. Dacă mi-i

---

49. *Bei*, titlu dat de turci domnilor țărilor românești; prin extensie, prinț oriental.

da de-o garafă de rachiu, îţi pup mîinile şi zic bogdaproste măricei tale. Îţi faci poamnă c-un ţigan bătrîn şi nevolnic!

Încet-încet laia de la pescuit lăsase răstoaca şi venea cătră mine, împingîndu-se, ferindu-şi capetele şi privindu-mă cei de la spate pe după umerele celor dinainte. Unii întrebau ceva pe Marga. Ea le răspundea şoptit şi mă privea zîmbind, cu coada ochiului.

Am tras de la şold taşca, am deschis-o ş-am scos din ea un bănuţ de argint. Hasanache l-a prins din zbor şi l-a vîrît repede în gură. Am mai scos un ban ş-am făcut un semn ţigăncuşei. Ca o şopîrlă s-a zvîrlit spre mine ş-a primit banul în poală.

Hasanache prinse a urla cătră ceilalţi ş-a-i mîna înapoi spre baltă[50].

Nu mai aveam de ce sta într-asemenea larmă. Am pornit spre han; însă cu îndoială[51]. Pe cînd urcam pe un ponor, am mai întors o dată capul. Pe Marga n-am mai văzut-o.

Eram nemulţămit[52]. Calul mergea domol prin ţărîna moale şi eu mă gîndeam la fel de fel de lucruri, în care amestecam pe ţigăncuşa cu fusta roşă. Cotii după colnic; şi dintrodată mi se înfăţişă, într-o văiugă verde, o fîntîniţă cu colac de piatră, între patru plopi[53]. Era un loc tainic şi singuratic.

---

50. Nimic nu ne lasă să întrevedem evoluţia evenimentului. Marele talent sadovenian constă şi în aceea că povestitorul lasă tot timpul impresia că redescoperă el însuşi evenimentul doar pe măsură ce îl evocă.

51. Nu ni se spune ce anume genera această îndoială. Probabil propriile gînduri şi sentimente trezite de apariţia neaşteptată a Margăi, din moment ce, întorcînd capul, povestitorul constată absenţa acesteia.

52. Nemulţumirea poate fi provocată tocmai de constatarea din urmă, dar ea este, mai degrabă, lipsită de un anume izvor.

53. Fîntîna este, totdeauna, un simbol al împrospătării, al revigorării.

Apa neclintită, aproape de ghizdele, avea în ea ceva viu: mișcarea măruntă și necontenită a frunzișurilor.

Calul înclină capul și rupse o gură de iarbă. Îl strunii și-i dădui pinteni. După o vreme, începui a vedea hanul. Atunci mai privii de cea din urmă oară îndărăt. În vîrful plopilor, la fîntîna singuratică, lucea asfințitul. Iar în umbra de dedesubt sta Marga, cu mîna streașină la ochi. Mi s-a părut? A fost o arătare?[54] Am zărit-o numai o clipă, cît a ținut și lucirea soarelui de deasupra[55].

Pe atuncea nu cunoșteam, ca acuma, sufletul femeilor. Cu toate acestea, a doua zi dimineața, o așteptam pe Marga[56]. Pe cînd oamenii pregăteau boii ca să-i înjuge la cară și moș Irimia, vatamanul cărăușilor, îmi lămurea ce drum trebuie s-apucăm, eu tot fulgeram cu ochii drumeagul Tupilaților. Ce așteptam eu însă nu se vedea.

Mi-am potrivit coburii, am cercetat pistoalele. M-am aplecat apoi, ca să strîng chinga calului, hotărît să încalic. Cînd înalț capul, Marga la doi pași de mine. Întindea mîna, ca să mîngîie botul roibului. Și rîdea. Era îmbrăcată cu fusta ei roșă și cu polcă albastră. La cap își potrivise o batistă ca sîngele. Gîtul îi era plin de hurmuzuri[57]. În picioare avea în-

---

54. Nu a fost o părere, o proiecție pură a dorinței, cum se va putea constata. Dacă povestitorul mai are încă îndoieli este pentru că el retrăiește întîmplările pe măsură ce le evocă, nu le judecă și nu le apreciază din perspectiva vremii scurse între producerea și evocarea lor. Tot timpul se face abstracție de ceea ce evocatorul știe mai mult decît ascultătorul.

55. Atmosferă de mister, care, regîndită din perspectiva evoluției ulterioare a întîmplării, sugerează predestinarea, sporind uimirea ascultătorilor și scoțînd cele istorisite din sfera comunului, obișnuitului.

56. Lipsa experienței este suplinită, așadar, de intuiție.

57. *Hurmuz*, mărgea de sticlă imitînd mărgăritarul.

călțări nouă[58]. Cu înfățișarea ei neliniștită de căpriță neagră, parcă ieșise din pămînt. Însă nu mă privea.

Mi-am simțit inima bătînd, ș-am văzut că mi-i dragă, măcar că era o țigancă proastă[59]. Cînd o întrebai: «Tu ești?», răsări și i se înfiorară nările.

— Sărut mîna, boierule, eu sînt. Am venit să-ți mulțămesc. Asară, abia am așteptat să iasă jidovul din sîmbătă[60] și m-am dus la el cu carboava dumitale. Mi-am ales ciubotele!

Și-mi arătă pe rînd încălțările, ridicînd cîte-un picior și săltîndu-și fusta cu vîrful degetelor.

Moș Irimia se trase mormăind la cărăușii lui. Îmi cunoștea el naravurile[61]. Mă apropiai de fată. Îi zisei rîzînd:

— După cum văd, te-ai gătit de duminică. Ești frumoasă ca o duducuță.

Vorba-i făcu mare plăcere. Sîngele-i rumeni obrajii. Clătină din cap și mă privi în față:

— Nu m-am îmbrăcat pentru biserică![62]

— Atuncea pentru ce?

— Așa mi-a plăcut mie. Am venit la orîndă, să iau rachiu pentru unchesu Hasanache. Și să mulțămesc boierului, cum am spus.

— Eu socoteam c-ai venit să-mi gîcești.

— Nu, cuconașule, că nu-s babă, nici spun minciuni. Ce ți-aș fi putut gîci?[63]

---

58. Este evidentă, în vestimentația țigăncușei, ca și mai tîrziu, în replicile sale marcat ambigue, năzuința de a plăcea, de a trezi dorința și de a o încuraja.

59. Adjectivul *proastă* este utilizat cu sensul său vechi: „simplă, de rînd".

60. Pentru evrei, sîmbăta este zi de sărbătoare pînă la asfințitul soarelui. Aici, *a ieși din sîmbătă* înseamnă „a deschide prăvălia".

61. *Narav*, fonetism moldovenesc.

62. Mărturisire indirectă a dorinței de a plăcea.

63. Citește: Ce-ai fi vrut să-ți ghicesc?.

Scanned with OKEN Scanner

— Credeam că mi-i gîci cu cine aș dori eu să mă-ntîlnesc într-un loc.

— Unde? șopti ea rîzînd cu toată fața. La fîntîna dintre plopi?[64]

— Da.

— Cu cea pe care ai văzut-o acolo asară?[65]

— Da; de-atuncea o doresc.

— Se poate, cuconașule, îngînă ea blînd, și ochii i se umbriră; dar aceea-i[66] o biată fată din șatră și dumneata numaicît șăguiești și te duci.[67] Iaca, boii îs înjugați și carăle pornesc. Încalici și dumneata, și ea te poate aștepta hăt și bine. Desară cine știe unde ai să înseninezi.

— Ba s-aștepte,[68] îi răspunsei eu privind-o țintă, fără zîmbet. La două ceasuri după înserat, eu mă întorc și sînt acolo.

Ea-și plecă nasu-n pămînt și tăcu un răstimp. Apoi, fără să mă privească, începu cu alt glas:

— Dar după ce duci vinul unde trebuie, nu te întorci tot pe acesta drum și nu poposești aici?[69]

— Ba da. Însă poate fi întîrziere, dacă nu mi-a pregătit boierul de la Pașcani banii.

64, 65. Vezi prima parte a notei 54.

66. Vorbind despre sine la persoana a III-a, Marga poate spune ceea ce gîndește și ceea ce pudoarea ar fi împiedicat-o să spună la persoana I. Vezi mai jos și pronumele personal *ea*.

67. Din cuvintele Margăi nu răzbate refuzul, ci regretul născut din nesiguranța cu privire la seriozitatea invitației „boierului".

68. Atît căpitanul Isac, cît și Marga vorbesc despre țigăncușă la persoana a III-a. Procedeul are menirea de a face posibil dialogul deschis, menajînd pudoarea tinerei fete.

69. Întrebarea ar fi trebuit să dea de gîndit căpitanului, dacă acesta și-ar fi păstrat luciditatea, întrucît, așa cum se va vedea, ea are rolul obținerii unei informații lipsite de gratuitate.

— Așa?[70]

Se răsucea ușor în loc, la dreapta și la stînga, mlădiindu-și mijlocul și privindu-și cu stăruință ciubotelele. Apoi deodată îmi apucă mîna cu care țineam dîrlogii calului, mi-o sărută, se întoarse și fugi. Se mistui undeva, pe sub zidurile hanului. O mai așteptai o vreme cu ochii, dar n-o mai văzui.[71]

Ancuța ieși în ușă, ca să-și primească banii de gazdă. Măcar că nu mai era tînără, era frumoasă femeie, plină și voinică. Îmi zîmbea viclean, clătinînd din cap, căci toate le pricepea și toate le vedea. Era ca și Ancuța astălaltă, care se uită acuma la mine și rîde.[72] Dar asta-i mai tînără și mai frumoasă.

Oamenii îndemnau boii și carăle ieșeau scîrțîind la șleah. Cînd a trecut și cel din urmă car, al unsprezecelea, m-am zvîrlit și eu în șa. Lăutarii s-au ploconit cu cușmele în mînă, din colțul gîrliciului. Eu am trecut la drum, și Lupei, cînele cel mare, sur, slobozit de moș Irimia din lanț, începu să latre și să salte împrejurul roibului. Era o dimineață limpede de toamnă în valea Moldovei. Se auzeau clopote de biserici sunînd în depărtări. Acuma zvonul lor venea pînă la sufletul meu blînd și cu dulceață.[73]

---

70. Această ultimă replică trădează și ea interesul fetei pentru cele aflate, fapt iarăși nesesizat de către căpitan.

71. Aparițiile și disparițiile tinerei țigănci au în ele ceva misterios, uimind și stîrnind cel puțin interesul personajului. Gesturile și cuvintele, pe de altă parte, de o naivitate ușor calculată, au și ele menirea de a-l atrage pe celălalt într-un „joc" vechi de cînd lumea și, în același timp, mereu nou, imprevizibil și incitant.

72. Mod subtil de apreciere a capacității de pătrundere psihologică a gazdei, de apreciere a experienței de viață a acesteia, urmat imediat de aprecierea directă a calităților vizibile: tinerețea și frumusețea.

73. Starea sufletească diferită a personajului determină o receptare, o descifrare cu totul alta a aceluiași „mesaj" venit din exterior; cu o seară înainte, zvonul acelorași clopote era ascultat „cu jale" și bătea parcă în inima celui care povestește. Am putea vedea aici o dife-

Scanned with OKEN Scanner

Am mers multă vreme așa, avînd soarele-n spate și apele Moldovei în stînga. Am trecut prin satele răzășilor de la Miteşti, Năvrăpeşti și Miroslăveşti. Pe urmă am lăsat valea Moldovei ș-am prins a sui dealul cel lung spre Brăteşti. Cînd am ajuns acolo, în codru, sub schit, am făcut popas. Dar eu nu v-aș putea spune ce-am grăit cu oamenii pe unde am trecut, nici ce-am văzut; căci aveam în mine chipuri și vedenii care mă duceau ca-n zbor aiurea.[74]

Cătră asfințitul soarelui am fost la Pașcani și m-am înfățișat la curte. M-am închinat cu sănătate în fața lui Canta și i-am arătat că i-am adus vinul tocmit. Dumnealui m-a bătut pe spate și mi-a zis «brava»; mi-a orînduit odaie de mas și mîncare, ș-a rămas hotărît să descărcăm a doua zi. Mi-a mai povestit domnia sa cum i-a bătut piatra în anul acela viile de la Cotnari[75]; dar nu prea băgam de samă, căci se ridicau pîcle de pe Siret și venea sara.[76]

După ce-am mîncat ș-am făcut cercetarea oamenilor și rînduiala pe noapte, am spus o vorbă tainică lui moș Irimia, care mi-a scos pe furiș calul la poarta curții.[77] Cu Lupei după

---

rență între *seară* și *dimineață*, momente care simbolizează și sugerează „sfîrșitul“ și „începutul“, determinînd trăiri și sentimente opuse, pe cît de profunde, de insondabile, pe atît de vagi și inexplicabile rațional.

74. Eroul nostru continuă să trăiască o stare de vrajă, de încîntare, din care lumea înconjurătoare, devenită minunată și receptată, inconștient aproape, ca atare, nu reușește, totuși să-l scoată.

75. Apelul la vorbirea directă nu se face decît atunci cînd ceea ce se comunică prin aceasta determină evoluția întîmplărilor evocate, cînd dialogul luminează măcar o latură a desfășurării evenimentelor.

76. Mărturisirea aceasta constituie doar aparent o motivare a trecerii rapide peste cele discutate cu Canta.

77. Povestitorul își lasă ascultătorii să bănuiască numai care ar fi putut să fie acea „vorbă tainică“, păstrîndu-le intactă curiozitatea și interesul pentru istorisire.

mine am pornit întâi la pas. În sat am luat-o în trap ușor. Pe urmă am pișcat roibul cu harapnicul. Ș-am mers într-o întinsoare, cu șuier de vînt în urechi, domolindu-mi fuga numai în sate. Și la două ceasuri după înnoptat am văzut hanul Ancuței scînteind c-o singură lumină. L-am ocolit ș-am apucat prin miriști. Am dat pe urmă în drumeag. Ș-am pus pe roib în pas cînd am simțit că m-apropii de fîntîna cu patru plopi. Îmi bătea inima și mă temeam să nu găsesc locul mort. O lună știrbă și roșcată se ridica din răsărit ca peste o pustie.[78]

Deodată, cînd simții freamătul plopilor, Lupei mîrîi ușor. Atunci descălicai. Poruncii cu glas scăzut: «Fii cuminte, Lupei!» Și mă oprii. Am avut o tresărire năprasnică în toată ființa.[79]. Marga era lîngă mine[80]. În lucirea ștearsă a lunii, sta puțin întoarsă, cu fruntea grămădită în cotul mînii stîngi[81]. Cînd am atins-o, și-a lăsat brațele în jos și mi-a făcut față. O auzii rîzînd încet. Purta pe ea toate podoabele: le simțeam pipăind-o. N-avea duh de tutun și capu-i mirosea a flori.[82]

*

78. Din cele 15 propoziții care descriu drumul pînă la fîntînă, doar trei sînt subordonate. Automatismului încordat care caracterizează această „călătorie" îi corespunde o monotonie a mijloacelor sintactice întreruptă numai atunci cînd neliniștea și emoția pun stăpînire pe erou.

79. Orice trăire a personajelor sadoveniene se caracterizează prin intensitate maximă.

80. Propoziția aceasta se află față de cea precedentă într-un raport de subordonare realizat paratactic. Renunțarea la mijloacele joncționale urmărește să sugereze presimțirea, cu o clipă mai devreme, a întîlnirii.

81. În ciuda simplității și puținătății detaliilor, tabloul schițat conține elementele esențial-necesare („freamătul plopilor", „lumina ștearsă a lunii") unui decor romantic.

82. Povestitorul mai mult sugerează un „portret" care îmbină pudoarea cu cochetăria și cu forța de atracție.

Scanned with OKEN Scanner

mine am pornit întâi la pas. În sat am luat-o în trap ușor. Pe urmă am pișcat roibul cu harapnicul. Ș-am mers într-o întinsoare, cu șuier de vînt în urechi, domolindu-mi fuga numai în sate. Și la două ceasuri după înnoptat am văzut hanul Ancuței scînteind c-o singură lumină. L-am ocolit ș-am apucat prin mirişti. Am dat pe urmă în drumeag. Ș-am pus pe roib în pas cînd am simțit că m-apropii de fîntîna cu patru plopi. Îmi bătea inima și mă temeam să nu găsesc locul mort. O lună știrbă și roșcată se ridica din răsărit ca peste o pustie.[78]

Deodată, cînd simțîi freamătul plopilor, Lupei mîrîi ușor. Atunci descălicai. Poruncii cu glas scăzut: «Fii cuminte, Lupei!» Și mă oprii. Am avut o tresărire năprasnică în toată ființa. [79]. Marga era lîngă mine[80]. În lucirea ștearsă a lunii, sta puțin întoarsă, cu fruntea grămădită în cotul mînii stîngi[81]. Cînd am atins-o, și-a lăsat brațele în jos și mi-a făcut față. O auzii rîzînd încét. Purta pe ea toate podoabele: le simțeam pipăind-o. N-avea duh de tutun și capu-i mirosea a flori.[82]

*

78. Din cele 15 propoziții care descriu drumul pînă la fîntînă, doar trei sînt subordonate. Automatismului încordat care caracterizează această „călătorie" îi corespunde o monotonie a mijloacelor sintactice întreruptă numai atunci cînd neliniștea și emoția pun stăpînire pe erou.

79. Orice trăire a personajelor sadoveniene se caracterizează prin intensitate maximă.

80. Propoziția aceasta se află față de cea precedentă într-un raport de subordonare realizat paratactic. Renunțarea la mijloacele joncționale urmărește să sugereze presimțirea, cu o clipă mai devreme, a întîlnirii.

81. În ciuda simplității și puținătății detaliilor, tabloul schițat conține elementele esențial-necesare („freamătul plopilor", „lumina ștearsă a lunii") unui decor romantic.

82. Povestitorul mai mult sugerează un „portret" care îmbină pudoarea cu cochetăria și cu forța de atracție.

Scanned with OKEN Scanner

În acei ani ai tinereții, nopțile-mi păreau mai scurte. Și vorbeam mai puțin[83]. Cum a asfințit luna, roibul a nechezat încetișor[84]. M-am înălțat în picioare, lîngă ghizdelele fîntînii. Marga mi s-a aninat de umăr, ș-a grămădit capu-n pieptul meu ș-a prins a plînge.[85]

— Nu fi proastă și nu plînge! i-am zis eu. Desară mi-i drumul înapoi[86]. Vreau să-ți aduc o scurteică de vulpe de la Pașcani.

Ea se strîngea în mine suspinînd.

— N-ai să te-ntorci. Că eu îs o roabă ș-o nemernică[87]. Dar am să te aștept ș-am să mor lîngă fîntînă dacă nu vii!

Am stăpînit-o[88] un răstimp sub braț, ș-am învălit-o-n contăș, căci tremura toată. Și după ce m-a sărutat și i-am mîngîiat ochii, am lăsat-o arzînd, în lacrimi. Am încălicat ș-am purces repede c-un gînd necontenit și stăruitor să mă

---

83. Autocaracterizarea aceasta îi permite celui care povestește să spună totul despre cele care au urmat fără a da vreun amănunt. Discreția, atunci cînd este vorba de scene de dragoste, caracterizează în cel mai înalt grad deopotrivă pe povestitorul popular și pe cel sadovenian.

84. Ca în basmele populare, calul și cîinele sînt prietenii protagonistului, cel dintîi deținînd și rolul de „sfetnic" — mut aici — al acestuia.

85. Sinonimă cu *a început să plîngă*, construcția *a prins a plînge*, cu un iz popular-arhaic, deține, fără îndoială, o încărcătură expresivă mai mare, sugerînd, în același timp, parcă un plîns ca o jelanie în surdină.

86. *Mi-i drumul înapoi* este echivalent cu *mă întorc*, dar, ca și în cazul anterior (v. nota precedentă) și în atîtea altele, eroul sadovenian (acesta și oricare altul) are darul exprimării poetice.

87. Subapreciere voită din partea tinerei țigănci, din moment ce promisiunea căpitanului i-a transformat plînsul în suspine.

88. *A stăpîni* are, aici, sensul de „a domoli, a potoli, a înăbuși o pornire, un sentiment".

Scanned with OKEN Scanner

opresc și să mă-ntorc spre ea. Cu cît mă depărtam, cu atîta o simțeam mai aprins în mine[89].

La Năvrăpești, am prins a zări pe Moldova pîcle nedesluşite şi-n răsărit s-a arătat geana de ziuă. Cînd am coborît la Pașcani, răsărea soarele-n negura Siretului. Am descălicat la poarta curții, mi-am dus calul la grajd. M-am întors la ciușmea și mi-am stropit obrazul cu apă rece. Pe urmă m-am îndreptat spre pivniță, unde auzeam glasul supărat[90] al lui moș Irimia.

Am descărcat cu bine vinul. Și toate antalele de la podgoriile cele de departe, după ce-au călătorit în scîrțiit de cară şi-n soare de toamnă, au coborît la întuneric, în hrube. Oamenii boierului le ciocăneau, trăgeau pe vrană vin cu trestioarele. Și la urmă a venit și boierul în ființă[91], a gustat o cupă, ș-a ciocnit cu mine și mi-a zis iar: Brava![92]

— De-acuma, căpitane Neculai, a urmat el, să vii după mine în cerdac să facem socoteală și să-ți dau dreptul tău!

Cu ce mi-a dat boierul, florini de argint, mi-am umplut tașca. M-am închinat supus către cinstitu-i obraz, i-am pupat mîna ș-am coborît către tovarășii mei. Era vremea de-amiază. După prînz, am hotărît să luăm drumul înapoi, către locurile noastre.

Dar mîncarea, pentru mine, n-avea gust și preț. Am înfulicat hulpav ceva, în fugă. Și, cu gîndurile nopții, mi-am lăsat

---

89. Mărturisirea aruncă lumină deopotrivă, chiar dacă indirect, asupra puterii de seducție a tinerei țigănci și asupra felului de a fi, doar aparent ușuratic, al căpitanului de mazili.

90. Deși nu ni se spune, nu încape nici o îndoială că supărarea lui moș Irimia este pricinuită de întîrzierea stăpînului său.

91. *În ființă*, în persoană; personal.

92. Interjecția *brava*, extrem de expresivă, constituie o modalitate de a lăuda şi de a-şi exprima mulţumirea fără cuvinte. O întrebuinţează, în împrejurări care generează sentimente oarecum similare, şi domnu' Trandafir: „...şi toţi cîntă, cîntă aşa, de-i place şi lui domnu' Trandafir şi zice şi el la urmă: «Brava, băieţi!»".

Scanned with OKEN Scanner

tabără ş-am dat o raită printre oamenii şi slujbaşii curţii, întrebînd de-o scurteică de vulpe. Banul bun găseşte ce-ntreabă. Aşa c-am găsit îndată o blăniţă cu faţa de postav roş. Ş-am simţit, luînd-o în mînă, plăcerea ţigăncuşei, şi-n suflet mi-au scăpărat ochii ei iuţi.

Am făcut calea-ntoarsă, încet, în pasul boilor. Era o zi lină, fără boare de vînt. Şi-n făgetul nalt, bătut de brumă, frunzele se desprindeau singure şi cădeau domol fîşîind: codrul parcă era o fiinţă şi ofta trudnic. Mergînd în pas leneş, mîngîiat de soare, dormitam în şa[93]. Şi-mi visam ibovnica la fîntîna cu patru plopi.

Cu carăle, am mers astfel pînă către sară. N-aveam de ce mă grăbi. Pe urmă, cînd a intrat în mine neliniştea ca un pojar, m-am alăturat de Irimia, la carul cel din cap, şi i-am spus şoptit:

— Moş Irimie, popasu-i la han la Ancuţa. Eu mă duc înainte. V-aştept acolo.

Bătrînul şi-a întors cu mustrare ochii către mine:

— Bine, căpitane Neculai. Du-te unde ştii şi ne-om vedea la han[94].

Am dat pinteni calului. După douăzeci de obraţe[95], în jurul meu începu să salte şi să latre vesel Lupei. Moşneagul, mă gîndeam eu, e cu grijă, ca totdeauna. Mi-a trimes străjer.

Am pus calul în buiestru[96] şi-i ascultam, în liniştea înserării, bătaia potcoavelor pe şleah. Stele se aprinseră în cerul curat.

---

93. Personajul este un spirit contemplativ, receptiv fără să vrea la „lumea" înconjurătoare, ale cărei mişcări sînt, pentru el, în consonanţă cu propria-i stare sufletească şi — de aceea — semnificante în cel mai înalt grad.

94. Bătrînul ştie cu cine are a face; replica lui („du-te unde ştii") lasă a înţelege că nu poate fi „dus cu vorba".

95. *Obraţ* (înv. şi reg.), veche unitate de lungime egală cu 26,76 m; (astăzi) măsură de lungime (nedeterminată) de obicei mică.

96. *Buiestru*, Mersul calului cînd ridică deodată cele două picioare dinainte; pas repede.

Cîteva focuri clipiră şi parcă le răspunseră pe dealurile de dincolo de Moldova. Drumul era fără oameni, şi cîmpurile înţeleniseră în linişte, ca-ntr-o taină[97].

Mi-am împins roibul de-a dreptul spre locul ştiut. Luna încă nu răsărise.

Sub plopi, la fîntînă în văicică, era mai întuneric. M-am apropiat pe jos, cu frîul calului trecut prin cotul mîinii stîngi. Cînd m-am oprit, am simţit numai freamătul neostoit al frunzişului. Am legat calul subt unul din plopi, de-o tufă. Lupei s-a încovrigat sub botul lui, în păiuş.

Am aşteptat o vreme; nu multă. Cînd ieşi luna în răsărit ca un ochi de spaimă[98], cîinele mîrîi. Dar tăcu îndată, căci cunoscuse pe cel ce vine[99]. Păşii spre fîntînă. Zării prin întunecime umbra Margăi: parcă venea fugind. Se opri c-un ţipăt înăbuşit: mă văzuse[100]. Apoi se repezi şi mă cuprinse de gru-

---

97. Atmosferă de vrajă şi mister, accentuată, în continuare, de *întuneric*, de *freamătul neostoit al frunzişului*, de *luna* [...] *ca un ochi de spaimă*. De fapt, *liniştea* în care „cîmpurile înţeleniseră" sporeşte încordarea şi generează, în suflet, o stare de nelinişte.

98. Avem încă o dată prilejul să constatăm sensibilitatea personajului trădată de limbajul său cu o coloratură poetică puternică; *ochi de spaimă* este o veritabilă metaforă. Preferinţa povestitorului pentru termenii de comparaţie abstracţi (v. şi mai sus: „cîmpurile înţeleniseră în linişte, *ca-ntr-o taină*") este vizibilă. Personajul este unul romantic nu numai prin aplecarea spre aventura nocturnă, ci şi prin capacitatea extraordinară de receptare şi interpretare plastic-emoţională a „semnelor" exterioare.

99. „Mîrîitul" cîinelui, determinat — aparent — de apariţia lunii, anunţă, de fapt, apropierea ţigăncuşei.

100. Ţipătul acesta nu este generat, cum se va vedea, de spaima descoperirii bruşte a căpitanului Neculai; mărturisirea ulterioară a tinerei ţigănci îi va dezvălui adevărata cauză şi semnificaţie: fata a venit dintr-un imbold interior, dar şi forţată de ţigani, cu dorinţa ca întîlnirea să nu aibă loc.

maji. Gîfiia și mă strîngea către ea, scîncind. Rămase lipită de mine, și după ce se potoli, suspină prelung și adînc.

Lepădai contășul în iarbă, aproape de colacul de piatră al fîntînii, și mă lăsai jos. Fata îngenunche lîngă mine. Îi vorbii, mîngîind-o:

— Margă, ieri-noapte îți era răcoare și tremurai. Ți-am adus scurteica juruită.

Ea pipăi haina, rîzînd fericită, și o trase pe mînici. Grăi alintîndu-se:

— Acu văd, boierule, că ți-a fost puțintel dor de-o biată fată...

Se întinse lîngă mine. Am cuprins-o în brațe. O desmierdam și ea avea o înfiorare ș-un geamăt ca de sălbătăciune rănită[101].

— Ce ai tu, Margă? am întrebat-o eu într-un răstimp.

Ca și cum aș fi lovit-o, răsări în capul oaselor și prinse a-și bate fruntea cu pumnii.

— Boierule! Calcă-mă-n picioare, omoară-mă și zvîrle-mă-n fîntînă căci nu ți-am spus mai degrabă!

I-am cuprins brațele strîns, îngrijat deodată.

— Ce este? Nu înțeleg. Vorbește lămurit!

Ea acuma plîngea și se apleca spre mînile mele, sărutîndu-le[102].

— De ce nu mă bați? de ce nu mă zdrobești? Iaca ce-i. Unchesul Hasanache m-a trimes ieri dimineață la crîșmă. A băgat de samă că te uiți lung la mine și mi-a spus să viu și să-ți intru în suflet și să ne-ntîlnim... Și să-i spun lui unde mă găsești. Și el, cu cei doi frați mai mici ai lui, Dimachi și

---

101. Din descrierea scenei sînt eliminate, iarăși, orice semne de senzualitate.

102. „Îngrijorarea" căpitanului Neculai, reală și — cum se va constata — întemeiată, nu este, totuși, atît de mare din moment ce atenția lui mai poate fi reținută de gesturile „țigăncușei".

Scanned with OKEN Scanner

Turcu, să vie cînd îi fi cu mine, unul să-ți fure calul și ceilalți doi să sară și să te doboare[103]...

Abia-i desluşeam vorbele din tînguire.

— Şi tu ce-ai făcut? Le-ai spus unde vin să te găsesc?

— Le-am spus, că altfel mă omorau.

— Şi de ce n-au venit asară?

— Au aşteptat să te-ntorci cu paralele de pe vin.[104]

— Ş-acuma au să vie?

— Au să vie! răcni ea, înăbuşit. N-am putut răbda de dragoste ş-am vrut să mai stai cu mine, de-aceea nu ți-am spus cum am venit[105]. Dar acuma nu mai pot, și-ți spun; căci vor să te omoare și să-ți ieie banii. Au mai făcut ei fapte de-acestea și nu se tem de nimica! Acuma eu știu c-au să mă înjunghie, căci au înțeles că-mi ești drag, ș-au să priceapă de ce-ai scăpat, dar de-acuma înainte nu-mi pasă!

Mă ridicasem din locul meu, răcit de-un fior. Fata îmi îmbrățișă genunchii:[106]

— Du-te repede! du-te repede!

Glasul ei era plin de groază. Era prea tîrziu. Cînele începu a hămăi deodată sălbatic, întărîtat și dușmănos. Mă repezii spre cal. «De-acu mă omoară, căci m-au auzit!» răcni Marga cu obrazul la pămînt. În urma mea, în întunecime, cu ură, izbucni un strigăt gros: cunoscui glasul lui Hasanache.

---

103. Realizarea sintactică a acestei mărturisiri, prin propoziții scurte, majoritatea coordonate, face din cititor un ascultător, oferindu-i posibilitatea de a percepe ritmul sacadat şi precipitat al replicii.

104. Vezi notele 69 și 70.

105. Motivul pentru care destăinuirea a fost amînată, sincer şi plauzibil, constituie o scuză a atitudinii ţigăncii şi este considerat ca atare de către căpitan, care nu-i va reproşa nimic.

106. Gestul cuprinderii genunchilor poate fi considerat o implorare, dar el intră în contradicţie cu rugămintea care urmează, semnificaţia gestului fiind, dimpotrivă, aceea a opririi, a împiedicării despărţirii. Este sugerată aici contradicţia specific feminină dintre dorinţă şi voinţă, căreia i se datorează şi situaţia la care s-a ajuns.

Am fost din cîteva sărituri lîngă cal. Lupei, c-un urlet, se izbise de ceva în tufe şi prinsese, rupînd. L-am îndemnat cu glas apăsat: «Prinde, Lupei! Nu te lăsa!» Era un cîne tare şi ager la colţ, în care îmi puteam pune nădejdea.[107]

Am smuls frîul, am încălicat ş-am deschis coburii. Cu pistolul în mînă, am dat pinteni calului şi l-am repezit după larma cînelui. Din urmă-mi am auzit urlete omeneşti de îndemn. Cum suiam din vălcică în goană, am deslușit pe zare, la limpeziș, mogîldeaţa ţiganului care fugea de cîne. Am tras cu pistolul; am auzit zăpăitul cînelui după el: nu-l nimerisem.

Ajuns sus, îmi îndreptai calul după glasul lui Lupei. Eram tare în şa, aveam arme la mine şi nu mă temeam. Dar cum goneam pe cel dinainte, din urmă simţeam că mă alungă şi pe mine cineva. Auzeam glasuri de îndemn tot mai aproape, din urmă şi pe două părţi, ca şi cum ar fi vrut să-mi taie laturile. Pe miriști, luna ştirbă vărsa o lucire slabă. Pe fugarul dinainte îl vedeam. Întorsei capul la dreapta şi la stînga. Ţiganii din urmă se ţineau de mine zvîrlindu-se în prăjini. Şi răcnetul lor, acelaşi cuvînt, îl repezeau din cînd în cînd celui dinainte. Deodată-i înţelesei, — cînd băgai de samă că alergam cotit. Cel gonit de Lupei fugea şerpuit prin miriște; cei din urmă mă ajungeau.

Şi deodată-mi ieşiră pe laturi înainte. Stăteau ghemuiţi şi răsucindu-se ca nişte diavoli negri. Unul dintre ei rămase pe pămînt şi făcu pieziș din dreapta către mine. Celalalt îmi căzu şi el în stînga. Înţelesei într-o clipă primejdia. Dar eram avîntat în goană. Auzii vîjîitul prăjinilor aruncate în picioarele calului. Am avut un vîrtej scurt ş-am căzut. Însă eram deprins şi cu de-acestea. În clipa prăbuşirii picioarele nu-mi erau în scară. Mă rostogolii în miriște, mă ridicai iute din şale şi făcui faţă. Ţiganii veneau peste mine. C-un zbîrnîit mă pătrunse o lovitură de fier ascuţit la coada ochiului

---

107. Intervenţia cînelui aminteşte de sfatul mioarei năzdrăvane din cunoscuta baladă populară: „Stăpîne, stăpîne,/ Îţi cheamă ş-un cîne,/ Cel mai bărbătesc/ Şi cel mai frăţesc“ etc.

Scanned with OKEN Scanner

drept. Ridicai pistolul și fulgerai la un pas, între ochi, pe cel ce mă încălica. Se prăbuși peste mine, stropindu-mă cu sînge. Ş-auzii în preajmă și hîrîitul sălbatic al lui Lupei care rupea pe celalalt[108].

Simţii sub șold șpanga ce mă lovise. O apucai și mă opintii în sus. În ochiul drept aveam o săgetare adîncă și forfotit de sînge. Cu ochiul teafăr zării spre șleah lumina hanului și începui a răcni c-un glas schimbat de tulburare și de durere. Lupei prinse a gîfîi împrejurul meu ș-a-mi da tîrcoale. Ceilalți doi dușmani se mistuiseră în întuneric. Dinspre han porniră a-mi răspunde chiuituri prelungi și se aprinseră făclii[109].

---

108. Scenă nocturnă de luptă realizată cu o forţă sugestivă maximă. Descrierea, cinematografică, reușește să sugereze dramatismul situaţiei în care se află personajul și, totodată, stăpînirea de sine a acestuia deși este conștient de pericolul în care se află. Asistăm la înfruntarea oarbă dintre curajul născut din conștiinţa pericolului și din experienţa unor întîmplări asemănătoare („Însă eram deprins și cu de-acestea") și vocaţia verificată a crimei pentru jefuire de care sînt stăpîniţi urmăritorii („Au mai făcut ei fapte de-acestea și nu se tem de nimica"). Urmăriţi și urmăritori (unul din ţigani este el însuși alergat de Lupei și de căpitan) se află, parcă, într-o întrecere a dibăciei cerute de o împrejurare care nu este nouă pentru nici unii: căpitanul a mai trecut prin *întîmplări de-acestea*, așa cum ţiganii „au mai făcut *fapte de-acestea*".

Scena este una din multele memorabile datorită deopotrivă dramatismului situaţiei și forţei expresive cu care este realizată. Elementele de decor, puţine, ne fac să asistăm la urmărirea disperată a unor „umbre": „Pe miriști, luna știrbă vărsa o lucire slabă", încît cei doi urmăritori ai căpitanului par „niște diavoli negri".

109. Remarcăm, în paragraful din urmă, mulţimea construcţiilor infinitivale, care-i permit povestitorului să evite subordonarea (cu excepţia propoziţiei a doua: „ce mă lovise", toate celelalte sînt coordonate) și totodată sinonimia parţială a verbelor care introduc aceste construcţii: „*începui* a răcni"; „*prinse* a gîfîi [...] și a-mi da tîrcoale"; „*porniră* a-mi răspunde".

Scanned with OKEN Scanner

Pînă ce mi-au venit tovarășii, mi-am legat strîns cu batista de la gît ochiul atins. Calul icnea la cinci pași de mine și se opintea din cînd în cînd să se scoale. Cînd l-au împresurat cărăușii și l-au cercetat, i-au găsit picioarele de dinainte rupte. L-am lăsat acolo; și, cu același glas schimbat și răgușit, am îndemnat pe toată lumea îndărăt. Au pornit cu făcliile spre plopi, și sileam și eu scrîșnind din dinți, amețit, slăbit și mișel. La fîntînă i-am găsit pe toți cu capetele buluc asupra colacului de piatră. Sub lumini lucea sînge proaspăt[110].

— Au stropșit-o ș-au prăpăstuit-o în fîntînă... am grăit eu slab.

— Pe cine au prăpăstuit, pe cine au zvîrlit? mă întrebă moș Irimia.

Eu n-am mai simțit putere să răspund. Pe sub batistă mi-a năboit iar sîngele; mi se prelingea prin mustăți și-mi intra în gură. Și parcă gustam din sîngele împrăștiat pe colacul fîntînii[111].

Cînd își sfîrși căpitanul Neculai istorisirea, asfinți soarele în munți și se întinse umbră peste valea Moldovei și asupra hanului. Focul se stînsese. Noi gospodarii și cărăușii din Țara-de-Sus am rămas tăcuți și mîhniți[112]. Numai comisul Ioniță mormăi ceva și se uită cu fudulie în juru-i. Ancuța cea tînără grăi:

---

110. Tablou în mișcare din care nu lipsesc elementele picturale, care, deși puține, reușesc să creeze imaginea unei procesiuni nocturne fantastice.

111. Sfîrșitul tragic al tinerei Marga, puternic impresionant, aureolează legendar o iubire, care, prin urmele lăsate, devine nemuritoare.

112. Lumina zilei se împuținează parcă pentru a accentua uimirea și mîhnirea celor ce au ascultat scurta, dar tragica poveste de iubire a căpitanului Neculai Isac. Dacă istorisirea a început cu intenția de a prezenta împrejurările în care povestitorul și-a pierdut lumina unui ochi, ea a sfîrșit prin a impune figura luminoasă și destinul tragic al celei care a prilejuit o asemenea întîmplare.

Scanned with OKEN Scanner

— Tot așa îmi povestea și mama, demult, despre întîmplarea asta. Țiganii ceilalți doi au fugit și s-au mistuit în codru[113]...

— Da, așa-i, asta-i o întîmplare din vremea noastră... întări, tot fudul, comisul Ioniță de la Drăgănești[114].

Am îndrăznit și eu să ridic glasul într-un tîrziu, ș-am întrebat:

— Mai este în ființă fîntîna cu cei patru plopi?

— Nu mai este... a răspuns încet moș Leonte, cetitorul de zodii. S-a dărîmat ca toate ale lumii...

Cu toate acestea, căpitanul de mazîli o vedea. Sta împovărat în locul lui, neclintit și cu capul plecat. Obrazul drept, boțit spre ochiul stors, parcă era încleștat și pecetluit pe totdeauna într-o durere. Iar ochiul cel viu, mare și neguros, privea țintă în jos în neagra fîntînă a trecutului.[115]

Tîrziu, la înserat, s-a aprins iar focul. Și căpitanul Isac s-a ridicat din locul lui, a prins pe Ancuța de mînă ș-a cerut, pentru sine și pentru soți, vin vechi în oale nouă.

---

113. Precizarea Ancuței se constituie într-o mărturie asupra veridicității celor relatate.

114. Fiind singurul contemporan al întîmplării evocate (în afara protagonistului acesteia), comisul Ioniță face din acest lucru un merit personal parcă.

115. *Neagra fîntînă a trecutului*, metaforă a memoriei inepuizabile, depozitare a „**toate ale lumii**".

— Într-adevăr, în vremea veche s-au întîmplat lucruri care astăzi nu se mai văd, a grăit încet. în întunecimea înserării, meșterul Ienache coropcarul[1].

Încă părea cuprins de sfială după istorisirea căpitanului Neculai Isac. Totuși glasul lui ne-a deșteptat la viața acelui ceas. Și așteptînd pe Ancuța, cu oale nouă și vin proaspăt, am prins a ne apropia cu vorbe unii de alții. Un fior de vînt sosi între noi din valea Moldovei. M-am dat lîngă vatră, am împuns ș-am zădărît cu vreascuri focul ațipit în blănița-i de spuză. Cînd se răsuciră flăcări și ne văzurăm iarăși, fiorul de vînt stătu și se așeză peste noi și peste han o negură ușoară de toamnă.

— Acum nici nu mai sînt oamenii care au fost[2], urmă meșterul Ienache; și comisul Ioniță încuviință din cap, cu putere, asemenea cuvînt. Acuma trăiește o lume nouă și becisnică.

— Așa este! mormăi întărîtat răzășul de la Drăgănești.

---

1. Mai mult sau mai puțin, toate personajele au, dintr-un motiv sau altul, nostalgia vremurilor trecute. Doar evocatorul „petrecerilor" de la han are nostalgia timpului — trecut și acesta — al evocării.

2. *Oamenii care au fost* sînt cei adunați la hanul Ancuței. Și — fapt semnificativ — ei se recunosc ca *a fi fost*. Acum nu mai pot decît să depună mărturie despre acele vremuri, reînviindu-le pentru o clipă prin evocare. Evocarea este generată de nostalgie și, la rîndul ei, accentuează nostalgia. Avem a face cu un cerc din care personajele nu mai

— Și iernile pe-atunci erau mai tari, hotărî coropcarul, apropiindu-și de foc luleaua de lut cu căpăcel de alamă. Dulama care o am pe mine e de pe-atunci; și eu acuma n-am ce face cu dînsa în vremea iernii. O port așa între umeri, ca să mă fudulesc cu dînsa. Asemenea să știți dumneavoastră, căpitane Neculai și comise Ioniță, că și verile erau mai îmbielșugate[3]. Și nici prin tîrguri nu erau atîția venetici cu dugheni nouă: și noi coropcarii eram îmbrățișați prin sate ca niște prietini buni.[4] Acuma trebuie să-mi plec grumazul mai tare și să-mi port marfa sus, în munte. Numai acolo se mai găsesc oameni care n-au văzut încă tîrgurile; și fetele înfloresc de bucurie cînd le deschid lădițele. Apoi era și altă credință-n Dumnezeu. Se duceau negustorii la Rusalim și se-ntorceau sfințiți.... Chiar eu m-am învrednicit de-am călătorit, pe jos, măcar pînă la Sfîntu-Munte. Ș-acolo am văzut un schit pe clonț de stîncă și monahi cu dreaptă credință se suiau și se coborau de-acolo cu scripetele, în panere, căci drum n-aveau. Iar la noi, în tîrg la Ieși, era așezată Domnia cu altfel de rînduială. Cînd ieșea Vodă de la Curtea Domnească jucînd pe harmasar negru și înconjurat de neferi, prostimea se punea cu dosu-n sus și cu fruntea-n pulbere. Iar cînd te miluia un boier, nu-ți dădea un grăițar, ci un ban de aur. S-a întîmplat ca eu să fiu tînăr, să trăiesc pe-atuncea și să mă bucur altfel de viață. Hălăduiam fără grijă și eram cu chimirul bine căp-

---

pot ieși. Din care nici nu intenționează să iasă. Vezi și în *Istorisirile căprarului Gheorghiță* aprecierea lui Gheorghe Scutelnicu: „... Vezi dumneata, acu crește în toate părțile o lume măruntă și slăbănoagă... nu-i ca altădată... He! Ce oameni vîrtoși erau! Sfărmau piatra-n mînă!".

3. „Lumea" în totalitatea sa este, așadar, alta și nu doar oamenii, din moment ce acum nici anotimpurile nu mai sînt ca atunci.

4. Prin ocupația sa, meșterul Ienache coropcarul este cel mai în măsură să constate schimbarea vremurilor. Numai că el consideră această schimbare, datorită tocmai inutilității ocupației sale, ca fiind o involuție, o degenerare a lumii.

Scanned with OKEN Scanner

tușit[5]. Iar într-un rînd, pe cînd îmi pregăteam lăzile ca să mă duc la iarmaroc, la Baia, în Țara-de-Sus, s-a întîmplat în tîrgul nostru la Ieși mare bocluc[6].

Vă rog numai oleacă să îngăduiți[7] pînă ce-oi potrivi în lulèa o frunză de tutun, căci atîta pacat am înaintea lui Dumnezeu, pe lîngă altele. Și să desfund ciubucul, pentru că Satana atîta grijă are: să-l înfunde. Dar cel mai mare peste ceruri, peste pămînturi și peste mări s-a milostivit si ne-a învățat să facem suvac[8]. Ș-apoi să vă spun[9] că, pe cînd mă aflam în uliță la Carvasarà și mă tocmeam pentru marfă cu doi negustori armeni, iaca s-arată dinspre Beilic, cu mare zvoană, o roată de arnăuți, avînd în mijloc pe-un om legat. Lume multă după dînșii, mai ales muieri și copii. Și ieșeau căței de sub gangurile și bolțile negustorilor, hămăiau și urlau. Negustorii de pe la toate tărăbile s-au bulucit barbă lîngă barbă ș-au prins a se-ntreba boldindu-se. Arnăuții

---

5. Apologia timpurilor trecute se face în strînsă legătură cu desconsiderarea și rechizitoriul celor noi. Permanent, însă, dintr-un unghi de vedere strict personal. Poate și de aceea vorbitorul nu are decît aprobarea tacită a celorlalți. Chiar și comisul Ioniță, care fusese de acord cu aprecierea generală a coropcarului, cînd acela trece la particularități și concretizări, se abține de la a-l mai susține.

6. Aprecierea „întîmplării" este de natură să suscite interesul ascultătorilor.

7. Deși nemărturisite verbal, curiozitatea și interesul celor de la han sînt constatate imediat de către vorbitor, care se grăbește să le satisfacă. Promisiunea de la început a comisului Ioniță pare să fi fost uitată atît de acesta, cît și de ceilalți.

8. *Suvac*, ac mare și gros.

9. Executarea operațiilor este făcută pe măsura enunțării lor. Plină de umor este concepția coropcarului despre tutun și fumători: deși înfăptuiește un păcat înaintea lui Dumnezeu, fumătorul este — paradoxal — împiedicat de Satana și încurajat de către chiar Dumnezeu. Cele două divinități își uită interesele și-și schimbă rolurile...

Scanned with OKEN Scanner

umblau toți cu hamgerele și cu șușanelele[10] gata, parcă s-ar fi temut ca omul legat să nu rupă funia și să-i deie la pămînt cu dosul palmelor. Cel prins era întru adevăr om nalt și voinic — subțire în mijloc, lat în spate. Avea mustăți bălăi și ochi negri și se uita fudul în juru-i. Era îmbrăcat cu mintean și cu ciubote roșii cu tureatca răsfrîntă, ca un răzăș cuprins. Era cu capul gol și cu buzele sîngerate sub mustăți[11].

Se afla între arnăuți unul Costea Căruntu, slujitor la agie. Cînd a trecut pe dinaintea negustorilor, s-a întors cu fală ș-a bătut iarăși pe cel prins cu pumnul peste fălci[12]. Am întrebat:

— Cine-i omul ista și cum îl chiamă, jupîne Coste?

— Aista-i un rău ș-un mișel, a răspuns slujitorul agiesc.[13].

— Mă rog dumnitale, cum îl chiamă și ce vină are?

— Îl chiamă Todiriță Catană, un răzăș nebun și nemernic din ținutul Vasluiului[14]. Și fiind slujbaș la luminăția sa vornicul Bobeică, a avut așa neobrăzare, încît și-a ridicat ochii asupra surorii luminăției sale. Și a cutezat să se-nțeleagă cu sora luminăției sale, duduca Varvara, — ș-au fugit astă-

---

10. *Șușanea* (înv.), pușcă lungă arnăuțească.

11. Portretul acesta reușește, doar din cîteva linii, să-l individualizeze pe „cel prins".

12. Gestul arnăutului, care se întoarce *cu fală* lovindu-l pe cel prins, este ostentativ; el are menirea de a-i înfricoșa pe privitori și de a impune brațul puterii.

13. Caracterizarea vagă pe care jupîn Coste i-o face prinsului subliniază desconsiderarea acestuia de către arnăut datorită actului reprobabil comis, act care este atît de grav, încît chiar enunțarea lui pare să stîrnească repulsia. În același timp, arnăutul își dă suficientă importanță pentru a aștepta să fie rugat.

14. Cele două epitete prin care răzeșul este calificat *(nebun* și *nemernic)* luminează sensurile substantivelor *rău* și *mișel* din caracterizarea anterioară. *Nebun* oscilează între înțelesul actual „care nu cunoaște limite, margini, măsură" și acela învechit și popular „care nu este bun", etimologic, așadar, sinonim cu *rău*.

noapte. Dar luminăția sa oblicise ceva și pusese străji. Așa că l-au ajuns și l-au prins la Moara de Vînt. A fost muncă și bătălie. Pîn-acolo n-a fost chip. Cîți țigani și slujbași boierești îl ajungeau, pe toți îi stîlcea și-i dobora. Pîn' ce nu l-au înconjurat arnăuții domnești cu hamgerele n-a fost chip să-l supunem. Răcnea că el pentru duduca Varvara poate să-și deie și viața[15]. Apoi l-am legat cum vedeți și l-am bătut peste fălci cum se cuvine — de are să-și stupească limba și măselele; ca să înțeleagă asemenea ticălos ce nu se cade să îndrăznească!

— Foarte bine i-ai făcut, jupîne Coste — am zis eu, și împreună cu mine au încuviințat și ceilalți negustori[16]. Dar cînd spuneam noi aceste vorbe, mișelul[17] acela, Todiriță Catană, și-a întors fruntea și s-a uitat drept și holbat spre noi. Era un om frumos și îndrăzneț, după cît se vedea și m-am cam înfricoșat de privirea lui. Pe urmă m-am gîndit că toți au să-l spînzure și mi-a trecut sfiala: ș-am rîs către dînsul[18]. După aceea am grăit iar spre slujbașul agiei:

— Jupîne Coste, pentru vrednicia dumitale, poate să-ți dăruiască ș-o moșie luminăția sa vornicul Bobeică. Fii bun și îngăduie o țîră și mai ține puțintel în loc pe răul[19] acesta

---

15. „Portretul" lui Todiriță Catană capătă contur și se întregește abia prin relatarea actelor sale, care evidențiază, în primul rînd, firea voluntară și aprigă a eroului.

16. Așadar, nu avem a face cu o judecată dictată de optică și interese personale ori impuse din afară, ci cu o sancțiune morală aprobată de opinia colectivității.

17. După ce a aflat „ce vină are", povestitorul preia cu convingere apelativul *mișel* utilizat de „slujitorul agiesc".

18. Încredințarea că n-are de ce se teme îl face pe Ienache să fie sfidător. Mărturisirea acestei sfidări motivează spaima de care va fi cuprins cînd se va reîntîlni cu Todiriță (v. nota 41).

19. Este întrebuințat și cel de-al doilea apelativ cu care jupîn Coste îl numise pe vinovat: *răul*. Preluarea celor doi termeni de carac-

Scanned with OKEN Scanner

şi pe arnăuţi, ca să ne spui ce s-a făcut duduca Varvara, sora luminăţiei sale.

— Pe duduca Varvara o trimete boierul la mănăstire la Agapia, precum cere legea, ca să-şi plîngă acolo greşala tinereţii. Chiar i-a şi rînduit căruţa şi slujitorii. Iar pe acest fără de minte[20] răzăş îl duc ca să-l închid în turnul Goliei, ca să aştepte acolo porunca lui Vodă. Sfîrşitul lui are să fie sub buzdugan, aşa după cum înţelege orice om cu scaun la cap[21].

— Aşa este, am zis eu cu încredinţare. Şi toţi negustorii din uliţi şi-au închinat bărbile ş-au arătat că şi ei tot asemenea dreaptă socotinţă au.

Apoi după roata de arnăuţi s-a luat mahalaua ca după o laie, cu colb şi cîni, cu muieri şi prunci[22], — şi Costea Căruntu pălea din cînd în cînd peste fălci ori peste grumaz pe răzăş. Aşa l-au dus şi l-au închis la Golia în turn, pe cînd eu mă clănţăneam cu armenii pentru marfă. Şi sfîrşind tîrgul şi plătind aur cu zimţi, mi-am luat sarcina cu marfă-n spinare şi m-am dus acasă s-o aşez în cutii: marfă delicată şi subţire, mai mult pentru ochi şi pentru inima părţii femeieşti. Am rînduit-o frumos, am pus cutie peste cutie, — am lustruit ca totdeauna cu grijă alămurile cu care-s ferecate, după cum le vedeţi şi-n ziua de azi; şi dormind un somn bun pînă ce-au cîntat cucoşii straja a treia, m-am sculat, m-am pregătit, am luat coropca-n spate, şi cu ciomagul şi luleaua am pornit

---

terizare justifică aprecierea ulterioară pe care Todiriţă Catană o face la adresa lui Ienache: „Tu eşti oaie din turmă [...] şi te păstoreşte lupul".

20. *Fără de minte* este un sinonim frazeologic al lui *nebun* cu care răzeşul fusese calificat mai întîi.

21. Locuţiunea *cu scaun la cap* este, dimpotrivă, un antonim al termenului şi construcţiei anterioare.

22. Ienache coropcarul este, într-adevăr, un exponent al mulţimii, întrupare umil-îndrăzneaţă în cuvînt a curiozităţii mute a acesteia.

hai-hai, cînd se îngîna ziua cu noaptea[23]. Ajungînd în uliţa Goliei — aud larmă cumplită. Şi de la mănăstire ţîşnesc pe poarta de fier călăreţi cu părul vîlvoi.

— Aman! Ce este, oameni buni? ce s-a întîmplat, lume dragă?

Costea, cu capul gol, îndemna cu harapnicu-n mînă:

— Acu, băieţi! trebuie să fi apucat pe la cişmeaua Păcurarului! Să nu-l lăsaţi! Cum l-ajungeţi, îl străpungeţi şi mi-l aduceţi mort!

— Jupîne Coste, a răspuns atunci un arnăut bătrîn, cine poate să ştie drumul pe care a apucat blăstămatul acela? Cît a fost legat, am avut stăpînire şi putere asupra lui; dar acuma, dacă-i i-s slobode braţele şi are în pumnul lui fier, ş-a încălicat cal, nu se găseşte voinic care să-l poată ajunge şi să-l poată răpune[24].

— Ce grăieşti tu, moşnege? — a răcnit slujbaşul agiei.

— Nu te supăra dumneata, căci grăiesc adevărat, jupîne Coste. Căci noi îl cunoaştem de mai multă vreme pentru alte isprăvi ale lui. Aista-i un zălud[25] care-a făcut slujbă şi-n oastea nemţească, — şi i-a spăriat[26] şi pe nemţi. Şi s-a oştit şi-n războaie adevărate şi are pe el crestături de gloanţe şi sabie. Calul fuge în goană şi el stă în picioare în şa. Ridică sacul de orz în mîna dreaptă. Bate ca un berbec cu capul, şi pe cine-l păleşte îl dă jos fără suflare[27]. Ştiindu-l aşa, l-am

---

23. Povestitorul are prilejul să vorbească despre ocupaţia sa, neuitînd să facă reclamă produselor pe care le poartă („marfă delicată şi subţire").

24. Aprecierea arnăutului bătrîn, care se va dovedi pînă la urmă exactă, creează în jurul figurii protagonistului o aură de legendă, face din Todiriţă un erou de baladă.

25. *Zălud*, smintit, ţicnit, nebun.

26. *A speriat* are aici sensul de „a uimit".

27. Vorbitorul argumentează minuţios aprecierea anterioară. *Zălud*, ca şi termenul *nebun* pe care îl va folosi în continuare, se în-

cetluit bine, l-am lepădat pe dușamea și i-am pus proptea la ușă. Și numai nebun[28] ca el a fost vrednic să roadă funia, s-o lege după aceea de-o gratie, să-și facă loc prin fereastră și să pogoare în lungul turnului. A sărit la strajă și i-a luat iataganul și pistoalele, — a găsit undeva un cal, s-a dus; — unde să-l aflăm noi acuma, jupîne Coste, și ce-i putem face?[29]

Ș-așa se frămînta jupîn Costea Căruntu și răcnea ca un leu, încît pe loc slujitorii au apucat-o în toate părțile călări pe păr[30]. Văzînd că i-a urnit după fugar, slujitorul domnesc s-a mai potolit, și numai pufnea, — parcă se-nădușa și nu-i mirosea bine. Avea un om al lui lîngă el. I-a poruncit să-i aducă arme și cal înșeuat.

Atuncea am găsit și eu cu cale să m-apropii și să-ntreb cu mare uimire:

— Jupîne Coste, pe mine tot nu m-ajunge mintea, cum s-a putut întîmpla asemenea faptă într-o cetățuie cu ziduri nalte și cu turn cum îi Golia? Pe lîngă ziduri și turn, se mai află puști, lanțuri și oșteni. Și să scape așa cu ușurință un nevrednic ca acela, care a cutezat să rușineze o cinstită casă boierească![31]

---

carcă, în acest context, de o semnificație deosebită, din care nu lipsește nota admirativă.

28. Vezi nota anterioară.

29. Întrebarea pusă lui jupîn Coste, după prezentarea situației în adevărata ei lumină, este menită să rămînă fără răspuns.

30. Drumul pe care a apucat-o fugarul este, așadar, imprevizibil. Răspîndirea slujitorilor „în toate părțile", după ce mai înainte li se indicase o direcție exactă, ar putea trăda speranța nemărturisită a fiecăruia — în urma celor aflate despre fugar — de a fi plecat pe un drum pe care să nu-l întîlnească. *Călări pe păr* = „slujitorii au pornit fără să mai pună șeile".

31. Ceea ce se spusese despre fugar este incredibil pentru un om obișnuit. Dacă totuși evadarea a fost posibilă în condiții de maximă securitate, faptul este menit să sporească aura baladescă a eroului

— Întreabă-mă, Ienache, și eu nu ți-oi putea răspunde, — a pufnit iar slujbașul. Acuma în mine au să bată toți și la mine are să se uite strîmb luminăția sa vornicul Bobeică. Acuma slujba mea și pricopseala mea au căzut jos. Să intru în sfînta mănăstire, să dau părintelui Nicanor un sorcovăț să-mi facă o slujbă pentru scăpare de năpaste, — nu mă rabdă vremea, căci m-ajung din urmă supărarea și harapnicul boieresc[32]. Trebuie să mă reped după hoț, dar iarăși trebuie să mă întorc, căci, după răsăritul soarelui am poruncă să pornesc pe duduca Varvara la drum. Trebuie s-o întovărășesc, cu alți slujitori, pînă la mănăstire la Agapia. Pe cale mi s-ar putea întîmpla alte nacazuri și nu știu ce-oi face[33]. Inima mea, bre Ienache, acuma-i ca un fier roș, pe nicovală: și trebuie să bată-n ea ciocanul[34].

— De ce te înfricoșezi dumneata, jupîne Coste? am cercat eu a-l domoli. Pe ticălos l-eți prinde; pe duducă îi duce-o la sfînta mănăstire; iar Domnia și boierul s-or liniști, — și pentru credința domniei tale, te-or milui după cuviință[35].

Grăind așa, — l-am lăsat încă fierbînd lîngă turnul Goliei, și am pornit la vale pe drumul Păcurarului, ca să nu m-apuce soarele în tîrg. Și nădăjduiam[36] așa, în mine, că și de data

---

32. Surprins de cele întîmplate este însuși jupîn Coste. Din păcate însă el nu are timp de uimire și cu atît mai puțin de admirație, în joc fiind „slujba“ și „pricopseala“ sa.

33. „Slujbajul agiesc“, care intuiește just desfășurarea evenimentelor, face greșeala de a dezvălui timpul și drumul pe care o va conduce spre mănăstire pe duduca Varvara.

34. Avem încă o dată prilejul de a remarca și admira arta asociației plastice a personajelor sadoveniene.

35. „Încercarea“ lui Ienache de „a-l domoli“ pe jupîn Coste, făcută cu convingere, nu este cîtuși de puțin și pornită din convingere, chiar dacă în sublinierea repetată a răsplății care l-ar aștepta pe slujbaș în cazul reușitei misiunii sale deslușim invidia vorbitorului.

36. Este vorba, așadar, de nădejde, pornită din spiritul justițiar comun, și nu de convingere.

asta tot stăpînirea are să biruiască pe cel viclean. La marginea tîrgului m-am întîlnit cu unii din oștenii Domniei, care se întorceau la pas pe cai asudați. Erau supărați și se uitau urît. Nu găsiseră și nu prinseseră nici un răzăș. Acuma mi se lumina mintea și-nțelegeam de ce-a mînat Costea Căruntu pe slujitori într-acea parte, căci pe același drum avea a umbla și căruța duducăi Varvara, cătră mănăstire. Ș-un nebun, cum se vede că este Todiriță Catană, numaidecît trebuie să încerce a-i ține calea. Am priceput că de asta mai ales se temea jupîn Costea.

Am mers așa o vreme pe drum lung. Cînd s-a suit pe cer soarele și mi s-a îngreuiat în spate coropca, am poposit la o fîntînă și mi-am potolit setea. Ș-am stat așa subt arșiță, așteptînd din zare un creștin drumeț, care să mă primească lîngă el, în căruța cu fîn. Ca și-n alte dăți[37], Domnul Dumnezeu mi-a venit întru ajutor — și s-a arătat dintr-o zare un om cu căruța. S-a oprit la fîntîna cu cumpănă ca s-adape caii — și eu spunîndu-i o vorbă bună, el mi-a răspuns cu prietinie. Am pus lădițile bine, m-am așezat în fîn alături, ș-am mers așa prin sate și prin locuri singuratice pînă la Tîrgu-Frumos. Acolo omul cu căruța a apucat în altă parte de lume, iar eu, cu lăzile-n spate, am intrat în pădure la Strunga ș-am mers pe răcoare pînă ce-a asfințit soarele-n Siret și s-a arătat luna în urmă la răsărit.

Atuncea mi-am pus iar jos lădițile, la altă fîntînă[38], ș-am stat acolo pînă ce mi-a trimes Dumnezeu[39], de pe alt drum,

---

37. Momentele menționate alcătuiesc verigile unui automatism profesional. Povestirea prilejuiește, cum se vede, inițierea — într-un sens foarte larg — a ascultătorilor în tainele ocupației de coropcar. —

38. Fîntîna — element simbolic cu profunde rezonanțe — este, iată, și un loc de întîlnire, care facilitează înțelegerea și „buna voire", apropiindu-se, ca funcție, de han.

39. După cum se vede, pentru povestitor, nimic — dar mai ales ceea ce este în legătură cu desfășurarea drumurilor sale — nu ține de întîmplare.

Scanned with OKEN Scanner

altă căruță. Era o căruță ușoară, care venea iute, cu doi cai sprinteni. Omul a oprit și m-a întrebat:

— De unde vii, măi creștine?

— Tocmai de la tîrgul Ieșilor viu, gospodarule, și mare pomană ți-ai face dacă mi-ai scurta drumul, căci eu sînt coropcar, prietinul oamenilor, și nu fac nimănuia nici un rău.

— Dacă vii de la Ieși, suie lîngă mine și te grăbește... a grăit omul acela[40].

Eu m-am suit lîngă el și îndată am trecut Siretul. Iar pe lîngă podul de lemn juca luna în apă — și fulgera spre noi lumină. Întorcîndu-mă spre om să-i mulțămesc și să-i spun cuvînt bun am înțeles îndată că lîngă mine-i Todiriță răzășul și l-am cunoscut.

El a rînjit sticlindu-și dinții; și m-am înfricoșat că mă cunoaște și el[41].

— Tu ești, — zice, — neguțătorul acela care a rîs[42] cătră mine, ieri, la Carvasarà.

— Am rîs, răspund eu, căci mi-a plăcut fața domniei tale. Nu te supăra, căci sînt om sărac și umilit[43].

— Tu ești oaie din turmă, îmi întoarce el cuvînt: și te păstorește lupul. Să știi că asta ești tu[44].

---

40. Prima întrebare a omului din căruță nu era, deci, gratuită, un simplu pretest de a intra în vorbă.

41. „Rînjetul" răzeșului ia naștere din satisfacția sa că a fost recunoscut. Omul din căruță își dă seama de spaima celui pe care îl luase și pe care, fără îndoială, el îl recunoscuse — după voce — mai înainte, dacă nu de la început. (Vezi și nota 18).

42. *A rîde* nu are aici sensul pe care i-l atribuie mai departe Ienache; nu mărturisește simpatia pentru cineva, ci satisfacția răutăcioasă față de o situație dificilă în care se află cineva.

43. Dînd verbului *a rîde* alt sens decît acela cu care îl folosise Todiriță, Ienache este conștient totuși că nu îl poate păcăli. Rugămintea pe care i-o adresează, de a nu se supăra, scoate în evidență faptul că nici nu a avut această intenție.

44. Vezi nota 19.

Scanned with OKEN Scanner

— Bine, zic, asta sînt: numai nu te supăra pe mine[45].

El iarăși a rîs. Apoi a fluierat ascuțit — și caii, înțelegînd putere îndărăptul lor, s-au întins mai cu grăbire la fugă, pe șleah.

Catană răzășul se întoarce iar către mine.

— Ce se mai aude în tîrg la Ieși?[46]

— Ce să s-audă? — zic. Știu că dacă nu ți-oi mărturisi adevărul, îmi răpun capul[47]. Costea Căruntu de la agie trimete oștire multă după dumneata. Și el duce singur pe duduca Varvara la mănăstire la Agapia. A pornit, socot eu, cam pe la prînzișor.

— Asta-i bine, îngînă răzășul.

— Asta este, zic eu iar, și să știi că el cunoaște că și dumneata trebuie să fi apucat pe acesta drum; și a luat cu sine tărie, de care trebuie să te temi, căci ești numai unul singur...[48]

Răzășul rîde iar.

---

45. Acceptînd o calificare ce ar părea o jignire, povestitorul își mărturisește, indirect, teama și, totodată, confirmă, prin această mărturisire, justețea acelei calificări.

46. Interes, dar și dorință de a-l liniști pe coropcar

47. Precizarea lui Ienache coropcarul evidențiază, prin sinceritate, sentimentul de spaimă care-l stăpînește. Mărturisirea acestui sentiment este un cuțit cu două tăișuri: Ienache urmărește să trezească, chiar dacă alături de dispreț, mila celui urmărit de jupîn Coste. Dorința aceasta îl face să nu țină cont de faptul că, fiind sincer, el precizează — în dezavantajul său — imboldul dezvăluirii a „ce se mai aude în tîrg la Ieși": nu solidaritatea cu fugarul, dorința de a-l ajuta, ci numai teama de acesta. Cunoscînd însă cu cine are a face, Todiriță nici nu va lua în seamă acest aspect; el este atent doar la ceea ce îl interesează.

48. Este greu de spus dacă precizarea din urmă se datorează bunăvoinței, dorinței de a-l pune în gardă pe răzeș sau aceleia de a cîștiga Ienache însuși un avantaj, oricît de neînsemnat, prin înfricoșarea celuilalt.

— Ascultă, omule, zice; — eu pot pieri, dar de temut nu mă tem[49]. Şi tu ia aminte la cuvîntul meu şi din ce spun eu să nu ieşi. Acuma mergem încă o bucată de drum, pînă într-un loc care se chiamă Hanu Ancuţei. Acolo eu vreau să mă opresc şi s-aştept pe jupîn Coste, cu toată sila lui. Cînd are să vie, el n-are să mă găsească şi n-are să mă vadă, — dar eu n-am să fiu departe. Am să fiu lîngă voi ş-am să vă am subt ochiul meu. Ş-am s-ascult şi vorbele pe care ai să i le spui. El are să te întrebe şi tu ai să-i răspunzi c-am apucat şleahul înainte cătră Timişeşti, ş-am fugit de el cu mare spaimă... Să-i spui adevărul, că m-ai văzut şi m-ai cunoscut, — însă nu într-alt chip, căci altfel ne mai putem întîlni într-această viaţă şi-n această lume[50].

La asemenea vorbe, eu am plecat capul ş-am răspuns cu supunere; mă gîndeam că poate într-adevăr nemerniculuĭ i-i frică de puterea Domniei. Însă de puterea celor mari nimene nu poate scăpa.

Aşa, — cinstite căpitane Neculai şi comise Ioniţă[51], dorind eu pedeapsă celui rău şi rînduială în ţară, am ajuns, nu în tîrzie vreme, aicea, la Hanul Ancuţei celei de-atunci[52].

Era închis şi se afla numai cu luna în singurătate.

Bate Catană în porţi, se deşteaptă cîni răi, — s-aude înlăuntru glasul Ancuţei. Răzăşul strigă:

---

49. Autocaracterizarea personajelor, aici, ca în întreaga operă sadoveniană, este un procedeu la care scriitorul face apel extrem de rar. Adevăraţilor eroi nu le place să se pună singuri în evidenţă.

50. Ameninţarea cu care îl înfricoşează pe Ienache este justificată de cunoaşterea firii acestuia.

51. Adresarea directă către ascultători, care întrerupe pentru o clipă firul întîmplărilor, are menirea de a apropia şi mai mult timpul acestora de timpul evocat.

52. Semnificativ este faptul că adresarea este făcută în momentul în care protagonistul întîmplărilor narate a ajuns „aicea, la hanul Ancuţei celei de-atunci".

Scanned with OKEN Scanner

— Lele Ancuță, am venit la sfatul și la prietinia dumnitale. Eu sînt Todiriță Catană, și dacă nu-ți mai aduci aminte de mine, acuma ai să-mi cunoști nacazurile.

Pe loc Ancuța a tăcut; a grăit blînd cu cînele; pe urmă a tras drugul ș-a desprins clempușurile de fier. A deschis ușa, ne-a vîrît în ochi pe rînd făclia de ceară ș-a zis cătră Catană:[53]

— Intră. Dumneata ești răzășul cel nebun, cu pricina. Am auzit astăzi veste de la Ieși despre isprăvile dumnitale.[54]

Atunci Todiriță Catană s-a îndreptat din șale și s-a uitat la dînsa.

Ancuța de altădată era muiere frumoasă, ca și aceasta de-acum[55]. Căta la el cu ochii mari și-i luceau în ei două făclioare mititele. Răzășul s-a uitat lung la dînsa, apoi și-a lepădat pe o laiță pistoalele și iataganul[56]. S-a întors și i-a cuprins mîna dreaptă care-i era slobodă. Ancuța a prins a rîde.

— Stăi, să pun lumina deoparte și să-nchid porțile, a grăit ea — și pe urmă spune ce ai de spus. Eu știu că nu ești un om cu mintea întreagă, căci te pui cu stăpînirea. Se vede că nu ești înțelept, căci iubești o copilă de boier. Asta-i dra-

---

53. Surprinderea hangiței, care aflase ceva despre cele întîmplate, determină precipitarea acesteia, precipitare dezvăluită sintactic prin propoziții principale, scurte, majoritatea coordonate paratactic.

54. Încă o dată folosit, și încă în prezența celui pe care îl califică, atributul *nebun* își evidențiază adevărata semnificație, apropiată de aceea din *Călin Nebunul:* „năzdrăvan, îndrăzneț peste măsură".

55. În momentul cînd Ancuța cea tînără devine cunoscută, ea este luată ca termen de comparație pentru mama ei.

56. Interesul cu care cei doi se măsoară și se cîntăresc unul pe celălalt este o verificare reciprocă a unor sentimente mai vechi, pe care, atunci Ienache coropcarul, iar acum ascultătorii nu au avut și nu au cum să le bănuiască. „Focul și patima" cu care Ancuța îi va vorbi mai tîrziu, ca și gestul cu care Todiriță se va despărți de ea vor fi relevante și vor motiva încercarea de acum de a pătrunde în sufletul celuilalt.

goste cu primejdie[57]. Dar am înțeles că ai făcut o ispravă mare în tîrg la Ieși, la turnul Goliei. Se bat cap în cap arnăuții și neferii Domniei și te caută pe toate drumurile. Au să te găsească ș-au să te taie.

— Lele Ancuță, a răspuns Todiriță Catană; dacă mi-a fi scris să mor, oi muri. Pentru o dragoste pot să-mi dau viața și tinerețele mele[58]. Află, lele Ancuță, că-n noaptea asta, — poate peste-un ceas, poate peste două, au să cadă într-adevăr aicea, la porțile dumnitale, oștenii Domniei. Cu ei se află Costea Căruntu, care m-a legat ieri și mă bătea peste fălci în vederea norodului[59]. Costea Căruntu, dragă lele Ancuță, duce pe duduca Varvara în pustie, la Agapia la mănăstire. Și eu vreau să-ndrăznesc a scoate din mîna lor dragostea mea; ori izbîndesc, ori îmi las aici oasele[60].

Atunci, la aceste vorbe, am văzut-o pe Ancuța înfricoșată. A clipit din ochi și și-a dus palmele la obraji[61]. Ș-a răcnit subțire:

---

57. Ancuța nu îl judecă altfel decît ceilalți pe Todiriță. Spre deosebire de ceilalți însă, ea are pentru el o adîncă înțelegere, pornită dintr-o cunoaștere exactă a firii acestuia, dacă nu și dintr-un sentiment cu greu înăbușit și cu atît mai nobil cu cît îndepărtează o gelozie justificată.

58. Mărturisirea aceasta, pe care Ienache o auzise relatată și de jupîn Coste (v. nota 15), dezvăluie firea aprigă și voluntară a protagonistului.

59. Celorlalte trăsături ale eroului li se adaugă mîndria: personajul nu poate uita și — așa cum vom vedea — nu poate ierta faptul că a fost bătut „în vederea norodului".

60. Todiriță Catană nu este numai „nebun", mîndru și îndrăzneț, ci și neînduplecat în hotărîrile sale. Avem ilustrată aici convingerea nestrămutată a marilor eroi ai iubirii pentru care viața fără cel drag sau cea dragă își pierde orice rost.

61. Oricît de bine ar fi crezut Ancuța că-l cunoaște, mărturisirea din urmă constituie pentru ea o adevărată revelație a caracterului personajului. Faptul o determină să se decidă definitiv a-i acorda ajutorul.

Scanned with OKEN Scanner

— Tu ești nebun, Todiriță Catană, așa cum spun și alți oameni![62]

Dar îndată după aceea s-a întors și s-a aplecat către el și l-a întrebat cu grabă cum socoate el că și-ar putea împlini planurile. Trăgîndu-se amîndoi în celalalt colț de odaie lîngă vatră, au prins a descînta[63] frunte lîngă frunte, — și mai ales Ancuța mi se părea mie că grăiește cu foc și cu patimă[64].

După ce-au isprăvit ei de grăit și de pus la cale, Todiriță Catană a venit împotriva mea, s-a oprit și s-a uitat la mine cu sprîncenele încruntate. Avea niște priviri pe care voiam să le lepăd din mine și nu puteam. Nici n-am îndrăznit a-i spune nimic. Am înțeles așa că a făcut legămînt cu moartea și de asemenea om trebuie să mă tem[65].

— Du-te; nu întîrzia... i-a grăit Ancuța, cînd el își lua armele.

Și-a întins mîna pe umărul lui, apoi și-a tras-o iute înapoi. Catană, ca și cum l-ar fi întors brațul ei, s-a sucit în loc, a cuprins-o cu dreapta pe după gît și-a sărutat-o[66].

— Dacă se scoală soțul meu și te vede, a zis ea rîzînd, macar că-i bătrîn, se poate supăra...

---

62. Termenul *nebun* este folosit acum în accepția dată de „alți oameni", aceea de „inconștient", de om „care nu e în toate mințile, căruia îi lipsește dreapta judecată", și nu în cea pe care i-o dăduse anterior Ancuța (v. nota 54).

63. *A descînta* are, aici, ca sens principal, pe acela de „a vorbi în șoaptă, neînțeles".

64. Vezi nota 56.

65. Impresia anterioară a lui Ienache coropcarul că „nemernicului i-i frică de puterea Domniei" și convingerea sa că „de puterea celor mari nimene nu poate scăpa" sînt acum definitiv îndepărtate de la sine. Scena, desfășurată fără cuvinte, este grăitoare în cel mai înalt grad.

66. Vezi nota 56.

Pe urmă a rămas neclintită, lîngă uşă, — ş-a ascultat cum grăieşte răzăşul cu caii, cum îi îndeamnă şi cum porneşte.

Vuietul căruţei s-a depărtat şi nu se mai auzea şi ea tot stătea cu urechea aţintită[67].

Şedeam împovărat lîngă lăditile mele şi nu înţelegeam nimica. Ce fel de vînt tainic mînă veştile aşa de grabnic de la Ieşi în lume? Şi cum se pot aduna şi înţelege într-asemenea chip doi oameni străini? Înalţ privirile: văd că Ancuţa s-a aşezat pe o laiţă: se uită înspre mine şi făclia îi joacă în luminile ochilor; dar nu mă vede. Parcă tot ascultă şi nu mă vede[68]. Şi aşteptăm aşa pînă ce sună zvoană pe şleah — şi cu mare larmă de glasuri şi pocnete de harpnic se opreşte în bătătură alaiul cel mare de la Ieşi. Şi-ndată aud răcnetul lui jupîn Costea Căruntu şi hangiţa se scoală din locul ei, deschide uşa şi saltă făclia deasupra capului. Pare apoi a-şi aduce aminte şi de mine şi, plecînd numai uşor fruntea, îmi suflă pe sub braţ:

— Dumneata, meştere Ienache, ştii ce ai de spus[69].

Au tăbărît slujitorii Domniei, răcnind să le deie vin. Jupîn Costea însă i-a înfruntat şi i-a ocărît şi i-a scos afară la cai şi-n jurul căruţei. Acolo, sub poclăzi, în lumina lunii, grămădită cu capu-n piept şi asupra genunchilor, am văzut pe duduca Varvara. Mi s-a arătat ca o umbră şi mi s-a părut că tot plînge.

Iar jupîn Costea, bătînd cu sabia în podele, s-a apropiat şi m-a cunoscut.

67-68. Admiraţie pentru cel plecat, regret pentru că l-a pierdut, amintire şi nostalgie a unor clipe trecute, iată cîteva din sentimentele nemărturisite, dar pe care le ghicim din atitudinea împietrit-gînditoare a hangiţei.

69. Replica hangiţei, care-i dezvăluie firea nu mai puţin aprigă, este o amintire a ameninţării lui Todiriţă Catană.

— Cum se poate, bre Ienache, zice — așa degrabă ai ajuns în aceste locuri? Spune-mi dacă n-ai aflat cumva pe drum veste despre mișelul pe care-l căutăm.

— Jupîne Coste, zic — am auzit despre Todiriță Catană pe care-l cauți dumneata și l-am și văzut...

— Cum se poate, bre Ienache? — a strigat slujitorul agiei; iar hangița s-a întors către mine, ațintindu-mă.[70]

— L-a văzut, a adaos și ea. A trecut pe aici.

— Da, încuviințez eu; a trecut pe aici ș-am oblicit c-ar fi apucat spre vadul de la Timișești cu mare spaimă[71]...

Am auzit larma slujitorilor de-afară și mi s-a părut că jupîn Costea se bucură.

— De armele noastre nu poate să scape! a răcnit el cu tărie.

Hangița zîmbește și grăiește cu blîndețe:

— S-aude că și-ar fi găsit tovarăși alți răi și bezmetici și vor să prade marfa pe care o duceți dumneavoastră în căruță[72].

— Ce? Cum? — s-a îndîrjit omul stăpînirii. Are să-și lese căpățîna sub picioarele calului meu!

— Moldova vine mare după ploi, grăiește iarăși hangița, și vadul de la Timișești acuma e greu de trecut.

— Cum se poate? Și alt drum nu-i?

— Este drum prin Tupilați. Treceți pe pod umblător[73].

---

70. Supravegherea este de prisos după ce Ienache se pătrunsese de convingerea că fugarul „a făcut legămînt cu moartea și de asemenea om trebuie să se teamă".

71. Precizarea din urmă făcută după sfatul-poruncă al lui Todiriță urmărește sporirea încrederii lui jupîn Coste în forța cu care îl urmărește pe fugar și slăbirea vigilenței slujbașului.

72. Informația, mai puțin apelul la „alții răi și bezmetici" se va dovedi exactă.

73. Sinceritatea hangiței, ca și cumpăna dreaptă a judecății ei, nu poate fi pusă la îndoială de cei care nu știu de sfatul acesteia cu

— Atunci oamenii mei grăbesc după el și-l înfundă acolo, la Timișești, iar eu trec căruța cu marfă boierească pe podul umblător[74]. Facem două trebi bune și mulțămim pe stăpînii noștri. Ne ferim astfel și de orice fel de întîmplare potrivnică...

Și-ntr-un sfert de ceas, cît au mai stat acolo oamenii stăpînirii, lelea Ancuța m-a coborît cu dînsa în pivniță ș-am scos amîndoi la lună cofe cu vin. Și adăpîndu-se oamenii și făcînd zarvă și prinzînd mare coraj, au juruit pieirea mișelului fugar ș-au apucat-o pe șleah înainte. Iar jupîn Costea, cu o samă de slujitori, a pornit căruța prin partea ceastălaltă ca să deie pe podul umblător de la Tupilați. Lelea Ancuța i-a dus pe drum foarte scurt și m-a ținut toată vremea lîngă dînsa[75]. Cum am ajuns la malul apei, jupîn Costea a strigat cu mare glas la podar. Și s-a înfățișat un moșneag cu pletele-n ochi și surd.

— Să ne duci de ceea parte! a răcnit Căruntu la el, arătîndu-i cu sabia celalalt mal.

— Vă duc, boieri dumneavoastră, bîlbîie moșneagul cu groază[76]. Da-i apa mare, măria voastră, și-i greu de trecut atîta norod, și cai și căruță, și fiind și la o vreme de noapte[77]...

Todiriță Catană. Mai mult, nici măcar lui Ienache coropcarul nu-i trezește bănuieli.

74. Este, așa cum vom vedea, ceea ce a și urmărit Ancuța.

75. Nu se poate spune dacă supravegherea coropcarului este făcută la îndemnul lui Todiriță. Mai degrabă avem a face cu o măsură de precauție dictată de intuiția și, mai ales, de neîncrederea feminină.

76. Surzenia moșneagului pare să fie cauzată de... groază.

77. Precizarea și ezitarea podarului, fără a stîrni bănuiala, pare pornită din proprie inițiativă, dar urmărește determinarea unei anumite decizii, pe care se va grăbi să o formuleze hangița. Utilizînd o tactică bine pusă la punct și servit de oameni care stăpînesc foarte bine arta disimulării (Ancuța, podarul), Todiriță Catană îl „obligă" pe urmăritor să-i facă jocul.

Scanned with OKEN Scanner

— Nu-i nimica, moș Bîra, îi țipă hangița la ureche. Îi treci pe dumnealor pe rînd. Întăi pe cel mai mare și pe duduca din căruță. După aceea or trece caii; pe urmă ceilalți. Eu nu m-amestec, jupîne Costea, dar spun numai o vorbă. Și nu s-a face decît după cum poruncești dumneata[78].

— Ține podul bine și bagă samă! s-a întors jupîn Costea către moșneag. Mă treci întăi pe mine cu sora luminăției sale vornicul Bobeică[79]. Și dacă nu-ți faci bine datoria, să știi că unde-ți stă capul, au să steie picioarele!

Moșneagul și-a vîrît între umeri capul și s-a tras către șăici[80]. Iar jupîn Costea Căruntu, cu vorbe blajine, a coborît din căruță pe duduca Varvara, subțirică și plină de spaimă. Cînd a trecut spre pod, s-a apropiat de ea lelea Ancuța, aplecîndu-se să-i vadă ochii. Scripetele a prins a scîrțîi pe odgon și apa rupea și fărma în solzi lumina[81].

S-a lipit podul încet de celalalt mal ș-a rămas acolo neclintit și tăcut. Nu s-a auzit de acolo nici un glas, nu s-a simțit nici o mișcare. Numai pe Ancuța o vedeam că ascultă

---

78. Graba cu care hangița oferise soluția risca să trezească bănuiala slujbașului agiei și să dea peste cap un plan bine gîndit, lucru de care Ancuța își dă imediat seama și-și declină orice interes în determinarea soluției pe care jupîn Costea o va adopta.

79. Ordinul este dat ca și cum hotărîrea s-ar fi înfiripat în capul celui care îl dă.

80. *Șaică*, corabie mică cu pînze servind la transportul mărfurilor și al călătorilor pe o apă curgătoare.

81. Pentru Ienache, Ancuța s-a apropiat de duduca Varvara ca „să-i vadă ochii". Scîrțîitul scripetelui pe odgon despre care ne vorbește povestitorul ne lasă a înțelege că nu s-a putut auzi dacă Ancuța i-a șoptit ceva iubitei lui Todiriță. E de presupus însă că scopul apropierii era acela de a o pune pe duduca Varvara în gardă cu ce avea să se întîmple.

cu încordare, și-i sticlea luna în ochi. O priveam stînd așa și așteptînd,! — și de la o vreme m-am întors de către ea cu frică. Nimenea n-a înțeles ce-a fost și ce s-a întîmplat, cu toate strigătele și chemările de mai pe urmă ale Ancuței ș-ale oamenilor. Tîrziu, în zori, au venit gospodarii din Tupilați ș-au adus iarăși la cestălalt mal podul. Am găsit într-o șaică pe moșneag legat. Și-n cealaltă șaică pe jupîn Costea, strîns în funii pînă la sînge, cu căluș de rășină-n gură. Cînd l-am slobozit din funii și i-am dat afară călușul, a început a se prăvăli într-o parte și-ntr-alta tehui și și-a stupit în prund dinții de dinainte amestecați cu sînge închegat. Așa era de prăpădit[82], încît a trebuit să-l culce oamenii lui în căruță, ca să-l poată duce înapoi la agie. Așa, m-am mirat eu de asemenea întîmplare, — și înțelegeam că lelea Ancuța, cînd se uita în lună, auzea ce se petrece la celalalt mal. Eu n-am știut ce-a fost și nici jupîn Costea n-a spus niciodată. Nu cred să fi fost farmece de-a hangiței, măcar că ea auzea[83].

Mai degrabă răul acela, Todiriță Catană, a stat acolo la pîndă ș-a stropșit pe slujitorul Domniei. De sfătuit s-au sfătuit ei lîngă horn, dar o femeie nu poate pune la cale asemenea fapte. De la Ancuța am aflat tîrziu după aceea că acel

---

82. Todiriță Catană l-a pedepsit pe cel care îl lovise peste fălci în același mod. Nu se poate vorbi, așadar, de o cruzime a răzbunării celui ce fusese umilit în fața norodului.

83. După ce ne spusese că „nu s-a auzit de acolo nici un glas, nu s-a simțit nici o mișcare", povestitorul — martor ocular al întîmplării — îi atribuie hangiței capacitatea cu totul ieșită din comun de a auzi ceea ce nimeni nu aude, chiar dacă se grăbește să înlăture gîndul său și bănuiala ascultătorilor că ar fi fost vorba de farmece. Motivul hangiței-vrăjitoare, avansat aici prin eliminare, îl întîlnim, ca motiv central în *La Hanul lui Mînjoală* de Caragiale.

Scanned with OKEN Scanner

mișel ar fi scăpat cu duduca Varvara în țara ungurească. Ş-atunci iar am bănuit-o c-ar fi fost cu știința ei[84]. Am fost eu, căpitane Neculai și comise Ioniță, multă vreme mîhnit pentru asemenea blăstămății, care s-au petrecut în tîrg la Ieși și la apa Moldovei[85].

84. Este remarcabil efortul povestitorului de a înlătura tentația explicației fantastice a unei întîmplări care omului comun nu-i poate apărea ca normală.

85. Există o contradicție între aprecierea inițială a coropcarului („Într-adevăr, în vremea veche s-au întîmplat lucruri care astăzi nu se mai văd"), între nostalgia mărturisită la început pentru „oamenii care au fost" („Acum nici nu mai sînt oamenii care au fost. [...] Acum trăiește o lume nouă și becisnică") și afirmația cu care își încheie evocarea. Trebuie să vedem însă în mîhnirea coropcarului și în etichetarea faptelor personajului de baladă reînviat drept „blăstămății", admirația povestitorului cenzurată de prejudecățile sociale ale timpului evocat.

Scanned with OKEN Scanner

JUDEȚ[1] AL SĂRMANILOR

S-a ridicat din tohoarca[2] lui, de la un proțap, un om măhălos[3], și s-a arătat în lumina focului păşind legănat.

Numai după cum aducea picioarele, rar, cosind cu ele parcă[4], s-ar fi putut cunoaște că-i cioban[5]. Se vedea asta însă și după glugă, după căciula dintr-un berbece, după chimirul lat și lustruit și mai ales după cămeșa scorțoasă de spălături în zer. Purta toiag nalt pe care-l ținea de sus. Și ochii mititei, abia-i vedeam de sub streșina frunții și a sprâncenelor. Avea plete crețe unse cu unt, iar barba-i era rasă cu custură de coasă[6].

---

1. *Județ* (înv.), judecată.

2. *Tohoarcă* (reg.), cojoc mare, ciobănesc, făcut din piei neprelucrate (cu lîna în afară).

3. *Măhălos* (reg.), mare, greoi.

4. În aceste puține rînduri, Sadoveanu realizează un portret în mișcare, insistînd asupra mersului greoi al personajului. Precizările „păşind legănat" și „cosind cu (picioarele)" nuanțează a doua semnificație a epitetului *măhălos*.

5. „Mersul" legănat, felul cum „duce" picioarele, „rar, cosind cu ele parcă" trădează ochiului cunoscător ocupația eroului.

6. Avem a face cu unul din cele mai plastice (în ciuda conciziei) portrete din povestirile sadoveniene. Detaliile vestimentare, prezentate cu ajutorul hiperbolei uneori („căciula dintr-un berbece"), ca și cele fizionomice, în fixarea cărora povestitorul face apel la metaforă („stre-

— Eu toate le-am ascultat și toate au fost istorisiri frumoase[7] — a grăit el gros[8], și nu mai doresc decît s-aud întîmplarea gospodarului istuia nalt și uscat.

Și după asemenea vorbe către comis se cunoștea că-i un om din sălbătăcie[9].

Nici nu-l băgasem în samă pîn-atunci; dar el toată vremea stătuse acolo cu noi, și tăcuse. Tăcuse și-și văzuse de vin, și abia acuma-i venise gust de vorbă și chef[10]. Cu

---

șina frunții și a sprîncenelor"), motivează prima parte a sensului pe care îl are epitetul *măhălos*, dezvăluind înrudirea acestuia și cu substantivul *matahală* („ființă de proporții exagerate; namilă, colos"), din care a derivat un sinonim al termenului utilizat de Sadoveanu: *mătăhălos*. Ultima precizare („Avea plete creță unse cu unt, iar barba-i era rasă cu custură de coasă") anticipează o afirmație următoare („se cunoștea că-i om din sălbăticie"). Portretul se încheagă astfel din reluări și anticipări, din linii simetrice îngroșate prin reveniri ale pensulei cu o pastă groasă peste schiță, căpătînd, în acest fel, contururi și nuanțe care se fixează pe retina ascultătorilor și a cititorului. Portretul ciobanului de la Rarău amintește de acela al lui Moș Precu din *Crîșma lui Moș Precu*, care și el „își rădea barba cu custură de brici făurită de el dintr-o frîntură de coasă", avea „pletele [...] unse cu unt — obicei de pe cînd fusese cioban — [...]. Mîinile mari: cu o palmă și un bivol ar fi răsturnat; picioarele groase, cu niște labe ca de urs".

7. Vezi considerațiile de la nota 21.

8. Vocea este, așadar, pe măsura staturii.

9. „Asemenea vorbe" sînt, fără îndoială, „gospodarul ista nalt și uscat", care nu mai păstrează nimic din nuanțele lexico-semantice reverențioase ale celorlalți vorbitori, trădînd sălbăticia din care vine personajul.

10. Integrarea personajului în atmosfera de la han și în grup fusese pînă în momentul de față doar pe jumătate. Doar îndeletnicirea cu vin nu este, după cum ne putem da seama, suficientă pentru a fi acceptat de un colectiv care gustă cu egală, dacă nu chiar cu mai mare plăcere, și dulceața cuvîntului, a istorisirii.

mîna stîngă făcu vînt oalei peste flacările focului[11]. O auzii țipînd în întuneric, la grămada cioburilor, — se sfărmă și tăcu, încheindu-și soarta.

— Asta n-a mai cunoaște băutură, vorbi iar ciobanul rînjind, — și nu ne-om mai întîlni decît după ce-oi fi și eu ulcior[12]. Iar cei care nu mă cunoașteți, să știți că eu nu-s mai departe decît de la Rarău, ș-acolo am stînă cu alți tovarăși, și bordeie pline cu putini de brînză și de lapte acru, și alte bordeie cu poclăzi și cojoace. Și mă chiamă Costandin Moțoc. Cine vrea să știe, pot să-i spun că mă duc pînă într-un sat la apa Siretului, să aflu dacă mai sălășluiește pe lume os din osul părinților, — o soră ce-am avut și cu care nu m-am văzut din tinerețele mele. Dac-a fi moartă, să mă întorc înapoi la oi și la tovarăși și la întristare, pe vîrf de munte, unde nu se domolește vîntu niciodată, — ca și gîndu omului[13].

Dar eu rîd[14], căci mi-am adus aminte de-un prietin, carele mi-a spus că, dac-oi trece pe la Hanu Ancuței, să beau o oală de vin, să beau două, pîn' ce-oi vedea tulbure și să nu spun la nimeni ce i s-a întîmplat lui într-o vreme, pe locurile acestea. Mi-a povestit cîte a pătimit. Dar pot spune că, bînd atîta vin cu o asemenea oală, nu-mi mai pot aduce decît cu greu aminte de-o întîmplare ca aceea[15].

---

11. Gestul ciobanului — obișnuit la han, dar neașteptat din partea unui om cu mișcări domoale și greoaie — dezvăluie un clocot interior de mult și abia reținut.

12. Seria de sinonime frazeologice ale verbului *a muri* se îmbogățește cu construcția *a fi ulcior*.

13. Există la numeroase personaje sadoveniene, în ciuda mutenie care le caracterizează, o imperioasă nevoie a mărturisirii.

14. Ceea ce vorbitorul numește *rîs* fusese luat de către cei ce-l ascultau drept *rînjet* (v. mai sus, „vorbi iar ciobanul *rînjind*").

15. Interdicția istorisirii nu trebuie considerată ca o stratagemă pentru stîrnirea interesului ascultătorilor, ci mărturisire indirectă a neputinței de a mai păstra — în suflet — amintiri dureroase pe care ciobanul le-ar fi voit înmormîntate definitiv în sine.

Scanned with OKEN Scanner

— Ce întîmplare? întrebă, după obiceiul lui[16], comisul Ioniță.

— O întîmplare, cinstite om bun, o întîmplare a celuia care mi-i mie ca un frate[17]. Măi lăutarilor, voi să ziceți pe strună după mine un cîntec de voinicie al lui Vasile cel Mare, hoțu[18]; ș-apoi dac-a dori lumea, oi spune; dacă nu, oi tăcea.

Începu deodată a cînta pe nas, c-un glas din cap, subțire, cu totul nepotrivit făpturii lui mari.

— Ascultați, măi!

Care-i tînăr și voinic
Iese noaptea la colnic
Fără par, fără nimic,
Fără brîu, fără pistoale,
Numai cu palmele goale...

Îmi venea a rîde ascultîndu-l cum zice subțire, și mă veseleam, căci nu mi-i silă de omul cu chef. El s-a oprit arătîndu-și dinții, dar mai mult cu harțag decît cu voie-bună.

— Acu cioroii să tacă, a zis el iar cu tărie și gros[19], și să-și ascundă diblele subt aripi. Vreau să vă spun dumneavoastră, dacă nu vi-i cu supărare, povestea despre care v-am vorbit[20]. Și dacă nu v-a plăcea[21], să nu-mi spuneți pe nume.

---

16. Firea iscoditoare a comisului, curiozitatea sa nedomolită nu se pot dezminți. Ele vor prilejui și de această dată o nouă povestire.

17. „Întîmplarea" nu este — cum se va vedea — a altuia, ci a sa. Îndurarea suferinței și neputința răzbunării dau naștere unui sentiment de rușine nu mai puțin dureros, care determină punerea întîmplării pe seama altcuiva.

18. S-ar putea crede că acela care-i este ciobanului „ca un frate" nu-i altul decît vestitul haiduc, ceea ce nu face decît să sporească interesul celor prezenți la han.

19. Felul de a cînta este nepotrivit nu doar făpturii, ci și vorbirii sale într-un registru jos.

20. Încă o dovadă a împletirii „petrecerii" cu povestea.

21. *A plăcea* nu are în vedere *cum* se istorisește, ci *ce* se istori-

S-a posomorît privind spre umbra neagră a hanului, și-a potrivit toiagul la subsuoară, sprijinindu-se în el după obiceiul ciobanilor, apoi s-a întors spre noi și și-a plimbat ochii în jur, — fără să ne vadă, căci privirea lui dintr-odată se cufundase în alt timp[22].

Dintre noi toți numai Ioniță comisul îl privea într-o parte cu oarecare nerăbdare și dispreț, — căci îl astupase așa tam-nesam un om de rînd și din proști[23], cînd domnia sa avea de povestit lucruri mari[24].

Ciobanului însă nu-i era rușine și nu cunoștea asemenea rînduieli.

— Ce-am vrut eu să spun? ne întrebă el, zîmbind din depărtare și din singurătate[25]. Apoi ce-aș vrea eu să vă spun, m-aș prinde mai degrabă să vă cînt din fluier; dar n-am chip.

---

seşte. Din această perspectivă, aprecierea pe care ciobanul o făcuse, de la început, pe marginea istorisirilor ascultate („toate au fost istorisiri *frumoase*"), privea puterea faptelor povestite de a impresiona doar prin ele însele, nu și prin harul povestitorului. Har de care însă nu duce lipsă nici Costandin Moţoc.

22. Gestul aruncării ulcelei (v. nota 11) anunţa răbufnirea apropiată a celor dinăuntru. Cîntecul de voinicie nu fusese decît o exacerbare, o apropiere a amintirii. Dezvăluirea acesteia necesită o întoarcere cu toată fiinţa în „timpul" petrecerii ei.

23. *Prost* este utilizat, aici, cu sensul său arhaic „simplu", construcţia *din proşti* fiind un sinonim potenţator al celei cu care este coordonată, *de rînd*.

24. Avem a face cu o impresie a evocatorului hanului, pentru că plăcerea comisului de a povesti s-a dovedit deja depășită de aceea de a asculta.

25. Revenirea din „alt timp", la fel de necesară pentru istorisire ca și „cufundarea în alt timp", nu poate fi totală decît odată cu încheierea povestirii.

Așa că trebuie să grăiesc cum m-oi pricepe[26]. Era prietinul acesta al meu trăitor în sat la Fierbinți, pe Siret[27], fiind în acele vremi stăpîn pe moșie un boier chiabur tare cu numele Răducan Chioru. Era acest boier om stătut și văduvoi și din cînd în cînd avea dumnealui plăcere pentru cîte o muiere dintr-a oamenilor[28], pentru care lucru noi rîdeam și făceam haz într-o privință. Dar iaca prietinul ista al nostru[29] pățește și el pozna și nu-i mai vine-a rîde[30]. Află de la alte femei binevoitoare[31], că pe Ilinca lui a poftit-o boierul pîn' la curte.

— Cum se poate una ca asta?[32] sare el în sus.

— Iaca se poate; ba încă s-a întors acasă c-un testemel nou, roș ca focul.

---

26. „Neajungerea limbii" despre care vorbește Ioan Budai-Deleanu nu este, pentru povestitorul popular, o scuză prealabilă, ci teama sinceră a lipsei de har. Această teamă explică tăcerea de pînă atunci a personajului.

27. Ciobanul spusese, la început, că se duce „pînă într-un sat la apa Siretului".

28. Răducan Chioru face parte dintr-o amplă galerie de personaje sadoveniene, alături de Leonida din *Păcat boieresc*, cel care a „rușinat" pe nevasta lui Marin Pescarul, de boierul vîrstnic și văduv Filoti din *Venea o moară pe Siret*, care are slăbiciuni pentru femei, de Nastasache Codoman din *Lisaveta*, și el cu „aplecare spre tagma femeiască", și de mulți alții.

29. Pluralul adjectivului posesiv nu este o formă arhaică avînd înțeles de singular, ci o încercare de implicare a ascultătorilor în evenimente.

30. Povestirea la persoana a III-a conferă relatării obiectivitate și, în același timp, permite celui care istorisește o minimă detașare de evenimente și putința de a face uz de umor.

31. Atributul *binevoitoare* are, contextual, o valoare semantico-stilistică secundară, lăsîndu-ne să vedem la baza dezvăluirii făcute invidia.

32. Apelul la vorbirea directă conferă relatării, ca de fiecare dată, dinamism.

Atuncea prietinul acesta al meu a simțit că-i crește pe spinare păr de cîne turbat[33]. A lăsat în drum, dinaintea orîndei[34], sania încărcată cu saci, a zvîrlit biciul în coarnele boilor și-a tras de după o scoarță bărdița. Văzînd înainte-i piclă de sînge, s-a repezit acasă și-a izbit cu umăru-n ușă. A luat în piept pe femeie și-a prins a striga la dînsa[35]:

— Unde-ai fost? Să-mi spui unde-ai fost, că te tai în bucăți cu securea.

— N-am fost nicăirea, omule! Ce este? Ai înnebunit?[36]

— Spune-mi unde-ai fost, că te tai. Unde-i testemelul cel roș?

— Care testemel? Tu trebuie să fi băut, bărbățele, — după aceea ai adormit în car și-ai visat!

A mai răcnit la dînsa, ea se apăra ca de înec; se ferea, da din mîni și nu mai contenea din gură. A apucat-o omul de cozi și-a bătut-o cu capul de colțul hornului; n-a fost chip să scoată nimică de la dînsa.[37]

---

33. *A-i crește pe spinare păr de cîne turbat* are iz cronicăresc, amintindu-ne construcția quasiantonimică *a simți pe sine cămeșă de ghiață* (vezi *Balaurul*, nota 79), pe care Sadoveanu a împrumutat-o de la maestrul său declarat Neculce.

34. *Orîndă* (înv. și reg.), cîrciumă rurală (luată cu arendă de la proprietarul moșiei).

35. Amănuntele, detaliile, dezvăluirea cu precizie a stării sufletești a „prietinului", ca și reproducerea exactă a replicilor și gesturilor, facilitează identificarea protagonistului în persoana povestitorului.

36. Stăpînirea de sine a nevestei, sîngele rece și arta de a se preface amintesc „vicleniile muierilor" scrise de un iscusit a cărui întîmplare o povestește Mitrida filosof în *Divanul persian*.

37. Remarcabilă alternanța perfectului compus (prin care este relatată intervenția „prietinului") cu imperfectul (care notează reacția nevestei). Din punct de vedere stilistic, imperfectul subliniază impresia mai puternică lăsată de acțiunile numite prin verbele respective.

— Taie-mă, omoară-mă, nu-s vinovată cu nimica!

Atuncea i s-au trudit şi prietinului istuia al meu mînile. Se uita la dînsa cum plînge, — şi l-a cuprins şi pe dînsul mare amărăciune.

— Vai, Ilincă, zice, — vai de zilele noastre cele ticăloase! Că noi numai de patru ani sîntem luaţi. Şi cînd ne-am cununat, au înflorit zarzării la casa noastră, — iar acuma florile li-s scuturate şi mi-a înghețat inima. Că tu mie mi-ai fost dragă şi te-am socotit cu credinţă; dar văd că m-am înşelat amar[38].

Muierea atunci se jură pe luminile ochilor şi pe mormîntul maică-sa, că nu ştie nici cu spatele despre ce poate fi vorba. Îşi şterge gura cruntă de sînge şi-l sărută pe bărbat; îl domoleşte şi-l îndeamnă să se ducă să-şi caute sania cu boii[39]. Iar după ce se duce el la boi şi la sanie, ea îşi pune în cap testemelul cel roş şi iese prin fundul grădinii într-o hudiţă de unde ia drumul la curtea boierească.

Omul îşi duce sania s-o descarce de saci la hambare, pe urmă vine la curte să-l scrie pe catastif grămăticul. În loc de grămătic, iese în cerdac boierul. Îl chiamă ia aşa[40] cu degetul şi-i rînjeşte numa-ntr-un dinte.

— Ia fă-te-ncoace, gospodarule.

— Iaca viu. Care-i porunca, cucoane?

— Măi păgînule, zice boierul, ce ai tu cu femeia de-o baţi şi-o asupreşti?

---

38. Replica aceasta, în ciuda sentimentalismului ei sau poate tocmai datorită acestui sentimentalism sincer, dezvăluie cu putere amărăciunea şi durerea eroului.

39. Prefăcătoria nevestei uzează de o artă ale cărei secrete constituie proprietatea exclusivă a femeii şi care are drept rezultat înlăturarea suspiciunii bărbatului.

40. Gesturile fac parte din tehnica istorisirii, povestitorul devenind, astfel, actor.

Prietinul ista al nostru[41] nu se dumirește deocamdată.

— N-am nimica, cucoane, — dar nu pricep de unde știi măria ta una ca asta, și de ce te-amesteci între român și-ntre femeia lui[42].

N-a apucat a sfîrși vorba, și Răducan Chioru l-a și fulgerat cu palma peste gură. Prietinul ista al nostru închide ochii fără să înțeleagă; iar cînd îi deschide, vede la o fereastră pe Ilinca lui cu testemel roș și-nțelege[43]. Răcnește cu mare tulburare și-i vine să-și facă o samă, să se deie cu capu-n fîntînă. Dar n-are cînd. Boierul a tras de după ușa tindei harapnicul și-l pălește-n plin pe după grumaz și-l taie peste ochi cu șfichiul, parcă-l scrie cu foc. Încearcă a cîrni la dreapta și la stînga. Cu răsuflarea gîlgîind în sînge se-ntoarce și se prăvălește pe scări ca să scape și să fugă. Jos îl prind în brațe haidăii curții.

Bate cu pumnii și scapă și se repede urlînd la stăpîn. Răducan Chioru îl arde iar cu șfichiul și clipește rîzînd din ochiul cel sănătos.[44]

— Nu-l lăsați, măi flăcăi, zice, — că-i turbat. Era să-și omoare femeia.

Haidăii au sărit și l-au prins. L-au mai bătut pînă ce-au ostenit, pe urmă i-au dat drumul.

---

41. Vezi nota 29. Sintagma, redundantă în povestire, chiar dacă alternează cu „prietinul ista al meu", are menirea de a menține interesul ascultătorilor cărora personajul nu le este străin.

42. Replica „prietinului nostru" se înfiripă în trei trepte, care trădează respectul involuntar („N-am nimica, cucoane"), uimirea („de unde știi măria ta de una ca asta") și indignarea abia reținută („de ce te amesteci între român și între femeia lui").

43. Așadar, omul fusese mai mult decît convins că nevasta nu-i „vinovată cu nimica".

44. Scena este pe cît de dramatică, pe atît de dinamică.

După ce a bolit trei zile, muşcînd scîndura lăiţii[45], prietinul ista al nostru s-apucă şi sare-ntr-o noapte gardu la curtea boierului, ca să-şi găsească femeia. A pîndit-o pe lîngă odăile slugilor, pînă ce-a zărit-o. A sărit la dînsa urlînd, ca să-i rupă cu unghiile gîtiţa. A auzit boierul ţipete din casă, ş-a ieşit cu hamgerul.

Aşa că Răducan Chioru, ca nu stăpîn ce se afla, văzînd atîta îndrăzneală, s-a scîrbit ş-a poruncit haidăilor să-l ridice pe prietinul ista al meu şi să-i facă petrecere cuvenită, după purtarea lui[46]. Întăi l-au legat cu mînile la spate şi i-au pus căluş în gură, ca să nu urle. Şi noaptea aceea l-au ţinut cu capul vîrît într-un gard, cu gîtu strîns între nuiele. L-au mai rupt cînii de pe laturi; l-a muşcat gerul Bobotezei înspre ziuă. Eu nu înţeleg de ce n-a murit.[47]

Făcîndu-se ziuă şi văzîndu-l că se uită tot urît, cuconu Răducan porunceşte să-l scoată din gard şi să-l mîie cu harapnicele pînă devale la moară. Acolo slujitorii îl desculţă, îi suflecă iţarii pînă la genunchi şi-l vîră în lăptoc pînă la glesne, ca să simţească zimţii gheţii şi să nu mai îndrăznească a sui ameninţare împotriva unui obraz boieresc.

Apoi a mai avut a îndura prietinul ista şi altele, ca să se împlinească rînduiala care era atunci la curţile stăpînirii. L-au lepădat într-un bordei, în preajma focului, ca să se încălzească. Ca să nu fugă, i-au pus picioarele în butuc, cu lacată grea de-o ocă. Ş-au lăsat fumul să iasă în bordei, ş-au presărat pe jaratic ardei pisat. Tuşind şi stupind sînge, a

---

45. Durere, exteriorizată prin acest gest notat cu ajutorul unei imagini plastice datorate limbajului popular, are o dublă cauzalitate: bătaia şi umilinţa la care a fost supus şi neputinţa pedepsirii vinovaţilor.

46. Aparent, povestitorul justifică reacţia boierului. Este — şi aceasta — o modalitate de detaşare a naratorului şi de obiectivare a naraţiunii.

47. Neputînd dezvălui suferinţa şi chinurile pe care le-a îndurat el însuşi, povestitorul se mulţumeşte să-şi mărturisească uimirea faţă de rezistenţa... „prietinului".

petrecut într-asemenea chip; și Dumnezeu a vrut să nu piară, ci să se chinuiască pe lumea asta, ca dincolo pe tărîmul Tartorului.[48]

Așa s-a întîmplat, cinstiților creștini, această faptă acum treizeci de ani. Și prietinul acesta al meu n-a pus fruntea-n țărînă, precum ar fi fost mai bine[49]. A rămas schilod o vreme, urlînd în inima lui; și cînd s-a putut tîrîi, a pribegit din sat[50]. A trecut apa Moldovei; pe urmă a trecut apa Bistriței, și s-a ridicat pe plaiurile cele înalte, către Rarău.

Acolo, în munte, sub cetină, sta cu ochii țintă ca un nebun și-și vedea întîmplarea. O vedea în vîlvătaie și-n sînge, — și inima-i era scrijelată de unghii de criță. Gemea zvîrcolindu-se și nu găsea în el o putere.[51] Ș-a fost rob ciobanilor mulți ani, — pînă ce-a avut și el mioare și berbeci, învățînd rînduiala acelei sihăstrii.

Atuncea, într-o sară de primăvară, prietinul ista al meu a auzit glasul lui Vasile cel Mare cîntînd sub streșină de pădure precum v-am cîntat eu.

Cînd i s-a înfățișat la colibă, prietinul meu l-a înțeles numaidecît că-i om fugar din lume și pribeag în pustie.

---

48. „Rînduiala care era atunci la curțile stăpînirii" va fi aflat-o Sadoveanu chiar de la tatăl său, care o denunță în *Nada Florilor*: „— Și-i puneau, ț-ță, Leonă, cu mîinile și picioarele în butuc, ori le vîrau capetele prin garduri de nuiele, ori îi puneau la vremea gerurilor Bobotezei să stea desculți în scocul morii [...] și nu-i lăsau pe acei «mișei», cum se spunea atunci, să le înghețe măduva în oase; ci-i vîrau apoi în bordeie și porunceau să li se deie fum de ardei, ca să tușească pînă ce și-or vărsa mațele".

49. „Ar fi fost mai bine" nu din perspectiva celor întîmplate ulterior, ci, fără îndoială și mai ales, din aceea a amărăciunii de atunci.

50. Vezi în *Nada Florilor* continuarea replicii reproduse la nota 48: „încît [...] acei mișei se pustiau în codri".

51. Natura constituie un paliativ pentru sufletul celui năpăstuit de semeni doar dacă acesta găsește în el însuși „o putere".

Scanned with OKEN Scanner

L-a văzut voinic și fudul[52], uitîndu-se pe sub sprîncene, și l-a primit cu dragoste, plăcîndu-i cîntecul. Cînd a auzit că-l chiamă Vasile, s-a bucurat, căci toată partea aceea de țară cunoștea asemenea nume, și de brațul lui se temeau cîmpiile. Pe-atuncea Vasile cel Mare ținea vadurile și drumurile și era mare vameș[53].

— Poftim, bade Vasile, la focul meu, zice prietinul nostru. Eu am auzit de dumneata — și te-oi primi bucuros, ospătîndu-te cu ce m-a blagoslovit Dumnezeu. Oi da și roibului dumnitale fîn bun. Ș-oi găsi pocladă, să-ți fac hodină moale pe noapte.

Atuncea hoțul s-a bucurat ș-a descălicat la colibă și nu tîrzie vreme s-au făcut buni prietini.

Și i-a spus Vasile toate ale lui; ș-a povestit și prietinul ista al nostru hoțului întîmplarea cu muierea și cu boierul.[54]

Auzind povestea, Vasile cel Mare s-a supărat; și-a rupt căciula din cap și a trîntit-o de pămînt.

— Măi, zice, după istorisirea asta, tu să nu te mai numești prietin al meu! Căci ai supt lapte de iepuroaică, ș-ai rămas mișel![55]

---

52. *Fudul* are, aici, înțelesul popular „frumos, falnic, măreț".

53. Așa cum s-a observat, Vasile cel Mare nu este un personaj fictiv. Legende orale și scrise consemnate de Ovid Densusianu semnalează prezența haiducului pe valea Bistriței, în munții Sucevei și ai Neamțului, în Transilvania pînă la Prundul Bîrgăului. Sadoveanu îl pomenește în *Cocostîrcul albastru*. Apare, de asemenea, în *Iarmaroacele Sfîntului Ilie* din *Oameni și locuri*. Este puternic, putînd să rupă, ca și Nicoară, potcoava în mînă. Fiind „farmacat", nu-l atinge plumbul și nu se teme de nimeni.

54. Firile drepte, sufletele nobile și demne în suferința și-n măreția lor sînt totdeauna deschise, aflînd repede drumul înțelegerii semenilor lor.

55. Apreciere necruțătoare pornită din indignare sinceră, care dezvăluie sensibilitatea personajului justițiar la necazul semenului, la nedreptatea și umilința îndurate de celălalt.

— Ce-aș putea face, bădiță Vasile? a întrebat omul cel sărman.

— Pentru ce-ai putea face tu, eu aș putea să-ți fiu învățător, măi băietel[56]

Așa i-a spus; ș-acolo, la colibă și lîngă foc, cinstind ei rachiu de afine, l-a învățat lucruri bune.

— Măi băiete, zice hoțul, tu trebuie să înțelegi că la femeie nu găsești credință. Eu de cînd voinicesc, am învățat a o ceti. Și din pricina uneia ca a ta, am fost eu pușcat de poteră în piciorul stîng, de mă vezi ș-acuma călcînd mai îndesat într-o parte. Ci muierea fiind așa lăsată de Dumnezeu, vicleană ca apa și trecătoare ca florile, eu o sudui ș-o iert[57]. Dar nu uit a păli pe cel care nu m-a iertat și pe cel care m-a asuprit. Fă și tu așa, ca să nu crăpi de veninul de care ești plin.

— Așa-i, sînt plin de otravă! a strigat prietinul acela al meu. Mă dau rob ție, bădiță Vasile. Învață-mă cum să mă răcoresc!

Povestind, ciobanul se ațințase ș-acum își scutura capul și brațele în rumeneala focului. Glasul îi ieșise din cumpăna obișnuită. Vorbea prea tare, însă ca și cum ar fi fost singur.[58]

---

56. Se întrevede apropiatul județ la care va fi supus cel ce ademenise nevasta „pretinului" și-l asuprise pe acesta.

57. Reflecțiile despre femeie, ca și tipurile feminine sadoveniene sînt pe cît de numeroase, pe atît de memorabile. Comparațiile, specific sadoveniene, din acest pasaj, sugestive prin ele însele, dezvăluie înțelegerea vorbitorului pentru sexul „slab" și sensibilitatea acestuia pentru femeie. Iertarea de care vorbește „hoțul" nu trebuie confundată însă cu aceea a unui personaj caragialean din *D-ale carnavalului* care mărturisește: „pe urmă am prins-o iar, și iar am plîns și iar am iertat-o; nu de multe ori, dar cam des... așa cam de vreo cinci, șase ori..."

58. Pe măsură ce povestește, eroul sadovenian se cufundă tot mai mult în timpul istorisirii, retrăind evenimentele.

Cu toate acestea comisul Ioniță — ca și ceilalți — îl asculta cu luare-aminte și nu mai părea jignit.

— Și precum vă spun, a strigat Costandin Moțoc, Vasile cel Mare l-a învățat pe acel prietin.

— Lasă-ți, zice, mioarele în sama soțiilor, pe o săptămînă. Lasă jîntița și cînii în sama scutarilor. Nu lua cu tine decît un cal și doi cași la coburi, ca să ne fie de prînzare. Avem să coborîm amîndoi călări, ca doi negustori detreabă, pînă la apa Bistriței și mai departe pîn' la apa Siretului. Ca să văd și eu satul întru care s-au întîmplat cele ce mi-ai povestit.

Cînd a vorbit așa fel acela hoț[59], rîzînd[60], — prietinul meu a simțit tremurînd în el inima cu mare durere și mare nădejde.

A dat pe sama soților averea, — a lăsat plaiurile și bradul, izvoarele cele reci și poienile, și, încălicînd, a coborît cu hoțul între oameni la cîmpie.

De cunoscut nu-i cunoștea nimeni. Ș-au călărit ca doi negustori detreabă pînă la apa Siretului în sat la Fierbinți, mîncînd caș cu pită rece și bînd apă la fîntîni cu cumpănă. Și-ntr-o joi dimineață, fiind și sfînta sărbătoare a Înălțării[61], s-au arătat amîndoi pe șleah, venind împotriva bisericii, tocmai cînd ieșea norodul de la leturghie.

Atuncea, între oameni, prietinul meu a cunoscut pe Răducan Chioru. A simțit zbătîndu-se în el o dihanie, — dar s-a stăpînit. Ș-a zis:

---

59. Articularea adjectivului pronominal demonstrativ antepus este un fapt de limbă veche, la care Sadoveanu apelează deseori pentru sublinierea discretă a culorii temporale.

60. Planul nu este dezvăluit în întregime, dar rîsul lui Vasile cel Mare este o garanție că în mintea sa e pe deplin conturat.

61. Ziua nu a fost aleasă, dar coincidența actului justițiar cu sărbătoarea religioasă conferă „județului" o semnificație în plus, care, în subtext, motivează logica celor care fac „dreptate singuri cu brațul nostru", „pînă la judecata cea din urmă a lui Dumnezeu".

— Bădiță Vasile, acesta-i stăpînul meu, carele m-a miluit.[62]

— Așa? a răspuns hoțul. Tare bine!

Ș-a strigat cu mare strășnicie, înălțîndu-se în scări:

— Oameni buni, staţi!

Oamenii au stătut.

— Creștinilor și oamenilor! a răcnit Vasile cel Mare, — staţi cu liniște și cu pace[63], căci eu n-am nimica cu dumneavoastră. Aflați că eu sînt Vasile cel Mare, hoțul. De numele meu știți și de urmările mele ați auzit. Avem pistoale și nu ne temem de nimeni; și mai sînt alții care străjuiesc aproape.[64]

Oamenii au murmurat și s-au tras la o parte cu supunere. Iar boierul și-a săltat barba din gulerul giubelei și-n ochiul lui cel sănătos s-a aprins mare spaimă[65], cînd a cunoscut pe prietinul meu.

— Ne-am înfățișat, zice iar hoțul, ca să facem un județ, după vechi obicei. Căci pînă la judecata cea din urmă, a lui Dumnezeu, neavînd ascultare nici la isprăvnicii, nici la Divan, cată să facem dreptate singuri cu brațul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpîne, — dar am tremurat cu capu-n gard și cu gleznele-n ghiața morii, și cu picioarele-n butuc și cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul; și ne-ai ars cu harapnicul; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viața, căci ne-am adus aminte de toate în toate

---

62. Arta utilizării eufemismului (aici *a milui*) este stăpînită în cel mai înalt grad de Sadoveanu, care valorifică multiplele funcţii ale procedeului.

63. „Liniștea și pacea“ sînt premizele și condiţia unui „judeţ“ drept.

64. Precizarea din urmă nu este o amenințare, o intimidare a mulţimii, cu care hoțul nu are nimic, ci a boierului care trebuie să se simtă în fața unui adevărat și „înfricoșat“ judeţ pentru a primi hotărîrea acestuia ca pe o sentință implacabilă.

65. *S-a aprins spaimă*, construcţie specific sadoveniană.

zilele și n-am găsit nici într-un fel alinare și izbîndă! Ne-am înfățișat să-ți plătim, cucoane![66]

Răducan Chioru, înțelegînd, a căscat mare ochiul ș-a urlat la oameni și la slujitori; a căutat scăpare în laturi, a căutat scăpare înainte. Dar hoțul și prietinul acesta al meu l-au luat în piepturile cailor și l-a dărîmat. După aceea au descălicat și l-au lovit cu cuțitele. Prietinul meu a stat pînă ce-a văzut sîngele băltindu-se în pulbere. Cînd cel căzut și-a contenit tînguirile ș-a suspinat de moarte, l-a pipăit cu vîrful piciorului și l-a întors cu fața-n sus și cu ochiul deschis către cer. Și nimenea dintre oameni n-a zis nimica, — ci stăteau martori cu spaimă, la județ.

Asta a fost.[67] Ș-au lăsat lîngă mort punga cu opt galbini, cîtă avere aveau, pentru sfînta biserică. După aceea fiind o

---

66. Putem vorbi de o artă de a vorbi în public la Vasile cel Mare. După ce se asigură de ascultare din partea mulțimii (o adevărată „Curte cu juri" mută), intervenție echivalentă cu o *captatio benevolentiae* realizată cu mijloacele cele mai lapidare (v. adresarea în fața „creștinilor și oamenilor"), vorbitorul anunță scopul „înfățișării" și motivul asumării rolului de judecători. Se trece apoi, *ex abrupto*, la fondul chestiunii, făcîndu-se un rechizitoriu concis, dar complet al vinovatului. „Capetele de acuzare" sînt atît de clare, iar vina atît de gravă, încît sentința nu mai este nevoie să fie exprimată. „Ne-am înfățișat să-ți plătim, cucoane!" nu lasă loc nici unei clemențe. Remarcabil este modul în care acuzatorul îmbrățișează cauza pentru care pledează; utilizînd pluralul pronumelui personal („*ne*-ai ars", „*ne*-ai rupt", „*ne*-ai umplut de otravă viața", „*ne*-am adus aminte"), vorbitorul asigură solemnitatea discursului cerută de circumstanțele în care are loc, și, în același timp, se implică pe sine însuși în umilința și suferința celui apărat.

67. Povestind sfîrșitul întîmplării „prietinului" său, ciobanul apelează el însuși la conciziune; amintirea răzbunării nu-i produce nici o satisfacție. Alinarea pe care a căutat-o și pe care a sperat s-o

vreme frumoasă, cu soare de primăvară, au încălicat iar, ieșind din sat, și s-au pustiit prin locuri ferite, pînă ce s-au suit iarăși sub codru verde.

Sfîrșindu-și povestirea, ciobanul pufni spre flacări amărăciunea pe care o avea încă în el. Apoi ne privi tulbure și începu a rîde pieziș, văzîndu-ne că tăcem. Și se trase deoparte la tohoarca lui și stătu iarăși închis în mîhnire ca mai nainte, fără bucurie și fără lumină, ca-n negurile muntelui.

---

găsească în actul justițiar a rămas aproape la fel de departe. În orice caz, rememorarea acelei întîmplări îl umple de „amărăciune", de aceea, sfîrșind istorisirea, va sta „iarăși închis în mîhnire ca mai nainte, fără bucurie și fără lumină, ca-n negurile muntelui".

NEGUSTOR LIPSCAN

Însfîrșit venise acel mult dorit ceas, cînd puteam să mă pregătesc a asculta cu mare plăcere istorisirea prea cinstitului nostru comis Ioniță de la Drăgănești[1]; dar, prin negura serii, s-auziră strigăte și zarvă pe drumul Sucevei[2]. De la focurile noastre ne întoarserăm cu toții capetele într-o singură parte. Și cel dintăi, punînd ulcica jos, se sculă în picioare chiar comisul.

— Ce să fie? ne întrebă el cu ascuțită nedumerire.[3]

Noi nu știam ce putea să fie și nu găsirăm vorbe de răspuns.

Comisul făcu doi pași spre drum. Atunci se arătă din odaia ei și Ancuța, cu fînarul cel mare. Îl ținea la înălțimea pieptului și lumina îi rumenea obrazul. În această lucire trandafirie ochii îi păreau mai mari și mai negri.[4] Cobori cele două trepte, grăbi spre șleah: noi îi vedeam numai obrazul lunecînd pe trupu-i de umbră.[5]

---

1. Să se remarce că aproape toate istorisirile încep cu invitația sau cu speranța de a asculta povestea promisă de comisul Ioniță.

2. De fiecare dată intervine cu altceva amînînd împlinirea promisiunii.

3. Indignat uneori de intervenția altcuiva, comisul Ioniță nu este, în realitate, nerăbdător să istorisească, amînînd el însuși povestirea.

4. Vezi comentariile la *Iapa lui Vodă*, nota 21 și *Balaurul*, nota 10.

5. S-a observat deja că, la Sadoveanu, „narațiunea ia chipul versurilor" (Zaharia Sângeorzan, *M. Sadoveanu. Teme fundamentale*, p.

— Trebuie să fie niște cărăuși, prietine Ioniță, își dădu părerea căpitanul Isac. Cînd te-i întoarce la locul dumnitale, să bagi de samă să nu-ți răstorni vinul, care-i lucru bun, macar că nu-i scump.

— Cărăuși trebuie să fie, încuviință răzășul.[6]

Într-adevăr erau cărăuși. Se auzeau glasuri groase care opreau boii: aho-aho![7] Și lumina fînarului, fulgerînd asupra întunecimii, descoperi dintrodată cară cu coviltir răsărite ca din pămînt. Oameni în alb se mișcau, apărînd și pierind. Cineva rosti cu voie-bună:

— Bună vremea, jupînească Ancuță.

— Bine-ați venit, răspunse hangița.

În glasul ei era un cîntec dulce pe care i-l cunoșteam.[8] Ridicînd cu amîndouă mînile fînarul deasupra capului, aplecă fruntea ca să-și deosebească mai bine oaspeții. Atunci apăru în lucirea făcliei de seu, mișcîndu-se spre gazdă, un bărbat bărbos cu căciulă și cu giubea. Barba-i era astîmpărată și rotunjită de foarfece; rîdea cu obraji plini și bogați de creștin bine hrănit.

— Eu socot că-i un negustor, hotărî căpitanul Neculai Isac.[9]

---

268). Sublinierea acestui adevăr ne este prilejuită deopotrivă de ritmul pasajului din urmă și de imaginile prin excelență poetice pe care acesta le conține.

6. Odată identificați autorii „strigătelor și zarvei", interesul comisului pare să înceteze.

7. Interjecția reprodusă de evocatorul hanului pare să vină direct dintr-un text popular arhaic cum este *Pluguşorul*.

8. Tonul adresării folosit de hangiță, binevoitor, face parte din arta ocupației sale.

9. Înfățișarea celui venit este suficientă pentru un ochi cunoscător ca să identifice nu numai poziția socială, ci și profesia necunoscutului.

Hangița își cunoscu mușteriul și glasul ei crescu și scăzu cu desmierdări:

— Chiar domnia ta ești, jupîne Dămian? Atuncea mai ales ești binevenit și te poftesc sub acoperișul nostru. Poruncește cărăușilor să tragă peste podeț și să bage de samă să nu prăvale. Să intre sub șandrama, unde știi că putem închide porțile ca la cetate, și n-ai nici o grijă, chiar dacă ai avea aur în buccele.[10]

— N-am aur, dragă jupînească Ancuță, se apără negustorul rîzînd.

— Știu, jupîne Dămian: trebuie să ai lucru mai scump; de-aceea să fii fără grijă. Pe lîngă porți, pe care le cunoști, avem în popas la focul acesta lume bună care cearcă vinul nou. Am tăiat pui grași ș-am scos din cuptor azi pîne proaspătă. Toate-or fi pe pofta inimii dumnitale, mai ales știindu-te că ești un om căruia îi plac tovărășiile.[11]

Răzășul Ioniță se amestecă, ridicînd glasul:

— Apoi dacă-i asemenea om dumnealui, noi cu mare plăcere îi găsim loc între noi și-l poftim cu dragoste la focul nostru.[12]

— Domnia sa-i comisul Ioniță de la Drăgănești, hurui Ancuța ca o hulubiță.

Iar negustorul se ploconi spre comis și spre umbrele de la foc.

— Pentru mine are să fie mare cinste, grăi el, și vă rog să mă socotiți ca cel mai umilit rob al domniilor voastre.

---

10. Bunăvoința și ospitalitatea arătate către toți cunoaște totuși grade diferite de manifestare în funcție de oaspete.

11. Din mulțimea sfaturilor, asigurărilor și informațiilor pe care Ancuța se grăbește să i le dea lui jupîn Dămian, cei care se află în popas la foc pot înțelege interesul aparte pe care Ancuța îl manifestă față de noul venit și pot afla cîteva din plăcerile acestuia.

12. Graba cu care comisul Ioniță intervine trădează firea sociabilă a acestuia și nerăbdarea de a-l cunoaște pe cel căruia Ancuța îi „huruie ca o hulubiță".

Scanned with OKEN Scanner

Mai întâi însă cată să-mi pun în rînduială marfa, să văd de hrana vitelor ș-a oamenilor; și după aceea nimene n-a fi mai bucuros decît mine să guste după mîncare un pahar de vin nou. Căci după cum și la carte scrie, vinul îndulcește inima omului și folosește mădularelor lui.[13]

Comisul se întoarse la focul nostru și ne zise cu bună-credință:

— Mie-mi place negustorul acesta.[14]

— Ai dreptate, cinstite comise, încuviință moș Leonte. Omul care vorbește și rîde în cea dintâi clipă cînd te-a văzut, nu are întru sine nici viclenie, nici ascunziș, și mai ales, dacă Dumnezeu l-a lăsat să se nască în zodia Leului și sub stăpînirea planetei Soarelui, apoi nu va găsi împotrivire nici ca să dobîndească avere, nici să se bucure de cinste la cei mari. Lucrurile lui sînt vrednice și spornice; și macar că va umbla semeț și va scîrțîi din picioare, se va arăta pururea blajin și cu prietinie...[15]

— Să-l întrebăm atuncea, moș Leonte, în ce zodie s-a născut, hotărî cu veselie comisul.[16]

— Dacă-i voia domniei tale astfel, să-l întrebăm, eu nu mă-mpotrivesc... se-nvoi zodierul.

Carăle și cărăușii treceau podețul prin lucirea fînarului Ancuței. Am numărat trei cară cu coviltire de scoarță, mari

---

13. Înțelepciunea celor prezenți la han este rodul experienței de viață. Primul care vorbește și din „carte" — exceptîndu-l pe moș Leonte zodierul — este jupîn Dămian.

14. Replica ceremonioasă a negustorului, declarația pe care această replică o conține nu puteau să nu cîștige pe loc simpatia comisului.

15. Intervenția lui moș Leonte, o îmbinare de înțelepciune populară și de cunoștințe livrești, pare, în partea a doua a ei, un citat exact dintr-un zodiac.

16. „Veselia" comisului nu este lipsită de maliţiozitate, dorința sa de a-l verifica pe moș Leonte izvorînd dintr-o aparentă neîncredere în spusele acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

și grele, sunînd plin. Țăranii îndemnau boii: hăis-hăis! Și bicele de cînepă plesneau ușor. Trecură și se mistuiră sub șandramaua neagră a hanului. O vreme mai auzirăm glasuri amestecate, jugurile căzînd unul după altul, apoi viersul subțire și vesel al hangiței. După aceea veni spre noi negustorul, legănîndu-se, mare și gros în antereu-i larg și cu încălțările scîrțîind.[17]

— Vă poftesc la toți sară bună și bine v-am găsit... zise el.

— Mulțămim domniei tale, îi răspunse comisul.[18] Te poftesc, prea cinstite jupîne Dămian...

— Mă chiamă Dămian Cristișor, întregi negustorul, și am dugheană la Ieși, în ulița mare.

— Tare bine. Așa că te poftesc, prea cinstite jupîne Dămian, să șezi aicea lîngă mine, pe butuc; și la lumina focului să ne uităm noi la domnia ta și domnia ta la noi, ca să ne cunoaștem mai bine. Acest prietin al meu bătrîn și înțelept, moș Leonte zodierul, spune, cinstite jupîne Dămian, că te-ai născut în zodia Leului și noi am fi prea doritori să știm dacă-i adevărat.[19]

Negustorul clipi din ochi, ca și cum îl săgeta lucirea focului, și se uită în juru-i cu îndoială.

— Într-adevăr, așa este, mărturisi el. Ziua nașterii mele a vrut Dumnezeu să fie 18 iulie.

— Și ești bun să ne mai spui domnia ta, dacă anul întru care te-ai născut a fost sub stăpînirea soarelui?

---

17. O primă previziune confirmată a zodierului care va stîrni mirarea celor prezenți.

18. Comisul Ioniță este, și de această dată, purtătorul de cuvînt al celor adunați la han.

19. „Verificînd“ cele spuse de moș Leonte, comisul găsește prilejul de a-l aborda din primul moment pe noul venit.

Scanned with OKEN Scanner

— Nu pot s-ascund, așa este, îngînă uimindu-se cinstitul negustor[20]; m-am născut în anul mîntuirii 1814[21]. Cum și de unde ați putut afla toate acestea?

— Ai cuvînt să te miri, prietine,[22] zîmbi comisul, precum și noi mai tare ne mirăm; căci fără să te cunoască, și numai umbra văzîndu-ți-o, moș Leonte a putut arăta adevărul. Și ne-a spus un lucru și mai mare: că ai să vii cătră noi scîrțiind din încălțări, ceea ce mai întăi și mai întăi s-a dovedit.

Văzîndu-ne pe toți cu ochi crescuți și cu sprîncenele înălțate, moș Leonte s-a sculat de la locul său cu ulcica în mînă[23].

— Cinstite comise, a zis el cu tărie; și dumneata, jupîne Dămiene, dacă v-oi spune că numai Domnul Dumnezeu și cartea pe care-o am în tașcă mă luminează întru toate cîte le spun, atunci mirarea domniilor voastre față de mine trebuie să fie mai mică. Căci pentru Dumnezeu și pentru cartea aceasta înțeleaptă nimic nu poate fi ascuns... Eu, ca om, puteam greși. Cartea mea nu greșește. Și spunînd cartea care-i înfățișarea omului născut sub cutare semn și cutare stăpînire, eu îl cunosc pe om după acea înfățișare în care zodie și sub care planetă l-a născut maica sa. Mai pot spune și altele, deschizînd cartea: despre căsnicie, despre avere și cinste, despre sănătate și anii vieții, dar știința mea nu poate

---

20. Uimirea negustorului a crescut cu fiecare întrebare: dacă după prima „se uită în juru-i cu îndoială", după a doua „îngînă uimindu-se" și își exprimă chiar surprinderea.

21. Anul nașterii lui jupîn Dămian întărește supoziția că evenimentul istoric la care face aluzie evocatorul hanului în primele pagini („Împăratul Alb și-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgîne") și care fixează timpul „petrecerilor și poveștilor" de la han este Războiul Crimeei (v. *Iapa lui Vodă*, nota 12).

22. Oamenii sadovenieni, cei deschiși, neprefăcuți, nu întîrzie să se numească „prietini".

23. Impresia puternică produsă justifică mîndria zodierului.

pătrunde pretutindeni.[24] Şi dac-aş putea să-ţi spun, cinstite jupîne Dămian, că are să-ţi placă vinul şi tovărăşia noastră, nu ştiu dacă, întrebîndu-mă dumneata, aş fi în stare a-ţi răspunde că vii de la Liov ori de la Lipsca cu marfă din ţara nemţească.[25]

— Aduc marfă de la Lipsca... mărturisi cu supunere negustorul.

— Atunci îi bine. Să fii sănătos şi să-ţi deie Dumnezeu-sfîntul cîştig. Şi să bei cu noi ulcica de vin pînă la fund.

Punîndu-şi deoparte uimirea, jupîn Dămian Cristişor închină ulcica şi se arătă vesel şi prietinos către noi toţi. Primi apoi de la Ancuţa un pui fript în talger de lut şi pită proaspătă. Şi n-a trebuit să treacă vreme multă ca să cunoaştem, în acel negustor drumeţ, bun tovarăş şi prietin la treaba[26] întru care ne găseam.

Cînd s-a potolit sub şopron orice mişcare şi cărăuşii învăliţi în cojoace se culcară între roţi sub cară, negustorul, ca şi cum ar fi grămădit grija în buzunările afunde ale giubelei, păru în toată floarea veseliei lui şi închină altă ulcică proaspătă căpitanului Neculai. Mai ales către mazîlul de la Bălăbăneşti părea el a simţi mai multă dragoste.

— Dacă doreşti, căpitane Neculai, vorbi el, am să-ţi spun cum mi-au fost petrecerile mele prin ţări străine.[27]

---

24. Uimirea tuturor determină intervenţia zodierului. Model de modestie, acesta, lăudînd cartea sa, face elogiul cărţii în genere.

25. Modalitate subtilă de a afla locul de unde vine negustorul

26. „Îndeletnicirea cu vinul" este, pentru personajele sadoveniene, o *treabă* ca oricare alta, o „lucrare", cum o numeşte în altă parte evocatorul.

27. Jupîn Dămian este primul povestitor care nu mai istoriseşte o întîmplare, ci un şir de întîmplări, toate frumoase (în sensul harului spunerii) şi minunate (în sensul că uimesc prin noutatea informaţiilor aduse), dar printre ele nu va fi nici una „înfricoşată". Pe de altă parte, negustorul lipscan este singurul care nu se întoarce în trecut, ci în

Fiind de Cel de sus rînduit într-o cinstită breaslă ca aceea în care mă aflu[28], acuma cîţiva ani am ajuns cu bine la o stare mulţămitoare şi la puţină avere. Atuncea am socotit că mi-a venit vremea să mă ridic şi mai sus cu puterile mele şi, precum au făcut alţi negustori bătrîni, m-am hotărît şi eu să mă duc la Lipsca. Pînă-ntr-acea vreme umblam la iarmaroace cumpărînd marfă de la negustori nemţi şi jidovi. Dar am cugetat apoi că dobînda lor e mai bine s-o agonisesc eu. Ş-aşa am încercat, acu doi ani, un drum pînă la Liov. Şi umblînd atunci cu folos, mi-am pus în gînd acest-an să merg mai departe: la Lipsca[29]. Aşa că de Sîntămăria cea mare m-am sculat ş-am dus patru lumînări frumoase de ceară curată sfintei Paraschiva la Trei-Sfetite. Ş-am pus pe părintele Mardare să-mi cetească pentru drum, pentru primejdii, pentru boale.[30] Ş-am şezut şi eu în genunchi sub sicriul sfintei rugînd-o să m-ajute. Şi îmbrăţişînd pe Grigoriţă, fratele meu mezin, şi lăsîndu-l în dugheană, m-am suit în căruţă ş-am apucat drumul Huşilor. Apoi de la Huşi am trecut Prutul şi mi-am arătat la stăpînirea rusească toate

---

prezentul altor meridiane geografice şi spirituale. Şi aceasta pentru că, prin vîrstă, el nu aparţine lumii celor de la han, ci aceleia a timpului său, fapt care îl singularizează între toţi ceilalţi.

28. Situaţia profesional-materială a negustorului, ca şi naşterea sa, este în concepţia acestuia emanaţia voinţei divine. „Breasla întru care" se află nu este alta decît cea care îl făcuse pe Ienache coropcarul să-şi plece grumazul mai tare şi să-şi poarte marfa sus, în munte. De altfel, prin totala lipsă de interes manifestată de-a lungul acestei istorisiri în care intervin cu întrebări şi uimiri numeroase alte personaje, coropcarul îşi „exprimă" dispreţul său total faţă de breasla negustorului lipscan.

29. O altă afirmaţie a zodierului îşi găseşte confirmarea.

30. Să ne amintim că şi Vitoria Lipan, înainte de a porni pe urmele soţului, se împărtăşise şi „plătise părintelui trei hîrtii de cîte douăzeci, ca să se roage şi pentru călătoria ei".

îndreptările. Iar la Tighina, pe Nistru, m-am întîlnit c-un negustor arman, de sub stăpînirea muscalilor, cu care am mai făcut eu afaceri. Sfătuindu-ne și înțelegîndu-ne, am cumpărat noi, acolo la Tighina, cinci sute de batali: frumoasă și bună marfă. Am plătit cîte-o rublă bucata. Și-ndată, fără întîrziere, avînd cu noi patru oameni, am pornit pe jos acei batali, în sus, pe Nistru. Am trecut fără nacaz granița la nemți ș-am dat la Cernăuți. De-acolo la Liov. Și-n Liov am pus marfa noastră în tren și-n puține zile am ajuns la Ștrațburg ș-am vîndut batalii c-un galbăn bucata — și i-au luat alți negustori, să-i ducă la un tîrg care se chiamă Pariz.[31]

— Pe jos ori cu trenu? întrebă căpitanul Isac.[32]

— Cu trenu, cinstite căpitane. Prin acele țări, la Neamț și la Franțuz, oamenii umblă acuma cu trenu. Azi îs aici și mîne cine știe unde.

— Cum cu trenu? întrebă cineva cu glas gros și supărat.

Mă întorsei și văzui privind pe sub sprîncene pe ciobanul de la Rarău. Adevărat este că și eu și ceilalți doream prea mult să cunoaștem ce fel de mașinărie e aceea despre care vorbește negustorul.[33] Numai comisul și căpitanul Isac păreau a ști despre ce-i vorba. Totuși nu se împotriveau să asculte lămurirea pe care o așteptam noi.

— Nu știți ce-i trenu? întrebă rîzînd jupîn Dămian.

— Știm, rosti moale comisul.

---

31. Fraza lui jupîn Dămian, mai bogată, respectă, totuși, „tiparul" oralității, cu extrem de puține propoziții subordonate și cu prepondereța coordonării copulative a propozițiilor principale.

32. Nemaiauzind pînă atunci de tren, ceilalți nu au sesizat precizarea negustorului.

33. Amănuntele date au stîrnit interesul tuturor. Intervenția ciobanului, deși nu respectă „consemnul" nerostit, pe care buna-cuviință îl impune, de a nu-l întrerupe oricine pe povestitor, este binevenită întrucît este expresia curiozității tuturor.

— Eu nu știu! icni îndărătnic ciobanul. Cine știe ce ticăloșie[34] nemțească a mai fi!

— Adevărat ticăloșie și drăcie... rîse cu voie-bună negustorul.[35] Sînt un fel de căsuțe pe roate, și roatele acestor căsuțe se îmbucă pe șine de fier. Ș-așa, pe șinele acelea de fier, le trage cu ușurință o mașină, care fluieră și pufnește de-a mirare; și umblă singură cu foc.[36]

— Fără cai? întrebă moș Leonte.

— Fără.

— Asta n-oi mai crede-o eu! mormăi ciobanul. Iar moș Leonte își făcu cruce.[37]

— De ce să nu credeți? se amestecă împăciuitor comisul. Eu am mai auzit de asta și trebuie să credem. De văzut însă n-am văzut.[38]

— Ba eu am văzut, cum vă spun, stărui cu veselie negustorul. Mașina umblă singură cu foc și trage după dînsa toate căsuțele. Apoi în acele căsuțe sînt ori oameni, ori mărfuri. Și batalii de la Tighina i-am încărcat în acele căsuțe. Și merg foarte bine,

---

34. Ceea ce pentru ceilalți este o „mașinărie", pentru cioban e o „ticăloșie".

35. Același termen, *ticăloșie*, coordonat cu un quasisinonim potențator *(drăcie)* este preluat de către negustor cu o vizibilă notă de apreciere.

36. Nu trebuie să vedem în termenii folosiți de jupîn Dămian dorința de a explica pe înțelesul ascultătorilor săi, ci singura modalitate de a explica în lipsa unor termeni proprii. Singurul de acest gen este mașină, dar acesta este un neologism care rămîne neînțeles, ca dovadă întrebarea următoare ce i se pune negustorului. În orice caz, din perspectiva cititorului, explicația stîrnește hazul deoarece, pe cît de exactă, ea trezea în mintea ascultătorului de la jumătatea secolului trecut o imagine concretă, la îndemînă, dar deformată.

37. Dispuși să accepte „balaurul", majoritatea eroilor sadovenieni nu pot crede ceea ce închipuirea lor, hrănită de lumea poveștilor, nu-și poate reprezenta.

38. Se pare că numai comisul, dintre toți, este dispus să creadă și ceea ce nu a văzut.

fără scuturătură și fără nacaz; numaicît e-un huiet mare de trebuie să grăiască oamenii unii cu alții tare, ca surzii.

— Hm! — mormăi ciobanul. Ș-ai umblat dumneata în căruța aceea cu foc?[39]

— Am umblat; de ce să se mire omul de asta, cînd am văzut și alte lucruri mai de mirare?

— Care lucruri mai de mirare?

— Apoi să vedeți. Pe-acolo, prin țara nemțească, tîrgurile-s toate alcătuite din case cu cîte patru și cinci rînduri.[40]

— Adică din case una peste alta? Am mai auzit eu despre asta și n-am vrut să cred.

— Apoi de ce să nu crezi, dac-așa-i acolo? Da' eu nu m-am mirat prea tare de asta, cît de alta. C-am văzut uliți dintr-o singură bucată de piatră...

Noi ne privirăm în tăcere la aceste vorbe.

— Da. Ș-apoi ies nemții, boieri și cucoane, și se plimbă pe marginea uliții. Cucoanele au toate pălării, iar boierii toți au ceasornic. Nu numai boierii, ci și lucrătorii mai saraci.

— De ceasornice nu mă mir... întrerupse moș Leonte; dar femeile cu pălării, drept să-ți spun, mie nu-mi plac.[41]

— Ei, ce să-i faci? îl mîngîie comisul. Așa-s pe-acolo naravurile oamenilor.[42] — Și ce-ai mai văzut, cinstite jupîne Dămian?

— Apoi altceva n-am mai văzut nimica, fărădecît mare iarmaroc, acolo la Lipsca. Mare iarmaroc cît lumea asta, și comedii, și muzici, și nemțăria pămîntului bînd bere. Cine n-a

---

39. Precizarea din urmă este menită să sporească uimirea ascultătorilor care sînt dispuși, totuși, să creadă pe cuvînt, deși mai au îndoieli.

40. Termenul *rînd* a funcționat (mai ales la plural) multă vreme cu sensul „etaj".

41. Mirarea vine, așadar, nu numai din neputința imaginării, ci și din aceea a acceptării unei „inovații" inutile.

42. Comisul Ioniță este dispus să manifeste înțelegere atît în privința lucrurilor, cît și în aceea a moravurilor.

gustat, oameni buni, asemenea băutură, să nu fie cu părere de rău. Căci e-un fel de leşie amară.[43]

— Aşa? se veseli comisul. Şi ei nu ştiu ce-i vinul?

— Or fi ştiind; dar eu vin ca la noi n-am văzut şi i-am dus dorul.

— Aşa? şi de mîncat ce-ai mîncat? Eu socot, cinstite jupîne Dămian, că te-ai ferit şi de mîţă, şi de broască, şi de guzgan.

Ciobanul stupi cu putere într-o parte şi se şterse la gură cu amîndouă mînicile tohoarcei.[44]

— Nu m-am ferit aşa de tare, vorbi negustorul, căci n-am prea văzut aceste dihănii. Dar cartofe, sodom, — şi carne fiartă de porc ori de vacă.

— Carne fiartă? se miră căpitanul Isac.

— Da, carne fiartă. Şi bere de-aceea de care vă spun.

— Vra să zică, urmă mazîlul, pui în ţiglă n-ai văzut?

— Nu prea.

— Nici miel fript tîlhăreşte şi tăvălit în mojdei?

— Asta nu.

— Nici sarmale?

— Nici sarmale, nici borş. Nici crap la proţap.[45]

— Doamne fereşte şi apără! se cruci moş Leonte.

— Apoi atuncea, urmă căpitanul Isac, dacă nu au toate acestea, nici nu-mi pasă! să rămîie cu trenul lor şi noi cu ţara Moldovei.[46]

---

43. De la civilizaţia materială, negustorul a trecut pe nesimţite la bucătăria nemţească. Acest capitol va stîrni şi interesul şi uimirea căpitanului Isac.

44. „Mîhnit" de cele aflate din întrebarea comisului, ciobanul nu va mai interveni la acest capitol al discuţiei.

45. Puiul în ţiglă, mielul fript tîlhăreşte, sarmalele, borşul şi crapul sînt mîncăruri tradiţionale româneşti, de care cei poposiţi la han nu-şi pot închipui că se poate lipsi cineva.

46. O opinie asemănătoare au răzeşii din *Lisaveta* în legătură cu austriecii de la curtea lui Nunucă Ruset: „Cît se mai îmbuibă ş-aceşti venetici e ceva de spaimă. Mai bine ar fi rămas acolo la dînşii, în ţara foametei".

Scanned with OKEN Scanner

Fiind prea veseli cu toţii de asemenea cuvinte[47], am închinat ulcelele către giubeaua, către barba şi către obrazul bucălat al lui jupîn Dămian Cristişor. Ş-am răcnit cu mare larmă, felurit, fiecare-n legea lui.

— Altfel nemţii aceia au şi lucruri bune[48], urmă a tîlcui cu îngăduinţă negustorul. Mai întăi şi mai întăi la dînşii învăţătura-i la mare cinste.[49]

— Iaca asta nu-i rău, întări comisul.

— În tot tîrgu, în tot satu, cinstite comise Ioniţă, în tot tîrgu, în tot satu — şcoală şi profesori. Şi toată lumea la carte.

— Atunci oile cine le păzeşte?[50] mîrîi ciobanul; iar noi iarăşi ne-am veselit.

— Toată lumea la carte, şi băieţi şi fete.

Comisul se încruntă:

— Cum şi fete? Asta iar îi rînduială care trebuie să rămîie la dînşii.[51]

Noi toţi am fost, se-nţelege, de părerea comisului. Şi iar am strigat, ca să s-audă pînă-n ţara nemţească.[52]

---

47. Decizia căpitanului Isac exprimă, aşadar, convingerea şi dorinţa tuturor celor de faţă.

48. Jupîn Dămian este, deci, şi el de acord cu cele spuse de mazilul de la Bălăbăneşti.

49. Urmează să fie „luat în discuţie" (firește, ordinea nu este premeditată, dar nici întîmplătoare; ea urmează curba interesului care i-a fost stîrnit negustorului) învăţămîntul apusean.

50. În alţi termeni, la fel gîndeşte şi tatăl lui Ion Creangă: „Dac-ar fi să iasă toţi învăţaţi, după cum socoţi tu, n-ar mai avea cine să ne tragă ciubotele".

51. Mai moderat în concepţie decît ciobanul, comisul nu acceptă, totuşi, în întregime sistemul nemţesc.

52. Adeziunea zgomotoasă a celorlalţi se datorează — în forma de a se manifesta — vinului nou.

Negustorul, fiind într-o cumpănă mai dreaptă decît a noastră, a zîmbit ș-a așteptat să ne liniștim. Iar după ce neam liniștit, a urmat:

— Și mai au acei nemți, cinstite căpitane, lucru bun rînduiala și legea. Eu am cunoscut acolo un morar care s-a judecat pentr-un petic de moșioară cu împăratul. Și dac-a avut dreptate, judecătorii i-au dat dreptate împotriva împăratului.

— Asta eu iar n-oi crede-o ca și căruța cu focl a strigat din nou Costandin ciobanul.[53]

— Ba eu cred și-mi place și asta, i-a întors răspuns răzășul.

— Așa că, prea cinstite comise, stînd eu acolo trei săptămîni și văzînd multe, nici mie nu mi-a plăcut aflîndu-i iritici.[54] Însă altfel cred tot în Domnul nostru Isus Hristos.

— Atunci cum îs iritici?

— Îs iritici precum mi-a spus mie părintele Mardare de la Trei-Sfetite.[55]

— Apoi atunci tot iritici-s și n-am ce le face![56] se învoi comisul.

Și părîndu-ne tare rău pentru asemenea cusur al nemților, l-am lăsat pe negustor să-și isprăvească istorisirea călătoriei lui.

— Ș-am umblat, zice el, la nemți pe drumuri și-n tîrguri, și nime nu mi-a făcut nici o sminteală, nici om de rînd nici slujbaș împărătesc. Și mi-am adus cu căruța aceea de foc, cum zice omul ista care nu crede, marfa pînă la Liov. Iar la Liov

---

53. Este firesc ca de cele aflate să se îndoiască, primul, ciobanul, cel care avusese de suferit de pe urma rînduielii de la noi.

54. *Iritic, eretic*, adept, susținător al unei credințe religioase care ia naștere în sînul unei biserici, abătîndu-se de la dogmele consacrate și care este condamnată de biserica respectivă.

55. Din punct de vedere religios, nemții nu mai sînt judecați prin cele constatate de negustor.

56. Din cuvintele comisului răzbate o sinceră și profundă compasiune pentru „rătăcirea" nemților.

Scanned with OKEN Scanner

am încărcat-o în șarabane[57] nemțești. Și la Suceava am schimbat-o în cară de-acestea din Cordun. Și la Cornu-Luncii am intrat în țara Moldovei, cu bucurie. Și dînd vamă cătră Domnie, vameșii m-au întrebat dacă nu le-am adus și lor cîte-un dar de la iriticii și ticăloșii aceia de nemți. Atuncea am vîrît mîna în buzunarul din drepta al giubelii ș-am scos pentru doi vameși cîte-un baider roș. Căci din vreme mă pregătisem pentru asemenea împrejurare, ca să nu-mi spintec boccelele[58]. Bucurîndu-i astfel, m-au lăsat să trec; ș-am umblat cu liniște pînă în drept cu Boroaia. Ci acolo a ieșit din lunca Moldovei un călăreț, frumos și voinic om, și mi-a făcut semn cu mîna, să stau. Am înțeles că, dacă nu stau, are să-mi facă semn cu pistoalele.[59] Și stînd și așteptîndu-l, s-a apropiat de carăle mele și m-a întrebat cine sînt și de unde vin și ce fel de marfă duc. I-am spus toate, ca unui județ. Și l-am întrebat și eu cine-i. Mi-a răspuns: Uită-te la mine. Eu îs hoț și slujesc la acest drum mare. Să-mi dai banii pe care-i ai asupra dumnitale.

— Om bun[60], îi zic eu, să-ți dau marfă, căci alți bani n-am. Ce-am mai avut am dat cărăușilor și pînă la locul meu mai am două zile de drum.

— Așa? Atunci să-mi spui ce marfă ai.

— Apoi ce marfă să am? Am marfă de la Lipsca din țara nemțească. Tot felul de horbote, și mărgele, și cercei, și pînzeturi pentru nevoile femeiești.

---

57. *Șarabană* (reg.), căruță mare.

58. „Întîmplarea" contrastează cu „liniștea" drumului pînă la vama noastră.

59. Jocul de cuvinte („a face semn cu mîna" / „a face semn cu pistoalele") ne dezvăluie în negustor un om pe care simțul umorului nu-l părăsește nici în împrejurările dificile.

60. Formula de adresare întrebuințată de negustor evidențiază statutul aproape oficial pe care îl aveau atunci „hoții de drumul mare".

— Ce vrei dumneata să fac cu asemenea marfă? zise hoțul. N-ai găsit la acei păcătoși altceva, potrivit pentru un voinic ca mine?[61]

— Ba, dacă nu ți-i cu supărare și dacă ți-a plăcea, m-am gîndit și la asta, om bun, îi spun eu. Poftim un baider roș de lînă de la India, cum n-are nimeni în toată țara și care șade bine mai su samă omului calare!

— Să văd! cere hoțul.

Eu îndată scot din buzunarul celalalt al giubelei, al treilea baider și i-l întind. Cînd l-a văzut, mare bucurie pe acel voinic. L-a luat și s-a dus mulțămindu-mi.

Bucuros de întîmplare, nimeresc în sat la Drăgușeni, tot deasupra Moldovei. Opresc carăle în popas și pun pe oameni să facă un foc la botul boilor ș-o mămăligă în cujbă. Cînd scot eu brînza și răstoarnă ei mămăliguța, iaca se înfățișează privighetorul și-mi cere îndreptările, din porunca isprăvniciei.

Ce să vă spun? Eu am strașnice îndreptări și mai ales o scrisoare de la nînașul meu dumnealui aga[62] Temistocle Bucșan. Scot și-i arăt îndreptările și-i vîr sub nas mai ales acea scrisoare.

Zice așa în acea scrisoare:

«Din porunca măriei sale Vodă, dumneata ispravnic, ori privighetor, ori vameș, ori vornic de sat, orișicine ai fi, să nu cumva să cutezi a vătăma acestuia neguțător, ci să-l leși a merge cu pace la locul său. Așa.»[63].

Se chiorăște acel privighetor la pecete și la iscălitură și cîrnește din nas.

---

61. Asistăm la o adevărată tîrguială care întărește și ea statutul de care aminteam la nota anterioară.

62. *Agă* (istorism), „comandantul dorobanților și al întregii infanterii, dregătorie înființată în Moldova de Alexandru cel Bun.

63. Pentru această „scrisoare", alcătuită într-un perfect stil administrativ de epocă, Sadoveanu, bun cunoscător al scrisului românesc vechi, a putut afla numeroase modele.

Zice:

— Dumneata, jupîne, vii din ţara nemţească?

Răspund:

— Da. Vin de la Lipsca.

— Şi ce fel de marfă aduci?[64]

— Apoi ce fel de marfă? Tot felul de horbote, şi mărgele, şi cercei, şi pînzeturi, şi cituri, pentru trebuinţele femeieşti.

— Numai asta? zice el. Apoi ce poate face cu asemenea lucruri un holtei precum mă aflu eu?

— Nu poate face nimica, îi întorc eu cuvînt zîmbind. Dacă nu ţi-i cu supărare şi dacă ţi-a fi pe plac, cinstite privighetor, eu m-am gîndit şi la o întîmplare ca aceasta. Şi am la mine, pe lîngă toate fleacurile muiereşti, un baider roş de lînă de la India, cum nu se află pe lumea asta mai frumos.

— Să văd, mă îndeamnă privighetorul. Eu scot al patrulea baider şi i-l dau, şi el se duce fără să-mi mulţămească.

Asta este, fraţilor creştini, sfîrşi cu voie-bună negustorul. Mi-am plătit dările şi vămile ş-acuma sînt slobod pînă-n tîrg la Ieşi[65]. Acolo mai am o dare cătră sfînta noastră maică Paraschiva şi cătră părintele Mardare. Trebuie să caut şi la obrazul dumnealui nînaşului meu aga Bucşan. Şi pe urmă mă pot hodini în casa mea şi-n dugheana mea, aşteptînd rodul trudelor mele şi anul cînd îmi va fi dat să-mi iau soţie, — căci trebuie să aflaţi că încă sînt holtei.[66]

---

64. Să se observe că dialogul dintre negustor şi privighetor nu diferă de acela cu hoţul care slujea la drumul mare decît prin tonul categoric al privighetorului, care, mai mult, spre deosebire de hoţ, după ce primeşte baiderul, „se duce fără să [...] mulţumească". Morala: slujbaşii isprăvniciei sînt mai hoţi decît hoţii. De altfel, s-a observat, negustorul i se adresează *hoţului* cu „om bun".

65. *Dările* sînt obligaţiile negustorului pentru trecerea dintr-o ţară în alta, în timp ce *vămile* sînt „obligaţiile" nescrise, dar mai numeroase, faţă de slujbaşii domneşti sau cei la „drumul mare".

66. Dezvăluirea pe care o face negustorul aruncă o lumină clară asupra ospitalităţii aparte pe care i-o arată hangiţa.

Noi am făcut iar mare zvoană, grămădind ulcelele spre barba cinstitului negustor. Şi într-acea zvoană s-a-nfăţişat, părînd spăriată, însă zîmbind în colţul gurii, Ancuţa. Într-un chersin aducea plăcinte cu poalele-n brîu. La care vedere noi şi mai tare ne-am bucurat şi ne-am burzuluit.[67] Iar Dămian Cristişor lipscanul, fiind înveselit aproape cît şi noi de vinul cel nou, s-a sculat, a vîrît mîna stîngă în buzunarul cel adînc al giubelii şi a scos la lumină o zgărdiţă de mărgele. Păşind lîngă hangiţă, i-a aşezat-o sub guşă şi i-a încheiat-o la ceafă.[68]. Apoi, făcînd un pas îndărăt, a privit-o cu uimire.

— Jupîneasă Ancuţă, a zis el, iată aici mărturia tuturor ochilor tăi. Să spuie toţi dacă au văzut vreodată zgărdiţă mai minunată la o muiere mai frumoasă!

Apucînd-o de după cap, a sărutat-o pe amîndoi obrajii. Iar Ancuţa, lepădînd chersinul, i s-a răsucit pe dedesubtul braţelor şi-a scăpat în fugă spre han.[69]

---

67. *A se burzului* are, aici, sensul „a face haz".

68. Oferindu-i zgărdiţa la puţin timp după ce mărturisise că este „încă holtei", negustorul îşi mărturiseşte, indirect, simpatia nutrită faţă de Ancuţa.

69. „Fuga" hangiţei trebuie înţeleasă ca un semn de pudoare şi nu de supărare.

ORB SĂRAC

O babă ș-un moșneag ieșiră către lumină dinspre carăle lipscanului. Femeia venea înainte, omul ceva mai îndărăt, cu capul puțin înălțat și părînd a asculta cu mare luare-aminte zvoana și glasurile de la focul nostru.

Bătrînul e orb, mi-am zis eu privindu-l. Pare a-l trage baba după dînsa c-o frînghioară; însă el păşeşte pe urma ei fără greş către mirosul fripturii şi larma sfatului[1].

Baba purta broboadă de ştergar alb, catrință și sumăieș scurt. Orbul era și el îmbrăcat ca muntenii, cu pălărioară neagră și strai alb, iar cojocelul îl ținea numai pe umeri; și de sub cojocel, de la subsuoara stîngă, îi atîrna cimpoiul, cu clonțul spre pămînt[2]... Cînd se simți aproape, orbul se opri, numai baba mai făcu cîțiva paşi către foc. El se opri şi lumina îi bătea obrazul neclintit împresurat de barbă albă.

Mulți dintre tovarășii mei nu-l băgaseră încă în samă[3]. Numai jupînul negustor de Lipsca, înțelegînd despre ce-i vorba, începu a rîde.

— Mătușă Salomie, zise el, tot n-ai scăpat de moșneagul cel chior? Văd că se ţine hojma de dumneata.

---

1. Schimbarea imperfectului cu prezentul delimitează evocarea de gîndurile de atunci ale celui care evocă scena.

2. Se prefigurează, de pe acum, motivul cîntărețului orb, motiv care, de sorginte livrescă, trimite spre părintele poeziei, Homer.

3. Prezență discretă, orbul va atrage în curînd atenția prin darul său de povestitor și cîntăreț.

— Așa-i, jupîne, răspunse ea cu vioiciune și subțire, însă fără răutate; de cînd am purces din Rădăuți, se ține de mine ca umbra, ca să-l duc și să-l lepăd la tîrgul Ieșilor. Acu dumneavoastră, urmă ea către noi ceilalți, veți fi socotit poate altceva, ca oamenii, că mi-i soție ori frate; dar eu am uitat și de asemenea zburdăciuni și de neamuri și nu cuget decît la nevoile mele. M-am aninat și eu într-adaos la căruțele dumnealui negustorului ca să pot ajunge pînă la sfînta cuvioasă Paraschiva, în cetatea Domniei, să pun pe racla ei un puișor de argint și să-i mărturisesc ce durere am. Iar sărmanul acesta, călcînd după mine, a îndrăznit să se apropie și de sfatul domniilor voastre, fiind un bătrîn viclean și nădăjduind că-i veți porunci să vă zică ceva din cimpoiul său. M-am stropșit la el să-și puie în cap cojocelul și să doarmă sub căruță, dar el nu vrea să înțeleagă[4].

Bătrînul zîmbea, ațintind spre foc ochii lui de albușuri coapte.

— Mie-mi plac tovărășiile vesele, vorbi el c-o voce blîndă și joasă. Îmi place și vinul nou, și friptura de pui în țîglă. Foarte-mi place s-ascult istorisiri. Și să spun și eu cîte știu din trecute vremi[5]. Dumnezeu a rînduit să mă pedepsesc fără lumină într-această viață, să-ntind mîna și să cerșesc pită de la creștini buni. Fiind așa voia lui Dumnezeu și avînd el grijă de mine ca și de viermii pămîntului, am cugetat că nu trebuie să plîng, ci să primesc rînduiala[6].

Comisul Ioniță se întoarse spre orb; și după ce-l privi îl întrebă cu mirare:

---

4. Bătrîna face parte din larga categorie a eroinelor sadoveniene cărora Dumnezeu le-a dat „spor limbii".

5. Așadar, fără să disprețuiască alte plăceri, ba dimpotrivă, cel mai mult îi place orbului să asculte și să spună istorisiri.

6. Felul în care își acceptă soarta orbul ne amintește de Iov, personajul biblic.

— Fiind un cerșetor nemernic[7] precum ești, îți place friptura de pui în țiglă?

— Îmi place, stăpîne și frate[8], răspunse cu glasu-i prietenesc orbul.

— Și vinul îți place?

— Și vinul nou pe care-l simțesc înțepîndu-mi nările.

— Dar istorisiri știi să spui?

— Știu, ca oricare om, — de ce să nu știu?

— Văd că te lauzi[9], însă află că istorisiri ca mine și ca prietinul meu căpitanul Neculai Isac, nu-i nimeni să știe în toată țara asta a Moldovei.

— La asta eu nu mă pun împotrivă, stăpîne.

— Să nu te pui, căci eu am să spun cea mai frumoasă și mai minunată istorisire din cîte s-au spus[10].

— S-o spui, stăpîne, și eu am s-o ascult bînd vin nou din oala domniei tale, pe care ai umplut-o acuma. Și domniei tale jupîneasa crîșmăriță are să-ți aducă o oală nouă, pe care ai s-o umpli din proaspăt. Așa, — avînd și ce mai trebuie pe lîngă vin, am s-ascult cu mare plăcere[11]. Și după aceea, dacă vei binevoi, am să-ți zic un cîntec din acest cimpoi ș-am să-ți cînt viers.

— Vra să zică, nemernicule și orbule, nu știi numai să bei și să mănînci; știi să și cînți.

— Știu și asta, stăpîne, din mila lui Dumnezeu. Știu și altele.

---

7. Adjectivul *nemernic* nu este întrebuințat cu sensul peiorativ actual, ci cu acela învechit „pribeag."

8. *Stăpîn și frate* este formula de adresare adoptată de orb, prin care acesta se recunoaște deopotrivă robul, prin „nemernicia" sa, și egalul, sufletește, al celorlalți.

9. De fapt, orbul nu se lăudase, ci din contră, modestia sa („Știu, ca oricare om") se va dovedi exagerată.

10. Dacă modestia nu prisosește cuiva, ea nu-i prisosește comisului, chiar dacă el trecuse cu succes proba de povestitor.

11. Dacă în acest fel orbul „cerșește", trebuie să recunoaștem că o face fără a-și pierde demnitatea.

Scanned with OKEN Scanner

— Așa? Și cimpoiul tău zice frumos?

— Zice, stăpînilor și fraților, parc-ar fi din piele omenească[12].

— Se poate; ș-ai să-mi cînți, căci așa am eu plăcere în acesta ceas, la Hanu Ancuței. Noaptea-i tîrzie și cloșca cu pui grăbește spre crucea nopții. Aud niște cucoși de-a Ancuței bătînd din aripi și cîntînd. Unul dintre ei, care are glas mai prost, l-aș pofti mîni dimineață cu borș acru[13].

— Cucoșii cîntă, băgă de samă orbul, ca s-alunge șerpii și duhurile din preajmă[14].

O clipă sfatul nostru conteni, — ca s-ascultăm în tăcere bătăile de aripi și trîmbițările cucoșilor, întăi aproape în cetatea hanului[15], apoi ca o muzică stînsă, într-o mare depărtare, dincolo de apa Moldovei[16].

Ancuța puse oală nouă în mîna comisului.

Frate Ioniță, zise căpitanul Isac, Ancuța îți dă dumnitale oală nouă și mie îmi zîmbește. Cată să fie eu mai mulțămit decît dumneata [17].

---

12. Dacă atunci cînd a vorbit despre sine orbul s-a abținut de la orice apreciere, își permite să laude cimpoiul, ca și cum el, care îl face „să zică", n-ar avea nici un merit.

13. Aparent dezlînată și, pe alocuri, trădînd o stare de surescitare, replica aceasta a comisului a devenit categorică, mai cu seamă la începutul și la sfîrșitul ei. Constatarea ceasului tîrziu din noapte, ca o motivare a plăcerii de a asculta un cîntec, duce la exprimarea dorinței de a mînca un cocoș cu borș.

14. Precizarea este produsul unei mentalități îndatorate superstițiilor.

15. Termen comparant pînă acum, *cetate* tinde să se substituie termenului comparat *han*.

16. Întregul pasaj este impregnat de un discret lirism.

17. Replică glumeață menită să-l descrețească pe cel căruia îi este adresată.

Hangița rîdea gîdilat[18].

— Atunci oala astălaltă, hotărî comisul, trebuie s-o dau orbului, care are să-mi cînte din cimpoiul lui.

— Am să-ți cînt, stăpîne.

Baba, care adusese pe cerșetor, se arătă supărată fără pricină, cînd moșneagul păși cu mîinile întinse spre noi.

— Nu înțeleg de ce nevolnicii și calicii încurcă petrecerile oamenilor![19]

— Să nu te superi, soră Salomie, se întoarse către ea cerșetorul, căci supărarea-i de la Necuratul[20].

— Nu-ți sînt soră, se scutură baba, făcîndu-și gura pungă și întorcîndu-și capul de către el[21].

— Nu-mi ești soră, adevărat, căci eu nu sînt decît un biet sărman pribeag prin această lume. Frumoasă-i și eu n-o mai văd. Tînără-i și eu n-o mai simt. Adă-ți aminte, liță Salomie, de vremea cînd purtai la gît mărgăritar, fii bună ca atunci și nu te supăra pe mine[22].

Baba tăcu. Ancuța rîdea.

— Cum? Știi și ce-i mărgăritarul? se miră comisul Ioniță.

— Știu, căci l-am văzut și eu o dată lucind. Mărgăritarul, cinstite stăpîne, e o piatră scumpă care se găsește în scoici, la mare. Cum îi acuma, într-o noapte de toamnă, cînd ma-

---

18. Observația căpitanului Isac, neluată în seamă de comis, îi face plăcere nedisimulată Ancuței.

19. De fapt, bătrîna este indignată de trecerea de care se bucură, printre ceilalți, orbul.

20. În funcție de cauzele care o generează, supărarea vine din voința necuratului sau a lui Dumnezeu (v. *Balaurul*, nota 57).

21. Răspunsul întors de Salomia nu păstrează nici cea mai mică urmă de bunăvoință.

22. Replica orbului impresionează prin conștiința dureroasă a însingurării sale datorită infirmității, prin amărăciunea nedisimulată, prin apelul la înțelegere, prin blîndețea tonului, prin frumusețea stilului marcat de o sintaxă retorică.

rea-i lină, ies anume scoici la mal și se deschid la lumina lunii. Și aceea în care cade o picătură de rouă se închide și intră la adînc. Iar din acea picătură de rouă se naște mărgăritarul[23].

— Acest orb sarac are, după cîte văd, destulă înțelepciune, vorbi negustorul de Lipsca, fluturîndu-și barba pe deasupra oalei[24].

Cu toții ne mișcarăm ca și cum am fi vrut să ne apropiem mai bine de foc. Orbul își răsuci trupu-ntr-o latură și sorbi din oală. Apoi obrazul i se întoarse iar spre noi și zîmbi în noaptea-i prelungă[25]. Puse oala la pămînt și se așeză turcește lîngă ea. Trase spre ei pliscul cimpoiului și umflă c-un răsuflet adînc foiul. Cuprinzînd instrumentul sub cotul stîng, îl strînse, și el țipă o dată scurt, ca și cum l-ar fi durut. Apoi începu a mormăi ș-a da sunet de cîntec vechi[26].

— Aista-i cîntecul mioarei, grăi orbul întorcîndu-și spre noi zîmbetul. Dacă poftești altceva, stăpîne, îți pot zice pe urmă.

— Cîntă! vorbi întărîtat și supărat ciobanul[27]. Căpitanul Isac îl privi rîzînd subțire pe deasupra capetelor noastre.

Cimpoierul umflă mai tare foiul, apoi, călcînd cu degete repezi pe găurile surlei, chemă un viers de mîhnire din depărtarea anilor de demult. Înălțînd ochii morți spre stele, lăsă pliscul cimpoiului și cîntă cu glas. Spunea ceva despre trei

---

23. Avem a face cu o adevărată legendă a cărei rostire este suficientă pentru a proba talentul de vorbitor al orbului.

24. Într-adevăr, înțelepciunea orbului, hrănită din izvoare populare limpezi, este dincolo de orice îndoială și-l impune pe acesta atenției celorlalți.

25. *Noaptea-i prelungă*, metaforă a nevederii.

26. Cimpoiul este prezentat ca o ființă vie vrednică de mirare.

27. Intervenția ciobanului, nerăbdarea sa sînt un semn că acesta este singurul care mai auzise *Miorița*.

ciobani care coborau cu turmele din munte. Şi doi din ei aveau gînduri rele asupra celui mai tînăr...

S-aude, s-aude
Departe, la munte,
Goman gomănaş
De trei ciobănaşi; —
Goman gomănind,
Oile pornind[28]...

Iar izbucni în surlă chemarea de demult. O simţeam în mine ca o bătaie de inimă a oamenilor care au fost şi nu mai sînt pe acest pămînt[29]. Auzeam pentru întăia oară cîntecul acesta al păstorilor. Şi luam aminte la mioara care se tînguia şi vorbea omeneşte cu stăpînul său despre moartea lui...

Mări s-au vorbit
Şi s-au sfătuit
În apus de soare,
Ca să mi te-omoare,
Umbrele cînd cresc,
Neguri se opresc
Pe munţi şi pe ape, —
Dorm oile toate[30]...

---

28. Versurile acestea fac parte dintr-o variantă culeasă de profesorul M. Costăchescu din Lungani, judeţul Iaşi, şi publicată în „Moldova de la Nistru" (anul III, nr. 8—9), variantă apreciată în mod deosebit de Sadoveanu.

29. Evocatorul poveştilor de la han sesizează şi evidenţiază puterea „cîntecului" de a arunca punţi peste timp, de a reînvia epoci revolute şi de a trezi amintiri ancestrale.

30. Dacă „petrecerea" şi „povestea" se confundă pînă la anularea şi a celei mai fragile graniţe dintre ele (v. *Iapa lui Vodă*, nota 32), aceasta se datorează şi sincretismului dintotdeauna al folclorului.

Celelalte stihuri au rămas numai ca o pîclă în mine, cu totul nedesluşite[31]. Iar printre ele tînguirea cimpoiului. Stăteam şi ascultam încă, pe cînd foiul se desumfla la pămînt ca o dihanie netrebnică[32], lîngă picioarele orbului. El rupse cu dinţi lacomi dintr-un picior de pui şi înghiţi hulpav, cu albuşurile crescute în găvanurile negre ale ochilor. Apoi istovindu-şi şi oala de vin, rămase iarăşi alinat[33], cu faţa către noi.

Ciobanul cel prost şi supărat de la Rarău, cum şi monahul care se ducea la Sfîntu-Haralambie plîngeau pe locurile lor fără nici o ruşine. Aşa că pot vorbi şi eu fără sfială de acea întîmplare, cînd am lepădat lacrimi pentru nişte închipuiri[34].

— Dacă poftești, stăpîne, pot a-ți cînta şi alte cîntece mai frumoase[35], a vorbit cerşetorul.

— Dacă ştii altele mai frumoase de ce mi l-ai cîntat pe acesta? răsări cu glas de harţag domnia sa comisul Ioniță de la Drăgăneşti[36].

— Iată de ce, fraţii şi stăpînii mei, a răspuns bătrînul; căci eu, rămînînd fără vedere încă de pe cînd eram copil, am

---

31. Relevarea frumuseţii *Cîntecului mioarei* nu este pentru Sadoveanu, în acest context, un scop în sine. Iar pentru sugerarea atmosferei pe care balada o creează, versurile reproduse sînt suficiente.

32. Iată deci că meritul nu este al cimpoiului, care, lăsat din mîinile orbului nu mai e bun de nimic, ci al cîntăreţului care l-a făcut să zică.

33. Ne dăm seama, înainte de mărturisirea orbului, că, pentru acesta, a cînta vechea baladă este o datorie de care abia aştepta să se achite.

34. Este evidentă funcţia de catharsis a artei.

35. Trebuie să acordăm termenului *frumoase* o accepţiune aparte, care îl opune lui *trist*.

36. Fără îndoială, cîntecul l-a tulburat şi pe comis, tonul său de „harţag" încercînd să mascheze tocmai emoţia.

ieșit din sat de la noi ș-am pornit în lume. Și oploșindu-mă într-o iarnă, pe apa Prutului, la o perdea de oi, am stat pe lîngă niște baci bătrîni la focuri care nu se mai stîngeau niciodată. Și acei baci vechi din pustie m-au învățat lîngă foc acesta cîntec[37]; dar m-au legat cu blăstăm să nu-l uit niciodată și, de cîte ori oi suna din cimpoi, să-l zic mai întăi și mai întăi[38].

Iar după ce m-am despărțit de acei baci, aflați, stăpînii mei și frații mei, că am trecut dincolo de Prut[39], sub mîna unui calic bătrîn, care nu era orb cu adevărat, dar știa să cerșească tare frumos, cîntînd creștinilor cîntece spre a fi miluit[40]. Avea meșteșug să pară că nu vede, și cînd eram noi singuri îl auzeam rîzînd. Iar Domnul Dumnezeu îl ierta pentru asta, pentru că se ducea totdeauna la biserică și se închina cuviincios la sfintele icoane. Și tot așa se închina și făcea cruce cînd, la o margine de sat din care ieșeam, se pregătea să fure o găină sau un miel. Și rugîndu-se cu credință și dreptate, Dumnezeu îl ajuta[41]. Cu acel calic bătrîn am trecut printre moscali și nimeni nu ne-a oprit, — nici cei mari, nici cei mici, căci și-n acea țară a lor cerșetorii sînt

---

37. Perioada cît a stat la „acei baci vechi din pustie“ constituie o adevărată inițiere a cîntărețului.

38. Mărturisirea aceasta îl face pe un cercetător al operei sadoveniene (Petru Ursache) să presupună că „balada avea, în vechime, o funcție ritualică“ (M. Sadoveanu, *Poezia populară*, Editura Junimea, Iași, 1981, p. XXXI).

39. Ultima mărturisire îi permite vorbitorului să depene în fața ascultătorilor peregrinările sale ulterioare.

40. Din povestea pe care o spunea uneori Nechifor Lipan aflăm că „Domnul Dumnezeu [...] pe rus l-a învrednicit să fie cel mai [...] bun [...] cîntăreț la iarmaroace“.

41. Ca și pentru Ienache coropcarul (v. *Cealaltă Ancuță*, nota 9) sau pentru monahul de la Durău (v. *Haralambie*, nota 22), pentru orb, Dumnezeu este de o nesfîrșită bunătate. Credința în iertarea divină explică încălcarea fără remușcări a poruncilor divine.

Scanned with OKEN Scanner

oamenii lui Dumnezeu[42] și n-au nevoie de hîrtie cu pecete. Am umblat pe unde am vrut, prin tîrguri și sate, și pe la iarmaroace mari, și creștinii ne miluiau din belșug. Din ce strîngeam, aveam de vîndut la crîșmarii jidovi, ori la muncitori sărmani. Iar Ierofei, tovarășul acela al meu, nu uita să cumpere din parale ș-o lumînărică de ceară, ca s-o puie la icoane. Sfinții se bucură de dar, nu cunosc prețul lumînării și nici nu pot afla că ne-au mai rămas carboave. De altminteri Ierofei le ținea ascunse bine în chimir[43]. Așa am mers noi pînă la tîrgul cel mare al Chiului, ș-acolo ne-am oprit o iarnă ș-am cheltuit acele carboave agonisite.

Cît am stat, am trăit tare bine și tare frumos în breasla noastră a calicilor orbi, unii fiind orbi și alții nu. Ș-am cunoscut acolo, ca la o școală, învățăminte pe care nu le știam, deprinzînd cîntări jalnice și meșteșugul breslei[44]. Ș-apoi pierind Ierofei la o petrecere[45] și la o bătălie într-o noapte, am fugit din Chiu ș-am umblat cu alți tovarăși prin lume, pînă la o apă mare unde am auzit limbă tătărască. Am trăit bine o vreme și-n tagma necredincioșilor, după aceea mi-a venit dor într-o primăvară să miros rășină de brad. Ș-am întors spatele către limbile[46] păgîne și fața către țara Moldovei. Iar în toată această vreme, stăpînii mei și frații mei, eu am purtat cimpoiul cu mine ș-am cîntat, — neuitînd blăstămul bacilor de la Prut. De aceea ați auzit și dumnea-

---

42. Vezi mai sus credința orbului că „Fiind așa voia lui Dumnezeu și avînd el grijă de mine ca și de viermii pămîntului...".

43. O undă de umor discretă și fără intenție însoțește spusele orbului: sfinții nu sînt decît niște ființe pe care omul le poate amăgi și păcăli. Ierofei ascunde carboavele în chimir ca să nu-i fie văzute de... sfinți.

44. Popasurile în lume, ca și popasul în viață, sînt pentru orb tot atîtea școli.

45. Vezi nota 40.

46. *Limbă* are sensul arhaic de „popor".

voastră acel cîntec. De plăcut mie nu-mi place[47], însă trebuie să-l cînt. Şi de poftiţi, vă pot zice unul mai mîndru şi mai cu haz.

Păşind eu înspre locurile mele, am întrebat de-un sat la apa Moldovei şi nu l-am mai aflat, căci se pustiise şi-l strămutaseră domnii şi boierii. Trecuseră ani mulţi; pieriţi şi morţi au fost[48] toţi ai mei; iar puhoiul Moldovei le-a risipit mormintele şi le-a dus ciolanele la vale prin scruntare şi lunci. Am umblat atunci întrebînd de-un han de demult, care stătea şi-n vremea copilăriei mele la drumul împărătesc. Acel han, mi-au spus creştinii, nu departe de locul unde-a fost un sat Negoieşti, se chiamă în zilele noastre Hanu Ancuţei[49] şi oamenii care se duc la tîrgul Ieşului ori la Roman fac acolo popas mare.

Am venit la mireznă de brad ş-am trecut pe la acel han. De-atuncea nici mai ştiu cîţi ani vor fi fiind. Iar acuma, ajungînd vremea să mă duc iar la Ieşi, la Domnie, să mă închin şi eu la moaştele sfintei Paraschiva de la Trei-Sfetite, înţeleg c-am făcut iar popas la acest han, carele se chiamă a Ancuţei. Mulţămesc lui Dumnezeu c-am găsit cuvînt bun şi milă.

Stăpînii mei şi fraţii mei, pe cînd eu eram un prunc şi vedeam satul nostru care nu mai este şi ţintirimul pe care l-au risipit apele, am auzit poveste adevărată de la un bunic al maicii mele, despre o minune a sfintei Paraschiva, unde ne ducem să ne închinăm eu şi liţa Salomia. Acea minune

---

47. Trezind „amintiri“ dintr-un timp de demult, cîntecul este de fiecare dată tulburător şi dureros.

48. Antepunerea numelui predicativ (v. mai sus şi „*Frumoasă-i*“; „*Tînără-i*“) constituie o marcă a poeticităţii istorisirii.

49. Încă o povestire în care hanul este mai mult sau mai puţin implicat. Să reţinem şi că hanul Ancuţei este mai vechi şi decît ceialtă Ancuţă.

s-a făptuit în vremea veche, fiind o strămoaşă a noastră aici trăitoare la acest han[50].

În acea vreme s-a fost ridicat[51] asupra ţării Moldovei, ca Antihrist, Duca-Vodă. Avînd neistovită poftă de argint şi aur, a prins a arunca biruri asupra norodului. Atunci s-a iscat o zicală: că ce-i greu peste bordeie? — Birurile lui Duca-Vodă. — Umblau slujitori călări cu suliţi şi făchii[52]. Luau vită, luau ştiubei, luau ţol, luau bani. Cui se punea împotrivă, îi luau şi viaţa.

A ieşit în ţară hoţia domnească. Nu mai era chip să scape nimene de sub cumpăt[53]. Fugeau noroadele peste graniţă. Pînă ce-au nimerit nişte sărmani năcăjiţi, într-o toamnă, la Ieşi, la moaştele sfintei. Şi l-au pîrît pe Duca-Vodă, scăldînd racla cu lacrimi.

Atunci, îndată după această rugăciune, s-a clătit racla sfintei. Şi poporul fiind de faţă, în ziua de 14 ale lunii lui octomvrie, la amiază, s-a întunecat cerul, s-au tulburat stihiile, ş-a prins a bate o zloată cu vifor. Iar pînă a doua zi s-a pus troian. Şi noroadele s-au spăimîntat foarte.

În acea noapte a căzut de pe vînt demonul la curtea domnească şi, bătînd în geam cu ghiara, a dat de ştire lui Vodă să lese în lumea asta toate bogăţiile strînse şi să se gătească la cale pentru drumul cel fără întoarcere[54].

---

50. Legătura orbului cu hanul este mai puternică decît a oricui altcuiva din cei prezenţi. Orbul întrupează astfel duhul hanului ca spaţiu al poveştilor şi pe-trecerilor.

51. *S-a fost ridicat*, perfect compus arhaic. Vezi şi la Eminescu: „Părea că printre nouri *s-a fost deschis* o poartă".

52. *Fachie* (reg.), făclie alcătuită dintr-un mănunchi de fîşii de lemn, unse cu un material inflamabil.

53. *Cumpăt* este folosit cu sensul rar de „încercare grea la care este supus cineva".

54. Ceea ce face ca povestea să fie „minunată" şi „înfricoşată" este apelul la miraculos, la supranatural.

Scanned with OKEN Scanner

— A venit vremea, luminate Doamne, să-ţi dai socotelile şi să plăteşti ce-ai iscălit[55].

Căci el făcuse zdelcă[56] şi pusese iscălitură şi pecete, — ca să poată izbîndi atîta urgie asupra lumii.

Duca-Vodă a înghețat în patul lui de argint, auzind glasul. După aceea a răsărit ca sub bici ş-a răcnit la slujitori să-i înhame telegarii la carîte. Astfel a fugit, cu ce averi a putut strînge, pînă într-un sat din jos. Iar acolo, odată cu viscolul, l-au ajuns niște joimiri[57] leşi şi l-au prins, prădîndu-l de bani. Vestitorul nopții, fiind de față, rîdea, şi l-a dat pe mîna acelor dușmani. L-au apucat de grumaz şi l-au dus cu dînşii.

Găsind în calea lui omături şi troiene, mergea foarte greu şi i-au căzut caii[58]. Atunci a scos din sîn trei galbini, ce-i mai avea ascunşi, şi i-a pus în palma unui ticălos ţăran de rînd, pentr-o sanie cu oplene ş-o iapă albă. Şi cu acea sanie proastă a ajuns Duca-Vodă aiçi la han[59]. Din toată averea de pe lumea asta nu mai avea nimic[60]. Ş-a cerut bătrînei aceleia a noastre o ulcică de lapte de pomană. Iar ea nu-l cunoştea. Şi se tînguia că n-are:

---

55. Deşi cel ce se adresează este un demon, deşi comunicarea echivalează cu o sentinţă capitală, formula de adresare este aceea a maximului respect.

56. *Zdelcă* (înv. şi rar), contract, act (de vînzare).

57. *Joimir* (înv.), mercenar polonez. Povestitorul însoţeşte termenul de determinantul *leşi* pentru că, altfel, la plural, acesta numeşte un „corp de oaste din armatele ţărilor române".

58. Fraza din urmă pare a fi scoasă din cronici.

59. În realitate, cum aflăm de la Neculce, „îl pusesă într-o sanie cu doi cai, unul albu şi unul murgu şi cu hamuri de teiu, ca vai de dînsul".

60. Istorisirea are, dincolo de anecdotic, şi un tîlc moralizator: din tot ce agoniseşte, omul nu poate lua nimic cu el pe lumea cealaltă.

Scanned with OKEN Scanner

— N-avem lapte, n-avem vaci, mămucă; n-avem, că ni le-a mîncat Duca-Vodă, mînca-l-ar temnița pămîntului și viermii iadului cei neadormiți![61]

El a tăcut, și-a plecat fruntea, s-a suit în sanie, s-a dus[62]. Iar mai pe urmă, s-a aflat cine a fost. L-au dus joimirii spre hotar. Dar la craiul leșesc n-a mai ajuns. A intrat cu iapa cea albă în singurătăți și codri, a poticnit într-o rîpă, ș-a trecut pe tărîmul celalalt, în locul blăstămurilor. Ș-a rămas istoria acelei minuni de la om bătrîn la om bătrîn pînă în vremurile mai nouă[63].

Frații mei și stăpînii mei, acestea-s lucruri trecute. Pentru plăcerea dumneavoastră de-acuma, dacă poftiți și porunciți, eu pot să vă cînt altceva!

La aceste vorbe s-a petrecut un lucru la care noi nu ne așteptam, oricîți răzăși, negustori, cărăuși și oameni de rînd ne aflam acolo.

Comisul Ioniță a strigat că poftește cîntec. Însă Ancuța cea tînără, apropriindu-se de orb, l-a cuprins de mînă. I-a zis:

— Am ascultat și de la mama întîmplarea asta. Întoarce-te spre mine. Poate dumneata, unchișule, vei fi fiind unul Costandin, despre care am auzit pe maica mea spunînd că s-ar fi rătăcit prin lume.

---

61. Scena poate fi întîlnită la Neculce: „Ș-ajungîndu la Suceavă, la un sat, anume..., au poftitu puțintel lapte să mănînce. Iar femeia gazda i-au răspuns că «n-avem lapte să-ți dăm, c-au mîncat Duca-vodă vacili din țară, de-l va mînca viermii iadului cei neadormiți». După cum se observă, pasta coloristică a cronicarului este îngroșată de către povestitorul popular.

62. Povestitorul este necruțător cu fostul domnitor, neînzestrîndu-l cu nici cea mai slabă urmă de sensibilitate. Cronicarul ne spune că „Duca-vodă, dacă au audzit că este așé îndat-au început a suspina și a plînge cu amar".

63. Cu această povestire, Sadoveanu surprinde, pe viu, procesul circulației orale a literaturii populare.

— Eu sînt, răspunse bătrînul. Așa mă chiamă.

Și zîmbi întunericului. Apoi, cu degete harnice, pipăi obrazul Ancuței.

Ea luă mîna care o pipăia, o întoarse ș-o sărută. După aceea, subt aceleași degete, puse pită și friptură[64]. Săracul prinse iarăși a rupe lacom din carne, cu dinți de fier.

Parcă uitase unde-i și nu mai avea a spune nici un cuvînt. Noi îl priveam cu mare uimire; iar c-o uimire mai sporită decît a tuturora, clătinîndu-se ușor în zbaterile focului, se uita comisul, nu atît spre sărmanul flămînd, cît spre acea dihanie care căzuse la pămînt alături de el, dezumflată și moartă[65].

64. Sîntem martorii unei scene înduioșătoare, care ne amintește, într-un anumit sens, de întoarcerea fiului risipitor. Un „risipitor" fusese și Costandin: un risipitor de talent și de înțelepciune populară și de cîntec vechi românesc, dar risipa lui este aceea a unui propagator de valori morale și spirituale.

65. Ceea ce l-a impresionat pe comis mai mult, ca și pe călugăr ori cioban, fusese tot cîntecul mioarei.

Încă înainte de a-şi fi sfîrşit orbul istorisirea, liţa Salomia începuse a nu mai avea astîmpăr, rupîndu-şi degetele şi muşcîndu-şi buzele. Apoi cînd Ancuţa i-a sărutat acelui pribeag mîna, punîndu-i dinainte alte fripturi şi plăcinte, nu se putu opri să nu mormăiască felurite vorbe către noi, cei mai aproape de dînsa.

— Iaca, astfel trăiesc unii fără grijă, macar că-s nişte nevolnici[1]. Umblă duşi de mînă de alţii, că ei singuri nu-s vrednici să calce doi paşi; şi pe unde ajung spun nişte minciuni, de stă lumea şi se uită la dînşii cu gura căscată.

— Care minciuni, mătuşă Salomie? întreb eu. A spus nişte întîmplări din viaţa lui ş-o istorisire cu Duca-Vodă, care nici nouă nu ne este necunoscută[2].

---

1. *Nevolnic* este folosit de liţa Salomia (v. şi mai sus) cu sensul de „neputincios, neajutorat din cauza unei infirmităţi fizice". (Cf., în *Fraţii Jderi*, rugămintea hoţului de cai Ilia Alapin, cel care avea ochiul drept acoperit cu un „solz": „— Fraţilor şi creştinilor, milostiviţi-vă de un *nevolnic!*").

2. Se înfruntă în aceste replici două mentalităţi, două viziuni, înrudite în esenţa lor. Pentru evocator, legenda este la fel de adevărată ca faptul trăit; pentru liţa Salomia însă, supravieţuirea legendei îi conferă acesteia o veridicitate mai mare decît a faptului trăit, suspectat acesta de născocire (v. replica următoare).

— Asta știu eu că-i adevărată, că nici noi nu sîntem de ieri de-alalteieri, ș-am auzit și știm destule; — dar toate ale lui n-ați auzit dumneavoastră cum le întorcea și le sucea, ca să se plece o lume către dînsul?[3] Parcă ce-i bun un hîrb? Nu-i bun de nimica. Așa că eu una m-am umplut de năduf auzind și mai ales văzînd[4].

— Mătușă Salomie, tare te rog: nu te supăra. Dumneata nu cunoști cum îi lumea? Ai fost femeie frumoasă în zilele dumnitale ș-ai purtat la gît mărgăritar, cum spunea moș Costandin. Apoi de ce-ți ieșeau bărbații în preajmă, arătîndu-și dinții și măgulindu-te? Iar la alte femei nu se uitau, căci nu erau ca dumneata[5]. Astfel și lumea asta de-aici adunată la lucrarea[6] care se vede, are plăcere s-asculte istorisiri; și cine le spune mai frumos, acela are laudă mai mare. Bătrînul acela-i orb și ticălos, dar știe să spuie și să cînte, avînd dar de la Dumnezeu. Asemenea dacă te bucuri de-o floare că-i luminată și are mireasmă, nu te poți supăra pe cea care-i mohorîtă și fără miros, căci nu-i ea vinovată.

— Aceea-i bună de leac! se ascuți la mine lița Salomia[7].

— Precum spui, e bună de leac, și ai dreptate, mătușă Salomie, dar aicea noi nu ne-am strîns pentru meșteșuguri doftoricești. Asemenea ca și orbul, au spus alții, înainte de-a veni dumneata, niște istorisiri de s-a făcut crîncenă carnea pe mine și n-am să le uit pînă la ceasul morții. Și mai ales

---

3. Pentru lița Salomia, expresivitatea stilului ar avea o intenționalitate mistificatoare: mascarea ficțiunii.

4. De fapt, ceea ce răbufnește în bătrînă este invidia.

5. Sesizînd mobilul pornirii Salomiei, evocatorul încearcă s-o îmbuneze.

6. Vezi *Negustor lipscan*, nota 26.

7. Lița Salomia nu poate totuși ceda, rămînînd la părerea anterioară că „un hîrb nu-i bun de nimica".

aşteptăm acuma să ne spuie comisul Ioniţă una cum nu socot c-a fost ş-a mai fi[8].

— Vorbeşti de răzăşul cel uscat?

— De dînsul vorbesc, mătuşă Salomie.

— Apoi pe-acela mi se pare că l-am mai văzut eu şi l-am mai auzit şi altă dată[9]. Într-adevăr, pare un om cum nu sînt mulţi. Tot aşa, mă uit la toţi, şi pe unii îi cunosc, văzîndu-i altă dată tot aici la han: şi mă-nduplec a crede c-or fi ştiind ş-or fi spunînd întîmplări. Însă ce crezare poate să aibă cel mai netrebnic[10] dintre toţi? Eu, care l-am adus şi l-am scos în vederea tuturor, stau deoparte; şi el e la mare cinste![11]

Dar acuma să zicem că nu-i vorba de mine, urmă liţa Salomia, împungîndu-mă cu ochii. Dar iată, eu aicea, între dumneavoastră, mă uit la unul care s-a întîmplat să vadă nişte mari pozne în viaţa lui. Să spuie acela, — să vedem unde rămîn orbii? Ori s-ascultăm pe dumnealui comisul Ioniţă, — aşa ni s-a şedea mai bine ş-a fi mai frumos!

— Mătuşă Salomie, întreb eu, de care pozne vorbeşti dumneata şi de care om?

— Uită-te şi-l cunoaşte. Stă între călugăr şi cioban.

— Acela-i moş Zaharia fîntînarul, mătuşă Salomie. Nu l-am auzit scoţînd glas de cînd sînt aicea. Dumnitale nu-ţi plac orbii; dar iubeşti pesemne muţii[12].

---

8. Promisiunea comisului, mereu amînată, constituie unul din lianţii istorisirilor, dar în mărturisirea vorbitorului trebuie să vedem şi o încercare de a schimba subiectul discuţiei.

9. Majoritatea celor aflaţi în popas la han nu se întîlnesc acum pentru întîia oară.

10. *Netrebnic*, termen folosit cu sensul etimologic „care nu e bun de treabă“ (v. şi în *Orb sărac:* „foiul se dezumfla la pămînt ca o dihanie *netrebnică*“).

11. În sfîrşit, mătuşa Salomia a dezvăluit pricina indignării ei.

12. Nelipsită de umor, replica este şi voit înţepătoare.

— Nu-i mut, nu te teme. Îi place tare băutura[13] și n-are cînd vorbi. Numai să-ți spuie ce i s-a întîmplat, ș-apoi să vezi!

— Ce i s-a întîmplat, mătușă Salomie?

— Ce i s-a întîmplat? se amestecă și răzășul, fără să știe despre ce-i vorba. Cui i s-a întîmplat?[14]

— Uite, omului aceluia, cinstite comise Ioniță, răspund eu; lui Zaharia fîntînarul. Îmi mărturisea mătușa Salomia despre o poznă care s-ar fi petrecut cîndva.

— Unde?

— Să spuie el, comise, grăi lița Salomia, cu glasul deodată îndulcit. Întreabă-l, să spuie întîmplarea din pădure, de peste apă! Bădică Zaharie! strigă ea ascuțit[15].

Fîntînarul întoarse capu-i buhos și barba-i încîlcită.

— Hău! răcni el, ca din fundul fîntînii[16].

— Bădică Zaharie, cinstiții oaspeți de-aici poftesc s-audă ce ți s-a întîmplat dumnitale, cînd erai flăcău, în pădurea de peste apă.

— Aha! La Păstrăveni[17].

— Acolo, bădiță Zaharie, într-o poiană pe care-o știi dumneata.

— Într-o poiană care-a fost și nu mai este, căci acea pădure s-a tăiat. Îi zicea poiana lui Vlădica Sas.

— Auziți? vorbi lița Salomia zîmbind. Apoi se apără de ulcica pe care i-o întindea răzășul. Îți foarte mulțămăsc,

---

13. Microgrupurile sînt, cum se vede, alcătuite după afinități: atît călugărul și ciobanul, cît și Zaharia fîntînarul sînt niște taciturni care nu disprețuiesc, în schimb, vinul.

14. Odată stîrnită curiozitatea comisului, cititorul poate fi sigur că „va asculta" o nouă istorisire.

15. Nerăbdătoare să-l lase mai prejos pe orb, Salomia nu-i mai dă răgaz comisului să întrebe.

16. Interjecția, sugestivă, se potrivește ocupației celui strigat.

17. Istorisirea Zahariei fîntînarul se va rezuma, în fapt, doar la precizări de amănunt; cea care va povesti va fi însăși lița Salomia.

cinstite comise, dar eu, fiind bolnavă de vătămătură[18], nu pot suferi în gură nici o picătură de vin. Nu beau decît rachiu. Pot gusta ş-o plăcintă dintre acelea[19], — care-i mai molcuţă, cinstite comise, căci nu mai am dinţi ca de demult — şi ca în vremea tinereţii nu mai pot muşca. Bună plăcintă, n-am ce zice; aşa le fac şi eu. Acuma parcă tot aş îndrăzni să iau macar în vîrful buzelor o leacă de vin, mai ales că nu-i de cel vechi[20]. Spune, bădică Zaharie, întîmplarea de la poiana lui Vlădica Sas.

— Care întîmplare? întrebă iar, alene, fîntînarul.

— Întîmplarea aceea cînd te-a chemat boierul de la Păstrăveni la curte şi ţi-a poruncit să-i cauţi apă în acea poiană.

— Aşa-i, încuviinţă Zaharia. Mă chiamă şi-mi porunceşte: Să-mi găseşti apă şi să-mi sapi o fîntînă în poiana lui Vlădica Sas. Acolo are să facă popas, în toamna asta, mare vînătoare domnească, — şi trebuie apă[21].

Zaharia fîntînarul se opri.

— Ei? îl îndemnă comisul.

— Atîta-i[22].

— Cum atîta? scutură din cap liţa Salomia... Vină-ţi, bădică, în simţire şi spune toate: cum ai mers cu dînsul la faţa locului ş-ai bătut cu piciorul în pămînt ici, ai bătut cu piciorul în pămînt dincolo, — ş-ai ascultat semnele pe care le ştii. Pe urmă ai scos din chimir cumpăna, care niciodată

---

18. *Vătămătură* (pop.), nume dat mai multor boli interne care provoacă crize viscerale acute.

19. Îndemnată cu vin, pe care, deocamdată, îl refuză, bătrîna ia, în schimb, fără a aştepta să fie poftită, plăcintă.

20. „Vătămătura", de care nu trebuie să ne îndoim, era, mai degrabă, cum se spune, „inima goală".

21. Jumătate din replica fîntînarului nu face decît să repete, sub forma vorbirii directe, ceea ce spusese Salomia.

22. Zaharia fîntînarul pare, de fiecare dată, să fi uitat continuarea.

Scanned with OKEN Scanner

nu dă greș, ș-ai așezat-o pe fața pămîntului și te-ai uitat la dînsa...

— Mă uitam, vorbi Zaharia, dar boierul acela, cuconu Dimachi Mîrza, macar că se uita și el, nu înțelegea nimica[23]. Iată, cu această cumpănă am găsit eu apă în poiana lui Vlădica Sas.

Moș Zaharia trase din laturea stîngă a chimirului două bețișoare rotunde și îngemănate de lemn vechi și lustruit. Încercă să descurce din jurul lor niște fire nevăzute, și sticli în bătaia focului un buburuz de argint.

— Cumpăna asta, lămuri el, e din lemn de corn. He-hei! cine știe cine a făcut-o și cînd a făcut-o. A rămas de la bătrînii cei vechi, care au fost tot fîntînari, ș-au aflat cu dînsa fîntînile și izvoarele[24], cum am aflat și eu atuncea în poiană, față fiind cuconu Dimachi Mirza. Asta-i[25].

— Ei, — și pe urmă?

— Spune, omule, îl sili iar lița Salomia, cîrnind spre el nasul și strîmbînd sprîncenele. Spune cum ai făcut poc! cu talpa opincii:

— Aici, cucoane, dăm de apă[26].

— În acest loc?

— În acest loc, cucoane Dimachi. Dă-mi robi cu hîrlețe și cazmale; poruncește la douăzeci de cărăuși s-aducă piatră și să mi-o clădească alături; dă-mi ajutoarele de

---

23. Precizările Salomiei reînvie în amintirea fîntînarului alte și alte amănunte care zăceau în memoria lui în stare de latență.

24. Ca și ocupația de solomonar, și aceea de fîntînar este una ezoterică, moștenită din tată-n fiu, cu secrete care nu pot fi dezvăluite oricui.

25. Abia începută, istorisirea pare să-l obosească, să-l epuizeze pe Zaharia. De aceea se pregătește să-i pună capăt întrerupînd-o înainte de vreme.

26. Din acest moment, lița Salomia se hotărăște să joace rolul fîntînarului. Ea nu va mai fi întreruptă de acesta decît rareori pentru a fi aprobată sau pentru unele detalii.

care am nevoie și țidulă la rateș[27] pentru băutură; și pe urmă, în scurtă vreme, te poftesc aici c-un pahar de cleștar, să-ți dau să bei din el lacrima pămîntului.

— Așa-i, încuviință Zaharia[28].

— Ei, și după aceea boierul zice: Așa să fie și să-mi zidești fîntîna! Și se duce cu fîntînarul la curte și strigă la grămătic să-i aducă o pană de gîscă. După ce-i aduce pana de gîscă, cere cerneală, ș-o măsuță, ș-o bucată de hîrtie. Ș-a scris acea țidulă pe care o ceruse Zaharia. Pe urmă, a chemat pe slujbași și le-a poruncit la fiecare ce are de făcut, ce robi să deie la săpat, ce oameni cu harabale[29] să rînduiască la piatră, ce ajutoare să-i pregătească fîntînarului la zidărie, — și, închinîndu-se toți, s-au dat cu dosul îndărăpt și s-au dus să împlinească poruncile.

— Așa-i, încuviință iar Zaharia. A zvîcnit către ei: Țiști! — așa avea el obicei să facă, — și s-a uitat încruntat. Și ei s-au dus cu mare frică[30].

— S-au dus, urmă liția Salomia, ș-au adus de toate la locul hotărît și la vreme. Țiganii au început să sape cu hîrletele și să bată cu cazmalele; cărăușii aduceau și clădeau piatra pe pajiște și bădița Zaharia sta pe-o coastă, într-un pătul de frunzar, și se uita la dînșii și tot gusta dintr-un ulcior.

— Rachiu de drojdie de la Cotnari, întregi fîntînarul[31].

---

27. *Rateș* (reg.; înv.), han așezat la o șosea principală.

28. Vezi nota 26.

29. *Haraba* (reg.), căruță mare folosită pentru transportul grînelor și al altor poveri. Moș Nichifor coțcariul al lui Creangă era harabagiu.

30. Precizarea fîntînarului este de natură să dea viață dialogului și să particularizeze mai pronunțat personajul despre care este vorba.

31. Din intervențiile fîntînarului ne dăm seama că, de fapt, întîmplarea este foarte vie în amintirea sa.

— Așa este[32]. Ș-a stat el așa în colibă și-n pătul până ce-au dat afară robii, cu hîrletele, pămîntul negru, pe urmă au dat afară lutul, și pe urmă au ajuns la năsip și la prund. Și cînd au ajuns la humă, bădița Zaharia s-a sculat în picioare ș-a venit la marginea gropii. Zice: Măi țiganilor, dacă vi-i sete, mai răbdați o țîră, căci în curînd dați de apă[33].

Așa a fost cum a spus el și cum arătase cumpăna.

Au dat, oameni buni, de apă ș-au mai săpat iarăși — ridicînd afară mocirla cu cinberele pe script[34]. Ș-au săpat de-și lepădau robii sudoarea cu palma de pe frunte[35]. Și întrebau: Mult mai avem, meștere Zaharie? căci de-acu răzbim pe celălalt tărîm. Săpați, măi, zice fîntînarul, pînă ce v-oi spune eu: gata!

Ș-așa — într-o zi se scoală iar și poruncește: Gata! De-acu așezăm prag. Curățim frumos, punem sprijinitori bune și începem a zidi.

Așa au făcut. Și s-a coborît el cu zidarii în fîntînă ș-au zidit. Iar cînd s-a scuturat frunza în poiană, a venit boierul cu pahar de cleștar ș-a gustat apă, după hotărîrea lui Zaharia.

— Așa-i! încuviință Zaharia. Cuconu Dimachi a făcut: Țiști! bună apă, bre Zaharie! — Într-adevăr era bună apa. Decît eu vinul îl beau mai cu plăcere, căci mi-i mai cu prinț[36].

— Ei, și pe urmă? întrebă comisul.

---

32. De data aceasta lița Salomia îl aprobă pe fîntînar, ca și cum ei i s-ar fi întîmplat ceea ce povestește, iar fîntînarul ar fi fost doar un martor.

33. A da de apă nu înseamnă sfîrșitul lucrării. Munca devine și mai trudnică după aceea.

34. *Script* (neg.), scripete.

35. Vezi nota 33.

36. Mărturisirea, făcută de un om căruia „îi place bare bășturi", poate stîrni hazul. Ascultătorii de la han însă, dornici să afle continuarea întîmplării, trec pe lîngă ocazia de a se veseli.

— Pe urmă, gata. Atîta-i. Am făcut fîntînă și pace bună![37]

— Stăi, bădică Zaharie, că nu-i așa, urmă rîzînd liţa Salomia[38], căci eu am spus acestor oameni ce-ai văzut și ce știi dumneata, și te-am lăudat. Așa că după aceea, sfîrșindu-se treaba fîntînii, a venit și de la Domnie un călăreț, vestind vînătoarea lui Vodă. Și venind vestitorul, cuconul Dimachi a chemat iar pe toți la porunca sa și le-a hotărît să grijească locul în poiană și să dureze colibe pentru popasul vînătoresc. Cînd a descălica Vodă, Zaharia să-i înfățișeze apă rece în ulcior, și din ulcior să i-o toarne în pahar, — ș-alăturea să steie un țigan cu chiseaua cu dulcețuri și cu linguriță de argint pe tabla.[39]

Toate fiind astfel rînduite, a venit Vodă la Păstrăveni cu mare alai.

— Vodă Calimah... observă fîntînarul. Avea o barbă ia așa de mare... Și-ntruna și-o pieptăna cu degetele.

— Și venind Vodă cu mare alai[40], i-a ieșit cuconu Dimachi Mîrza înainte cu cucoana dumnisale și cu fata, căci avea o fată subțirică și frumoasă. S-au închinat și au sărutat mîna lui Vodă. Iar fata suspina și plingea.

— Ce este? a întrebat măria sa Calimah-Vodă. De ce suspină această copilă?

— De mare sfială, măria ta, a răspuns boierul. Și s-a încruntat urît la copilă, zbîrlindu-și sprîncenele. Iar fata lăcea...

— Aglăița... întregi Zaharia[41].

---

37. Se pare că fîntînarul are doar vocația vinului și a ascultării

38. Refuzul fîntînarului de a continua istorisirea îi dă prilej Salomiei să-și afirme darul de povestitor.

39. Asistăm la organizarea unui adevărat spectacol care ne dezvăluie protocolul de epocă al primirii domnitorului.

40. Liţa Salomia nu mai ia în seamă precizarea fîntînarului. Acesta este mai atent la amănunte decît la firul principal al istorisirii.

41. În nici un caz Zaharia nu poate fi acuzat de precaritate a memoriei.

— Iar fata aceea Aglăița[42] n-avea altă ceva, decît o dragoste a tinereților ei pentr-un fecior de mazîl din Războieni. Fiind Ilieș Ursachi mazîl, boierul se răstise la el și-i strigase: Țîșt![43] să lipsești din ochii mei, mișele, căci ai sucit capul feteil — Iar acuma fata, nemaiavînd nici o nădejde pentru dragostea ei, plîngea. Boierul a apucat-o de umăr, ș-a încleștat-o de braț ș-a repezit-o îndărăpt într-o cămară, ca să nu strice petrecerea, nici să oblicească[44] Vodă de asemenea rușine.

Întorcîndu-se spre cinstita barbă a măriei sale, se arăta cu obraz deschis și vesel. Și pe loc, chemînd pădurarii, i-a pus să numere de față cu Vodă ce căprioare și mistreți au în desimile și rîpile de dînșii știute.

După ce-a fost petrecere a tot norodul, Domnia s-a culcat devreme, ca să se scoale de dimineață. Și într-adevăr, Vodă a fost cel dintăi pe cal — și cuconu Dimachi, alăturea de el, rînduia pușcași și hăitași. Au pornit la pădure; au întins volocul[45] de oameni ș-au bătut rîpe și sihle[46], chiuind și sunînd din cornuri.

Iar în vremea aceasta, Zaharia se grăbise către fîntîna lui.

— Așa estel încuviință fîntînarul[47].

— Și-nainte de a ajunge la fîntînă, iată vede în carare pe copila lui cuconu Dimachi. Plîngea cu palmele la tîmple și umbla bezmetică printre copaci.

— Sărut mîna, duducă Aglăiță, zice Zaharia. Dar de ce suspini și plîngi mata așa, ca după mort?

— Vai, Zaharie, strigă ea oprindu-se. Cum n-oi plînge, Zaharie, dacă eu m-am juruit morții? M-am pus în genunchi

---

42. Vezi nota 40. Întreruperile și precizările fîntînarului îi servesc Salomiei, dar ele nu mai sînt folosite pentru a-i da acestuia cuvîntul.

43. Amănuntul particular a fost reținut.

44. *A oblici*, a-și da seama.

45. *Voloc*, plasă lungă de pescuit în apele mari.

46. *Sihlă*, pădure deasă de copaci tineri.

47. Vezi nota 26.

la icoana Maicii Domnului ș-am rugat-o să facă o minune să se moaie inimile de piatră. Văzînd că la Vodă nu pot cădea și nu pot spune nimic, de toți simțindu-mă părăsită, chiar și de maica mea, — am hotărît în cugetul meu și-n inima mea că altfel nu pot face decît să-mi răpun viața. Eu, Zaharie, fără Ilieș Ursachi nu pot trăi. Așa că mă duc să mă dau în fîntînă[48]. Cînd a veni măria sa să beie apă, n-ai să-i poți da ș-ai să-i spui: Luminate Doamne, iaca așa ș-așa. Fata boierului s-a zvîrlit în fîntînă[49].

— Ș-ai să săvîrșești mata, duducă Aglăiță, o faptă ca aceasta?[50]

— Am să săvîrșesc, Zaharie, zice fata. Întăi și-ntăi eu am trimes răspuns, prin țiganca mea, lui Ilieș să vie aici, ca să petrecem acest din urmă ceas, ca niște ibovnici fără grijă. Pe urmă eu mă dau în fîntînă.

— Dar el n-are să te lese, duducă Aglăiță. Îl știu flăcău vrednic. Mai bine te fură și te duce cu el.

— Atuncea nu mă mai dau în fîntînă, Zaharie... a răspuns fata rîzînd[51].

— Să nu te dai, duducuță! Mai bine să ai credință în mine. Și după ce te-i întîlni cu dragostea domniei tale, veniți la mine la fîntînă, să vă închid eu în coliba de frunzar care este rînduită Domniei. Cînd se face popas la amiază, toată vînătoarea domnească vine în poiana lui Vlădica Sas. Eu înfățișez lui Vodă ulciorul și paharul. Țiganul îi dă pe tabla chiseaua de dulcețuri și lingura. După ce Vodă face: ha-ha! și

---

48. Replica nu este lipsită de un patetism intenționat, menit să impresioneze. Aglăița este o natură de un romantism maladiv.

49. Așadar, totul a fost plănuit și calculat în cele mai mici amănunte, inclusiv urmările.

50. Nici patetismul, nici luciditatea întocmirii și prezentării planului de sinucidere nu i-au scăpat fîntînarului. Or tocmai aceste elemente sînt de natură să trezească îndoiala lui Zaharia.

51. Precizarea tinerei fete, dincolo de faptul că stîrnește hazul, arată că nici ea nu credea în scenariul dezvăluit.

zice: bună apă! aferim! — eu mă dau la o parte și el intră în colibă. Acolo vă găsește pe dumneavoastră îngenunchiați, cu capetele plecate, plingînd și cerînd iertăciune... Atuncea măria sa vă ia de mînă și vă saltă-n sus, apoi vă pune mînile sale pe capete și strigă să vie boierul să-și primească în brațe copiii.[52]

Eu socot, duduiță, c-așa-i bine, și altfel nu poate să fie decît cum socot eu că poate să se întîmple. Mai ales că, pe doi ibovnici, trebuie să-i ierte lumea[53]. N-are ce le face!

Zaharia începu a rîde în barba-i zbîrlită, părînd mai uimit decît toți de o întîmplare ca aceea. Contenindu-și risul, își lungi gîtul și-și înălță capul, cu ochii holbați, ca să afle ce-a mai fost. El știa, dar altfel era povestea, spusă de gură străină.[54]

— Hm! mormăi el, mi se pare că chiar nici n-au avut ce le face.

— N-au avut ce le face[55], urmă lița Salomia și mai îndrăzni să apuce, cu cleștele a două degete, încă o plăcintă cu poalele-n brîu. Cît au stat acei tineri în sihlă, au ațintit urechea ca și dihăniile, la chiotele gonașilor și la îndemnul surlelor. Apoi s-au tras către fîntînă și Zaharia i-a dosit în colibă. Dar, în astă vreme, Vodă cunoscuse de la un boier credincios al lui de ce lăcrămase copila sărutîndu-i mîna,

---

52. În schimbul unui plan nesăbuit și fără sorți de izbîndă, întîiarul propune un altul, la fel de mimuțios, dar mai realist.

53. Atunci cînd în joc nu intră interese meschine și orgolii de clasă nemăsurate cum s-a întîmplat în istorisirea lui Ienache coropcarul.

54. Zaharia face parte din categoria personajelor pentru care plăcerea ascultării o întrece cu mult pe aceea a istorisirii. Refuzul său de a povesti capătă acum un tîlc mai înalt.

55. Să remarcăm repetarea în stilul direct și în cel indirect a sintagmei „n-are ce le face" care anunță de pe acum sfîrșitul fericit al întîmplării, ceea ce însă nu are drept urmare slăbirea interesului și atenției ascultătorilor, care se lasă, în continuare, fermecați de povestire.

căci asemenea lucruri îndată se află[56]. Deci după ce-a luat dulceți de cireșe amare ș-a băut paharul de apă — a făcut: ha-ha! și și-a pieptănat barba cu degetele.[57] Zîmbind s-a întors către curteni și către norodul ce era în poiană, căutînd parcă ceva.

— Mă rog, zice, unde-i credinciosul meu Dimachi Mîrza?

— Aici-s, măria ta.

— Aș vrea să știu de ce ești mîhnit dumneata, boierule, și nu-ți afli astîmpăr. Mare plăcere aș avea, credinciosule al meu, ca să văd aici, la masa noastră de vînătoare, în poiană, pe copila domniei tale... cum o chiamă?

— Aglăița, măria ta.

— ...Pe copila domniei tale Aglăița, dregînd vin vechi Domnului său, în cupă de argint[58].

Boierul foarte s-a spăimîntat, căci îi sosise și lui veste de la cucoana domniei sale că fiica lor a fugit din casa părinților, ca să-și facă o samă.

— Măria ta, a îndrăznit el, nu mai este vreme. Masa-i gata; vînătoarea așteaptă...

— Aș dori să știu unde-i copila domniei tale în acest ceas... a zîmbit Vodă[59].

Atuncea Zaharia fîntînarul, fiind cu mare coraj ca la o vînătoare ca aceea, a scos din chimir cumpăna pe care ați văzut-o, și potrivind-o între degete, a ținut-o neclintită. Iar buburuzul, ca o lumină, s-a clătit. Nimene nu înțelegea ce este. Nici boierul nu știa ce răspuns să deie Domnului său.

---

56. Faptul acesta va determina modificarea scenariului prezentat de fîntînar. Atenția ascultătorilor este, în eventualitatea că ar fi scăzut, din nou trezită.

57. Gest de satisfacție echivalent cu aprecierea „bună apă! aferim!“ bănuită și așteptată de fîntînar.

58. Fără a lăsa să se vadă că știe ceva, domnitorul îl forțează pe boier la mărturisiri. Planul lui Zaharia risică să fie dat peste cap.

59. Încordarea a atins punctul maxim.

— Aista-i Zaharia, fîntînarul domniei tale? a întrebat Vodă, ţuguindu-şi buzele şi privind din înălţime.
— Da, măria ta.
— Ei, şi ce poftește?[60]
— Nu ştiu, măria ta.[61]
Vodă s-a posomorît către Zaharia:
— Ce ţi-i voia, măi?

Zaharia n-a îndrăznit a răspunde nimică. Ci urmînd semnul cumpenei sale, a deschis uşa colibei Domnului. Şi Vodă a văzut pe tineri îngenunchiaţi şi cu capetele plecate.

Nimenea n-a înţeles cum s-a făcut asta şi s-a mirat mai ales Vodă de înţelepciunea cumpenei.[62] Apoi pe urmă măria sa şi cu Doamna au fost nînaşi, în tîrg la Ieşi, acelor tineri. Împăcîndu-se toţi, s-au veselit şi, din alai de vînătoare, au dat-o pe nuntă. Şi purcegînd la scaunul Domniei, au jucat întăi o toană aici, la hanu Ancuţei[63].

— Hm! făcu Zaharia clătinînd din cap şi închizînd ochii, aşa este!

— V-am spus eu, sfîrşi baba, că acest fîntînar a văzut şi ştie lucruri mai presus decît alţii.

— Într-adevăr, Zaharia a spus o istorie frumoasă, încuviinţă domnia sa comisul Ioniţă de la Drăgăneşti[64]. De şi alţii

---

60. Fără a bănui despre ce este vorba, domnitorul ghiceşte în intervenţia fîntînarului o legătură cu situaţia la care se ajunsese.

61. Curajul fîntînarului, pe care boierul nu şi-l explică, îi oferă lui Dimache Mîrza un moment de răgaz.

62. Ca şi în alte cazuri, povestitorul, care ştie cum s-au desfăşurat evenimentele, este înclinat să acrediteze şi să împărtăsească uimirea martorilor la întîmplare.

63. Hanul Ancuţei este implicat şi în această din urmă povestire.

64. Nu credem că în replica sa comisul Ioniţă a intenţionat să fie ironic. Pentru el, istorisirea nu aparţine povestitorului (Salomia, în acest caz), ci protagonistului. Numai că acesta, cu rare excepţii, s-a mulţumit să tacă şi să asculte.

ştiu şi mai frumoase şi mai minunate, — n-am ce zice. Aicea are el dreptate.

Zîmbea încremenit, privindu-ne ca prin sită şi legănîndu-se uşor. Era un ceas tîrziu, şi cloşca cu puii trecuse de crucea nopţii. Focul se stîngea. Cei mai mulţi dintre oamenii de faţă închinau către pămînt oalele de lut şi, de trudă şi somn, le asfinţeau ochii[65].

Din dosul hanului veni deodată nechezatul iepei celei slabe a răzăşului[66]. Aşa fel a ţipat — spăriat şi ascuţit — încît am răsărit din locul meu, de groază.

Liţa Salomia, rînjind, şopti încet:

— Să ştiţi că acesta nu-i ceas curat. Eu cunosc semnele nopţii şi mai ales pe ale lui[67]. Şi calul l-a adulmecat, dînd strigăt.

Îl simţise şi hanul, — căci se înfioră lung. O uşă, în fundurile lui, se izbi. Se făcu tăcere la vatră şi, cu toţii privindu-ne, nu ne-am mai văzut obrazurile[68].

Liţa Salomia stupi în spuză de trei ori: Ptiu! ptiu! ptiu! Şi-şi făcu cruce. Însfîrşit abia atunci s-a părut că ne luminăm. Şi demonul trecu în pustietăţile apelor şi codrilor, căci nu l-am mai simţit. Am rămas însă după aceea leviţi ca de o grea muncă şi abia ne puteam mişca, umblînd după

---

65. Starea de oboseală este generală. Şirul poveştilor şi petrecerea se apropie de sfîrşit.

66. Dacă la început calul comisului prilejuieşte prima istorisire, nechezînd subţire şi rînjind „înspre noi ca un demon", tot printr-un nechezat şi tot „subţire", dar şi „spăriat", va pune acum capăt poveştilor şi petrecerii.

67. Conform superstiţiei, numele necuratului este tabu şi trebuie evitat.

68. Oboseala pe care evocatorul o citise pe obrazul comisului îi marchează pe toţi ceilalţi.

cotloane ferite și locuri de odihnă. Unii dormeau chiar unde se aflau, frînți și răsuciți[69]. Și comisul Ioniță însuși, după ce a cuprins de după grumaz pe căpitanul Neculai sărutîndu-l, a uitat cu desăvîrșire că trebuie să ne spuie o istorie cum n-am mai auzit[70].

---

69. Povestitorul lasă să se înțeleagă că întreruperea poveștilor și a petrecerii este forțată de ceasul necurat și de semnele nopții. Ieșirea din poveste și reintrarea în timpul real se face, ca și intrarea într-un timp revolut, prin poarta misterelor.

70. Promisiunea comisului, care a stîrnit apetitul pentru istorisire al celorlalți, a rămas o promisiune pe care cel ce a făcut-o a și uitat-o. Ascultătorii însă rămîn cu nostalgia unei istorisiri „cum nu socot c-a mai fost ș-a mai fi", ceea ce poate prilejui reluarea petrecerilor și a poveștilor, mai ales că pentru „mîni dimineață" comisul poftește un cocoș „cu borș acru".

BIBLIOGRAFIE

I. EDIȚII

HANU ANCUȚEI, București, Editura „Cartea românească", 1928.

HANU ANCUȚEI, București, Editura „Cartea românească", 1930.

HANU ANCUȚEI, București, Editura „Cartea românească", 1941.

HANU ANCUȚEI, București, Editura „Cartea românească", 1943.

HANU ANCUȚEI, București, Editura „Cartea românească, 1947.

OPERE ALESE, I—IV, cu o prefață de Ov. S. Crohmălniceanu, București, E.S.P.L.A., 1952—1953 (vol. IV: *Hanu Ancuței*).

OPERE, VIII (*Venea o moară pe Siret*, *Țara de dincolo de negură*, *Hanu Ancuței*), București, E.S.P.L.A., 1957.

HANU ANCUȚEI, București, E.S.P.L.A., 1958 (B.P.T.).

HANU ANCUȚEI, București, E.S.P.L.A., 1959 (B.P.T.).

E. Lovinescu, *Sămănătorismul și poporanismul moldovean. Mihail Sadoveanu*, în *Istoria literaturii române contemporane (1900—1937)*, 1937, și în *Texte critice*, Editura Tineretului, 1968, Lyceum.

G. Călinescu, *Tendința națională (Momentul 1901) M. Sadoveanu*, în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941 (Ediția a doua răvăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1982).

Tudor Vianu, *Realismul artistic și liric. M. Sadoveanu*, în *Arta prozatorilor români*, 1941 (ediție nouă, Editura pentru literatură, 1966 — (B.P.T.), și în *Opere*, vol. 5, Editura Minerva, București, 1975.

Savin Bratu, *Mihail Sadoveanu. O biografie a operei*, Editura pentru literatură, București, 1963.

Paul Georgescu, *Sadoveniene. Hanu-Ancuței*, în vol. *Păreri literare*, Editura pentru literatură, București, 1964.

Constantin Ciopraga, *Mihail Sadoveanu*, Editura Tineretului, 1966.

Ov. S. Crohmălniceanu, *Eposul. Mihail Sadoveanu*, în *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1967.

Nicolae Manolescu, *Imaginarul sadovenian*, în vol. *Teme*, Editura Cartea Românească, București, 1971.

Al. Piru, *Sadoveniana*, în vol. *Varia*, Editura Eminescu, București, 1972.

Ion Vlad, *Povestirea. Destinul unei structuri epice*, Editura Minerva, București, 1972.

Nicolae Manolescu, *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Eminescu, București, 1976.

Scanned with OKEN Scanner

„Dar ceea ce formează mai ales farmecul *„Fîntînei dintre plopi*, ca de altmintrelea al întregii opere de mîna întîia a d-lui Sadoveanu, este poezia acestei bucăți.

Această poezie nu este, firește, direct subiectivă. Ea se datorește și realității zugrăvite, și felului cum luminează d-sa această realitate. [...]

Sentimentele pe care ni le evocă, de obicei profunde și grave, sînt și ele „poetice". Aceste sentimente sînt în primul rînd sentimentul trecutului și al naturii — și acela al vremelniciei lucrurilor omenești, care dă un caracter atît de patetic celor mai frumoase bucăți ale acestui scriitor.

D. Sadoveanu este un pictor strălucit al naturii. Cuvîntul acesta nu e van aici. D-sa știe să dea prin cuvinte — cît pot da cuvintele — aspectul pictural al lucrurilor. [...]

Dar procedeul cel mai des, și care este felul obișnuit al d-lui Sadoveanu de a trata natura, este descoperirea și evocarea corespondenței dintre ea și om: zugrăvirea ei ca o cauză ori ca o expresie a sufletului omenesc, potențarea impresiei ce ne-o dă ea prin adaosul de viață omenească, și invers. [...]

În noaptea cînd Neculai Isac întîlnește pentru a doua și cea din urmă oară pe Marga — în noaptea în care ea va muri, iar el va rămînea pentru totdeauna estropiat — luna pe sfîrșite „ieși în răsărit ca un ochi de spaimă", asupra la-

nurilor pustii. Cînd apoi Neculai Isac e în primejdie de moarte „pe mirişti luna ştirbă vărsa o lucire slabă".

Aceasta nu e un truc al scriitorului. Procedeul e strîns legat cu întreaga sa atitudine faţă de realitate. D. Sadoveanu nu este un realist, care face „anchete" şi consemnează rezultatul observaţiilor în carnetul de buzunar, pentru a da, apoi, „felii de viaţă". La d-sa o impresie fundamentală şi dominantă cheamă şi combină, ca un regulator al procesului de creaţie, elementele împrumutate de la natură, pe care apoi, în bucăţile cele mai bune, le redă de obicei mai mult prin impresii [...]

Un alt sentiment puternic din opera d-lui Sadoveanu, e acel al trecutului, care, la acest scriitor, e îmbinat de cele mai multe ori cu acel al naturii. [...] uneori sentimentul trecutului şi sentimentul naturii se confundă şi se traduc unul prin altul, reducîndu-se oarecum la unitate prin tonalitatea lor comună, care este melancolia.

Iată nimbul, în care apare pe scenă Neculai Isac:

„*Înspre munţi erau pîcle neclintite: Moldova curgea lin în soarele auriu, într-o singurătate şi-ntr-o linişte ca din veacuri: şi cîmpurile erau goale şi drumurile pustii în patru zări; iar călăreţul pe cal pag parcă venea spre noi de demult de pe depărtate tărîmuri.*"

Întinderea goală şi liniştea naturii îi dau d-lui Sadoveanu impresia melancolică a trecutului, iar trecutul îi dă impresia, tot melancolică, a întinderilor îndepărtate. Spaţiul devine timp, măsurat în veacuri. Şi toată bucata este cîntată pe aceeaşi cheie. [...]

Locul unde se desfăşoară întîmplările povestite de d. Sadoveanu, atît cele din trecut cît şi cele de astăzi, este această vale a Moldovei, cînd necesitatea subiectului nu cere numaidecît altul. Iar vremea în care se petrec mai toate aceste întîmplări, este toamna. Trecutul, Valea Moldovei şi Toamna sînt cele trei izvoare mai însemnate şi *expresia* cea

mai obișnuită a melancoliei care dă un farmec atît de pătrunzător operei d-lui Sadoveanu."

(G. Ibrăileanu, *Mihail Sadoveanu — „Dumbrava minunată" și „Fîntîna dintre plopi"*, publicat prima dată în *Viața românească*, Iași, nr. 1 din ian. 1923; reprodus în vol. *Scriitori români și străini*, 1926. Fragmentele citate au fost alese din același volum, apărut la Editura pentru literatură în 1968.)

„Iubiri, petrecîndu-se în decorul de paradis al peisajului de miere și ambră al Moldovei, dl. Sadoveanu ne-a mai povestit și moravuri curate de gospodari care iubesc istorisirea și vinul și vagabonzi enigmatici, mînați de o soartă haină, pe drumuri de țară, pe praguri de han. Sînt de acestea și în *Hanu Ancuței* și e totuși cu mult mai mult... Meritorii în parte și fiecare aducînd în suita aceasta de basme evocatorii contribuția ei melodică, povestirile se altoiesc însă pe o axă unitară, de o rară calitate. Cum spuneam la început ne aflăm în fața unei feerii epice. E pentru prima oară cînd dl. Mihail Sadoveanu reușește să ne întreție, și din ce în ce mai sporit, cu fiecare fragment adaos, interesul, pentru o suită de basme. Se înțelege că singure poveștile n-ar fi fost de ajuns. Ele, poate, că ne-ar fi și obosit. Și totuși nimic din toate acestea. Pentru că *Hanu Ancuței* este mai mult decît o însăilare de basme, este un tot organic, o atmosferă bine definită, atmosferă de autentică feerie epică, zonă fermecată în care cuvîntul trăiește și deșteaptă ecouri de dincolo de învelișul lui de sonuri, în care oamenii se mișcă, făptuiesc și cuvîntă, într-un ritm ireal, mai mult proiectați, lipsiți de precizia tuturor dimensiunilor, nedespărțiți de placenta de vis ce-i generează și le amplifică misterul. [...] Cu fiece nouă ispravă, cu fiecare nou basm, din vîrtejul de praf al balaurului sau al încăierării de la *Fîntîna dintre plopi*,

din tînguirea cimpoiului orbului sărman, din reticențele și amneziile de povestitor bătrîn ale lui Zaharia Fîntînarul, pentru care vorbește liţa Salomia — ce admirabil portret și acesta, al femeii care se lasă greu pornită și pe care nimic n-o oprește în urmă! — din toasturile diverșilor povestitori, în special al călugărului Gherman de la Durău, cuvios ce nu uită totuși să aducă un insinuant și viclean elogiu vinului ca și tuturor tovarășilor de taclale, din zîmbetul discret al hangiței în care toți cei de față revăd pe maică-sa, din lumina stinsă a ochiului pe care căpitanul de mazili l-a pierdut, la încăierarea de la *Fîntîna dintre plopi* pentru o dragoste a lui, pentru un pui de țigancă frumoasă — din toate întîmplările înfășurate în verbul înflorit cu alesături de flori de cîmp unduit dintr-o vîlcea și aromat de mireazmă arhaică, din cronici, se desprinde un sens adînc ca o lege implacabilă, dulce ca o umbră de dealuri tihnite, rotirea de aripi de cenușe a timpului care trece, a vieții ce se călătorește, a morții care ia pe nesimțite. De aceea vorbeam de rezonanță gravă. Și într-adevăr, cînd suita aceasta legendară se termină și toți adorm, care pe unde apucă, obosiți de povești și de băutură și cînd, în miez de noapte, umbra demonului se simte trecînd prin aer, înțelegem că toată această feerie epică a trăit, ca un miragiu, grație vrăjitoreștii evocări a povestitorului. [...]

Dar: a vă povesti, mai pe larg, aceste povestiri cu vin, cu muieri și cu tristeță, ar fi însemnat să nesocotesc însăși ființa acestei opere care trăiește numai grație povestitorului și a cărei vrajă lexicală — mai exact, stilistică — aș fi destrămat-o cu nesocotință."

(Perpessicius, *Mihail Sadoveanu: Hanu Ancuței*; în vol. *Mențiuni critice*, seria a II-a, 1934. Fragmentul a fost reprodus din *Mențiuni critice*, antologie și prefață de Eugen Simion, Editura Albatros, 1976.)

„*Hanu Ancuței* este capodopera idilicului jovial și a subtilității barbare. Formal scrierea e un fel de *Decameron* în care cîțiva obișnuiți ai unui han spun anecdote, în sine foarte indiferente. Esențială este starea de fericire materială înfăptuită de oaspeți. Ei trăiesc la modul Canaanului, ospătînd numai cu carne friptă și bînd vin după o rînduială cerînd inițiere. Fiecare povestește cu ulcica în mînă. [...]

Vinul e adus de Ancuța în cofăel plin cu ulcică mereu nouă. Înainte ca povestitorul să-și înceapă istoria toți vîră ulcelele în cofăel și lăutarii cîntă. Din cînd în cînd Ancuța aduce de la foc pui fripți în țiglă. Cînd vine mușteriu, Ancuța îl întîmpină cu pui fript în talger de lemn și cu pită proaspătă. O altfel de existență această lume nici nu poate gîndi. Un negustor de lipscănie picat la han e ispitit asupra străinătății și știrile despre mîncările din civilizație umplu de tulburare pe toți. [...]

Luat în totalitate, M. Sadoveanu e un mare povestitor, cu o capacitate de a vorbi autentic enormă, asemănător lui Creangă și lui Caragiale, mai inventiv decît cel dintîi, mai poet decît cel de al doilea, deși fără echilibrul artistic al lui Caragiale. Prin gura sa vorbește un singur om, simbolizînd o societate arhaică, dar spre deosebire de Eminescu, societatea aceasta este analizată în toate instituțiile ei. Opera scriitorului e o arhivă a unui popor primitiv ireal: dragoste, moarte, viață agrară, viață pastorală, război și asceză, totul e reprezentat. Cu o inteligență de mare creator, scriitorul a fugit de document, ridicîndu-se la o idee generală. Dacă Sadoveanu n-a creat oameni, a creat însă un popor de o barbarie absolută, pus într-un decor sublim și aspru, măreț, fabulos, dotat cu instituții geto-scitice, formulate pe cale imaginativă. Ca și Chateaubriand, Sadoveanu creează întîi un univers pentru a-și așeza făpturile sale, care nu sînt însă mișcate ca la romanticul francez de melancolii stilizate, ci de porniri instinctive, tăcute și rituale. Goticul, muzica-

lui nu intră în opera sa, care ar fi clasică dacă echilibrul n-ar fi stricat în sensul rigidității. Idilicul lui Sadoveanu e în înțelesul cel mai larg asiatic, scitic (fără înnegurări slave), revărsat într-o netulburată placiditate, într-o cantitate mută."

(G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1982.)

„Meșter priceput este Sadoveanu cînd este vorba să învie o figură sau o situație printr-o trăsătură unică, o imagine sau o comparație. Descrieri mai întinse, cu acumulare de note văzute, nu lipsesc din opera atît de întinsă a povestitorului, în care oamenii sînt evocați uneori în fizionomia sau în portul lor. Totuși, Sadoveanu pare a prefera viziunea fulgurantă, luminată în scăpărarea unei scîntei, a „gestului" rapid și elocvent. [...] În *Hanu Ancuței* ia cuvîntul la un moment dat zodierul, trezind din visările sale pe părintele Gherman, pe care povestitorul ni-l aduce viu în fața ochilor, cu un singur cuvînt: „Toți ne-am întors pe dată către zodier, și s-a ridicat și părintele Gherman din barba sa" (p.44). Ridicîndu-se din barbă, ca dintr-un uriaș caier în care s-ar fi găsit cufundat în întregime, figura părintelui Gherman dobîndește un deosebit relief. Iată pe oaspeții Hanului Ancuței ciocnind ulcelele cu vin: „Noi am făcut iar mare zvoană, grămădind ulcelele spre barba cinstitului negustor" (*ibid.*, p. 176). De o rară putere este în *Hanu Ancuței* evocarea orbului adus să povestească lungile sale rătăciri în țările credinței pravoslavnice: „Femeia venea înainte, omul ceva mai îndărăt, cu capul puțin înălțat și părînd a asculta cu mare luare-aminte zvoana și glasurile de la focul nostru" (p.181). Rigiditatea atitudinii orbilor este redată aici printr-o singură trăsătură de penel. Cînd orbul se găsește, în sfîrșit, în mijlocul oaspeților

povestitorul nu găsește necesară decît această sumară notație: „El se opri și lumina îi bătea obrazul neclintit împresurat de barbă albă“ (p.182). „Obrazul neclintit“ ne vrăjește cu putere aparența hieratică a orbului. Cînd, în sfîrșit, orbul, recucerit de amintirile lui, își întrerupse pentru o clipă povestirea, scriitorul adaugă: „Apoi obrazul i se întoarse iar spre noi și zîmbi în noaptea-i prelungă“ (p.188). Aceeași economie a mijloacelor, cu aceeași putere sugestivă, ne întîmpină în evocarea aspectelor de natură. Iată sunetele fără ecou în mijlocul pădurii iernatice: „Zadarnic ar da glas, zadarnic ar detuna cu carabina. Sunetele cad la o sută de metri, ca niște vreascuri“ (*Ochi de urs*, p. 41). Vîntul pornește: „Un fior de vînt sosi între noi din valea Moldovei“ (*Hanu Ancuței*, p.101). Scriitorul nu ne spune nici că fiorul de vînt „vine“, nici că el „ajunge“. El ne spune că „sosește“, adică ajunge la o destinație pe care și-ar fi propus-o mai dinainte, a venit purtînd o veste pe care trebuie s-o comunice. Impresia singurătății unei așezări vii altădată, în mijlocul unei naturi care nu împărtășește soarta de vremelnicie a oamenilor, ne este redată cu măreție în scurta însemnare: „Am ajuns, nu în tîrzie vreme, aicea, la Hanu-Ancuței celei de-atunci. Era închis și se afla numai cu luna în singurătate“. [...]

Sadoveanu a notat cu multă precizie limba poporului, mai cu seamă pe aceea a moldovenilor săi și, în această privință, numele lui poate fi alături de acel al marelui înaintaș, Ion Creangă. Totuși, spre deosebire de Creangă, și, mai cu seamă, în epoca lui mai nouă, ceea ce îl preocupă din punct de vedere lingvistic, nu este redarea realistică a vorbirii curente, ci stilizarea ei, înălțarea ei artistică la un nivel care-i dă nu știu ce timbru grav și sărbătoresc, deopotrivă cu un text al liturghiilor. Cine străbate seria povestirilor pe care le debitează diversele personagii din *Hanu Ancuței* înțelege numaidecît că vorbirea nu este împrumutată mijloacelor limbajului curent, ci unui mod al expresiei elaborat într-o veche cultură, în care formele curteniei și simțul nuanțelor este

atît de dezvoltat, încît împrumutîndu-le oamenilor săi scriitorul îi înalță într-un plan cu mult deasupra realității."

(Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romani*, Editura Contemporană, București, 1941.)

„Sadoveanu nu scrie despre o lume: el creează o lume. Care nu este produsul memoriei, după cum nu este al observației. Memoria sadoveniană este o pură imaginație și opera cea mai universal documentară din literatura noastră este integral o operă de imaginație. Nu este dramă socială sau umană pe care Sadoveanu să n-o fi înfățișat: tot ce reprezintă viață, gîndire, sentiment, toate raporturile omului cu oamenii, sau cu natura, sau cu dumnezeu, politica, religia, instituțiile și moravurile, — se află în ea. Dar această sinteză inefabilă a unui popor bătrîn, a existenței și a miturilor lui, a istoriei și a fanteziei lui, nu este o „comedie umană", ci o mitologie, care-și are zeii, riturile și eroii ei legendari. S-a spus adesea despre Sadoveanu că este un mare povestitor: ceea ce povestește el sînt „o mie și una de nopți" ale românilor. Opera lui Sadoveanu este o *Halima*. [...]

Am numit opera lui Sadoveanu o *Halima*, pentru că sensul ei cel mai profund îl găsim în această instaurare a unei durate a imaginației împotriva timpului care ne consumă. Povestirea sadoveniană oprește timpul, creînd în jurul omului — povestitor și ascultător — un spațiu magic care-l protejează. Eroii nu povestesc spre a-și ușura sufletul, ori spre a reda viața: ci pentru a se sustrage vieții și morții. *Hanu Ancuței* este metafora imaginarului sadovenian, obiectivare a locului secret unde-și află originea însăși imensa forță plăsmuitoare a scriitorului. Această carte naivă și fermecătoare este, poate, cheia cea mai tainică a întregii lui opere, pe care o conține și o explică, în doar nouăzeci de pagini, cu un miraculos Aleph." [...]

„Apărută în 1928, *Hanu Ancuței* închide prima epocă a creației povestitorului și deschide o alta: este capodopera de la răscruce. Regăsim în ea aproape toate elementele povestirilor anterioare: lumea țărănească, natura, idilicul, legenda, oralitatea. Niciodată arta povestirii n-a fost mai rafinată în simplitatea ei. Dar *Hanu Ancuței* anunță, de la un punct înainte, o schimbare a universului și a tehnicii narative sadoveniene, ce va deveni evidentă peste cîțiva ani în *Creanga de aur* sau în *Ostrovul lupilor*. Personajele, mediile sociale, obiceiurile, limba ni se par aceleași, din primele povestiri, din *Cocostîrcul albastru*: dar nu mai sînt cu adevărat. Originalitatea lui Sadoveanu începe să fie, cu acesată carte, o sinteză de spirit popular și de cultură, mergînd pînă la livresc. Formele oralității sînt înlocuite treptat de acelea ale scrisului. Foarte interesant este să descoperim deja în sindrofia de la han (spre a da un exemplu) ceva din atmosfera *Sindipei* și a ciclurilor arabe, unde eroii sînt regi, califi, negustori bogați, filozofi, oameni care nu muncesc, trăind într-o continuă delectare. Sadoveanu transferă mîncarea, băutura și petrecerea într-o poveste — cu ceremonialul lor cu tot — asupra unei lumi compuse în fapt din oameni simpli, săraci, lucrători cu brațele. Efectul e dintre cele mai neașteptate."

(Nicolae Manolescu, *Imaginarul sadovenian*, în *Teme*, Editura Cartea românească, Buc., 1971; idem, *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Eminescu, Buc., 1976.)

„Poveștile, istorisirile care se spun la han, la popasuri, la mori, la clăci, la fîntîni, la diferite întîlniri, nu sînt făcute cunoscute totdeauna dintr-un sentiment al plăcerii de a spune, de a vorbi, ci și dintr-un sentiment foarte viu al condiției sociale amenințate. Trăind aproape tot timpul într-o „zodie

a cancerului", personajele sadoveniene găsesc în povești un refugiu; ele devin o formă nouă de existență prin cuvînt, prin imaginar. „Minciuna", adică literatura, este aceea care-i salvează de la o viață primejduită, mediocră, oferindu-le șansa de a supraviețui. Mîntuirea lor este povestea, literatura. Hanul ca *poveste a poveștilor*, atît de frumos și de spectaculos definită de Nicolae Manolescu, nu este în întregime spațiul formării imaginarului, ci și al recuperării și apărării unei existențe umilite. Hanul ca focar al poveștii este mai întîi de toate spațiul unde personajele sadoveniene se vindecă de umilință. [...] Poveștile, „minciunile" redau personajelor lui Mihail Sadoveanu adevărata lor identitate, conștiință. Ele devin o necesitate, condiționează și instaurează, aprioric, un nou mod de existență: "... poveștile vesele și întrucîtva pildele înțelepte au fost pentru ei nu atît huzur, cît nevoie. Au fost vremuri îndelungate cînd, trăind în mlaștina neliniștii, sub amenințarea asupririlor, războiului și molimelor, bietul muritor nu-și putea găsi apărarea ființei și izbăvire sufletului decît în asemenea — de ce nu le-am spune — minciuni." Pe ușa de la intrarea în han, Mihail Sadoveanu a scris cuvinte profetice care, în parte, definesc și literatura sa: «o poveste e adevărul cel mai adevărat.»"

(Zaharia Sângeorzan, *Sadoveanu. Teme fundamentale*, Editura Minerva, Buc., 1976.)

„Cu toate că s-a scris enorm despre Sadoveanu, contribuțiile durabile referitoare la limba, stilul și arta lui se pot număra pe degete. Or, Sadoveanu este incomparabil tocmai prin desăvîrșirea și strălucirea expresiei, hrănită din folclor și crescută din cele mai nobile tradiții ale literaturii noastre culte. Într-o epocă în care mirajul originalității cu orice preț

duce, de multe ori, la întunecarea și încîlcirea mesajului (în cazurile fericite cînd acesta există), „proza" lui Sadoveanu așează sub ochii tuturor — în primul rînd: ai tineretului țării sale — lamura graiului și a sufletului străbun. Se poate afirma răspicat că, atît prin conținutul operei cît și prin valoarea inestimabilă a realizării ei artistice, Sadoveanu reprezintă însăși conștiința de sine a poporului român, în ceea ce privește puterile sale creatoare la nivelul artei cuvîntului."

(G.I. Tohăneanu, *Arta evocării la Sadoveanu*, Editura Facla, Timișoara, 1979.)

„*Hanu Ancuței* (1928) captează toate sonurile prozelor anterioare, concepute în structura predilectă a povestirii, structură ce se definește prin prezența și alternanța naratorilor, întemeindu-se pe efectul ascultării și pe reacția auditoriului, pe valoarea și pe semnificațiile pilduitoare ale evenimentelor narate. Mai mult, volumul apărut în 1928 asimilează experiența *baladei*, a *cîntecelor bătrînești*, a tonalității și atitudinii provocate de stările fundamental lirice ale baladei (perspectivă ontologică; univers uman și metonimice reperezentări ale datelor sociale și existențiale ale unei comunități precum cea țărănească).

Ca viziune totală și ca privire asupra lumii, volumul cu cele nouă istorisiri fidele relatării *în serie* realizează condițiile epopeei, statuînd o lume pluridimensionată, ipostaze fundamentale ale filozofiei acestei realități umane, creînd o istorie și producînd criterii axiologice definitive pentru evaluarea valorilor etice, spirituale, sociale și ideologice. Lumile din *Hanu Ancuței* depășesc natura și caracterul semnului destinat să devină personaj din serii celebre precum *Decameronul* sau *Povestirile din Canterbury*. Nici la Boccacio și nici la Chaucer nu e de surprins intenția de a crea un univers gene-

ral, o construcție de epopee. Perspectiva lui Mihail Sadoveanu este modernă și performanța e supremă, fiindcă recurge la gramatica recunoscută a povestirilor pentru a realiza o structură mult mai vastă ca orizonturi interioare, ca valori umane și ca viziune asupra unei colectivități surprinse în datele ei cele mai elocvente și în fizionomia ei spirituală."

(Ion Vlad, *„Cărțile" lui Mihail Sadoveanu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.)

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC V

PREFAȚĂ XVI

I. Hanul Ancuței și alte hanuri XVI
II. Timpul și spațiul în „Hanu Ancuței“ XXI
III. Cele două Ancuțe XXXII
IV. Arta cuvîntului..... XXXVI
V. Artă și arhitectură narativă în „Hanu Ancuței“ XLV

Notă LIX

„HANU ANCUȚEI“

Iapa lui Vodă 3
Haralambie..... 24
Balaurul 41
Fîntîna dintre plopi 61
Cealaltă Ancuță 88
Județ al sărmanilor 110
Negustor lipscan 127
Orb sărac 145
Istorisirea Zahariei Fîntînarul 160

BIBLIOGRAFIE 177

REFERINȚE CRITICE 181

193

Scanned with OKEN Scanner

Lector : ION NISTOR
Tehnoredactor : GABRIELA ILIOPOLOS

Bun de tipar 4.II.1985. Apărut 1985.
Comanda nr. 2363. Coli de tipar 8.

Comanda nr. 40 526
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1 — București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

Seria de TEXTE COMENTATE-Lyceum
are menirea să contribuie
la înțelegerea și interpretarea
operelor fundamentale
din tezaurul literaturii române
și universale,
oferind modele de analiză literară.
Această serie utilizează texte
reproduse după ediții definitive,
încorporînd fie o singură lucrare,
fie o riguroasă selecție
din creația aceluiași scriitor.
Aparatul critic este alcătuit
dintr-o amplă analiză a textului ales,
note de subsol,
cu indicarea pasajelor interesante
pentru dezvoltarea conflictului,
caracterizări ale personajelor etc.,
tabele sinoptice, o bibliografie
și un capitol de referințe critice.

Lei 11,50

Scanned with OKEN Scanner